ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER

APRIL 1880.

પુસ્તક ૨૨ મું. અપ્રેલ અંક ૪ થો.

મેં નામે બહુ મોટું તુજ, નામ તેમ છે કામ;—
કર અંતે મન ઠૌત્રની, ખરી ખેતી ધરી હામે.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ટ.	Contents.	Pages.
કેળવણી ખાતાનો રિપોર્ટ ૧૮૭૮-૭૯	૭૩	Report of the Director of Public Instruction	73
અમેરિકાની જુની વસ્તી	૭૫	The Aborigines of America	75
હિંદુસ્તાનની વાર્ષિક ઉપજ	૭૯	The Annual Income of India	79
વાંચનારને જવાબ	૮૨	Answers to Correspondents	82
સાર સંગ્રહ	૮૪	Miscellaneous	84
કેળવણીના ખબર	૮૭	Educational Intelligence	87
સરકારી જાહેરખબર	૯૬	Notifications	96

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદ મધ્યે

મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ "પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એજન્સી કંપની
લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણછોડલાલ મંગળદાસે છાપી પ્રગટ કર્યું.

મૂલ { (રૂ ૧) વરસનો આગાઉથીજ. } ટપાલ ખર્ચ
{ (રૂ ૦)=) છૂટક અંક એકના. } જૂદું.

गुजरात शाळापत्र.

પુસ્તક ૧૯ મું. એપ્રિલ સન ૧૮૮૦. અંક ૪ થો.

केळवणीखातानो रीपोर्ट सने १८७८-७९

સરરિચર્ડ ટેમ્પલની મિનીટ.

દરસાલ ગવર્નર મિનિટ તો કરેજછે, પણ આ વખતના જેટલી લાંબી અને વિવેચન ભરેલી કવચિતજ જોવામાં આવી છે. તેથી અમે પ્રથમ તેનો અત્રે સારાંશ આપવો દુરસ્ત ધારીએ છીએ.

આ વરસે કેળવણી પાછળ લગભગ ત્રીશ લાખ રૂપિઆ આ ઈલાકામાં ખરચાયા. એમાં ૧૦॥ લાખ સરકારી, અને ૧૨॥ લાખ લોકલફંડના હતા. બીજા ૭ લાખ કેળવણી ખાતાને હાથે નહિ પણ દેશી રજવાડા વગેરેએ પોતાની મેળેજ ખરચ્યા હતા. ગયા વરસ કરતાં આ સાલ ૦॥। લાખ રૂપિયા જુમલે ઓછા ખરચાએલા જણાયછે. આ વરસે ૧૮૮ નિશાળોનો વધારો છે તોપણ ૫૨૮૯ ભણનારા ઘટ્યા છે તે જોઈને ગવર્નર સાહેબ દિલગીરી બતાવેછે અને કહેછે કે પાછલા બે વરસથી આ રીતે ઘટાડો ચાલ્યોજ આવેછે તેથી એની તપાસ થવી જોઈએ. દેખરેખ નીચેની નિશાળોમાંતો ૧૦૦૭ છોકરાનો વધારો છે. મદદ લેનારીમાં ૬૦ નિશાળ ઘટીછે તેમ આશરે તેમાં ત્રણ હજાર છોકરા પણ ઘટ્યાંછે. સરકારી નિશાળોમાં ૯૫ નો વધારો છતાં સાત હજાર છોકરાની ખોટ માલમ પડેછે. હવે એ ઘટારો કયા વર્ગની નિશાળોમાં છે તે જોવું જોઈએ. હાઈસ્કૂલો શિવાય બધે ઠેકાણે થોડો ઘણો ઘટારો તો છેજ, પણ પ્રાઈમરી સ્કૂલો (દેશી ભાષાની સ્કૂલોમાં તો) એ

સૌર્થીજ વધારેછે. એ ઉપરથી ગવર્નર સાહેબ અનુમાન લઈ જાય છે કે કેળવણી પાછી હઠવા માંડીછે તેનો પુરાવો માટ્રિક્યુલેશન પરીક્ષા આપવા આવનારાની સંખ્યા ઉપરથી પણ મળી શકેછે. ત્રણ વરસથી ઉમેદવારોની સંખ્યા ઘટતીજ આવે છે. ૧૮૭૫માં ૧૨૨૫ હતા ત્યાંથી ઉતરીને એ આંકડો ૧૮૭૮માં છેક ૬૩૨ ઉપર આવી રહ્યો હતો.

આ પડતીનું કારણ ઘણે દરજ્જે દુકાળ છે,પણ આશ્ચર્ય જેવું એ સાહેબને એ લાગેછે કે દક્ષિણ અને મધ્ય પ્રાંત જ્યાં દુકાળનું જોર ઘણું હતું ત્યાં તો આ વરસે વૃદ્ધિ જણાય છે. આ વૃદ્ધિને માટે રા. વ. પટવર્ધનના ખાસ વખાણ કર્યાં છે. ગુજરાતની પડતીનાં કારણમાં મોંઘવારીની સાથે માજીડેપ્યુટી ગોપાળજી સુરભાભાઈનું નામ ઠેઠ ગવર્નર સાહેબ સુધી ખૂબ વગોવાયુંછે. કેળવણી ખાતાના તથા રેવીન્યુ ખાતાના અમલદારોને શખ્ત ભલામણ કરીછે કે આ વિષય ઉપર પૂરેતું ધ્યાન આપવું અને નિશાળના ધારામાં કાંઇ ખામીઓ હોય તે ખંતથી ખોળીને દૂર કરવી. વળી, નવી નિશાળો ઉઘાડવી નહિ એમ તો નથી કહ્યું, પણ આવી પડતીના વખતમાં ચાલુ નિશાળોની આબાદી વધારવા તર્ફ વિશેષ લક્ષ ખેંચ્યું છે.

મદદ લેનારી અને દેખરેખ નીચેની છોડીઓની નિશાળમાં તો સંતોષજ બતાવવા ચાલ્યું નથી. ૧૮૭૫—૭૬ના સાલ કરતાં આ વરસે આશરે બે હજાર છોડીઓ વધારે ભણતી હતી.

ઈંગ્રેજી પાઠશાળાઓના અને તેમાં વિશેષે કરીને પૂનાની સિવિલ એંજિનીઅરિંગ કાલેજના ઉપરીઓની એ મિનિટમાં સારી પ્રશંસાછે.

માટ્રિક્યુલેશનમાં પાસ થનારની સરાસરી વધારે હતી, પણ ગવર્નર સાહેબ કહેછે કે એ વાતનો જશ કાંઇ સરકારી હાઇસ્કૂલોને નથી, કેમકે એ વધારો ખાનગી હાઇસ્કૂલોમાંજ થએલો જણાય છે.

યુનિવર્સિટી નીકળ્યાને વીસ વરસ થયાં એટલામાં પારસીઓમાંથી ૭૬૨ જણ માટ્રિક્યુલેશનમાં પાસ થઇ શક્યાછે તેને માટે એ કોમની સમજ સારી પેઠે વખાણી છે, અને મુસલમાનો માત્ર ૩૭જ થયાછે તથા કેટલાક વર્ષથી દિનપર દિન નિશાળમાં ભણનારાની સંખ્યા પણ ઓછી થતી આવેછે એ જોઈ ઘણીજ દિલગીરી બતાવી છે.

મોટી ઉમરના માણસો ન આવવાના કારણથી કેટલીક રાતની નિશાળો

કાઢી નાંખવામાં આવી હતી તે બાબત ગવર્નર સાહેબ એવો અભિપ્રાય આપે છે કે મોટા કે નાના દાહાડે ભણવા ન આવી શકતા હોય, તો ત્યાં રાતની નિશાળો કાઢવી એ વાજબી અને જરૂરનું છે.

સિવિલ ખાતાના અમલદારો કેળવણી ખાતાના કામ ઉપર જોઇએ તેટલું લક્ષ નથી રાખતા એવો ઠપકો આપી મિનિટને આખરે એવું કહેછે કે તેઓને હવે એ કામમાં વધારે લક્ષ આપવુંજ પડે એવી ગોઠવણ થોડા વખતમાં કરવામાં આવશે.

હવે, આપણે હમેશના દસ્તુર મુજબ ડિરેક્ટર સાહેબના રીપોર્ટમાં નોંધવા જેવી કઇ કઇ વાતો છે તે જોઇ જઇએ.

નિશાળો અને નિશાળીઆ આખા ઇલાકામાં સરકારી ૩૭૮૯, મદદ લેનારી ૨૦૩, અને દેખરેખ નીચેની ૨૩, મળીને કુલ નિશાળો કે કાલેજો ૪૬૦૫ હતી. આ સાલ ૨૮૮ નિશાળો નવી ઉઘડી અને ૪૦ બંધ થઇ એટલે સરવાળે ૧૮૮ નિશાળોનો વધારો થયો. એ નિશાળોમાં બધાં મળીને ૨૪૨૮૫૧ છોકરાં ભણતાં હતાં. એમાં પાછલા વરસ કરતાં ૫૨૮૯ છોકરાંની ખુલ્લી ખાધ જણાયછે. પ્રાંતવાર એની વિગત આ પ્રમાણે છે, મધ્ય પ્રાંતમાં ૭ નિશાળ ઘટી પણ છોકરા ૬૮૨ વધ્યા. ઇશાન પ્રાંતમાં ૨૦ વધી ને ૩૦૦૮ ઘટ્યા. ઉત્તર પ્રાંતમાં ૫૫ નિશાળનો વધારો ને ૬૨૧૯ છોકરાની ખોટ લાગી. દક્ષિણ પ્રાંતમાં ૧૧૮ નિસાળ અને તેની સાથે ૪૦૧૬ છોકરા પણ વધ્યા. સિંધમાં ૭ નિશાળ ઓછી થઇને ૭૬૦ છોકરા ઘટ્યા. (અધુરો.)

अमेरिकाखंडनी जूनीवस्ती.

હાલતો આખો અમેરિકા ખંડ ઘણું કરીને યૂરોપિઅન લોકોથીજ ભરેલોછે. જ્યાં જોઇએ ત્યાં ગોરા લોકનાંજ રાજ અને ગોરા લોકનીજ વસ્તી માલમ પડેછે. જ્યાં જોઇએ ત્યાં યૂરોપનીજ રીત ભાત, યૂરોપનાજ ધંધા રોજગાર, અને યૂરોપનોજ સુધારો જોવામાં આવેછે, અને ટુંકામાં અમેરિકા ખંડ ગોરા લોકનું નિવાસસ્થળ થઇ પડ્યુંછે; તો પણ વાંચનાર જાણેછે કે તેઓ કાંઇ અમેરિકાના વતની નથી. કોલંબસે આ નવો મહાદ્વીપ શોધી કા-

શ્યો તે પહેલાં યૂરોપનાલોક તેનું નામકે ઠામ કાંઇ પણ જાણતા નહોતા. ઇસવીસન ૧૪૯૨માં અહિંયા એ લોકનું પહેલ વહેલું પગલું થયું, તે પહેલાં અહિંયાં જૂદીજ જાતના લોક વસતા હતા. તેઓ તામ્ર વર્ણી અને ઘણું કરીને જંગલી સ્થિતિમાં હતા. અને તેમનું યૂરોપિયનોએ ઇંડિયન નામ પાડ્યું. એ વેળા તેઓજ આખી ભૂમિના ધણી હતા. હાલ તેઓ ઘણા ખરા નાશ પામી ગયાછે, નાસતાં ભાગતાં હાલતો તેઓ ખૂણે ખોચરે શોધીએતો લાખ દોઢ લાખથી વધારે નીકળે એમ નથી. તોપણ એક વેળા તેઓની સંખ્યા આથી હજારો ગણી હશે એમાં કાંઇ શક નથી. એ વેળા આખો ખંડ ઇંડિયનોથીજ ભરેલો હતો અને પીરૂઅને મેક્સિકો જેવે કેટલેક ઠેકાણેતો સુધરેલાં રાજ પણ કોઇ કાળથી સ્થપાઇ ચૂક્યાં હતાં.

એ લોકો પ્રથમ અહિંયાં ક્યાંથી, ક્યારે, અને શી રીતે-આવેલા? આ સવાલ કોઇના પણ મનમાં ઉઠ્યા વગર રેહે એવો નથી, પણ એનો જવાબ આપવો બહુ મુશ્કેલછે. જે મુઠીભર ઇંડિયનો રહ્યાછે તેને તોકેટલાં વર્ષોથી પોતાના જીવનીજ પડીછે ત્યાં પાછલી દંત કથાઓ શી રીતે યાદ રાખે! પીરૂ મેક્સિકોમાં જે કાંઇક સુધરેલા હતા તેનેતો આ પરદેશીઓએ ક્યારના નાબુદજ કરી નાંખ્યાંછે. યૂરોપિયનો આવ્યા તે વેળાજ તેઓએ જો આ બાબતની ખોળ કરી હોત, તો અમેરિકાખંડનો જૂનો ઇતિહાસ કાંઇક હાથ લાગત ખરો; પણ તે લોકો ક્યાં વિદ્યાની ખોળ કરવા આવ્યા હતા? તેઓતો, સઘળા વિનાશનું મૂળ જે સોનું, તે જોઇને લોભાઇ અમેરિકામાં લૂટ ફાટ અને ખુન રેજીજ કરવા આવ્યા હતા. લોભી ને ધર્માંધ કાર્ટેઝની ટોળીના એ કસાઇવેડા ચલાવ્યા હતા તે સંભારતાં કંપારી છૂટેછે, પણ આડી વાતપર ન જતાં એટલુંજ કહેવું બસછેકે સ્પાનિયર્ડ લોકોએ જૂના વતનીઓનો ઇતિહાસ ભણવાની કાંઇપણ ઇચ્છા રાખી નહિ, અને તેથી તે મળવો અશક્યજ હાલ થઇ રહ્યોછે. ફક્ત પીરૂના લોકની એક નાની સરખી દંત કથા રહીછે તે નીચે પ્રમાણેછે.

પીરૂમાં રાજાને ઇંક કહેતા હતા અને રાજકુળના લોકો ઇંકા કહેવાતા. ઇંકા લોકની એક ન્યાતજ જૂદી હતી અને તે સર્વેથી શ્રેષ્ટ મનાતી તથા સઘળી સત્તા તેમનાજ હાથમાં હતી. એ રાજપુત્રનો વર્ગ આપણા રજપૂતોની પેઠે એમ માનતો કે અમે સૂર્યથી ઉત્પન્ન થએલા છીએ. તેને માટે એવી

-દંત કથા છેકે જ્યારે અમેરિકાના લોકોની ટોળીઓ એક બીજા સાથે લડા લડી કરી છેક દુઃખી થઇ જવા આવી ત્યારે સૂર્યનારાયણે દયા આણી પોતાના પુત્ર મનકો કપક તથા પુત્રી મમા આકાલો હલુકો એ બંનેને મૃત્યુ લોકમાં મોકલ્યાં. તેઓ પ્રથમ ટિટિકાકાના સુંદર સરોવર ઉપર પ્રગટ થયાં અને પછી પોતે સ્ત્રી પુરૂષને સંબંધે રહી બધા લોકને સુખનો માર્ગ બતાવવા લાગ્યાં. પુરૂષે ખેતી તથા હુનર કળા શીખવી, અને શાસ્ત્ર બાંધ્યાં. આપણા મનુની કથાને આ બહુ મળતું આવેછે. સ્ત્રીએ કાંતતાં, વણતાં, ભરતાં, અને બીજાં ઘરકામ કરતાં બાઇડીઓને શીખવ્યું. પછી તેઓએ કુઝકો નામની જગોએ પોતાની રાજધાની કરી. ઈંકા લોક કહેતાકે અમે આ દેવતાઇ જોડાથી ઉતરેલા છઇએ. આપણા મૂળ રજપૂતોની પેઠે એઓનો ઇષ્ટ દેવ સૂર્ય હતો. રાજમાં મોટાં મોટાં સૂર્યનાં દેવસ્થાનો હતાં. ધર્મનો મોટા આચાર્ય પણ રાજાજ હતો. રાજાનેતો સૂર્યનો અવતાર જાણી સઘળા પૂજતા, અને એનું શરીર મહા પવિત્ર ગણાતું. કોઈ પણ માણસ એની હજુર જોડા પેહેરીને આવતું નહિ. કેટલાક બીજા ધારા પણ હિંદુ લોકને બહુજ મળતા હતા. એ રજપૂતો (ઈંકા) પોતાના કાંન વિંધાવતા અને તેમાં મોટા મોટા સોનાના વાળા ઘાલતા. વળી એ ઈંકા લોક સિવાય બીજા કોઈને શાસ્ત્ર શીખવવાનો અધિકાર નહોતો. વળી જ્યારે રાજા મરી જતો, ત્યારે તેની રાણીઓ તથા નોકરોમાંથી ઘણાંને તેની જોડે પર લોકમાં સેવા કરવાને બળાત્કારે મોકલતા. આ રીતે આપણા બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રી એ બંનેની રીતભાત સામટી એ લોકોમાં આવીને વસી હોય એમ દેખાયછે. કેટલાક એમ ધારે પણ છેકે એ લોકો હિંદુસ્તાનના ક્ષત્રીજ હોવા જોઇએ. રામ સીતાના નામનો તેઓમાં એક ઓચ્છવ પણ હતો. પરંતુ આ વિષય કાંઇ નક્કી કહી શકાતું નથી, કેમકે જૂનો ઇતિહાસ નથી.

આ ઈંકા લોક અમેરિકામાં ક્યારે આવ્યા તે બાબત પણ જૂદી જૂદી અટકળો ચાલે છે. કોઈ કહેછે કે ઇસવીસન ૧૦૨૧માં આવ્યા, અને કોઈ કહેછે કે જળપ્રલય પછી ૫૦૦ વર્ષેથીજ તેઓ અહિયાં આવીને વસ્યા હતા. એ ક્યાંથી આવ્યા અને શી રીતે આવ્યા તે સંબંધી તો કાંઈ દંતકથા પણ નથી. પણ એ લોક ગમે ત્યારે અને ગમે ત્યાંથી આવ્યા હો, પણ તે કાંઈ અમેરિકાના મૂળવતની તો નહોતાજ.

ઈંકા લોક અમેરિકામાં આવ્યા તે વેળા જે લોક વસતા હતા તે કોણ હતા? તેઓ ક્યાંથી આવ્યા હતા? તેઓ કેવી સ્થિતિમાં હતા? આ વિષે તો દંતકથાનું નામ પણ નથી. તે છતાં એ લોકો પોતાની એંધાણી આખા ખંડમાં એવી રીતે મૂકી ગયા છે કે તેઓનાં પરાક્રમ કદીપણ ભૂલાય એમ નથી. કાર્ડિલેરાસ અને આંડિસના ડુંગરોમાં. પીરૂના આખા કિનારા ઉપર, અને વિશેષે કરીને મેક્સિકોની ખિંડની પેલી તર્ફ, જ્યાં જોઇએ ત્યાં મિનારાઓ અને મોટાં મોટાં શહેરોનાં ખંડેરો સેંકડોબંધ દીઠામાં આવે છે. કિલ્લા, કોટ, અગાશીઓ, કારંજ, પુલ, દહેરાંઓ, કબરસ્તાનો, આખા શહેરોનાં ખંડેરો, તથા સેંકડો માઇલ લાંબા ખાસા ફરસબંધી કરેલા રસ્તાઓ ઠેકાણે ઠેકાણે માલમ પડેછે. દરિયા કિનારે એ ઇમારતો ઇંટની અને પાહાડોમાં પત્થરથી બાંધેલી છે. હાલ એ ખંડેરોની ઉપર મોટાં જંગલનાં જંગલ ઉગી નીકળેલાં છે, પણ ખોદી જોતાં એવા મહાભારત કામો જ્યાં જુઓછે ત્યાં માલમ પડે છે. આખા મુલકમાં જાળની માફક એ પ્રાચીન એંધાણીઓ ફેલાઇ રહી છે. એક મોટો આબાદ સુધરેલો મુલક જાણે કોઈ સિદ્દપુરૂષના શાપથી રસાતળ જઇ બેઠો હોય એવા ભણકારા એ ખંડેરોને જોતાં માણસના કાનમાં વાગેછે.

આવી મોટી ભવ્ય ઇમારતો બાંધી જનારા લોક બહુ સુધરેલા હોવા જોઇએ. આ વિષે તો ઇંકા લોક પણ કાંઈ જાણતા નહોતા. તેઓ એટલુંજ કહેતા કે અમારી પહેલાંના લોકોએ બાંધી છે. ત્યારે આ લોક તે ક્યા? અમેરિકામા જૂના વતનીઓ તો તેઓ જણાયછે. તેઓ કોણ હતા અને ક્યારે થઈ ગયા એ વિષે ઇતિહાસ કે દંતકથા કેવળ ચૂપજ છે, પણ ભૂસ્તરવેત્તાઓની શોધથી તે લોકના કાળ સંબંધી કાંઇક આશ્ચર્યકારક અજવાળું મળેછે.

પીરૂવિયન ગ્વાનો એ નામની ઘણીજ ફળદ્રુપ માટી ભૂસ્તરવિદ્યામાં પ્રસિદ્દછે. એ માટી જળકૂકડી વગેરે દરીઆઈ પ્રાણીઓનાં મળમૂત્ર, શેષ ભાગ, અને ઇંડાંઓ કેટલા કાળ સુધી એકઠાં કચરાઈ જવાથી બનેલી છે. આ વાત પહેલ વેહેલી નામીચા ફિલસુફ હંબોલ્ડે ૧૮૦૪માં સાબીત કરી આપી હતી, અને ત્યાર પછીથી સઘળા ભૂસ્તરવેત્તાઓએ કબુલ રાખીછે. પીરૂની પશ્ચિમે ચિંકા વગેરે નાના નાના ટાપુઓ છે ત્યાં ૫૦-૬૦ ફુટ સુધી ઉંડાં આ માટીનાં પડ બંધાઇ જમેલાં માલમ પડેછે. આવાં પડ બંધાતા કાળના

કાળ જાય એ તો સ્વભાવિકજ છે. હંબોલ્ડેજ બતાવ્યું હતું કે સ્પાનિયર્ડોને આવ્યાને તે વેળા ૩૬૦ વર્ષ થઇ ગયાં હતાં તોપણ તે મુદતમાં એ માટીની થોડીજ લીટીઓ ભાગ્યે બંધાઈ હતી. એક ઇંચની બાર લીટી અને સો વરસે બે લીટી જેટલું પડ ચડે એમ માનીયે તોપણ ૩૯ ફુટનું પડ બંધાતાં ૪૨૦૦૦ વર્ષ લાગે. જો સૈકડે એકેકી લીટી ગણીએ, તો તો ૮૬૪૦૦૦ વરસનો ભયંકર આંકડો આવે. ભયંકર કહેવાનું કારણ એકે એ વખતે માણસ હતું અને તે વળી સુધરેલી અવસ્થામાં હતું એમ અનુમાન કરવાની નીચલી હકીકત ઉપરથી જરૂર પડેછે અને તેથી માણસ પેદા થવાને ૭૦૦૦—૮૦૦૦ વર્ષજ થયાં છે એમ જે યૂરોપના ઐતિહાસકો ગણે છે તે બધું ખોટું ઠરેછે. બાકી, એમાં આશ્ચર્ય તો કાંઈ નથી, કેમકે ભૂસ્તરના બધાજ આંકડા હિંદુઓના પુરાણીયુગની પેઠે લાખોને કરોડનાજ સાબીત થાયછે.

હીથ નામના ભૂસ્તરવેત્તાને ચિંકા ટાપુમાં જમીનની નીચે ૬૨ ફુટઉપર પત્થરની મૂર્ત્તિઓને વાસણ તથા ૩૫ને ૩૩ ફૂટપર લાકડાની મૂર્ત્તિઓ જડીછે. તેથી સાબિત થાયછે કે આ ૬૨ ફૂટનું પડ બંધાયું તેવેળા માણસ હતું અને ત્યારે તેનો પાષાણયુગ ચાલતો હતો. એથી પણ બીજી શોધ વધારે ચમકાવનારીછે. ટૂકિસલોની દક્ષિણે ગ્વાનાપી અને ઉત્તરે માકાબી ટાપુઓ છે ત્યાં *મમી, પક્ષીઓ, પક્ષીઓનાં ઇંડાં, અને સોના રૂપાના પ્યાલાં ૩૯ ફૂટની ઊંડાઇએ માલમ પડ્યાં! આ શોધની વિગતવાર હકીકત એ વિદ્વાને ૧૮૭૮ના નવેંબર માસના વિદ્યા કળા વિવેચન નામના અમેરિકામાં છપાતા ચોપાનીઆમાં પ્રસિદ્ધ કરી છે. જો આ વાત ખરીછે તો ७२००० વર્ષ ઉપર માણસ હતું એતો સિદ્ધ થયું, અને તેઓજ આ અમેરિકાના જૂના વતનીઓ ઠર્યાં.

हिंदुस्ताननी वार्षिक उपज्ञ तथा खरच.

આપણા દેશમાં વરસદહાડે સરકારને કેટલા રૂપિયા ઉપજેછે અને

---

*મસાલો ભરી દાટી મૂકેલાં મુડદાં. મિસર દેશની પેઠે અમેરિકાના જૂના વતનીઓમાં પણ મુડદાં સંઘરી રાખવાનો ચાલ તથા કળા હતી એતો બીજે ઠેકાણેથી પણ જણાએલું છે.

ખરચાયછે, એ ઉપજ કયે કયે પ્રકારે થાયછે, કયા કયા ખાતામાં કેટકેટલી ખરચાયછે, દરેક ખાતાથી સરકારને નફો ને ટોટો કેટલો છે, કેટલા રૂપિયા વિલાયતમાં ખરચને સારૂ મોકલવા પડેછે અને તેનું હુંડીયામણ કેટલું બેસેછે. સરકારને દેવું કેટલું છે અને તેને માટે કેટલું વ્યાજ ભરવું પડેછે, નફાકારી બાંધ કામો કેટલાં થાયછે, કેળવણી પછાડી સરકાર શું ખરચેછે,વગેરે અનેક બાબતો એવી છે કે તે સુધરેલી પ્રજામાં સર્વે કેળવાએલા લોકોને જિન્હાગ્રે જ તે હોયછે. આપણામાંના કેટલાકતો એમજ ધારેછે કે બધો પૈસો સરકાર વિલાતજ તાણી જાયછે ! સરકારને કેવા ગુંજાવર ખરચ છે તેની એવા લોકોને કાંઈ ખબરેજ નથી. ઘણા આટલે દરજ્જે અજાન નથી, તો પણ તેઓને દેશની ઉપજ તથા ખરચનું પૂરે પૂરૂ ભાન નથી. પણ ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે કેળવણીનો ફાકો રાખનારા દરેક માણસે આ વાતનું જ્ઞાન મેળવવાની હમેશાં ખંત રાખવી જોઇએ, અને તેમ કરવાનું સુગમ પડે તેને માટે અમે ઇસવીસન ૧૮૭૮-૭૯નું આપણી સરકારે સરવાયું કાડ્યું છે તે સવિસ્તર અત્રે ઉતારી લઇએ છઇએ.

પહેલી હારમાં જે જે ખાતે ઉપજ થાયછે તે ખાતાનાં નામ લખ્યાંછે, બીજી હારમાં કેટલી ઉપજ થઇ હતી તે, અને ત્રીજી હારમાં તે ખાતે ખરચનો આંકડો માંડી ચોથામાં દરેક ખાતે કેટલો નફો કે ટોટો ગયો તે અમે ગણીને દર્શાવ્યું છે કે સરકારને ઉપજ કરી આપનારાં ખાતાં કયાં છે તે પણ વાંચનારને માલમ પડે. એમાં લાખની નીચેના આંકડા મૂકીજ દીધા છે કે યાદ રહેવામાં નકામી મુશ્કેલી પડે નહિ, અને આપણે કાંઇ હિસાબ તપાસવા બેઠા નથી કે તેમાં પાઇએ પાઈ તપાસવાની જરૂર પડે. તેમ કરોડો રૂપિયાની જ્યાં ઉપજ અને ખરચ છે ત્યાં દશવીશ હજારની રકમો મૂકી દેવાથી કાંઈ આપણા મનમાં જે અડસટ્ટો બાંધવાનો છે તેમાં કાંઇ ફેર પડવાનો નથી.

જમીનનું મહેસુલ.	૨૨ કરોડ ૪૫ લાખ.—	૨ કરોડ. ૪૫ લાખ=	નફો.
ખંડણી.	૭૦ લાખ.—	૦	=૭૦લાખનફો.
જંગલ ખાતુ.	૬૦ લાખ.—	૪૫ લાખ=	

ખાતાનું નામ	ઉપજ		ખરચ		નફો કે ટોટો	
	ક્રો	લાખ	ક્રો	લાખ	ક્રો	લાખ
જમીનનું મેહેસુલ	૨૨	૪૫	૨	૯૬	૧૯	૪૫ નફો
ખંડણી		૭૦				૭૦ નફો
જંગલ		૬૦		૪૫		૧૫ નફો
જગાત	૨	૬૧		૮	૨	૫૩ નફો
કરો		૯૦		૩		૮૭ નફો
ઇલાકાઓના કરો.	૨	૬૩		૬	૨	૫૭ નફો
કસ્ટમ	૨	૩૨		૨૦	૨	૧૨ નફો
નીમક	૬	૯૪		૪૦	૬	૫૪ નફો
અફીણ	૯	૩૯	૧	૬૯	૭	૭૦ નફો
સ્ટાંપ	૩	૧૧		૧૧	૩	૦ નફો
રજીસટરેશન		૨૬		૧૬		૧૦ નફો
ટંકશાળ		૧૭		૧૦		૭ નફો
ટપાલ		૬૧	૧	૩		૧૨ ટોટો
તાર		૪૨		૪૭		૫ ટોટો
રાજકારોબાર			૧	૪૮	૧	૪૮ ટોટો
નાના ખાતાઓ		૮		૩૫		૨૭ ટોટો
ધારા અને ન્યાય		૬૪	૩	૨૯	૨	૬૫ ટોટો
પોલીસ		૨૧	૨	૪૧	૨	૨૦ ટોટો
દરીઆઈ		૨૫		૫૪		૨૯ ટોટો
કેળવણી		૧૪		૯૭		૮૩ ટોટો
રાજનો ખ્રીસ્તી ધર્મ				૧૫		૧૫ ટોટો
વૈદક		૪		૯૬		૯૨ ટોટો
છપાઇ તથા કાગળો વગેરે		૪		૪૭		૪૩ ટોટો
વ્યાજ		૯૨				૯૨ નફો
ભથા લવાજમ.			૧	૮૨	૧	૮૨ ટોટો
સીવીલ ફરલોના ભથા				૨૩		૨૩ ટોટો
રાજદ્વારી				૪૪		૪૪ ટોટો
પેનશન		૬૭	૧	૯૯	૧	૩૨ ટોટો
પરચુરણ		૩		૨૯		૨૬ ટોટો
દુકાળને મદદ				૩૧		૩૧ ટોટો
રેલવે	૬	૧૭	૬	૫૬		૩૯ ટોટો
નેહેરો અને નૌકા ખાતું		૭૯	૧	૬		૨૭ ટોટો

બીજાં જાહેર બાંધ કામ		૫૭	૪	૩૧	૩	૭૪ ટોટો
ઇલાકાની અને સ્થાનીક પુરાત				૭૧		૭૧ ટોટો
		૬૦				
ઇલાકાઓની અને સ્થાનીક ઘટ		૯		--	--	- ૯ હજાર
લશકર		૯૭	૧૧	૯	૧૧	૧૨ ટોટો
હુંડીઆમણનો વટાવ		૧૨				૧૩ નફો
હુંડીઆમણની ખોટ.			૩	૩૫	૩	૩૫ ટોટો
કરજનું બ્યાજ			૫	૯૮	૫	૯૮ ટોટો
બીજી જમે પાડેલી રકમોનું બ્યાજ				૩૭		૩૭ ટોટો
પાછી મજરે આપેલી રકમો રીફડ વગેરે				૪૦		૪૦ ટોટો
	૬૫	૨૦	૬૩	૧૯		
સીવીલ સાલ આખરે			૨	૪		
નફાકારક જાહેર બાંધ કામ			૪	૩૮		

ચર્ચાપત્રી વિગેરેને જવાબ.

સિહોરાથી મેહેતાજી જગજીવન કાશીરામ પુછેછેકે જૂના પિંગળોમાં કેટલાક ગણના તથા અક્ષરના શુભાશુભ ફળ બતાવ્યાં છે તેનું કારણ શું? તમે ધારોછો તે પ્રમાણે એ વહેમની વાત છે અને તેથી દલપતરામ, નર્મદાશંકર, વગેરેના પિંગળમાં એ વિષય દાખલ કર્યો નથી. તે છતાં દગ્ધાક્ષર કાનને સારા લાગતા નથી અને તેથી પદને આરંભે ન મૂકવા એ નિયમ ખોટો નથી. તેમજ જૂના પિંગળોમાં ગણની મૈત્રીનો વિષય લખ્યો છે તે છેક પાયા વગરનો નથી. અમુક ગણની સાથે અમુક ગણ આવે, ત્યારેજ સંગીત શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે તાલ બંધાઇ શકેછે. પણ ફલાણો ગણ લક્ષ્મી આપે ફલાણો ગણ કીર્તિ આપે, ફલાણા ગણથી રોગ કે મૃત્યુ આવે, એવી જે વાતો લખીછે તે કેવળ ખોટીજ છે.

સિકારપુરના મેહેતાજી ગોવર્ધન ગુલાબચંદ. ને માલમ થાયજે તમે કચ્છના રાજ મંડળ વિષે કવિતાઓ રચીને મોકલી છે તે અમે દાખલ કરી શકતા નથી. જો તમને કવિતા કરવાનો શોકજ હોય તો લોકોપયોગી વિષયો

ઉપર કવિતા કરો કે કોઇ પણ માસિક ગ્રંથમાં તેને જગા મળી શકે. રસિક અને સુબોધકારક હશે તો અમે પણ દાખલ કરીશું. યાદ રાખજો કે બારાઈ કરવી એ કવિનું કામ નથી અને કોઇ કવિએ કરી હશે તો તેને શિર કલંક છેજ. હાલના જમાનામાં કોઇ પણ તેને પસંદ કરતું નથી.

લિંબુડાના મેહેતાજી નથુરામ પીતાંબર. તમારી કવિતા નઠારી નથી પણ આ ચોપાનીયામાં ચાલુ ધર્મનું ખંડન કે મંડન અમે દાખલ કરતા નથી.

પીલુન્દ્રાના મેહેતાજી ડાહ્યાભાઈ ભીમભાઇ પોતાના ચર્ચાપત્રમાં પોતાના મેહેતાજી ભાઇઓને સારો બોધ કર્યોછે. તે કેહેછે તે પ્રમાણે મેહેતાજી-ઓએ ફુરસદની વખતે ગામના લોકને શાળાપત્ર, બુદ્ધિપ્રકાશ વગેરે ચોપાનીઆં તથા લાઇબ્રેરીની ચોપડીઓ વાંચી સંભળાવવી એ તેમનો ધર્મજ છે અને જે પોતાના દેશનું હિત ઇચ્છતો હોય તેણે એમ કરવુંજ જોઇએ, કેમકે એમ કર્યા વિના આપણા લોકમાંથી અજ્ઞાન અને વહેમ કદી જવાના નથી. જગાની સંકોચને લીધે એ બધું ચર્ચાપત્ર અમે છાપી શકતા નથી તેને માટે દિલગીર છઇએ.

મેહેતાજી મોરારજી વલ્લભભાઈ. નિબંધનાં પેટાં પાડવાનું તમે ટાંચણ મોકલ્યું તે પોહોચ્યું છે તમે જે ઇંગ્રેજી ગ્રંથ ઉપરથી એ ઉતારો કર્યોછે તેમાં જુજ ફેરફાર કરીને અમે એ વિષય લખી મૂક્યો છે તેથી તેનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી, તો પણ તમારી મેહેનતને માટે તમારો ઉપકાર માનીએ છઇએ. બીજો કોઈ વિષય ઇંગ્રેજી ઉપરથી લખી મોકલશો તો અમે ખુશીની સાથે દાખલ કરીશું, કેમકે તમારૂં જ્ઞાન તથા ભાષા સારી જણાય છે.

રેવાશંકર નરોતમ. તમારૂ જવરાષ્ટક પોહોંચ્યું છે પણ હાલ દાખલ કરવા જોગ નથી.

એક આશાવાડી. વાંચન ચોપડીમાં જોડણીની ભૂલો વિષે ફર્યાદ કરેછે તે વાજબી છે પણ એનો ઉપાય અમારા હાથમાં નથી. શુદ્ધ શબ્દોનું પત્રક શાળાપત્રમાં આપવાનો તમે માગોછો તેમ વિચાર છે, પણ તે એવડું મોટું થઈ જાયછે કે અત્યાર સુધી તેમ કરવું બની શક્યું નથી. રાજકોટ

ટ્રેનિંગકાલેજની પ્રવેશક પરીક્ષામાં ઉમેદવારને કાવ્યસંક્ષેપની કવિતા નહિ આવડતી હોય તો ફિકર નહિ. નિશાળોમાં છઠ્ઠા ધોરણમાં જે શીખવાય છે તેની જ પરીક્ષા લેવાશે.

ડાહ્યાભાઈ પ્રેમાનંદ. અધરા શબ્દની ટીપ પહોંચી છે. તેના ખુલાસા હવે પછી આપીશું.

દોરાબજી ઉકડજી. તમે ચર્ચાપત્રના જવાબ મોકલ્યા તે ખરીછે. પણ ઘણાખરા તો છપાઈ ગયાછે તેથી દાખલ કર્યા નથી.

બીજાં ચર્ચાપત્રો તથા વિષયો. હજી વિચાર પર રાખ્યાંછે.

सारसंग्रह.

સેવિંગ બેંકમાં થાપણો—ઈ૰સને ૧૮૭૭–૭૮ની આખરે ઘલાકાની સેવિંગ બેંકોમાં ૧ કરોડ ને આશરે ૪૫॥ લાખ અને ૭૮–૭૯ આખરે એક કરોડને ૩૯॥ લાખ રૂપિઆ જમે હતા.

ચિત્ર કળા—શીખવવાનું મુંબાઇની સરકારે મધ્યમ વર્ગની નિશાળોને માટે મંજુર કર્યુંછે.

આયર્લાંડમાં દુકાળ—પડ્યોછે અને તેને માટે ઉઘરાણાં ચાલેછે.

જર્મન લશ્કર—હજુ પણ વધારવાને માટે પ્રિન્સ બિસ્માર્કે દેશ પાસે પૈસા માગ્યાછે. તેનું કારણ એ છેકે રૂશિઆ હાલ પોતાનું ઘણું લશ્કર જર્મનીને આસ્ટ્રિયાની તર્ફ બહુ વધારે રાખવા માંડ્યુંછે.

સુના રૂપાની આયાત તથા નિકાસ—ગયા વર્ષમાં ૧ કરોડને ૬૬ લાખ રૂપિઆનું સોનું દેશ બહાર ગયું, અને ૧ કરોડ ૨૪॥ લાખ આવ્યું. ચાંદીની કુલ આયાત ૧૦ કરોડ ને આશરે ૧૯ લાખ હતી તેમાંથી નિકાસ ૨ કરોડ ને ૮॥ લાખની થઇ હતી. એ ઉપરથી જણાય છેકે નિકાસ બાદ કરતાં ગયે વર્ષે ૮ કરોડ ને ૫૨॥ લાખ રૂપિઆનું સોંનું રૂપું દેશમાં રહ્યું.

પાદશાહી વર્તમાન પત્ર—આયર્લાંડના દુકાળને માટે ટીપ ઉભી કરી તેમાં ન્યુયાર્ક હાર્લ્ડ નામના સ્વતંત્ર સંસ્થાનના વર્તમાનપત્રે પોતે પ્રથમ એક લાખ ડાલર ભર્યાછે.

તખ્ત સિંગજી સ્ટીમફેરી—ભાવનગરની ખાડી તોફાની હોવાથી તે માંથી જતાં લોકોને બહુ અડચણ પડતી હતી. તે દૂર કરવાને ત્યાંના નવા ઠાકોરે એક સ્ટીમફેરી એટલે વરાળથી ખેંચાતી હોડી બંધાવીછે. હિંદુસ્તાનમાં પહેલ વેહેલી એજ સ્ટીમફેરી થઇ. એ હોડી ૯૩ ફૂટ લાંબીછે. એને એક છેડે ૨૫૦૦ ફૂટ લાંબી સાંકળ તોલમાં ૧૮ ટનની બાંધેલીછે, અને બીજે કાંઠેથી વરાળના બળ વડે એ સાંકળ ખેંચતાં એ હોડી ખાડીમાં સહી સલામતીથી જા આવ કરી શકેછે. એનો જુમલે ખરચ ૩૯૧૬૫૨ રૂપિયા થયોછે.

ઘરમાં સૂતાં સૂતાં દેવળમાંનો બોધ સાંભળવાની જુક્તિ—હાલ યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં માન્સ્ફિલ્ડ ખાતે કાઢવામાં આવીછે. ત્યાં એક દેવળમાં ટેલીફોન યંત્ર મૂકી તેના તારો આસપાસના ઘરમાં લઈ જવામાં આવ્યાછે. તેથી ઘરડા અને માંદા માણસો ઘેર બેઠા ઇશ્વર ભજનમાં ભાગ લઇ શકેછે.

હીરા બનાવવાની શોધ—હાલ ગ્લાસગોના રેહેનાર મિ. જેમ્સટીઅરે રસાયની સંજોગથી હીરા બનાવ્યાછે. તે ખરા હીરાના જેવાજછે. ચળકતાછે કાચને પણ કાપેછે, અને કહેછે કે તે બનાવટના છે એમ કોઈ પણ રીતે પરખાઇ શકતું નથી. જો એમાં હીરાના બધાજ ગુણ સિદ્ધ થયા, તો પછી તપાસજોરે હીરાવાળાઓ!

ક્ષયી રોગનું કારણ—હાલ એક દાક્તરે એવું શોધી કાઢ્યું છેકે માણસની છાતીમાં એક જાતનો બારીક રોપો ઉગેછે અને તે માણસનું લોહી પીનેજ ઉછરેછે તેથી માણસ ચૂસાઇ ચૂસાઇ મરણ પામેછે. એ રોપો એટલો નાનો છેકે ગમે એટલો વધ્યો હોય તો પણ સૂક્ષ્મ દર્શક યંત્ર વિના દેખી શકાતો નથી. એજ દાક્તરે કાનના પણ એક રોગનું એજ કારણ બતાવેછે.

વસ્તીની ગણત્રી—આખા હિંદુસ્તાનને માટે ૧૮૮૧ ના ફેબ્રુઆરી માં માસમાં થનારછે.

રૂશિયાની રાજ દ્રોહી મંડળી શું કરવા બેઠીછે!—પોતાના પાદશાહને મારી નાંખવાને પ્રયત્ન કરતાં જરા પણ આળસાતાજ નથી. એક વાર નિષ્ફળ જાયછે, તો બીજીવાર ને, બીજીવાર નિષ્ફળ થાયછે તો ત્રીજીવાર પોતાની અઘોર ધારણા પાછળ મંડ્યાજ રહેછે. આ વરસમાં કેટલી વાર તેઓ એવા પ્રયત્ન કરી ચૂક્યાછે! એક મહીનો પણ પૂરો આડો જવા દેતા નથી. ફાંસીએ લટકેછે તેથી બીજાનો જરાએ ડરી જવાને બદલે ઓર વધારે મમતપર આવતા જણાવેછે. ગઇ વખતે આગગાડી ઉડાવવામાં ફતેહ નહિ પામ્યા, ત્યારે આ વેળા એના મહેલની નીચે સુરંગ પાડી તેમાં દારૂ ભરી એને કુટુંબ સહવર્તમાનજ ઊડાવી મૂકવાનો વિચાર કર્યો. પણ રૂશિઆનો ઝાર પણ કોઈ એવો ભાગ્યશાળી છે કે આપણા દૈવ વાદીઓનું કહેવું નાકાલેમ્રિયતે જંતુ વિદ્ધ: શરશતૈરપિ—ખરૂં પાડે છે. આ વેળાના ક્રૂર પ્રયત્નમાં ઝારતો બચી ગયો, પણ ૩૫ પહેરેગીરો જખમી થયા, અને પાંચનો જીવથીજ બિચારા ગયાછે.

મુડદાં રાખી મૂકવાની રીત—હાલ રૂશિઆમાં એક જણે શોધ કાઢી છે. એથી માણસકે જાનવરનાં મુડદાં હોય તેવાં ને તેવાં વરસના વરસ સુધી રાખી શકાયછે, અને રૂપ રંગ કે નરમાશમાં કાંઇ પણ ફેર પડતો નથી. આ શોધ ઉપયોગી જાણી ત્યાંની સરકારે તેનો પટો પોતે ખરીદ કરી લઈ તે રીત જાહેરમાં મૂકીછે, તે રીત આ પ્રમાણેછે;—ઉકળતા પાણીના ૩૦૦૦ ગ્રામમાં ૧૦૦ ગ્રામ ફટકડી, ૨૫ ગ્રામ ખાવાનું મીઠું, ૧૨ ગ્રામ સુરોખાર, ૬૦ ગ્રામ પોટાશ, અને ૧૦ ગ્રામ સોમલનો તેજાબ. આ પાણીથી ઠંડુ પડ્યા પછી ગાળી નાંખવું અને તેના ૧૦ લિટર લઇને તેમાં ૪ લિટર ગ્લીસરાઇનના અને મીથીલિક આલ્કાહોલનો એક લિટર નાંખવો.

મુંબાઈનો નવો ગવર્નર—પાર્લામેંટમાં દાખલ થવાને માટે આપણો હાલનો ગવર્નર સર રિચાર્ડ ટેમ્પલ રાજીનામુ આપી એકદમ ૧૩મી માર્ચને રોજ રવાને થયોછે. તેની જગો ઉપર સરજેમ્સ ફર્ગુસન બ્યારોનેટ. કે. સી. એમ. જી. ની નેમણુક થઇછે. એની ઉમર આશરે ૪૮ વર્ષનીછે, અને કેટલેક વર્ષ હિંદુસ્તાનના અંડર સેક્રેટરીનું કામ પણ કરેલુંછે. એ કેટલાક વખત

સુધી દક્ષિણ આસ્ટ્રેલિઆ અને ન્યુઝીલાંડનો ગવર્નર હતો. તે વેળા ત્યાંનો વેપાર ધંધો વધારવાને એણે ઘણી મહેનત કરી હતી.

ગ્રેટ બ્રિટનના રાજ્યની ઉપજ તથા ખરચ—પાર્લામેંટમાં હાલ બજેટ મૂકવામાં આવ્યુંછે. તે ઉપરથી માલમ પડેછે કે ગયા સરકારી વરસમાં એ દેશમાંથી ૮૭ કરોડને ૮૬ લાખની ઉપજ તથા ૮૪ કરોડને ૨૧ાા લાખનો સરકારને ખરચ થયો હતો.

केळवणीखातानी खबरो.

આ. નં. ૩૭૭ સ. ૧૮૭૮–૭૯

કચ્છની સ્કુલોમાં ઇનામ.

મહેતાજી ગોરધન ગુલાબચંદ તરફથી રૂ૦। મહેતા પારસી બેહેચર તરફથી રૂ૦।।। રા. મુરારજી ધનજી તરફથી રૂ૦।। મૌવર ભાલા માલા તરફથી રૂ૦–૬–૦ જાડેજા ડોસાજી તરફથી રૂ૦।। મહેતા માનસંઘ હેમરાજ તરફથી રૂ૦। નારાણ શરોવરની નિશાળમાં વકીલ જોશી શીવજી વાઘજી તરફથી રૂ૦।। મહેતા લાલજી નાથજી તરફથી રૂ૦।। મોથાળાની નિશાળમાં રા. દયાશંકર શદાશીવ તરફથી રૂ૦।। મુનસી તારમાહામદ તરફથી રૂ૦। છેલ્લી વારશીક પરીક્ષા વખતે મહાજન સમસ્તે મળી રૂ૨) ની મીઠાઈ વહેંચી. માંડવીની બે વ. સ્કુલમાં શાઃ આશકરણ ખેંગારના કુટંબમાં રામજી જેવતને ઘેર દીકરો આવવાથી રૂ૩) ની મીઠાઈ વહેંચી. તથા હેડમાસ્તરને રૂ૨।। પાઘડીના આપ્યા તથા રૂ૧) આસીસ્ટંટને પાઘડીનો આપ્યો અને રૂ૦। નોકરને આપ્યા. શા. પ્રેમચંદ આશકરણને ઘેર પુત્ર જન્મવાથી રૂ૧। ની મીઠાઈ વહેંચી રૂ૨।। હેડમાસ્તરને રૂ૧) આસીસ્ટંટને અને રૂ૦। નોકરને પાઘડીનો આપ્યો. ગઢની નિશાળમાં શેઠ ભગવાનજી કલ્યાણજી તરફથી રૂ૨। ની મીઠાઈ તથા રૂ૨।। મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા છેલ્લી વારશીક પરીક્ષા વખતે મહારાજાધિરાજ મીરજાં મહારાઓશ્રી ખેંગારજી બહાદુર તરફથી રૂ૧૧–૯–૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. ભુજની મોહોમેડન સ્કુલમાં અબા હસન તરફથી રૂ૧) લાકડીઆની નિશાળમા રા. જેશંકર નરસીરામ તરફથી રૂ૬) ની મીઠાઈ વહેંચી રા. રા. ચુનીલાલ

સારાભાઇએ પરીક્ષા કરી રૂ૭ાા ની મીઠાઈ વહેંચી રા. દલપતરામ દયાશંકર તરફથી રૂ૦—૧૪—૦ રા. દલપતરામ દયાશંકરે પોતાના ચિરંનજીવીને નિશાળે બેસારી રૂ૦—૧૪—૦ ની મીઠાઈ વહેંચી છેલ્લી વારશીક પરીક્ષા વખતે લાકડીઆ જાગીરદારે રૂ૫ા તથા ઓરાવળ મહાજન તરફથી રૂ૫ા તથા ધાણીઆ મહાજન તરફથી રૂ૫) નું ઇનામ તથા મીઠાઈ વહેંચી. તેરાની કન્યાશાળામાં મહેતાજી ગૌરીશંકર દેવશંકરે તરફથી રૂ૦—૯—૦ જખૌદરના કારભારી મલુકચંદ તુળસી તરફથી રૂ૨ા માજી મહેતાજી નૌનમરામ રણછોડજી તરફથી રૂ૦—૯—૦ ની ચોપડીયો તથા રૂ૧ાા ના પેડા વહેંચ્યા. કુમારશ્રી હમીરજી તરફથી રૂ૭ાા ઠ. લાલજી ગોરધનદાસ તરફથી રૂ૦ાા શા. દેવજી બારમલ તથા હંસરાજ પુંજા તથા જીવરાજ વીરજીએ મળી રૂ૨ાા ની ચોપડીયો તથા રૂ૧) ના પેડા વહેંચ્યા અને રૂ૦—૧૧—૦ મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા. શેઠ ખીમજી ભીમજી તરફથી રૂ૧ાા ની મીઠાઈ તથા રૂ૯ાા મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા. શા. જીવરાજ દેવશી તથા ઠેકેડા કેશવજી તરફથી રૂ૧) શેઠ પ્રેમજી નારાયણ તરફથી રૂ૧ા ફતેગઢની નિશાળમાં મહાજન તરફથી રૂ૦—૧૩—૦ વાંઢીઆની નિશાળમાં ત્યાંના કારભારી કરશનજી અભેરાજ અને ન્યાયાધિશ સુંદરજી બાવાએ રૂ૧ાા ના રૂમાલ વહેંચ્યા અને રૂલ રમેસેંજર મયારામ કરમણે તમામ છોકરાઓને જમાડ્યા. ગુંદીઆળીની નિશાળમાં ઠા. મેઘજી ખીમજીને ઘેર પુત્રનો જન્મથી રૂ૪)મીઠાઈ તથા રૂ૧ા મહેતાજીને પાઘડીનો આપ્યો. ઠા. દેવચંદ મોનજી તરફથી રૂ૨) મહેતાજી કરશનજી પરશોતમ તરફથી રૂ૧ાા મંગવાણાની નિશાળમાં રોહાના જાડેજા વેરસલજી તથા મેનેજર રા. હરજીવન ઉત્તમરામે પરીક્ષા લઈ રૂ૧ા ની ચોપડીયો વહેંચી તથા રૂ૨ાા ની મીઠાઈ અને રૂ૩ાા મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા. અંજારની કન્યાશાળામાં ઠા. ચત્રભુજ રતનસીએ પરીક્ષા લઈ રૂ૨)ની મીઠાઈ વહેંચી તથા છેલ્લી વારશીક પરીક્ષા વખતે મહારાજાધિરાજ મીરજાં મહારાઓશ્રી ખેંગારજી બહાદુર તરફથી રૂ૯) નું ઇનામ વહેંચ્યું. કોઠારાની ગુજરાતી નિશાળમાં સ્ટેટ ઇજનેર રા. રા. જગન્નાથ સદાશીવે પરીક્ષા લેઈ રૂ૨ાા નાં પુસ્તક વહેંચ્યાં. ઠા. ડોસાભાઈ મોરારજી તરફથી રૂ૫ા પુસ્તકો લેવા આપ્યા તથા મહેતાજીને પાઘડીના રૂ૨ાા તથા રૂ૨ા ની મીઠાઈ વહેંચી. ઠા. ઓધવજી નાથાણી તથા લેઉઆ અરજણ તરફથી રૂ૦—૧૦—૦ મહેતાજી

ચત્રભુજ લાલજી તરફથી રૂ૧ા ઠા. રામદાસ દામજી તરફથી રૂ૦-૧૦-૦ જાની ભીમજી વાઘજી તરફથી રૂ૦-૧૦-૦ શા. વીસનજી કસ્તુર તરફથી રૂ૦। શા. પેસજી હીરજી તરફથી રૂ૦-૧૦-૦ ઠા. ડોસાભાઈ મોરારજીએ કોઠારાની ગુજરાતી સ્કુલમાં વિજ્ઞાનવિલાસ ચોપાનીયું આપવું શરૂ કર્યું છે. ભદ્રેસરની નિશાળમાં ઠા. લધા ચત્રભુજ તરફથી રૂ૧) તથા રૂ૦॥ મહેતાજીને પાઘડીનો આપ્યો. અંજારની ગૂજરાતી નિશાળમાં શા. પ્રેમચંદ આશકરણને ઘેર પુત્ર જન્મથી રૂ૨॥ ની મીઠાઈ વહેંચી. મહારાજાધીરાજ મીરજાં મહારાઓશ્રી ખેંગારજી બહાદુર તરફથી છેલ્લી વારષીક પરીક્ષા વખતે રૂ૯) નું ઇનામ વહેંચ્યું. નખત્રાણાની નિશાળમાં ત્યાંના થાણદાર રા. છગનલાલ લક્ષ્મીલાલ તરફથી રૂ૦॥ મહારાજાધીરાજ મીરજાં મહારાઓશ્રી ખેંગારજી બહાદુર તરફથી છેલ્લી વારષીક પરીક્ષા વખતે રૂ૯-૧૧-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યુ. મન્જલની નિશાળમાં ઠા ગોવિંદજી મુળજી તરફથી રૂ૦॥ સોની ટોકરસી દેવકરણ તરફથી રૂ૦ા નથુ ગોપાળ તરફથી રૂ૦ા અડોઇની નિશાળમાં અંજારના ફોજદાર શેઠ ઇબ્રાહીમ સલેમાન તરફથી રૂ૦॥ ભીમાણી આમરજી બાપાજી તરફથી રૂ૦॥ ભીમાણી સુરજમલ આસારીઆ તરફથી રૂ૧) ભીમાણી પ્રતાપસંગજી પ્રાગજી તરફથી રૂ૦॥ મહાજન સમસ્ત તરફથી રૂ૨॥ વીંઝાણની નિશાળમાં જોશી માવજી આતમારામ તરફથી રૂ૨॥ અબડાસા અદાલતના ન્યાયાધિશ રા. નર્મદાશંકર લાધાભાઈ તરફથી રૂ૧) ભુજપરની નિશાળમાં સોની નરસી રતનસી તરફથી ઉનાળામાં નિશાળના છોકરાને પાણી પાવાનું શરૂ કર્યું છે. સાભરાઇની નિશાળમાં જાડેજા ભારાજી તરફથી રૂ૦-૬-૨ મહેતાજી દેવશંકર કલ્યાણજી તરફથી રૂ૦-૮-૬ ગુરજી ગુલાબ સાગરજી તરફથી રૂ૧-૫-૦ ભુજનારજાની ગૂજરાતી નિશાળમાં કોટવાળ વોરા વાઘજી રૂપજીએ પોતાના પુત્રને નિશાળે બેસારી રૂ૩॥ ની મીઠાઈ વહેંચી. મહેતાજી નાગજી લાલજી તરફથી રૂ૦-૧૪-૦ થરાવાની નિશાળમાં જાડેજા રેણમલજી તરફથી રૂ૦॥ ભુજ નંબર ૧લા ની નિશાળમાં રા. વકીલ શીવજી વાઘજીએ રૂ૩) નાં પતાસાં વહેંચ્યાં તથા રૂ૧ા મહેતાજીને પાઘડીનો આપ્યો. અને રૂ૧ા આસીસ્ટંટને પાઘડીનો આપ્યો. જોશી ભાણજી તરફથી રૂ૨॥ માનાના મઠની ગૂજરાતી નિશાળમાં જોશી નારાણદાસ રતનસી તરફથી રૂ૦॥ માંડવી ખલફાનસ્કુલમાં માંડવીના કારભારી રા. ઉદેચંદજીએ રૂ૧૨॥ ની

મીઠાઈ તથા રૂ૩૫) મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા અને રૂ૮) આસીસ્ટંટને પાઘડીના આપ્યા.

તા. ૩૦ મી અકટોબર) (ઈંગ્રેજીસહી) દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ
સ. ૧૮૭૫ મુ. મુંબઈ } એ. ઇન્સપેકટર પ્રાંતરેજ.

જા. નં. ૭૬૭ સને ૧૮૭૯-૮૦

વાંસદા સ્ટેટના સીંધવાઈ ગામની નિશાળનું નવું મકાન તૈયાર થયું તેની વાસ્તુ વખતે નિચેના ગ્રહસ્થોએ રૂ૧૫-૧૪-૦ ભેગા કરી તેમાંથી રૂ૯) બ્રહ્મભોજન તથા છોકરા જમાડ્યામાં, રૂ૧-૯-૦ બ્રાહ્મણોને દક્ષણામાં, રૂ૦-૫-૦ પાનસોપારીમાં ખરચ્યા અને રૂ૫) ની મહેતાજીને પાઘડી બંધાવી. રૂ૨) પોલીશપટેલ ગોપાળ નાહાના. રૂ૧) પટેલ ઉકાભાઈ કાનજી. રૂ૧) પટેલ ભગા હરી. રૂ૦॥ પટેલ નારાણજી જીવણ. રૂ૦॥ પટેલ ભીખાભાઈ કાહાના. રૂ૦॥ પટેલ ગોસાઈ લાલા. રૂ૦॥ પટેલ ગોપાળ નથુ. રૂ૧) પટેલ ભીખા રામજી. રૂ૦॥ મે. ફુલભભાઈ શંકરજી. રૂ૦। ઢો. દાજી મકન. રૂ૧) ચોધરી ચેતા ભીખા. રૂ૦॥ ઢો. માંદા ગોવંદ. રૂ૦। ઢો. ગાંગજી ચોધરી. રૂ૦॥ રજપુત રતનજી દેવા. રૂ૦॥ રજપુત રાયસીંગ દેવા. રૂ૦॥ દક્ષણિ દેવા માયુ. રૂ૦॥ શેઠ હોરમજજી ધનજીભાઈ. રૂ૦। પટેલ ઉકા ખુશાલ. રૂ૧) ઢો. જીવલો હોરીઓ. રૂ૦॥। ઢો. ઉકલા ચીમલા. રૂ૧) ઢો. હીરા લાછીઆ. રૂ૦॥ ઢો. ગોપલા ધનજી. રૂ૦॥ કાપુડીઆ માધવા. રૂ૦-।-૦ ઢો. ગાભણા શામલા. રૂ૦। ઢો. જેસંગ મકન. ચીખલી કન્યાશાળામાં પરીક્ષા વખતે એક સદગ્રહસ્થે રૂ૧)ની મીઠાઈ વહેંચી. દેગામ તાલુકે ચીખલીમાં જનરેલડિપ્યુટી કારકુન છોટાલાલ જેઠારામ રૂ૦॥ નાં પતાસાં તથા કણભાઈના તલાટી રતનજી લાલભાઈએ રૂ૦। ની મીઠાઈ વહેંચી. વાંસદાની નિશાળમાં ઝાધડીઆના થાણદારસાહેબ રાજેશ્રી હીમતરામ ઉમીઆશંકરે રૂ૨) ની મીઠાઈ તથા રૂ૩) રોકડા મળી કુલ રૂ૫)નું ઇનામ વહેંચ્યું. બગવાડામાં સુરતવિભાગના ડેપ્યુટી એ. ઇન્સપેકટર સાહેબના

રકુન આ. વેણીલાલ ભગવાનદાસે. ૨૦॥ ની સાકર વહેંચી. કોપરલીની નિશાળમાં તલાટી હરીભાઈ બાજીભાએ ૨૦॥ તથા શા જકતા ઓપાજીએ ૨૦॥ શેઠ એદરજી પાલણજીએ ૨૦॥ શા. પરાગ જેતાજીએ ૨૦॥ શા. નાથાજી કાનાજીએ ૨૦ તથા સુથાર વીસરામ જુલાએ ૨૦ મળી ૨૨॥ નો ચોપડીઓ, સ્લેટો મીઠાઈ વિગેરે વહેંચ્યું. અબ્બામાની નિશાળમાં સ્કુલકમિટિના મેમ્બરોએ પરીક્ષા થઈ તે વખતે સરકારી ઇનામ વહેંચાયા બાદ ૨૩ નાં પતાસાં વહેંચ્યાં. વેગામની નિશાળમાં સુરભાઈ સુખાભાઈ ઉઘરાતદાર નારાણજી. વલભભાઈ પોલીશપટેલ, કલ્યાણજી ગોવંદજી જીવાભાઈ ગોવંદજી, નીછાભાઈ ખુશાલભાઇ અને ખાલપા રતા એ દરેકે ૨૦॥ આપી ૨૩) ભેગા કરી તે મધ્યેથી ૨૨) ની ચોપડીઓ અને ૨૧) ની મીઠાઈ વહેંચી. અંચેલીની નિશાળમાં સ્કુલ કમિટિના મેમ્બર જગાભાઈ કલ્યાણજીએ ખુશીથી ૨૦ નાં પતાસાં વહેંચ્યાં. સુલતાનપુરની નિશાળની વારસીક પરીક્ષા વખતે નીચેના ગ્રહસ્થોએ રકમ ૨૭) ની ભેગી કરી તે મધ્યેથી છોકરાઓને ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ વહેંચી. ૨૧॥ નારણજી લાલભાઈ. ૨૧) કુંવરજી મોરારજી. ૨૦॥ જગદીસ ભીખાભાઈ. ૨૦॥ ફકીરભાઈ વલભભાઇ. ૨૧॥ નાગરભાઈ ભીખાભાઈ. ૨૧) ગાંડાભાઈ ગોસાઈ. ૨૦॥ મોરારજી હરિભાઈ. ૨૦ કુંવરજી નારાણજી. દાંડીની નિશાળની પરીક્ષા વખતે આ. કાલેખાન સાહેબખાંને ૨૨) ની ચોપડીઓ તથા ૨૧) નાં પતાસાં વહેંચ્યાં. પારડી તથા જલાલપુરની નિશાળમાં વારસીક પરીક્ષા વખતે પટેલ પરભુભાઈ કુંવરજી તથા ખુશાલભાઈ કલ્યાણજીએ ૨૦-૧૩-૯ ની ચોપડીઓ વહેંચી. ગણદેવી સર જમસેદજીની ગુજરાતી નિશાળમાં પરીક્ષા વખતે શેઠ હોરમજજી મંચેરજીએ ૨૧) ની મીઠાઈ વહેંચી. ખરસાડની નિશાળમાં રૂકના દરોગા રા. હરેર રામજીએ ૨૧) નાં પતાસાં વહેંચ્યાં. કછોલીની નિશાળમાં વારસીક પરીક્ષા વખતે નીચેના મેમ્બરો તથા ગ્રહસ્થોએ ૨૩) ની મીઠાઈ વહેંચી. ૨૧) બાણા રતા. ૨૦॥ કસન નારાણજી. ૨૧) જોગી મોરારજી. ૨૦॥ રતનજી નીછાભાઈ. મગોદડુંગરીની નિશાળમાં શેઠ રતનજી પાનાચંદે પુત્રનો જન્મ થયાની ખુશાલીમાં તમામ છોકરાઓને સાકર વહેંચી. દગામતાલુકે પારડીની નિશાળમાં વલસાડ ડીવીઝનના ઓવરસીયર સાહેબ રણછોડદાસ નરોતમદાસે ૨૧) ની સાકર તથા પારડી તાલુકાના ફોજદારસાહેબે ૨૦॥

ગેદાવીના જમાદારસાહેબે રૂ૦ ની સાકર વહેંચી. બીલીમોરા સંરજ. નિશાળમાં મી. હીમજીભાઈ હોરમજજીએ રૂ૨-૧-૦ ની ચોપડીઓનું ઇનામ વહેંચ્યું. અંચેલીની નિશાળમાં શા. પરાગ ભુલાએ પોતાના છોકરાને નિશાળે બેસારી રૂ૦ ની શીસાપેનો તથા રૂ૦ ની મીઠાઈ વહેંચી. ચીખલી કન્યાશાળામાં મહેતાજી વૃંદાવનદાસ રૂ ગાા ની ચોપડીઓ તથા રૂ૦ ની મીઠાઈ વહેંચી. અંબાડાની નિશાળમાં અંબાડાના રેહેનાર ગ્રહસ્થ ભગવાજી માવજીએ રૂ૧) તથા મી. ડાયાભાઈ કુંવરજીએ રૂ૦ાા મળી રૂ૧ાા નાં પતાસાં વહેંચ્યાં. વાપીની નિશાળમાં મહેરખાન આસી. કલેકટરસાહેબે રૂ૦-૧૪-૦ની ચોપડીઓ વહેંચી વલસાડ બ્રેંચ નં ૧ લાની નિશાળમાં ખંભાતના શા. નરોત્તમદાસ મીરારદાસે રૂ૧ા ની સાકર વહેંચી.

(ઇંગ્રેજીસહી) વૃજભરામ વજેરામ મે.

આ. ડે. ઈ. સુ. વિ.

ખેડાવિભાગ.

જા. નં. ૩૯૧ થી ૯૫૧ સુધી.

અલીણા,—નડીયાદના મામલતદાર સા, ઝવેરભાઇએ રૂ૧) ગુજરાતી નિશાળમાં તથા ઉરદુ નિશાળમાં રૂ૦ાા કુલ રૂ૧ાા નાં પતાસાં વહેંચ્યાં.—કનઝરી, નડીયાદના મામલતદાર સાહેબ ઝવેરભાઇએ રૂ૧) સાકર વહેંચી.—ઉતરશંડા, નડીયાદના મામલતદાર સાહેબે રૂ૧) પતાસાં.—મહુધા, રા. સા. મામલતદાર સાહેબ તથા ઝવેરભાઈ નાથાભાઇ દેસાઇએ કન્યાશાળામાં પધારી છોકરીઓને નીચેના ગ્રહસ્થોએ મળી ઇનામ વહેંચ્યું. રા. સા. ઝવેરભાઈ નાથાભાઈ દેસાઇ રૂ૨) મુખી નારણદાસ લલુભાઇએ રૂ૧) શેઠ મંછુભાઈ લખુભાઈ. રૂ૧) ભાઈ શીવલાલ ભોગીલાલ. રૂ૦ાા પોષ્ટમાસ્તર મણીશંકર પ્રભાશંકર. રૂ૦ાં દેસાઈ માણેકલાલ અમરતલાલ. રૂ૧) અમીન હીમાભાઈ અજુભાઈ. રૂ૧) શેઠ નાથાભાઈ ખીમચંદ. રૂ૦ાા પરીખ પીતાંબર કુબેર રૂ૦ા—કપડવંજકન્યાશાળા, રા. સા. મધુવચ્છરામ બળવચ્છરામ સબારડીનેટ જડજસાહેબે રૂ૨) મીઠાઈ.—સલુણ, તલાટી કેશવલાલ નંદલાલે રૂ૩ ઇનામ વહેંચ્યું. તેમજ શીવલાલ જાદવજીએ રૂ૧) નું ઇનામ વહેંચ્યું.—માતર, બાસ લક્ષ્મીશંકર ગંગાશંકર પોતાના છોકરાને નિશાળે બેસારી રૂ૩) ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ વહેંચી.—મોગરરાજપુર, મહારાણાશ્રી સરદારસીંગજી માધવ-

સીંગજી તથા મહારાણાશ્રી અંદરસીંગજી નારણસીંગજી રૂ૦ાા પેતાસાં—બોરસદકન્યાશાળા, રાં. સા. સબોરડીનેટ જડજસાહેબ મધવરછરામ બળવન્તરામ રૂ૨) મીઠાઇ.—નાપાડ, ફર્સ્ટકલાસ ચીફ કોનસ્ટેબલ હિંદુજી દેશાઇજીએ રૂ૧) મીઠાઈ વહેંચી.—નડીયાદ, ખેડાજીલ્લાના મે. આસિસ્ટંટ કલેકટરસાહેબ બહાદુરે ગરીબના છોકરાઓને રૂ૫) ની ચોપડીઓ તથા સ્લેટો ઇનામમાં આપી—શોડપુર, પટેલ ગીરધર લાલદાસે પોતાના છોકરાને નિશાળે બેસાડી રૂ૩) મીઠાઈ. મુખી બાબરભાઈ જોરભાઈ રૂ૧ાા રા. મોતીચંદ ઝવેરચંદ રૂ૧ાા ઉપાધ્યા શીવરામ બુધરજી રૂ૧ાા બારોયા પુંજાભાઈ આદરભાઈ રૂ૦ાાા કુલ રૂ૮ા ઇનામ વહેચ્યું.

મુ. આણંદ.	}	(ઇંગ્રેજીસહી)મણીધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદદેશાઈ.
૧૦–૧૨–૯૯	}	ડે એ. ઈ. ખેડાવિભાગ.

ગોહીલવાડપ્રાંત.

જા. નં. ૧૧૩૦

સિહોર,—કન્યાશાળા ભાવનગરના નામદાર મહારાજા ઠાકોરસાહેબ તરફથી રૂ૧૦) ચોપડીઓ.—ઉમરાળા, ભાવનગરના નામદાર મહારાજા ઠાકોરસાહેબ તરફથી રૂ૬) ઉનાળામા પાણી ભરાવ્યું.—ઉટવડ તથા કોટડાપીઠા,વાળા મણસુર હરસુર રૂ૧) મીઠાઈ.—રાજપીપળા, તાલુકે લાઠી આજમ માણકલાલ લાધાભાઈ લાઠીના મુખ્ય કારભારીસાહેબ રૂ૫) મહેતાજીને પાઘડીના ને રૂ૧) મીઠાઇ વહેંચી.—જુમલી, મહેરબાન ગૌરીશંકર ઉદેશંકર ભાવનગરના મુખ્ય દીવાનસાહેબ રૂ૧૩ લુગડાં રૂ૧) મીઠાઈ.—રોહીશાળા, કમિટિના મેમ્બરો-કોઠારી રણછોડ ઝવેર, પટેલ હરિરામ તથા તલાટી દયાળ ભગવાન રૂ૨) ચોપડીઓ રૂ૨-૧-૦ મીઠાઈ તાલુકા સ્કુલમાસ્તરે તથા સ્કુલ દીપસિંહજી અભેરાજજી રૂ૭-૫-૬,—રાવળ, આજમ પાંચાળીઆ પોલીસ ઇંન્સ્પેકટર સરવૈયા માનાભાઈ દાનીઠાઈ.—માળીયા, સ્કુલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ લીમાં.—કતપુર, રેને દરબાર તરફથી રૂ૩) સાકર.—વીરપુર, આજમ રૂ૭ાા મીઠાઇ.—કો હેમરાજ તથા બીજા મેમ્બરો મળીને રૂ૦ાાા મીઠાઈ.—મુખ્ય કન્યાશાળા રૂ૧૦) લુગડાં

(અપૂર્ણ)

તરફથી રૂ૧) ચોપડીઓ રૂ૫) લુગડાં રૂ૨) મીઠાઈ.--ગઢડા, દાકતરે શા. મોતીલાલ કુશળજી રૂ૨) મીઠાઈ.—ગુંદાળા, તાલુકે ગઢડા પોલીશ ફોજદાર અંબાશંકર મહાશંકર રૂ૧-૮-૬ મીઠાઈ.—ગઢડા, કન્યાશાળા દાકતર શા. મોતીલાલ કુશળજી રૂ૦-૧૧-૩ ચોપડીઓ રૂ૧) મીઠાઈ. સદર પોષ્ટમાસ્તરે રૂ૦ા મીઠાઈ.--સાંઢખાખરા, રા. અંબાલાલ હરિલાલ દેશાઈ રૂ૦-૧૫-૦ મીઠાઈ.—વાવડી, તાલુકે પાલીતાણા રા. અંબાલાલ હરિલાલ દેશાઈ રૂ૦ લુગડાં રૂ૦-૧૦-૬ મીઠાઈ. તા. ૨૩-૧૦-૭૯ મુ૦ ઘોઘા

(ઇંગ્રેજી સહી.) કનૈયાલાલ ગીરધરલાલ.

સ. ડે. એ. ઈ. ગો. પ્રાં.

હાલારપ્રાંત.

ખીરસરા,— વકીલ શવજી વહાલજી રૂ૮ા મીઠાઈ તથા રૂમાલ તથા મહેતાજીને નથાસિસ્ટંટને ઇનામ.—જાળીયાદ્રોળ, મહાલ સરપદડના આજમ થાણદારસાહેબ ગુલાબચંદ હીરાચંદ, મુખી પટેલ બેહેચર હરજી, મીયાં જમાલ તૈયબ, આકેઓસ માણ, સોની જેરામ ઝવેર, તલાટી ઝીણા જસરાજ, બાડેજા વખતાજી નાથાજી, ઠકર નહાજી જીવા તથા માંડવીયા માધવ કહાનજી રૂ૪ા છોકરાઓને જમાડ્યા.—વડાળા, (શેઠનું) પટેલ મધજી જેઠા, ઠકર મનજી વીરાણી, ઠકર પરસોતમ તેજાણી તથા બાડે ગોવિંદજી ગોપાળજી રૂ૧) મીઠાઈ. કંડોરણા, આજમ મામલેદારસાહેબ માનશંકર રૂપજી, આજમ આણંદરાવ યશવંતરાવસાહેબ તથા દેશાઈ મોતીચંદ પ્રેમચંદ વિગેરે ચોપડીઓ તથા સ્લેટો નં.૩૫ મીઠાઈ વહેંચી.—લાલપુર, વકીલ ઓધવજી રવજી રૂ૧) મીઠાઈ.—જોડીઆ, માજીસ્ટ્રેટ સાહેબ

સાહેબ આજમ સારાભાઈ માંડણજી રૂ૭-૫-૦ પતાસાં.—વણુથલી સ્કુલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ તથા મેમ્બરોએ મળીને પરીક્ષા લીધી તેથી ખુશીખાતર શા. રણછોડ મોરારજીએ રૂ૦।। પેડા વહેંચ્યા.—કાલાવડ, કન્યાશાળા બાઈ માનુ આજમ પોલીશ ફોજદારની મોજાઇ જોડીઆબંદરમાં કષ્ટમખાતાના ખૂ રા. બેહેચર ખેતસિંહ તથા તેમની સ્ત્રી બાઇ પારવતી, નવાનગરના સર ન્યાયાધિસ સાહેબ આજમ નારાયણરાવ બાળકૃષ્ણ રૂ૧ના પતાસાં તથા પેડા તથા રૂમાલ તથા અતલસ.—સલાયા, આજમ સલાયા વહીવટદાર સાહેબે રૂ૦।। મગફળી.—લાલપુર, લાલપુરના વકીલ નાગજી સુંદરજી રૂ૪-૪-૬ મહેતાજીને તથા આસિસ્ટંટોને ઇનામ.—પડધરી, રાજકોટના ભાયાત કુમારશ્રી રામસિંહજી તથા ભુપતસિંહજી રૂ૧।। સાકર.—ધોરાજી, કન્યાશાળા આજમ ધોરાજી મુનસફ સાહેબે રૂ૦-૩-૦ ચોપડી નં. ૨ આપી.—ટંકારા, ઠકર મથુરદાસ દાદાભાઈ તથા સ્કુલકમિટિના મેમ્બરોએ મળીને રૂ૨।। પતાસાં.—ભગથડા. સ્કુલકમિટિના મેમ્બરોએ રૂ૦।। સાકર.—ગવરીદડ, સ્કુલકમિટિના પ્રેસિડેંટ આજમ ફોજદાર દેવકરણ માવજી તથા બીજા મેમ્બરો રૂ૧) સાકર તથા કોપરાં.—અમરાપોર, આજમ પ્રાક્ષ થાણદાર સાહેબે રૂ૦।। સાકર.—કાલાવડ, સંસ્થાન નવાનગરના આજમ સર ન્યાયાધિસ સાહેબ રૂ૧। મીઠાઈ.—લાલપુર, ઠકર નાગજી સુંદરજી રૂ૪-૪-૬ મહેતાજીને તથા આસિસ્ટંટને ઇનામ.—ભાડલા, સ્કુલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ તથા મેમ્બરો મળીને રૂ૨) ના પેડા.—વડાળા, ઠકર કાળા ગોવિંદજી, તથા પોલીશ ફોજદાર દેવકરણ ગીગા રૂ૦-૧૧-૦ સાકર તથા પતાસાં.—ખંભાળીયા, ગોસ્વામી મહારાજ વિઠ્ઠલેશજી દ્વારકાંનાથવાળા રૂ૬) સાકર.—સલાયા, આજમ પોલીશ ફોજદાર કલ્યાણજી મોરારજી તથા આજમ ખંભાળીયા તાલુકા સ્કુલમાસ્તર તથા સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો રૂ૧।।। ચોપડીઓ,—રાવળ, આજમ ખંભાળીઆ પોલીશ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ રૂ૦-૧૩-૦ મીઠાઈ.—માળીયા, સ્કુલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ તથા મેમ્બરોએ મળીને દરબાર તરફથી રૂ૩) સાકર.—વીરપુર, આજમ મામદાર જગજીવન હેમરાજ તથા બીજા મેમ્બરો મળીને રૂ૦।। મીઠાઈ.—

(અપુરૂં)

सरकारी जाहेरखबर.

નંબર ૫૬૧૦ સને ૧૮૭૯—૮૦

છોકરા તથા છોડીઓની વર્નાક્યુલર (ગુજરાતી ને ઉર્દુ) નિશાળોમાં વર્ગ ચડાવવા બાબત જે હુકમો આપેલછે તેમાં નીચે મુજબના ફેરફાર કર્યાછે અને તે ૧લી એપ્રિલ સને ૧૮૮૦ને રોજથી અમલમાં આવશે.

અ. તેર માસ સુધી જેની નિશાળની પરીક્ષા થઇ ન હોય, તે મહેતાજીઓએ પોતાની જવાબદારીએ ઉપલા ધોરણમાં ચડાવવા. જ્યારે પરીક્ષક અમલદાર આવે, ત્યારે વર્ગ ચડ્યા પહેલાં જે ધોરણ ભણતાં હતાં તે ધોરણની છોકરાને પરીક્ષા અપાવવી, અથવા વર્ગ ચડ્યા પછી શરૂ કરેલા ધોરણના અર્ધા વિષયો પૂરા થયા હોય, તો તે નવા ધોરણની અપાવવી.

બ. જે છોકરાં એવાં હોશીઆર હોય કે એક વરસમાં બે ધોરણ પૂરાં કરી શકે, તેને પરીક્ષક અમલદારની મંજુરી સિવાય ૧લાથી ૪થા ધોરણ સુધી ઉપર ચડાવવાનો અખ્તિઆર મહેતાજીઓને આપવામાં આવેછે. પણ કોઇ પણ વખતે બે કરતાં વધારે ધોરણ એક વરસમાં ચડાવવાં નહિ. જેમકે, એક વર્ષે પહેલા ધોરણમાં રજુ કરી પાસ કરાવેલા છોકરાને બીજે વર્ષે ત્રીજા ધોરણમાં રજુ કરાવી શકાય, પણ ચોથા ધોરણમાં નહિ. વળી, પરીક્ષક અમલદારની આવતી પરીક્ષામાં જે ધોરણમાં છોકરાં રજુ કર્યાં હોય તે ધોરણ કોઇને આપ્યું નહિ આવડતું હોય, તો પરીક્ષા વિના ઉપર ચડાવવામાં આવ્યું હતું, એવું બહાનું માન્ય કરવામાં નહિ આવે. જેમકે ધોરણ બહારના છોકરાને એક વર્ષમાં બીજા ધોરણ સુધી ચડાવ્યો હોય, તો બીજું ધોરણ આવડતું નથી એમ કહેવું નહિ ચાલે. બ્રાંચમાંથી સુપીરિઅર નિસાળમાં ચડાવેલાં ને, પણ આ ધારો લાગુ પડેછે.

૨. ચોથા ધોરણથી છઠ્ઠા ધોરણ સુધીમાંતો ચડાવવાના ધારાછે તે મુજબ રહેશે, અને તેમજ વાર્ષિક પરીક્ષા પછી ચડાવવાના ધારા પણ કાયમ જ રહેશે.

મુ. જંબુસર
૧૮મી માર્ચ. ૧૮૮૦

(ઈંગ્રેજીસહી.) જી. બુલ્હર.
એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ઉ. પ્રાંત.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER

MAY 1880.

પુસ્તક ૧૯ મું. મે અંક ૫ મો.

મેંતાજી બહુ મીઠું તુજ, નામ તેમ છે કામ;-
કર ખંતે મન કેળવણી, ખરી ખંતી ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ. Contents. Pages

[illegible]		Report of the Director of Public Instruction Part 2	97
		... to essay writers ,,	100
		...an Pitru Bhakti Natak	105
સારસંગ્રહ	૧૧૦	Miscellaneous	110
કેળવણીખાતાની ખબરો	૧૧૪	Educational Intelligence	114
મહકમોની જાહેરખબર	૧૨૦	Notifications	120

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદ મધ્યે

મામાની હવેલીમાં યુનાઈટેડ પ્રિંટિંગ અને જનરલ એજનસી કંપની લિમિટેડના પ્રેસમાં રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી પ્રગટ કર્યું.

મૂલ { (રૂ ૧) વરસનો આગાઉથીજ. } ટપાલ ખર્ચ
{ (રૂ ૦)=॥ છૂટક અંક એકના. } જૂદું.

गूजरात शाळापत्र.

પુસ્તક ૨૯ મું. મે સન ૧૮૮૦. અંક ૫ મો.

केळवणीखातानो रीपोर्ट भाग २ जो.

યુનિવર્સિટી.

૧. એફ. ઇ. એની પરીક્ષામાં ૫૭, બી. એ. માં ૪૨, અને એમ. એ. માં આ વરસે ત્રણ પાસ થયા હતા. એલ. એલ. બી. માં પાસ થનારની સંખ્યા ૬ હતી. વૈદક ખાતામાં પહેલી એલ. એમ. માં ૨૪, બીજીમાં ૧૯ અને એમ. ડીમાં કોઈ નહિ. સિવિલ ઈંજનેરીની પહેલી પરીક્ષામાં ૧૮, અને એલ. સી. ઈ. માં ૧૬ જણ પાસ થયા હતા.

૨. આ વરસમાં આપણને જાણવા લાયક મોટામાં મોટો બનાવ એ બન્યો છે કે અમદાવાદમાં ગૂજરાતકાલેજની સ્થાપના થઈ. અસલ પ્રાવિન્શિયલ કાલેજ હતી પણ તે સને ૧૮૭૨થી બંધ કરવામાં આવી હતી, કેમકે ત્યાં ભણનારને કાંઈ ડીગ્રી મળી શકતી નહોતી અને તેથી લોકોને ત્યાં ભણવા જવું દુરસ્ત પડતું નહિ. પણ હાલતો યુનિવર્સિટીએ એને કબુલ કરીછે અને એફ. ઈ. એ. સુધી ભણાવવાની ગોઠવણ થઈ ચૂકી છે. ૮૦૦૦ રૂપિયા લોકોના અને ૮૦૦૦ રૂપિયા સરકારના મળીને એનો ખર્ચ ચાલેછે, હજી એમાં સ્કાલરશિપોની ખોટ છે, પણ આશાછે કે ઉદાર ગૃહસ્થો એ ધીમે ધીમે પૂરી પાડશે.

અમદાવાદ અને પૂનામાં વૈદકની નિશાળો સ્થાપન થઈ એ પણ એક અગત્યની વાતછે. એક ફારેસ્ટક્લાસ એટલે જંગલ ખાતાની કેળવણી આપનારો વર્ગ તથા ખેતીવાડીનો વર્ગ (એગ્રિકલ્ચરલક્લાસ) પણ આજ વર્ષે

પૂનામાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યાછે. સરરિચાર્ડટેંપલની કારકીર્દીમાં ગૂજરાતની ઉંચી કેળવણીને ઘણું ઉત્તેજન મળ્યું એમાં કાંઇ પણ સંદેહ નથી. ખરસેદજી ફરદુનજી પારેખવાળી ઉદ્યોગ શાળા પાછી સુરતમાં ૧૮૭૮ના જાનેવારી માસથી ચાલુ થઇછે, પણ હજી તે આબાદી ઉપર આવતી જણાતી નથી.

૩. આપણા દેશના વિદ્યાબળની ગણના કરતી વખતે ઘણી વેળા એમ જાણવાનું મન થાય છે કે આજપર્યંત યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં પાસ થઈ તે કેટલા માણસ નીકળ્યા હશે. તેથી આવી હકીકતના પત્રકો આ વર્ષે રીપોર્ટમાં આપ્યાછે તેનો કાંઇક સાર નોંધી લેવો અમને ઘણો જરૂરનો જણાય છે. કુલ એમ. એ. ૭૧, બી. એ. ૩૭૮, એલ. એલ. બી. ૮૨, એલ. એમ. ૧૩૯, એમ. ડી. એકજ, અને એલ. સી. ઈ. ૭૬ થયાછે. ૧૮૭૩–૭૪ ની પહેલાં કોઇ એમ. ડીની પરીક્ષામાં આવતું નહિ. ત્યાર પછી એક આવવા લાગ્યો, પણ ૭૫—૭૬માં પાસ થયો. ત્યારપછી પાછો કોઈ ઉમેદવાર જણાતોજ નથી. એ રીતે એ યુનિવર્સિટીની ડીગ્રી ધરાવનારનો કુલ આંકડો ૭૪૭ થાયછે—ખરેખર એક આખી *પલટનજ થઇ.

ઉપલી ગણત્રીમાં એફ. ઈ. એ. ને તો આપણે ગણ્યાજ નથી. તેને પણ ગણતાં દેશમાં દરેક કોમવાર કેટલા કેટલા પાસ થએલા છે એ જાણવું પણ ઘણું મનોરંજક અને બોધકારકછે. માટ્રિક્યુલેશન શિવાય કોઈ પણ યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં પાસ થયા હોય તેને ગણીએ, તો હિંદુમાંથી ૧૦૧૯, પારસીમાંથી ૪૦૪, ક્રીસ્તી ૮૪, મુસલમાન ૩૨, અને ૧૪ પરચૂરણ નીકળી આવેછે. એ ઉપરાંત ૫૧ યુરોપિઅન થાયછે. હિંદુઓની સંખ્યામાં ગૂજરાતી કેટલા અને મરાઠી કેટલા એ આ પત્રકો પરથી જણાતું નથી. અમને દીલ-

*એમાં હિંદુ કેટલા અને તેમાં પણ ગૂજરાતી હિંદુ કેટલા એ જાણવાની જરૂરછે, પરંતુ આ પત્રકો ઉપરથી તે માલમ પડતું નથી. તો પણ એક પલટનની ટુકડી જેટલા તો ગ્રાજ્યુએટો આપણા ગૂજરાતી હિંદુઓમાંથી થયાજ હશે. દિલગીરીની વાત છે કે દેશ સુધારામાં એ ટુકડીની કાંઈ પણ અસર થઇ નથી. એમાંના બે કે ત્રણ સિવાય તો કોઈ વિદ્યા વૃદ્ધિ કે દેશ સુધારામાં મહેનત કરતો પણ જણાયો નથી એ વધારે ખેદકારક અને ચિંતા ચર્ચા કરવા જોગ બનાવછે. દક્ષિણમાંનો ગ્રાજ્યુએટોએ ભારી અમર મચાવી છે.

ારીની સાથે એમ લાગેછે કે એમાં આપણા ગૂજરાતી હિંદુઓની સંખ્યા મુકાબલે ઘણી ઓછી માલમ પડશે.

માટ્રિક્યુલેશનમાં આજસુધી ૩૫૬૫ પાસ થયા છે. એમાં ૨૪૬૬ હિંદુ ૭૬૨ પારસી અને ૩૩૭ મુસલમાન હતા.

૪. કાલેજની કેળવણીનો ખરચ ભણનારના માબાપઉપર કેટલો પડેછે તે બાબત પ્રોફેસર વર્ડ્સવર્થનો અભિપ્રાય નોંધી રાખવા લાયકછે. નિર્ધન છોકરાઓને કાલેજોમાં સરકાર ઘણું કરી મફત કેળવણી આપે છે એમ જે કહેવાયછે તે ખોટું છે. તે કહેછે કે મુકાબલે તો હિંદુસ્તાન કરતાં ઈંગ્લાંડમાં કેળવણી મફત અપાય છે કેમકે પ્રાચીન કાળના રાજાઓ અને ધનવાન પુરૂષો પાઠશાળાઓને માટે જાગીરો આપી ગયા છે. અહિંયાં એવી જાગીરો ન હોવાથી કાલેજ ચલાવવાનો ખરચ સરકાર આપેછે, પણ અહિંયાં બધ છોકરાના માબાપ ૧૨૦ રૂપિઆ ફી ભરેછે તે ફ્રાન્સકે જર્મનીમાં આપવી પડેછે તે કરતાં ખરેખર વધારેછે.

ઈંગ્રેજીસ્કૂલો.

હાઈસ્કૂલો આ વરસે ચાર વધીછે. તેમાં બે ગૂજરાત ખાતેછે:—એક નવાનગરની હાઈસ્કૂલ આ ખાતાના હાથમાં આવી તે અને બીજી નવસારી વાળી કાવસજી જહાંગીરજીની મદ્રેશા જેને આ વરસે વધારી હાઇસ્કૂલ કરવામાં આવીછે.

માટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષામાં કુલ ૬૩૨ ઉમેદવાર આવ્યા હતાં અને તેમાંથી ૨૬૧ પાસ થયા. ખરેખર, ગવર્નરસાહેબ બતાવેછે, તેમ પાછલું ૭૫-૭૬ નું વરસજ સઘળી કેળવણીમાં જબરૂં હતું. તે વરસે ૧૩૨૫ ઉમેદવાર હતા અને તેમાંથી ૪૩૪ પાસ થયા હતાઃ—આ વરસે પાસ થયા તેના કરતાં લગભગ બમણીજ સંખ્યા કહીએ તોપણ ચાલે. ગૂજરાતના સંબંધમાં તો આ સાલ સૌથીજ નઠારૂં પરિણામ નીવડ્યું. માત્ર ૨૬ જ પાસ થયા. અમદાવાદ ખાતે ૭, વડોદરાના ૪, ભરૂચના ૩, નડીઆદ ને રાજકોટખાતે બબ્બે, અને ભાવનગરમાંથી ૧ પાસ થયો હતો, પણ ગૂજરાતનો સ્તંભ જે સુરત તે છેક પડી ભાગવાથી આખા પ્રાંતની પડતી દેખાઈ. સુરત હાઈસ્કૂલના ફક્ત છ જ પાસ થયા અને તેનું કારણ એ હતું કે ત્યાંનો હેડમા-

સ્તર ઘણીવાર એ વરસમાં બદલાયાજ કર્યા હતો. એ સિવાય સુરત ને અમદાવાદની મિશનસ્કુલમાંથી બબે અને સરકાવરાજીની મદ્રેસામાંથી ૩ પાસ થયા હતા.

ઇન્સ્પેક્ટરની પરીક્ષામાં નડીયાદે સેંકડે ૭૪, ભરૂચે ૫૯, રાજકોટે ૫૨, જુનાગઢે ૪૯, અમદાવાદે ૪૮, ભાવનગરે ૩૫, અને સુરતે ૩૪ પાસ કરાવ્યા હતા. પણ આ આંકડા ઉપરથી એ સ્કૂલોનો ખરો મુકાબલો થતો નથી, કેમકે સુરત, અમદાવાદ, અને ભાવનગરમાં ઉપલા ધોરણોમાંજ પાસ થનારની સરાસરી આપીછે, અને બીજી સ્કૂલોમાં તો છએ ધોરણના આંકડા લીધા છે. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ પોતાના રીપોર્ટમાં અમદાવાદને તથા કેટલીક બાબતમાં નડીયાદ તથા ભરૂચને વખાણેછે તથા રાજકોટને ઠીક કહેછે.

મિડલક્લાસસ્કૂલો. *અમદાવાદની તાલુકદારી સ્કૂલ કાઢી નાંખવામાં આવી અને નવાનગરની તથા પાલણપુરની પહેલા વર્ગમાં મૂકાઈ.

અમદાવાદની બંને બ્રાંચ તથા વલસાડ, વીરમગામ, અને ડીસાની સ્કૂલોમાં સેંકડે ૮૦ થી પણ વધારે પાસ થયા. નવસારી એની લગભગ આવી પહોચ્યું હતું. સુરતની હરિપરા બ્રાંચસ્કુલમાં ૬૬ અને ગોપીપરામાં ૫૭ ની સરાસરી આવેછે. બીજી બધી સ્કૂલોમાં (સુરતની પારસી પંચાયત સ્કૂલ બાદ કરીએ તો, સેંકડે ૫૦ ની અંદરજ પાસ થયા હતા.

આખા ઇલાકાખાતે ઇંગ્રેજી.ભણનારની સંખ્યામાં ૩૮૧ નો આ વરસે વધારો જણાય છે, પણ ગૂજરાતમાં ૧૨૦ છોકરા ઘટ્યા છે.

निबंध शीखनारने सुचना भाग २ जो.

५. निबंधनां मुख्यत्वे करीने त्रण रूप थायछेः—वर्णन रूप, कथन रूप, अने विवेचन रूप.

६. कोई वस्तुनी स्थिति जणाववाने अर्थे जे लखवुं तेने वर्णनरूपनिबंध कहे छे.

---

*પરંતુ ત્યાંની હાઇસ્કૂલના સંબંધમાં પાછી ઉભી કરવાની વાત ચાલતી હતી.ન એજ રીપોર્ટ ઉપરથી માલમ પડેછે.

હાથી કેવા દેખાવનું અને ગુણનું પ્રાણીછે, વાહાણ કેવી કેવી તરેહના થાયછે, બાગમાં કેવી કેવી રચના કરી છે અને શું શું ઉગ્યું છે, નિશાળ સવારથી સાંજ સુધી કેવી રીતે ચાલેછે અને તેના શા શા ધારા છે, વગેરે બાબતો ઉપર લખીએ ત્યારે તે વર્ણન રૂપ નિબંધ કહેવાય.

७. कोई बनाव केवे प्रकारे बन्यो ते जणाववाने अर्थे जे लखवुं तेने कथन रूप निबंध कहीए.

કોઈ પદાર્થ હાલ કેવી સ્થિતિમાં છે તે વર્ણનથી જણાયછે. તે પહેલાં કેવો હતો અને શી રીતે હાલ તે આવી સ્થિતિમાં આવ્યો એ જે કહેવું તેનું નામ કથન. ઉપર જે વિષયો વર્ણન રૂપમાં ગણાવ્યા તે બધા કથન રૂપે પણ લખી શકાય ખરા એ કદી ભૂલવું નહિ. અમુક નિશાળ કે બાગ ક્યારે બંધાયો, તે પહેલાં તેની કેવી સ્થિતિ હતી, કોના મનમાં તે બંધાવવાનો પ્રથમ વિચાર ઉઠ્યો અને તે શા કારણથી, તે વિચારપાર પાડવાને તેણે શા શા ઉપાયો કામે લગાડ્યા, તેને કઈ કઈ જાતની હરકતો નડી, કોણે તેને સહાયતા કરી, ક્યારે તેનો પાયો નાંખવાનો વખત આવી પહોચ્યો, પાયો નંખાયો ત્યારે તેની કેવી સ્થિતિ હતી, તે સ્થિતિમાંથી આગળ શી રીતે સુધારો થતો ગયો, અને હાલ તે કેવી સ્થિતિમાં છે, વગેરે ઘણી ઘણી બાબતો લખી શકાય. અને ઉપર વર્ણનનો જે નિબંધ લખ્યો હતો તેથી છેક જૂદોજ નિબંધ તે થઈ રહે. એજ પ્રમાણે બીજા વિષયોનું પણ સમજવું.

८. साराभारनो निर्णय करवाना हेतुथी जे लखवुं तेने विवेचन रूप निबंध कहे छे.

કોઈ પદાર્થ હાલ કેવી સ્થિતિમાં છે અથવા તે એવી સ્થિતિમાંઆ-બ્યા પહેલાં કેવી કેવી સ્થિતિમાં હતો એ જણાવવાની મરજી ન હોય, પણ એ પદાર્થથી શા શા ફાયદા કે ગેરફાયદા થાય છે તે સમજાવવું હોય ત્યારે વિવેચન કરવું પડે. વિવેચન રૂપનિબંધમાં કાર્યકારણનોજ વિચાર વિશેષે કરીને હોય છે.

ઉપલુંજ બાગ કે નિશાળનું ઉદાહરણ લઈએ. એ બાગ કે નિશાળથી ગામને શા શા ફાયદા થાયછે એ વિષેજ લખવું હોય તો તે વિવેચન રૂપ-નિબંધ થાય. એ પ્રસંગે બાબેજ કાંઈ પણ તેનું વર્ણન કરવાની જરૂર પડે.

અકબર કે ઓરંગઝેબની રાજનીતિ વિષે અભિપ્રાય માગ્યો હોય ત્યારે કથન રૂપે નહિ પણ વિવેચન રૂપેજ નિબંધ લખવાનો છે એમ સમજવું.

આ ઉપરથી યાદરાખવું કે નિબંધનું રૂપ વિષય ઉપર આધાર રાખે છે તે કરતાં આપણે શા હેતુથી લખીએ છઈએ તે ઉપરજ બહુ આધાર રાખે છે. તે વિષયને ઓળખાવવો હોય તો વર્ણન રૂપે; તેની પાછળની હકીકત જણાવવી હોય તો કથન રૂપે; અને તે વિષે કાંઈ નિર્ણય કરી સમજાવવો હોય, તો વિવેચન રૂપે નિબંધ લખવો જોઇએ. તોપણ કેટલાક વિષયો અમુક રૂપનેજ વધારે લાયક હોયછે ખરા. સત્ય, ચોરી, મિતાહાર વગેરે નીતિના વિષયો ઉપર લખવાનું કહ્યું હોય તો વિવેચન રૂપેજ માગ્યુંછે એમ સમજાય. ઇતિહાસને જિવનચરિત્રો એ બહુધા કથન રૂપનાજ નિબંધો છે. ગામડામ વિષે લખવું હોય ત્યારે ઘણું કરીને વર્ણનજ કરવું જોઇએ. તો પણ સઘળા વિષયો અન્યરૂપમાં પણ લખી શકાય ખરા.

૯. जयारे ते स्थिति के बनाव साक्षात्कार थई रहे त्यारेज ते वर्णन के कथन सफळ थयुं एम जाणवुं.

વર્ણન કરવાનો હેતુજ એછે કે સામાને તે પદાર્થ સાક્ષાત્કાર થાય; એટલે, તેની નજર આગળ તે ખરેખરો આવીને ઉભો હોય એમ તેને લાગે. વર્ણન એ એક જાતની ચિત્રકળાજછે. ચિતારો કાગળને રંગથી ચિતરે છે, અને કવિ (જેનામાં કે વર્ણન શક્તિ સંપૂર્ણતાને પામેલી હોય છે તે) શબ્દવડે ચીતરેછે. પણ એ બંનેની કળાનું ફળ એકજ છેઃ—તે વસ્તુ હોય તેવી બીજાને સાક્ષાત્ દેખાડવી.

જો સાક્ષાત્કાર કરવું એજ વર્ણનનો હેતુછે, તો તે પદાર્થ પ્રથમ લખનારને તો સાક્ષાત્કાર થવોજ જોઇએ. એમ કરી શકવું તેનેજ કલ્પના કહે છે. કલ્પના શક્તિવાળો માણસ આંખ મીંચીને જોય છે, તો તેની આગળ જે ધારે તે પદાર્થ આવીને ઉભો રહેછે, અને મંદકલ્પનાવાળાને અંધારા સિવાય બીજું કાંઇજ દેખાતુ નથી. ચિતારા, કવિઓ, મૂર્તિકારો, વગેરે પોતાનું કામ સારૂ કરેછે તેનું કારણ એજ કે તેઓમાં કલ્પના શક્તિ ઘણી હોય છે. પરંતુ થોડી ઘણી કલ્પના તો બધા માણસમાં હોય છે અને તેથી બંત રાખે નિબંધમાં ખધા સાધારણ વર્ણન તો કરી શકેજ.

નિબંધ લખનારે પ્રથમ કલ્પના ચલાવી જે વસ્તુનું વર્ણન કરવું હોય તેને પોતાની નજર આગળ આણવી, અને પછી તેને જોઈ જોઇ વસ્તુ વર્ણન કરવું. ચિતારાની પેઠે તેને તે વસ્તુના સઘળાજ ભાગ ચીતરવાની કાંઈ જરૂર નથી. ચિતારાના સાકાર સાધનો કરતા શબ્દમાં એવું વિશેષબળ રહેલું છે કે રજેરેજ ચીતરવાની જરૂર પડતી નથી. થોડું કહે ઘણી વિગત સાંભળનાર પોતાની મેળે કળી જાયછે. કયા ભાગનું વર્ણન કરવું અને કયા ભાગનું ન કરવું એ જાણવામાંજ વર્ણનકારની ચતુરાઈ રહેલીછે. તેમજ એક ભાગનું બહુ ઝીણું વર્ણન કરવા જતાં વખતે સામાને તે પદાર્થ સાક્ષાત્કાર થવાને બદલે ઉલટો અંધકાર રૂપજ થઈ પડશે અથવા અવશ્યના ભાગ રહી ગયા હશે, તો તે માત્ર ધાબા જેવુંજ દેખાશે. માટે, વર્ણન કરનારે ચિતારાની પેઠે માત્ર અવશ્યના ભાગની આકારરેખાજ ઉપર ઉપરથી પાડવી, અને તેમાં રંગપૂરવાનું તો વિષયને સમયાનુસારેજ રાખવું.

સાક્ષાત્કાર કથનની જુક્તિ પણ એવીજછે. વાંચનાર કે સાંભળનાર એમ જાણે કે આ બનાવ મારી આગળજ હમણા બને છે એવી રીતે કથન કરવું જોઇએ. એક બનાવ ઘણા બનાવનો બનેલો હોય છે. તેમાં જે જે બનાવોનો મુખ્ય બનાવ સાથે સંબંધ હોય તેજ બનાવો વર્ણવા અને બીજા મૂકી દેવા—નહિ તો લાંબો રાસડો એવો થઈ જશે કે કોઇને તેમાં રસ નહિ લાગે અને કાંઇ પણ હકીકત નહિ સમજાય. વર્ણન કે કથન એ બંનેમાં શું કહેવું અને શું મૂકી દેવું એ જાણવું એજ મોટી કળા છે. તે શીખવી શીખવાતી નથી. જરૂરના પેટાબનાવોમાંથી એકે રહી ન જાય અને જરૂર વગરનો એકે બનાવ આવે નહિ એવી કથન કરનારે કાળજી રાખવી જોઈએ.

દિશાનો અનુક્રમ રાખી ચાલતાં વર્ણન, અને કાળનો અનુક્રમ રાખતાં કથન ઘણું કરીને સારૂં થશે.

९. बीजाना मननी प्रतीति थाय अने वळी तेनी वृत्ति पण ते भणी वळे त्यारेज विवेचन रूप निबंधनी सिद्धि थई एम समजवुं.

બીજાની ખાત્રી કરી આપવી એજ વિવેચન કરવાનો હેતુછે. તે કરવાને માટે પ્રત્યક્ષ અનુમાનાદિક પ્રમાણો અવશ્યનાં છે. બોલવા લખવાની ગમે એટલી ચતુરાઈ હોય પણ અપ્રમાણિક વાત કહી સમજવાર માણસમાં માન્ય

થાય નહિ. માટે પ્રથમ તો ખરૂં શું છે ને ખોટું શું છે તેનો નિર્ણય નિબંધકારે અપક્ષપાતે પોતાના મન સાથે કરવો જોઇએ. બધાં પ્રમાણો ખોળી જોવાં અને બંને બાજુ તપાસવી. ત્યાર પછી જે નિશ્ચય થાય તે પ્રતિપાદન કરવા તૈયાર થવું અને જે પ્રમાણોવડે પોતાની ખાત્રી થઇ છે તે લખવાં અને પૂર્વપક્ષનું વિવેકથી ખંડન કરવું. પ્રમાણો સ્પષ્ટ સમજાવવાને દૃષ્ટાંત, ઉદાહરણ, વર્ણન વગેરેની જરૂર પડે ત્યાં છૂટથી વાપરવા. કેહેવાજ છે કે દાખલા દલીલથી બીજાની ખાત્રી થાય. દલીલ કરતાં દાખલાને એમાં પેહેલા ગણ્યા છે તે વ્યવહારી નિબંધમાં ખરાખરજ છે.

દલીલો કઇ કઇ વાપરવી, કઇ કઇ મૂકી દેવી, વાપરવી તો કયા અનુક્રમે વાપરવી, કેટલે દરજ્જે વાપરવી, કેવી રૂપથી વાપરવી, વગેરે સઘળી વાતનો આધાર જેને વાસ્તે આપણે નિબંધ રચતા હોઇએ તેની બુદ્ધિ અને મનની ઉપર આધાર રાખેછે. એમાં ઘણા ચાતુર્યનો ખપ પડે છે. મોટો ન્યાયશાસ્ત્રી પણ જો પોતામાં આવી રસવિદગ્ધતા ન હોય તો બીજાના મનની ખાત્રી કરી શકે નહિ, અર્થાત; અસરકારક વિવેચન કરનારને ન્યાય (Logic) અને રસ ચાતુર્ય (Rhetorie) બંને જરૂરનાં છે, અને બલ્કે સામાન્ય લોકના સંબંધમાં તો ન્યાય કરતાં રસચાતુર્યજ ઘણીવાર ફાવી જતું માલમ પડે છે.

જો ખાત્રી કરવામાં પણ રસચાતુર્યનું આટલું બળછે, તો જ્યાં મનોવૃત્તિઓ વશ કરવાનોજ હેતુ છે ત્યાં તો એનો ઘણોજ ખપ પડે એમાં શું આશ્ચર્ય ? નિબંધનો છેવટ ભાગ તો રસમયજ આવવો જોઇએ. જો સાંભળનાર વિરૂદ્ધ વિચારનો હોય, તો પહેલાંથી આખો નિર્ણય કે અભિપ્રાય આપણે આપી તેને ભડકાવવો નહિ, પણ ધીમે ધીમે રૂચતાં પ્રમાણો આપી આગળ ચઢાવવો અને જ્યારે તેનું મન ખાત્રી ઉપર આવવા લાગે ત્યારે સબળ પ્રમાણો આપી તે પૂરી કરવી અને પછી રસમયવાણીથી તેનું મન તલ્લિન કરીનાંખવું.

પણ બધા વિવેચનમાં મનોવૃત્તિ ખેંચવાનો હેતુ હોતો નથી. જ્યાં માત્ર ખાત્રીજ કરી આપવા ધારીછે, ત્યાં શાંત રીતે દાખલા દલીલો સારા અનુક્રમમાં આપવા એજ બસછે.

૧૦. વ્યવહારમાં ત્રણે રૂપ હરકોઇ નિબંધમાં વિવેકથી ભેળી નાંખવાં,

પણ તેના વિશેષ રૂપનું પ્રધાનપણું જવા દેવું નહિ.

એકજ રૂપનો કોઈ પણ નિબંધ શોધી કાઢવો મુસ્કેલ માલમ પડશે. અતિશાસ્ત્રીય ગ્રંથમાંજ વખતે એકનું એક રૂપ જાળવી રાખેલું હોય છે, પણ ઘણે પ્રસંગે તો તેમ થઈ શક્તું નથી અને તેમ કરવાની જરૂર પણ નથી. વિવેચનરૂપ નિબંધ હોય તોપણ ઠેકાણે ઠેકાણે વર્ણન અને વખતે ઇતિહાસ પણ આપીએ તોજ તે વિવેચન સારી રીતે સમજાય. વિદ્યાના પાઠમાં પદાર્થ કે યંત્રોનું વર્ણન ન કરીએ તો શી રીતે સમજાય ? કોણે અને ક્યારે એ શોધ કર્યાં એ પણ કહેવું ફાયદા ભરેલુંજછે. અર્થાત્ વિવેચનરૂપ નિબંધમાં વર્ણનને કથનરૂપ પોતાની મેળેજ પેસી ગયાં. તેમજ તમે કોઈ પણ ઇતિહાસ કે જિવનચરિત્રનો ગ્રંથ ઉઘાડી જોશો તો તે બધો કથન રૂપમાં નહિ હોય, પણ કેટલુંક વર્ણનને વિવેચન કરેલું પણ માલમજ પડશે. ગામનાં, કિલ્લાઓના, લશ્કરોના, લડાઇઓના, રીતભાતનાં, વગેરે જે વર્ણનો આપેલાં હોય છે તે વર્ણન રૂપજ નિબંધ જાણવા. આ લડાઇ કે કાયદાથી શા ફાયદા થયા એ વિષે જે કાંઈ લખેલું હોય છે તે વિવેચન રૂપનિબંધજ છે. એવીજ રીતે વર્ણન નિબંધમાં કાંઇક ઇતિહાસ કે વિવેચન ભાગ પણ આવીજ જાયછે:-જેમકે એક નિશાળનું વર્ણન કરતાં તેનો કાંઇક પાછલો ઇતિહાસ અને તેથી શા ફાયદા છે તે પણ લખી શકાય, અને તે લખ્યાથીજ તે નિબંધ વધારે રસિક થાય. નિબંધનો રસ ઘણું કરીને એક રૂપના નિબંધમાં બીજાં રૂપ સેળભેળ કરવાની ચતુરાઈ ઉપરજ આધાર રાખે છે.

શ્રવણ પિતૃ ભક્તિ નાટક.

પ્રથમ આર્યધર્મપ્રકાશમાં આ છપાતું હતું, તેને હાલ એના બનાવનાર ભટ ભોગીલાલ મહાનંદે છૂટું પ્રસિદ્ધ કર્યુંછે. એની એક નકલ અમને મે માસથી પહોંચી છે, પણ જગાના સંકોચને લીધે અત્યારસુધી અમે તેની ભેટ લઈ શક્યા નહોતા.

નાટક, કાવ્ય, વગેરે મોહનસંબંધીના પુસ્તકોની તુલના કરવામાં ત્રણ

વાતનો વિચાર રહેલો છે:- વસ્તુસંકળના, પાત્રભેદ, અને રસ. જે કથા ઉપર આખું કાવ્ય રચાએલું હોય તેને અલંકારના ગ્રંથોમાં વસ્તુ કહે છે, અને તે કથાના જૂદા જૂદા ભાગને સુધારી વધારી અનુકુળ આકારમાં ગોઠવવાની જે જુક્તિ તેને વસ્તુસંકળના (Plot) કહીએ. કાવ્યમાં આવેલા સ્ત્રી પુરૂષના જૂદા જૂદા સ્વભાવ પ્રમાણે તેમની કૃતિ, મતિ, તથા રીતિ જૂદી જૂદી વર્ણવવી તેને પાત્રભેદ (Characters.) અથવા નાયક નાયકાભેદ કહેછે. આમ કરવાથીજ નાટકપાત્રમાં જિવ આવે છે, અને એજ મહાકવિનું લક્ષણ છે. જેમ જગતમાં દરેક માણસ પોતાના ચેહેરાથી ઓળખાઈ આવે છે, તેમજ ચતુર કવિના કલ્પેલાં નાયક નાયકાદિ પણ પોતપોતાની વિશેષ પાત્રના ઉપરથી ઝટ ઓળખાઈ શકેછે. પાત્રભેદ અને વસ્તુસંકળના ઉપરજ નાટક કે મહાકાવ્યનો સઘળો રસ આલંબન કરીને રહેલો હોય છે. જિવને જેમ દેહની આવશ્યકતા છે, તેમજ રસને એ બંનેની છે. તે વિના રસ જામી શકતો નથી, અને જો એ બેવાનાં જોઈએ તેવાં હોય, તો આપો આપજ કેટલોક રસતો તેમાંથી ઉત્પન્ન થાયછે. માટે આ નાટકમાં વસ્તુસંકળના અને પાત્રભેદ કેવા પ્રકારનાં છે તેનુંજ કાંઇ આપણે વિવેચન કરીશું.

શ્રવણની પિતૃભક્તિ આપણા દેશમાં ઘણીજ પ્રસિદ્ધ છે. એના નામથી કોઈ અજાણ્યું નથી. એ કથા મૂળ રામાયણની છે, પણ તેમાં ઉપાખ્યાન રૂપે સંક્ષેપમાજ વર્ણવેલી છે. આ બંને વાત સંકળના કરનારને લાભકારી છે. પરતુ પ્રસિદ્ધ હોવાથી સઘળાને તેનો રસ સમજવો સરલ પડે છે; અને મૂળમાં સંક્ષિપ્ત હોવાથી કવિ પોતાની મર્જી મુજબ તેમાં ફેરફાર કે વિસ્તાર કરી શકેછે. ફેરફાર કરવાનો હક સઘળા કાવ્ય શાસ્ત્રોએ માન્ય રાખ્યો છે અને નાટકાધીશ શેકસપિયરની કૃતિઓમાં તે સુતવિવેચકને ઠેકાણે ઠેકાણે પ્રત્યક્ષ જણાય છે. આવો ફેરફાર, પ્રસિદ્ધ કથા મૂળથી વિસ્તારાએલી હોય, તો બની શકે નહિ; કેમકે તેમ કર્યાથી પ્રસિદ્ધિવિરોધનો દોષ લાગી રસનો ભંગ થાય. જેમકે, ગૂજરાતના જયશિખરી વિષે આપણે વાર્તા રચવા બેઠા હોઇએ, તો મર્જી માફક આપણી કલ્પનાને રમાડી શકીએ; પણ સિદ્ધરાજ જેવા પ્રસિદ્ધ મહારાજની વર્ત્તણુક તથા સ્વભાવ જો અન્યથા વર્ણવા માંડીએ તો ઇતિહાસના જાણનારને હસવુંજ આવે. અર્થાત્ શ્રવણાખ્યાનના આ બે ગુણ નાટક સંકળનાને ગોઠે એવા છે. તોપણ કેટલાક બીજા ગુણને

લીધેલ આ કથા આખ્યાન રૂપને જેટલી યોગ્ય છે તેટલી નાટકરૂપને નથી. પણ તે બધાનું વિવેચન ન કરતાં આ નાટકમાં કેવી રીતે વસ્તુસંકળના કરી છે તે તરફજ આપણું લક્ષ લગાડીએ. પાત્રભેદનો પણ ભેળો વિચાર કરતાં જઈશું.

સૂત્રધાર સભાને નાટકનો વિષય નિવેદન કરી રહેછે કે વિદૂષક આવે છે, અને તે અર્ધા નાટક સુધી રહીને એક ઉપયોગી પાત્રનું કામ સારેછે. એ વિદૂષક બીજાના જેવો છાલકો નથી. પ્રસંગે હસામણું બોલે ચાલે છે ખરો, પણ એની અંતર્વૃત્તિઓ ગંભીર જણાય છે. પિતૃભક્તિના નાટકમાં આવો વિદૂષક ખોટો ન કહેવાય. એ પોતાનાં મા બાપ તથા છોકરાં ઉપર સઘન પ્રીતિ રાખનારો હતો, અને જ્યારે ઋતુ વિષે નટી ગાવા માંડે છે ત્યારે તેમાં બાળક્રીડા પણ કાંઇ આણવાની એ ખાસ ફરમાસ કરેછે. એ સંગીતની છેલ્લી કડીમાં "માતા, માતા, તેડ મને" એવા બોલ આવે છે તે સાંભળીને છોકરાને સારુ તરસતી કોઇ બાઇડી ભ્રાંતિમાં પડી રંગ ભૂમિ ઉપર બાવરે વેષે પ્રવેશ કરેછે. એનું નામ જ્ઞાનવતી હતું, અને તે સર્યુ નદી ઉપરના આશ્રમમાં રહેનાર શાંતનુ ઋષિની પત્નિ હતી. એને કાંઇ સંતતિ ન હોવાથી હમેશાં હિજરાયા કરતી. તેવામાં તેણીએ ઉપલા કાલા બોલ સાંભળ્યા, અને તેથી તેનું મન એકદમ આકુળવ્યાકુળ થઇ ગયું. તે ઓધારે આંસુએ રોઈ રહી છે એવામાં શાંતનુ ઋષિ આવી પહોચ્યા, અને તેનું સમાધાન કરવાને અર્થે છોકરાં ગર્ભમાં રહે છે ત્યાંથી તે મોટાં થાય છે ત્યાં સુધી મા બાપને કેવાં કેવાં કષ્ટ વેઠવાં પડે છે તેનું એણે ધ્યામણે ભાવે વર્ણન કર્યું. આ કરતાં ઋષિએ જ્ઞાન માર્ગની વાત કરી હોત તો પોતાની પાત્રતાને વધારે શોભા આપત. જ્ઞાનવતીના પ્રત્યુત્તરમાં તો કેટલોક વલસારસ છે ખરો, પણ શાંતનુ ઋષિ તો શઠબુદ્ધિનાજ જણાય છે.

આ ઠેકાણે સામટું કહી નાંખીએ તો ઠીક કે શ્રવણ શિવાય આ આખા નાટકમાં કોઈ પણ પાત્ર ઋષિ કાળના આચાર વિચાર બરાબર ધારણ કરનારૂં હોય એમ નથી. તેઓ સઘળાં હાલનાં અજ્ઞાન, વેહેમી, ને અનીતિમાન માણસોનાંજ પ્રતિબિંબ માત્ર છે. આ અમે પાત્રની કલ્પનામાં મોટી ભૂલ અને રસહાનિનું કારણ સમજીએ છીએ. નાટકનારે કહી એમ

ધાર્યું હશે કે મા બાપને દોતીયાં કરનારાં ડોસાં કલ્પવાથી શ્રવણની પિતૃ ભક્તિને શોભા મળશે, પણ અમારા વિચારમાં તો એની પાત્રતાજ એ કારણથી અસંભવિત થઇ પડી છે. આ નાટક વાંચતાં ઘણીવાર એમ લાગે છે કે શ્રવણ જેવા સિદ્ધ પુરૂષના મા બાપ આવાં હોયજ નહિ. તેઓને આવો સુપુત્ર શોભતોજ નથી, અને તેથી વખતે એમ પણ ખ્યાલ જાય છે કે આ નાટકમાં પિતૃ ભક્તિને હદની બહાર લઇ જવામાં આવી છે. બુદ્ધિમાં પણ એવાં અપંગ એમને ચીતર્યાં છે કે તેઓ છેક બીજી પશુવત્ બાલ્યાવસ્થામાં આવી પડેલાં દેખાય છે. આ સ્થિતિ સામાન્ય જનને ગમે એટલી સ્વભાવિક, તોપણ શ્રોતામાં પૂજ્ય ભાવ ઉત્પન્ન કરે એવી તો નજ કહેવાય. આ વેળા પુત્રનો ધર્મ એછે કે તેમને બાળકની પેઠે ફોસલાવી પટાવી સંભાળવાં. આ વેળા તેમની આજ્ઞા માનવી એ બોલ તો કંઈ વિપરીત જેવા ભાસે છે, કેમકે જેની બુદ્ધિ અસ્ત થવા આવી છે તેની તે આજ્ઞાજ શી! વળી એ પણ ભૂલવું ન જોઇએ કે માણસને માબાપ પ્રત્યે જેવા ધર્મછે તેવાજ સ્ત્રી પ્રત્યે, પુત્ર પ્રત્યે, અને આખા સંસાર પ્રત્યે પણ છે. તે બધાનો લોપ કરવો એ સુધર્મ કે ડહાપણ નહિ કહેવાય. ખરે, આ નાટકમાં ઠોઇ બોલે છે તેમ શ્રવણને ઘેલુંજ લાગ્યુ હોય એમ વખતે વાંચનારના મનમાં પણ વસી જાય છે. આ બધી હાનિનું કારણ તો એજ છેકે નાટકકારથી શ્રવણના મા બાપની પાત્રતા યથાયોગ્ય કલ્પી શકાઇ નહિ. જે કાળમાં શ્રવણ જેવા પુત્ર થતા હતા તે કાળમાં મા બાપનાં જ્ઞાન ધર્મ પણ હાલથી છેક જૂદાંજ હતાં. ઋષિ અને ઋષિપત્નિ એ શબ્દજ કેવી નિર્મળ અને તેજોમય મૂર્ત્તિ આપણી આંખ આગળ ઉભી કરેછે! નિરંતર ધર્મનીજ ચર્ચા, ધર્મનોજ બોધ, અને ધર્મનુંજ આચરણ! આવા ઋષિઓના બાળક પિતૃ ભક્તિ પાળે એમાં તો આશ્ચર્યજ શું! ખરે, ઋષિઓના આશ્રમોમાં અપાતી આચાર વિચારની કેળવણી જ્યારે સંભારીએ છઇયે, ત્યારે શ્રવણની પિતૃભક્તિ એ એક ત્યાંનો સાધારણ બનાવ દેખાય છે. પણ જ્યારે આ નાટકમાં ચીતરેલાં માબાપના સંબંધમાં વિચારીએ છઇએ ત્યારે તે અસંભવિત લાગે છે અને શ્રવણ પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યેના ધર્મ તો વીસરીજ ગયો એમ કહેવું પડે છે. ઋષિ કાળમાં બાળલગ્નજ કયાં હતાં કે તેને દાખલ કરી નાટકકારે નકામો આ પ્રમાણે ધર્મવિરોધ ઉભો કર્યો, અને મૂળ નાયકનીજ

પાત્રતામાં અસંભવ દોષ આણ્યો! આ નાટકમાં તો શું થયું છે કે શ્રવણ એક યુગનો અને બીજા પાત્ર બીજા યુગનાં થઈ ગયાંછે. આ બેનું સામ્ય તે શી રીતે થાય! મિયાં મહાદેવને કેમ બને? બન્યું એમ વર્ણવીએ, તો તે કેમ શોભે કે કેમ મનાય! મતલબ કે શ્રવણમાં જેમ ઋષિકાળના જ્ઞાન, ધર્મ, તથા આચારનું આરોપણ કર્યુંછે તેમજ બીજા પાત્રમાં પણ કર્યું હોત તો એની પાત્રતા સ્વભાવિક દેખાત, રસવધત, અને નાટકનો કેટલોક ભાગ હાલ કેવળ પ્રહસન રૂપજ થઈ પડ્યો છે તેમ ન થાત અને પિતૃ ભક્તિનો સચોટ બોધ મળત.

તોપણ, આ નાટકમાં પાત્રભેદ છે ખરો અને એ એના એક વખાણવા લાયક ખૂબી છે, કેમકે હાલના ઘણા ગૂજરાતી ગ્રંથોમાં પાત્રભેદની ખામીજ છે. તેમાં જે પાત્ર હોય છે તે ઘણું કરીને નાગનાંજ—નિર્જિવ ખોખાં જેવા હોય છે. જેના મોમાં જે બોલ ફાવે તે મેલી ઘાલેલા માલમ પડેછે, પણ પાત્રનો કશોએ વિચારજ કરેલો જણાતો નથી. આવા ગ્રંથમાં એકના બોલ બીજાનું બોલ્યું એમ ધારીએ, તો પણ કાંઈ હરકત નડે નહિ. આવા કાવ્ય ગ્રંથતો પાત્રશૂન્યજ કહેવાય અને નાટકમાં પાત્ર શૂન્યતાના જેવો બીજો દોષ નથી. પણ આ નાટક એથી ઉલટુંજછે. એમાં સ્વચ્છંદી સંભાષણની ગુંથણી કરી નથી પણ પ્રસંગાનુસાર પાત્ર પરત્વે જે રસના ઉદગાર નીકળે છે તેજ ઘણે ઠેકાણે આણવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. આ નાટકમાં પાત્ર ભેદછે છે એટલુંજ નહિ, પણ ઘણે ઠેકાણે તે ચોખ્ખો અને સરસ છે. આવો ગુણ હોવાને લીધેજ અમે એમાં કાળદોષ થઇ ગયો છે તે સમજાવવાને માટે ઉપર કાંઇક મહેનત લીધી છે કે આ નાટકકાર ફરીથી જ્યારે આવો ગ્રંથ રચવા બેસે ત્યારે પોતાની પાત્રભેદ શક્તિને આવા ઉપ કારણથી દૂષિત થવા દે નહિ.

હવે, પાછા અમે એ કથાને પ્રવાહેજ ચાલીએ છઇએ. શાંતનુએ તો વસ્તારની પેડ બહુએ વર્ણવી, પણ તેથી જ્ઞાનવતીની તૃષ્ણા કાંઇ ઓછી થઈ નહિ. ઉલટું એનું મન પણ તેણીએ ડગાવ્યું. પોતાના જવાબમાં જ્ઞાનવતીએ ઘડપણમાં છોકરાં કેવાં ખપ લાગે છે તેનું એવું બ્યાન કર્યું કે ઋષિનું મન તે તર્ફ લોભાયું. પરંતુ પુત્રપ્રાપ્તિને અર્થે કયા દેવને ઉપાસવા તે પોતાને સૂઝ્યું નહિ તેથી સ્રીને પૂછ્યુ, અને તેણે ટપે બતાવ્યું કે ચાલો મહાદેવની ઓળગ કરીએ. જ્ઞાનવતી ગુરુપણામાં ડાહી તો ખરી કે કાંઇ કપરૂં તપ કે સાધના બતાવ્યું નહિ, કેમકે છોકરાંને સારૂ એવાં કષ્ટનષ્ટ વેઠે એવો

ધાર્યું હશે કે મા બાપને હેતીયાં કરનારાં ડોસાં કલ્પવાથી શ્રવણની પિત, ભક્તિને શોભા મળશે, પણ અમારા વિચારમાં તો એની પાત્રતાજ એ કારણથી અસંભવિત થઇ પડી છે. આ નાટક વાંચતાં ઘણીવાર એમ લાગે છે કે શ્રવણ જેવા સિદ્ધ પુરૂષના મા બાપ આવાં હોયજ નહિ. તેઓને આવો સુપુત્ર શોભતોજ નથી, અને તેથી વખતે એમ પણ ખ્યાલ જાય છે કે આ નાટકમાં પિતૃ ભક્તિને હદની બહાર લઇ જવામાં આવી છે. બુદ્ધિમાં પણ એવાં અપંગ એમને ચીતર્યાં છે કે તેઓ છેક બીજી પશુવત્ બાલ્યાવસ્થામાં આવી પડેલાં દેખાય છે. આ સ્થિતિ સામાન્ય જનને ગમે એટલી સ્વભાવિક, તોપણ શ્રોતામાં પૂજ્ય ભાવ ઉત્પન્ન કરે એવી તો નજ કહેવાય. આ વેળા પુત્રનો ધર્મ એછે કે તેમને બાળકની પેઠે ફોસલાવી પટાવી સંભાળવાં. આ વેળા તેમની આજ્ઞા માનવી એ બોલ તો કંઈ વિપરીત જેવા ભાસે છે, કેમકે જેની બુદ્ધિ અસ્ત થવા આવી છે તેની તે આજ્ઞાજ શી! વળી એ પણ ભૂલવું ન જોઇએ કે માણસને માબાપ પ્રત્યે જેવા ધર્મછે તેવાજ સ્ત્રી પ્રત્યે, પુત્ર પ્રત્યે, અને આખા સંસાર પ્રત્યે પણ છે. તે બધાનો લોપ કરવો એ સુધર્મ કે ડહાપણ નહિ કહેવાય. અરે, આ નાટકમાં કોઇ બોલે છે તેમ શ્રવણને ઘેલુંજ લાગ્યુ હોય એમ વખતે વાંચનારના મનમાં પણ વસી જાય છે. આ બધી હાનિનું કારણ તો એજ છેકે નાટકકારથી શ્રવણના મા બાપની પાત્રતા યથાયોગ્ય કલ્પી શકાઇ નહિ. જે કાળમાં શ્રવણ જેવા પુત્ર થતા હતા તે કાળમાં મા બાપનાં જ્ઞાન ધર્મ પણ હાલથી છેક જૂદાંજ હતાં. ઋષિ અને ઋષિપત્નિ એ શબ્દજ કેવી નિર્મળ અને તેજોમય મૂર્ત્તિ આપણી આંખ આગળ ઉભી કરેછે! નિરંતર ધર્મનીજ ચર્ચા, ધર્મનોજ બોધ, અને ધર્મનુંજ આચરણ! આવા ઋષિઓના બાળક પિતૃ ભક્તિ પાળે એમાં તો - આશ્ચર્યજ શું! અરે, ઋષિઓના આશ્રમોમાં અપાતી આચાર વિચારની કેળવણી જ્યારે સંભારીએ છઇયે, ત્યારે શ્રવણની પિતૃભક્તિ એ એક ત્યાંનો સાધારણ બનાવ દેખાય છે. પણ જ્યારે આ નાટકમાં ચીતરેલાં માબાપના સંબંધમાં વિચારીએ છઇએ ત્યારે તે અસંભવિત લાગે છે અને શ્રવણ પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યેના ધર્મ તો વીસરીજ ગયો એમ કહેવું પડે છે. ઋષિ કાળમાં બાળલગ્નજ કયાં હતાં કે તેને દાખલ કરી નાટકકારે નકામો આ પ્રમાણે ધર્મવિરોધ ઉભો કર્યો, અને મૂળ નાયકનીજ

આસ્ટ્રેલિયામાં ૧૦૦, અને આફ્રિકા ૫૦ થાયછે. દુનિયામાં કુલ સંખ્યા ૨૩૨૯૦ની થાયછે.

ગ્રેટબ્રિટનની જગાત.—પરદેશથી આવનારા માલ ઉપર જે વિલાતમાં જગાત લેવાયછે તેની ઉપજ દરવર્ષે ૨૦ કરોડ રૂપિયા થાય છે. હિંદુસ્તાન અને ચીનમાંથી જે ચાહ થાયછે તેનીજ જકાત એ બંને દેશમાં જે કુલ જકાત ઉપજે છે તેથી થોડીજ ઓછી છે.

અફીણની પેટીઓ.—આ વરસે ઇરાનથી ચીનખાતે ७००० ચડી હતી અને આગળ જતાં એ બહુ વધી પડવાની દહેશત રખાયછે.

યુરોપના રાજ્યોનો વાર્ષિક ખર્ચ.—ફ્રાન્સમાં રૂપિયા ૧૧૯॥ કરોડ, રૂશિયામાં ૧૦૭॥, ગ્રેટબ્રિટનમાં ૮૫॥, જર્મનીમાં ૬૬, આસ્ટ્રિયામાં ૬૧॥, ઇટાલીમાં ૫૬॥, અને સ્પેનમાં ૩૦ કરોડનો દરવર્ષે ખરચ થાય છે. એમાંથી લશ્કરી પછાડી કેટલું નાણું ખરાબ થાય છે તે નીચેના આંકડા ઉપરથી માલમ પડશે. રૂશિયામાં ૩૯॥, ગ્રેટબ્રિટનમાં ૩૨॥, ફ્રાન્સમાં ૨૭, જર્મનીમાં ૨૩॥, આસ્ટ્રિયામાં ૧૧, ઇટાલીમાં ૯, અને સ્પેનમાં ૬ કરોડ રૂપિયા દર વર્ષે ફોજને અમારોમાં ખરચાય છે.

યુરોપ... પ્રયત્ન કર્યો છે. આ નો...ાન્સને ૮૨૫, ગ્રેટબ્રિટનને ७७૮, રૂ-
પણ ઘણે ઠેકાણે તે ચોખો અને સરસ છે. આસ્ટ્રિયાને ४२१, અને જર્મ-
અમે એમાં કાળદોષ થઇ ગયો છે તે સમજાવવાને ...રાજ્યોના દેવા ઉપર
નેત લીધી છે કે આ નાટકકાર ફરીથી જ્યારે આવો ગ્રંથ ...ય છે.
પોતાની પાત્રભેદ શક્તિને આવા ઉપ કારણથી દૂષિત થવા... છે પણ હાલ
હવે, પાછા અમે એ કથાને પ્રવાહેજ ચાલીએ. ... છાતીના રોગને
તો વસ્તારની ચેડ બહુએ વર્ણવી, પણ તેથી
ઓછી થઇ નહિ. ઉલટું એનું મન પણ તેણીએ ડગ... મ—દુનિયામાં મરદ
સાનવતીએ ધડપણમાં છોકરાં દેવાં ખપ લાગે ... લંબાઇની રાસ ૩૩
...તિ...યાન-છે...ધર્મિનો માં. પરંતુ પુત્રપ્રાપ્તિને ...ે આગમજ મરણ પામે છે અને જેઓ એ ઉપરની ઉંમરે જીવેછે તેઓ આરોગ્યરક્ષ વર્તિ કરતાં સુખી છે. દરે એકહજાર માણસે માતર એકજ ધણી ૧૦૦ વરસસુધી જીવી શકે છે; દરે ૫૦૦ માણસે ૮૦ વરસ જીવનાર એકજ માણસ હોય છે; દરે

૧૦૦ માણસે ૬ જણા ૬૫ વર્ષની ઉમરે પુગે છે. દુનિયાની વસ્તિ અબજ માણસોની છે. દર સાલ ૩૩૩૩૩૩૩૩ માણસો, ૭૧૮૨૪ દરરોજ, ૩૭૩૦ દરકલાકે, ૬૭ દરમીનીટે અથવા ૧ દરસેકડે મરણ પામે છે. પરણેલાઓ કુંવારા કરતાં વધુ જીવે છે; ઉદ્યોગી અને મિતાહાર માણસોની ઉમર સ ર્વેથી લાંબી છે. ઠીંગણા કરતાં લાંબાંના આવરદા વધારે છે. ૫૦ વર્ષની આગમજ સ્ત્રીઓને જીવવાની આશા વધારે છે. દર હજારમાણસે ૭૫ જોડાં પરણેછે. રાત અને દિવસ સરખાં થવા પછી લગ્નનો હીંગામ વધારે હોય છે. વસંતરૂતુમાં જન્મેલું બાળક ઘણું કરીને મજબૂત અને કદાવર હોય છે. દિવસ કરતાં રાતે જેમ વધારે મરણો તેમજ વધારે જન્મો પણ થાય છે. આખી પૃથ્વીમાં વસ્તિનો ચોથો ભાગ લડાઇના હથીઆરો બાંધવાને શ- ક્તિમાન ગણાયો છે.

નાટક લખનારની બુજ—ગયે વર્ષે મિ. ગિલ્બર્ટ નામના લખનારે એક પ્રખ્યાત ટોળીને નાટક લખી આપ્યું હતું તે તમાસગીરોને પસંદ ન પડવાથી એ ઉદાર લખનારે લીધેલાં નાણાં પાછાં આપવાં માંડ્યાં પણ તે ઉદાર ટોળીએ લીધાં નહીં. ત્યારે એ પાડ વાળવાના હેતુથી એણે બીજું એક પ- રીઓનું નાટક લખી ભેટ મોકલ્યું. તે વાંચી જોતાં એ ટોળીના પ્રમુખે ભેટ દાખલ કબુલ ન કરતાં તેની કિંમતના ૩॥ હજાર રૂપિયા મોકલી દીધા!

સ્મરણશક્તિ વિષે—એક ફ્રેંચ વિદ્વાને ઘણી ખોળ કરીને નીચે લ- ખેલી હકીકતો પ્રસિદ્ધ કરી છે હબસી, ચીના વગેરે ઉતરતી પંક્તિના લોકોની સ્મરણશક્તિ સુધરેલા લોકો કરતાં વધારે હોય છે. પ્રાચીન લોકો જેને લિ- પિજ્ઞાન નહોતું તેની સ્મરણશક્તિ અદ્ભૂત હતી-પુસ્તકના પુસ્તક મોંઢે રાખતા. પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓની યાદદાસ્ત વધારે હોય છે એતો સૌના જાણ્યામાં હશે. જુવાન કરતાં બાળકને વધારે યાદ રહે છે. ચૌદપંદરની ઉમર સુધી સ્મર- ણશક્તિનું જોર ખીલ્યું જાય છે અને પછી ઘટવા માંડે છે. મજબૂત કરતાં નાજુક પ્રકૃતિના માણસોની યાદદાસ્ત સારી હોયછે. શહેરી કરતાં ગામડીઆ છોકરાની સ્મરણશક્તિ વધારે જોરાવર માલમ પડે છે. જે છોકરાની સ્મરણ શક્તિ સારી હોય છે તેની બુદ્ધિ કાંઈ સારી હોતી નથી. મગજની ડાબીબા- જુએ રોગ થવાથી સ્મરણશક્તિમાં કાંઈ બિગાડ થતો નથી, પણ જમણી

બાજુએ રોગ થવાથી તે બિગડે છે. ઘણું ખાધાથી, કસરતથી, અને કેળવણીથી યાદદાસ્ત ઓછી થાય છે. એ કારણને લીધે ભણેલા કરતાં અભણમાં યાદ રાખવાની શક્તિ વધારે હોય છે. સાંજ કરતાં સવારે, શિયાળા કરતાં ઉન્હાળામાં (હિંદુસ્તાનમાં એમ નહિં હોય), અને ઠંડા કરતાં ગરમ દેશમાં યાદદાસ્તનું જોર વધારે હોય છે.

ટપાલખાતાને હુંડીયામણની કમાઈ—જાનેવારી, ફેબ્રુઆરી, અને માર્ચ એ ત્રણમહીના થયા ટપાલખાતાને "મનીઓડર" આપવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે એટલામાં ૫૪ લાખરૂપિયાની હુંડીઓ લખાઈ ચૂકી છે અને તેથી સરકારને ૯૦ હજાર રૂપિયા નફો થયો છે.

મદ્યપાનથીજ ઘણા ગુનાહ થાય છે—અમેરિકામાં એક પરોપકારી સ્રી દારૂ પીનારાઓને સુબોધ આપવાનો ઉદ્યોગ લઈ બેઠીછે તેને જોવામાં આવ્યું કે જૂદા જૂદા કેદખાનાઓમાં જુમલે ૧ લાખને ૫૦ હજાર કેદીઓ હતા તેમાં ૧ લાખને ૫ હજાર દારૂ પીધાથી ગુનાહ કરતા થયા હતા.

નવી પાર્લામેંટ—૨૪ મી માર્ચે લાર્ડ બીકન્સફીલ્ડવાળી પાર્લામેંટને રજા મળ્યા પછી નવી ચૂંટણીઓ લોકો તર્ફથી શરૂ થઈ હતી તેનું પરિણામ ઘણું સંતોષકારક નીવડ્યું છે. કુલ ૩૪૯ લિબરલ, ૨૩૫ કાન્સર્વેટિવ, અને ૬૩ હોમરૂલર પસંદ થયા છે એટલે હવે હાલની રાજટોળી ઘેર બેસવાની અને સુધારાવાળાને કારભાર મળવાનો.

મુંબાઈનો ગવર્નર સરરિચાર્ડ ટેમ્પલ ઉમેદભેર દોડ્યો દોડ્યો ગયો હતો, પણ તે નિષ્ફળ ગયું છે. તે ગામના લોકોએ કોઈ લિબરલને પસંદ કર્યો છે. મુંબાઈ ગાઝિટવાળો પેહેલો એડિટર મિ. માક્લિન પણ હિંદુસ્તાનના સુભાગ્યે *પાર્લામેંટમાં પેસી શક્યો નથી.*

લાર્ડલિટન—પોતાની મહેરબાન રાજમંડળીનો કારભાર જવાની તૈયારીમાં આવવાથી પોતે હિંદુસ્તાનની નવાબી છોડી છે. તેથી તેને જતાં જતાં લાર્ડ બીકન્સફીલ્ડે પોતાના બે બરખાં દોસ્તને અર્લઆવલિટન અને વાઇકાંઉંટને બાર્નેનો ખિતાબ બક્ષ્યો છે.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

પ્રાંતહાલાર.

ધ્રાફા,—આ. થાણદારસાહેબ કલ્યાણરાય રેવાશંકર તથા નવાનગરના લાખા દામજી રૂ૨॥ મીઠાઈ.—સાતુદડવાવડી, આ. ધ્રાફા થાણદારસાહેબ કલ્યાણરાય રેવાશંકરે રૂ૦॥ મીઠાઈ.—આળંભા, માઉ તળશી એતસિંહ અને આજમ મહાલકારીસાહેબ કસળચંદ કચરાએ રૂ૧૭-૨-૦ તલધારીલાપશી અને બુંદિના લાડુ જમાડ્યા.—હડીયાણા, કારકુન ગીરધર એતસિંહ તથા બીજા મેમ્બરોએ મળીને રૂ૧-૨-૦ સાકર અને માફી છોકરાઓને પેરણ.—નીકાવા, સ્કુલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ જેઠા હીરાણી રૂ૦-૪-૬ દ્રાક્ષ.—નવાનગર કન્યાશાળા, માજી મહેતીજી બાઈ આદીએ પુરૂષોતમમાસ જાણીને રૂ૧॥ તમામ છોકરાઓને મગજના લાડુ જમાડ્યા.—ખોખરી, આ. ગોંડળ સુલતાનપુર મહાલકારીસાહેબે રૂ૦ દ્રાક્ષ.—ધોરાજી, મેં. મુનસફસાહેબ કલ્યાણરાય મેં. મામલતદારસાહેબ છોટાલાલ આ. થાણદારસાહેબ ઉમેદલાલ આ. ડાક્ટર ભીખાજીએ મળીને રૂ૪॥ પતાસાં.—સુપડી, સ્કુલકમિટિનાં મેમ્બરોએ રૂ૦-૧૫-૦ મીઠાઈ.—ધાંટીલા, આજમપ્રેસિડેન્ટ લક્ષ્મીશંકર જીબોવન તથા મેમ્બરો રૂ૦॥ મીઠાઈ.

(ઇંગ્રેજીસહી) ગણપતરામ અનોપરામ,
સા. ડે. એ. ઈ. પ્રાંતહાલાર.

સુરત ઉત્તરવિભાગ.

અજોદ,—ભીખાજી નવરોજજી રૂ૩)—,, નાગરજી પરાગજી રૂ૧)—બારડોલી, વાંસદાના ટયુટર માધવરામ હરીનારાયણ રૂ૧૮॥—સરભોણ, ચીફકોન્સટેબલ લલુભાઈ હઠીસંગ વગેરે રૂ૨)—માંડવી, પેસ્તાભાઈ તુળશીદાસ રૂ૧॥ ,, દેવગડના શેઠ હોરમજજી પાલણજી રૂ૨। ,, શેઠ રતનચંદ મોહેચરદાસ રૂ૧)—સુહાળી, શેઠ ભીખાજી દોરાબજી રૂ૪। ,, મહેતાજી દાદાભાઈ કાવસજી રૂ૨-૫-૦—તરસાદા, મહેરબાન ડીસ્ટ્રીક ડેપ્યુટી કલેકટરસાહેબ રૂ૧૦) ,, માંડવીના પોષ્ટમાસ્તર રૂ૦॥ ,, માંડવીના મહેતાજી રૂ૦॥—અમરોલી,

ખંડેરાવ મહારાજની વિધવા બાઇશ્રી જમનાબાઈ રૂ૫)—કડોદ, જમાદાર બાલુજી પાંડુજી રૂ૧॥—માંડવી, પરીખ મોતીરામ રઘનાથજી રૂ૨)—ઢઉં, મહેરબાન જી. બી. પેનસાહેબનાં મડમસાહેબ રૂ૨)—ખરવાસા, કસન અખા રૂ૧॥ વેડછા, દેશાઈ હરિભાઈ અખુભાઈ રૂ૧) ,, દેશાઈ આગજી લલુભાઈ રૂ૧) ,, દેશાઈ સાઈ નીછાભાઈ રૂ૦॥ ,, દેશાઈ ભુખાભાઈ જોગીભાઈ રૂ૦। ,, દેશાઈ દુલભભાઈ રતનજી રૂ૦। ,, દેશાઇ કુંવરજી ભીખાભાઈ રૂ૦। ,, દેશાઈ કુંવરજી નારણજી રૂ૦। ,, દેશાઈ રણછોડજી મણીભાઈ રૂ૦।—ઓઢાણ, માંડવી તાલુકામાસ્તર વજેરામ પ્રભાશંકર રૂ૧)

(ઇંગ્રેજી સહી) મોહનલાલ રણછોડદાસ
ડે. એ. ઈ. સુ. વિભાગ

સોરઠ પ્રાંત.

જેતપુર,—જેતપુર દરબાર સાહેબો તરફથી મે. સોરઠપ્રાંતના સ. ડી. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા લીધી તે વખતે રૂ૪॥ મીઠાઈ રૂ૧૧॥ ચોપડીઓ—જેતપુરસંસ્કૃતશાળા, જેતપુર દરબાર સાહેબો તરફથી રૂ૧) પરીક્ષા લઈ બ્રાહ્મણોને દક્ષણા આપી—બીલખા, બીલખા દરબારો તરફથી મે. સો. પ્રાં. સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખત રૂ૫) રૂમાલ તથા મીઠાઈ. મે. કા. પ્રાં. ડી. એ. ઇ. સાહેબ બહાદૂરે પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ૫। મીઠાઈ. આજમ વાળા આના ભીમાણે પરીક્ષા લઈ રૂ૧) મીઠાઈ રૂ૦॥ મહેતાજીને. ધાધલ વાલેરા હરસુરે પરીક્ષા લઈ રૂ૦-૧૪-૦ મીઠાઈ રૂ૦-૬-૦ મહેતાજીને—બીલખાકન્યાશાળા, બીલખા ભાગદારો તરફથી મે. કા. પ્રાં. ડી. એ. ઈ. સાહેબ બહાદૂરે પરીક્ષા લીધી તે વખતે રૂ૪। સ્લેટો ચોપડીઓ વગેરે. આજમવાળા આના ભીમાણે પરીક્ષા લઈ રૂ૦। મીઠાઈ રૂ૦। મહેતાજીને—જેતપુરકન્યાશાળા, જેતપુર દરબારો તરફથી મે. સો. પ્રાં. સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે પરીક્ષા લીધી તે વખતે રૂ૮-૧-૦ ચુંદડીઓ રૂ૦-૧૫-૦ મીઠાઈ—વડીઆ, વડીઆ વહિવટદાર સાહેબ તરફથી મે. સો. પ્રાંતના સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખત રૂ૩॥ ચોપડીઓ રૂ૦-૧૦-૦ મીઠાઈ—જરખીઆ, વહિવટદાર નાગજી

હેમથીએ પરીક્ષા લઈ રૂ૦ાા મીઠાઈ—શેખનાપીપરીઆ, જેતપુર ભાગદાર તરફથી કામદાર કાનદાસ ભાઇએ પરીક્ષા લીધી તે વખતે રૂ૩ાા મીઠાઈ તથા રૂમાલ તથા રૂ૧ાા પટેલ આણંદનરસી—વસાવડ, દરબારશ્રી મોનજી મદનજી તરફથી મે. સો. પ્રાંતના સ. ડી. એ. ઈ. સા. વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ૨) મીઠાઈ—મોટાદેવળીઆ, ગામના ભાગદારો તરફથી વારસીક પરીક્ષા વખતે રૂ૧) મીઠાઈ—બગસરા, બગસરા ભાગદારો તરફથી મે. સો. પ્રાંતના સ. ડી. સા. બા. વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ૧૯–૭–૦ ચોપડીઓ રૂ૧–૯–૦ સાકર—ઉના, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી આ.સો.પ્રાં. સ.ડી. સાહેબ બહાદુરે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ૪) મહેતાજીને રૂ૧) મહે-તાજીને રૂ૯–૨–૦ છોકરાઓને ઇનામ—દેલવાડાકન્યાશાળા, ખુદાવંત નવાબ સાહેબ તરફથી આજમ વહિવટદાર સાહેબે રૂ૭) છોડીઓને રૂ૧) મહેતાજીને—દેલવાડાનિશાળ, ખુદાવંત નવાબ સાહેબ તરફથી વારસીક પરીક્ષા વખતે રૂ૪ાા ઇનામ—ગાધકડા, વહિવટદાર તરફથી વારસીક પરીક્ષા વખતે રૂ૦ાા મીઠાઈ—ટીંબી, બાગેશરી થાણદાર કાળીદાસ મુળજીએ પરીક્ષા લઈ રૂ૩) મીઠાઈ—ડેડાણ, કોટીલા રાણીંગ વગેરે તરફથી વારસીક પરીક્ષા વખતે રૂ૫–૫–૦ છોકરાઓને રૂ૧ાા મહેતાજીને—જાફરાવાદ, રાજેશ્રી કમળશી પ્રેમજી તરફથી આજમ સુબાસાહેબે પરીક્ષા લઈ રૂ૩ા છોકરાઓને રૂ૫) મહેતાજીને રૂ૫) આસીષ્ટંટને—પોરબંદર, સ્કુલ કમિટિના મેમ્બરો તરફથી સ્કુલ કમિટિના પ્રેસીડેન્ટ સાહેબે પરીક્ષા લઈ રૂ૧–૧૦–૦ પતાસાં વહેંચ્યાં—રાણાવાવ, રાજેશ્રી દુલેરાય શામળજીએ પરીક્ષા લઇ રૂ૦–૧૦–૦ પતાસાં રૂ૧ાા ઇનામ. સ્કૂલ કમિટિના પ્રેસીડેન્ટ તથા મહાજન તરફથી રૂ૧)—અડવાણા, બડા ફોજદાર રાજેશ્રી લક્ષ્મીશંકરે રૂ૦–૫–૦ મીઠાઈ—સુત્રાપાડા, વહિવ-ટદાર હરિલાલ ત્રીકમલાલે રૂ૦ાા પતાસાં—ધામળેજ, વહિવટદાર હરિલાલ ત્રીકમલાલે રૂ૦–૬–૦ પતાસાં—બાટવા, દરબારો તરફથી મે. સો. પ્રાં. સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ૧૪–૧–૦ છોકરાઓને ઇનામ રૂ૫–૧૫–૦ મીઠાઈ—ગીદડ, દરબારશ્રી અનવરખાનજી તરફથી મે. સો. પ્રાં. સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ૪) છોકરાઓને મીઠાઈ—માણાવદર, માણાવદર સ્ટેટ તરફથી મે. સો. પ્રાં. સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ૫) મહેતાજીને

રૂ૧-૯-૦ આસીસ્ટંટને રૂ૩-૧૧-૬ છોકરાઓને—ધંધુસર, પડાણકોટના સીરસ્તેદાર તરફથી રાજેશ્રી શીવલાલ ભાઇએ રૂ૧) મીઠાઇ—જુનાંગઢ, મંગ બાવા મોતીચંદે ઉનાળામાં છોકરાઓને પાણી પીવરાવવા સારૂ રૂ૭)નો ખરચ કર્યોછે—બેસાણ, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી વારસીક પરીક્ષા વખતે રૂ૧) છોકરાઓને ઇનામ રૂ૦-૫-૦ પતાસાં—શાપુર, ખાનજી જોરાવરખાનજીએ પરીક્ષા લઈ રૂ૧-૨-૦ પતાસાં—જુનાગઢકન્યાશાળા, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી રૂ૧૫) ઓઢણાં રૂ૩) આ. મહેતીજીને રૂ૨) મીઠાઈ—ઢોઇકી, મહંતસાહેબ તરફથી રૂ૧-૨-૦ પતાસાં—બાલાગામ, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી રૂ૧-૧-૦ મીઠાઈ—કુતીઆણા, ખુદાવંત નવાબસાહેબ વગેરે તરફથી કન્યા શુનેચ્છકમંડળી તરફથી રૂ૧-૯-૦ પારેખ મોતીચંદ તીકમ રૂ ાા ખુદાવંદ નવાબસાહેબ તરફથી રૂ૩)—દેવડા, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી બે કોરીનો ગોળ વહેચ્યો રૂ૦-૯-૦—હોયાણા, જમાદાર આજમભાઈ વારસીક પરીક્ષા વખતે બાટવા દરબાર તરફથી રૂ૧ા ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ રૂ૨ાા મહેતાજીને—કુતીઆણાકન્યાશાળા, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી રૂ૧ાાા શે. નાનાલાલ રૂ૪ા જમાદાર હબુભાઇ રૂ૪) ડા. દેવચંદ કુરજી રૂ૧ાા શેઠ ગોકળદાસ અમરશી રૂ૧ા હકીમજી ઇસ્માલ રૂ૦-૧૦-૦ શા. જાદવજી વીરદાસ રૂ૦-૧૦-૦ શા. ધનજી પીતાંબર રૂ૦-૫-૦ વકીલ પોપટ રૂ૦ાાા શે. ભાણજી સુંદરજી રૂ૪) શે. દયાળજી ફુલભજી રૂ૩-૧૦-૦ મેમણની જમાત. રૂ૨) ડા. સુંદરજી અખી રૂ૦-૫-૦ શે. નાતમલાલ રૂ૦-૯-૦ શે. અરજુન નાનજી રૂ૦-૧૦-૦ જમાદારે આજમભાઈ રૂ૯) પારેખ મોતીચંદ માણેકચંદ રૂ૧ા ડા. રામજી જુઠા રૂ૦-૧૦-૦ વકીલ શરીફ રૂ૦ાાા શે. દામોદરદાસ હીરજી રૂ૧)

(ઇંગ્રેજીસહી) દોલતરામ મણીરામ ભચર
સબડેપ્યુટી એ. ઈ. પ્રાંતસોરઠ.

અમદાવાદ વિ.

જા. નં. ૧૦૪૦

પોલેરાથેંચ,— આ. ડાક્ટરસાહેબ કેશવ હરિ રૂ૧) મીઠાઇ—પ્રાંતીજ, આ. અવલ કારકુન મોહનલાલ કલ્યાણજી રૂ૧-૧૨-૬ ચોપડીઓ. ગ્રા.

અમરતલાલ હરજીવનદાસે રૂ૨) મીઠાઈ—આખારેજી, સદગ્રહસ્થોએ તથા તલાટી ઉત્તમરામ નારણજીએ રૂ૧) મીઠાઈ—ધોળેરા, આ. રતીલાલ બાપાલાલ કોટન સબ ઇન્સ્પેક્ટરસાહેબ તથા સર કારકુન માણેકલાલ મોતીરામે રૂ૩)મીઠાઈ કેરાળા,—મેહેતાજી સીતારામ જેશંકર ૦-૮-૦ પટેલ નારણદાસ ત્રીકમદાસ ૦-૮-૦ મૂખી મુળદાસ જેસંગદાસ રૂ. ૦-૮-૦ પટેલ ત્રીભોવન મુળજી ૦-૮-૦ અને બીજા સદગૃહસ્થોએ મળીને રૂ ૫) બ્રાહ્મણ જમાડ્યા તથા મીઠાઈ વહેંચી. ટૂંટ,—રા. સા. વાઘજીભાઈ મીઠાભાઈએ રૂ ૧) ચોપડીઓ. બોરવા,—ઠાકોર રણછોડ મોહનભાઈએ રૂ ૧) સાકર—સાકરીઆ,—આ. સરવૈખાતાના કારકુન બાબુ પુરામનલાલ રાણપુર,—મેહેરબાન કલેક્ટર સાહેબ બાહાદુરે રૂ ૩) મીઠાઈ.—ઉવારસદ,—મુખી મથુરભાઈ નાગરદાસે રૂ ૧) પટેલ લલુ વહાલાભાઈ રૂ ૧) જોસી વલ્લભરામ જેઠારામ રૂ ૧). તલાટી નાનાલાલ નંદલાલ રૂ૦ાા) સીલકદાર કહાનદાસ ગીરધરદાસ રૂ૦ાા) અને બીજા ગ્રહસ્થોએ મળી રૂ૪-૧૨-૦ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ વહેંચી. મોડાસા,—મહાજન તરફથી ૧-૧૨-૦ આ. મહાલકરી સાહેબે રૂ૦)-૦ કુલ રૂ૨-૩-૦ મીઠાઈ વહેંચી—સાકરોઆ, મુખી મેઠા રાવા રૂ૦-૭-૦ મીઠાઈ—પ્રાંતીજ, રા. સા. ઉમીયાશંકર વલભરામ રૂ૨) મીઠાઈ આ. અવલ કારકુન મોહનલાલ કલ્યાણજીએ રૂ૧ાા ચોપડીઓ તાલુકા સ્કુલમાસ્તરે રૂ૧-૨-૩ મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ—ધોલેરાકન્યાશાળા, સ્કુલમાસ્તર રૂ૧ા ઠક્કર રતનજી રામજી રૂ૧ા આ. બાલંભાના ફોજદારસાહેબ નાગરદાસ મથુરદાસ રૂ૧-૧-૦ તલાટી ત્રીભોવન મનોરદાસ રૂ૧-૧-૦ કુલ રૂ૬-૧૪-૦ મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ આ. સરકારકુન માણેકલાલ મોતીલાલ, આ. ડાક્ટર સાહેબ અને આ. પોસ્ટમાસ્તર સાંગારામે થઈ રૂ૩) મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ—પાલડી, શેખ હુશેનમીયાં જોરામીયાં રૂ૦ાા મીઠાઈ—વાલુકડ, મુખી વનમાળી ભગવાનદાસ રૂ૦ા ઝાલા. રેવાભાઈ રતનસીંગ રૂ૧) સાકર કુલ રૂ૧ાા—રોજકા, ચુડાસમા પથુજી માનાભાઈ તથા દિપસીંગજી અમરસીંગજી તથા સામતસંગજી જાલમસંગજી રૂ૧) મીઠાઈ—ઉવારસદ, મહેતાજી મોહનલાલ હરિભાઈ રૂ૦ા મીઠાઈ—રાણપુર, સા. મુગુ માનસીંગ ઇનામ વહેંચ્યું—સાણોદા, પટેલ માધવજી રૂ૧ાા મીઠાઈ—નોસી, આજમ સીવલા ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર સરદાર મીયાંસાહેબ રૂ૦ાા મીઠાઈ—નાનીબોરૂ, કારભારી

મેઘાભાઈ રતનસંગજી રૂ૧) સાકર—સાણોદા, પ્રાંતીજ કન્યાશાળાના માજી મહેતીજી પારવતી ગુલાબચંદ રૂ૧ા મીઠાઈ—રાણપુર, આસિસ્ટંટ સુંદરજી હકમચંદ રૂ૧ા મીઠાઈ. કામદાર મુળુ માનસંગ રૂ૧ાા મીઠાઈ—ભંકોડા, ઠાકોર પ્રથુરાજજી તથા કારકુન માવજીભાઈ ચતુરભાઈ રૂ૦ાા મીઠાઈ—ચાંદખેડા ફતુભાઈ ગુલાબચંદ રૂ૦ાા મીઠાઈ—ભુવાલડી, વઢવાણના શેઠ લક્ષ્મીચંદ રતનસી રૂ૬) ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—નાવડા, સ્કુલકમિટિના મેમ્બરોએ રૂ૨ાા મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ—રાણપુર, કામદાર હકમચંદ મૂળજી—માંડાસા, આ. મહીકાંઠાના વેકસીનેટર મંગળ પીતાંબર રૂ૦ા મીઠાઈ—સાણંદ,સાણંદ કન્યાશાળા, રાજેશ્રી કલ્યાણજી પુંજારામ રૂ૧૫) ચોપડીઓ—થળતેજ, શેઠ છગનલાલ અમીચંદ રૂ૦ાા મીઠાઈ—ધોધા, શા. જીઓવન કુંવરજી રૂ૦ાાા તથા બીજા કેટલાક ગ્રહસ્થોએ રૂ૦-૧૪-૦ કુલ રૂ૧-૧૦-૦ મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ—વાગડ, શા. હકમચંદ રામજી રૂ૦ાાા મીઠાઈ—વાલુકડ, વહીવટદાર મોહનજી આણંદજી રૂ૧) સાકર—રોજીદ, સ્કુલકમિટિના મેમ્બરોએ રૂ૦-૫-૦ મીઠાઈ—સરોડા, મેં. કલેકટરસાહેબ બહાદુરે રૂ૧) મીઠાઈ—ભોજવા, મુકી વજીભાઈ ભાઈજી રૂ૧) મીઠાઈ—વાગડ, ગામના તાલુકદારોએ રૂ૨) મીઠાઈ—રોજકા, ચુડાસમાં પ્રથુભાઈ નાનાભાઈ તથા જીવણ પુંજા તથા ભટ મહાશંકર રણછોડ કુલ રૂ૧) મીઠાઈ.

ધં. ધો. આ. નં. ૫૯૭

ધંધુકાકન્યાશાળા, જીલ્લાના કલેકટરસાહેબ બહાદુરે રેશમી ઓઢણાં, સુતરાઉ ઓઢણાં કસબી રેજા, અને મોળીયા વગેરેનું રૂ૧૧૯) ઇનામ તથા રૂ૫) મીઠાઈ કુલ રૂ૧૨૪) ઇનામ વહેચ્યું.

ધોલકા આ. નં. ૫૨૮

ધોલકાકન્યાશાળા, મેં. જીલ્લાના કલેકટરસાહેબ બહાદુરની સુચના ઉપરથી તાલુકાના રા. સા. મામલતદારસાહેબ પ્રભાશંકર ભાઇશંકરે નાણાની રકમ ભેગી કરી તેનું ઇનામ છોડીયોની પરીક્ષા કરી તથા ગરબી ગવડાવી વહેચ્યું તેની વીગત નીચે મુજબ મેં. કલેકટરસાહેબ બહાદુર રૂ૫) ઠકર, મોતી કમાજી બાપસાના રૂ૭) રા. મેહેરબર શુરસંગજી વાઘેલાના રૂ૫) ખાનસાહેબ બાપુમીયાં ફીરમીયાં રૂ૫) ખાનસાહેબ લતીફ ખાનસાહેબ રૂ૫, ચંદીસરના મુખી નરસી રાગજી રૂ૫) શેઠ છોટાભાઈ પ્રભાશંકર રૂ૩) ગાંધી,

જેચંદ ત્રીકમદાસ રૂ૨) શેઠ કરશનદાસ રાઅચંદ રૂ૨) શેઠ ભવાનીદાસ જગજીવન રૂ૨) વેરી શીવદાસ રૂ૨) શેઠ નાના મુગજી રૂ૨) નથુભાઈ ગીરધરદાસ રૂ૧) શા. મોહન મનસુખરામ રૂ૧) શા. રણછોડ ત્રીભોવનદાસ રૂ૧) ઉમરભાઈ નુરભાઈ રૂ૧) પટેલ હીરાભાઈ રૂ૧) શા. મનસુખભાઈ વલભરામ રૂ૧) લક્ષ્મીચંદ દેવચંદ રૂ૧) શા. મથુર કાળીદાસ રૂ૧) શા. મોહન અંબારામ રૂ૧) પરીખ મગનલાલ વંદ્રાવન રૂ૧) શા. ભોગીલાલ ગીરધર રૂ૧) કુલ રૂ૫૬) તેની વ્યવસ્થા નીચે મુજબ રૂ૧-૫-૩ તોરણાં રૂ૪॥ ધારોઆનાખંડ રૂ૩-૪-૬ મરીનો લીધો રૂ૪-૧-૦ મોળીવાં રૂ૧-૫-૭ છોદરી રૂ૦-૧૨-૩ ફુલના ગુચ્છા, અને પાનસોપારી ગુલાબજળ રૂ૪) કોરો તથા મલમલ રૂ૬) અત્તલસનાખંડ રૂ૦-૪-૯ ચંદ્રકાંતનોખંડ રૂ૦॥ કીનખાબ, રૂ૬-૮-૬ પતાસાં કુલ રૂ૫૨-૯-૩ ખરચ રૂ૩-૬-૯ સીલક રહેવા દીધી પાછળથી વસુલ થયે આપવામાં આવશે કુલ રૂ૫૬)નું ઇનામ વહેચ્યા પછી મહેતાજી ગણપતરામ નરસીરામે ગદ્યપદ્યમાં ભાષણ વંચાયું. પછી સભા બરખાસ્ત થઈ.

(ઇંગ્રેજીસહી.) મોતીરામ રાજારામ
ડે. એ. ઈ. અ. વિ.

सरकारी जाहेर खबर.

નંબર ૧૮૮.

લોઅરગ્રેડ સરકારી નોકરીમાં દાખલ થવાની ફર્સ્ટક્લાસ અને સેકંડ ક્લાસ સર્ટિફિકેટ મેળવવા ઇછનારા ઉમેદવારોની પરીક્ષા ૨૦ મી સપ્ટેંબર સોમવારે અને ત્યારપછીના દિવસે નીચે લખેલી જગાએ લેવામાં આવશે.

સુરત, ભરૂચ, ખેડા, અમદાવાદ, પંચમહાલ, અને રાજકોટ.

૨. મહીકાંઠા અને પાલણપુર એજન્સી તરફના ઉમેદવારોની પરીક્ષા અમદાવાદમાં લેવાશે.

૩. દરેક ઉમેદવારે પોતાના ભાગની કમિટીના ઉમેદવાર ઉપર ૨૦ મી આગષ્ટ ૧૮૮૦ સુધીમાં પોતાનું નામ, ઉમરનું સર્ટિફિકેટ તથા રહેઠાણ રીત પ્રમાણે લખી તે મહેતાજી અથવા ગામના પટેલની સહી સાથે મોકલી દેવાં. આ પ્રમાણે જે નહિ કરે તેને દાખલ કરવામાં નહિ આવે. પ્રેસિડંટ ઉપર અર્જી કરવાથી છાપેલા સર્ટિફિકેટ આપવામાં આવશે.

મુ. વલસાડ
૧૭ મી એપ્રિલ ૧૮૮૦

જી. બરૂલર.
એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. પ્રાં.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER

JUNE 1880.

પુસ્તક ૧૯ મું. | જુન | અંક ૬ ઠો.

ગૌતાજી બહુ મોટું તુજ, નામ તેમ છે કામ;—
કર અંતે મન ક્ષેત્રની, ખરી ખેતી ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ. Contents. Pages

Report of the Director of

કેળવણીખાતાનો રિપો
નિબંધ લખનારને ઇ
અવશ્ય ચિત્ત, ભક્તિ ન
કેળવણીખાતાની ખબ
સરકારી જાહેરખબર

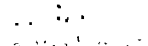

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદ મધ્યે

મામાની હવેલીમાં યુનાઈટેડ પ્રિંટિંગ અને જનરલ એજનસી કંપની લિમિટેડના પ્રેસમાં રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી પ્રગટ કર્યું.

મુલ { રૂ.૧) વરસનો આગાઉથી. } ટપાલ ખર્ચ
{ ૨૦) — છુટક અંક એકના. } જુદું.

ગૂજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૪ મું. જુન સન ૧૮૮૦. અંક ૬ ઠો.

કેળવણીખાતાનો રીપોર્ટ. ભાગ ૨ જો.

(સાંધણ પૃષ્ટ ૧૦૦ થી.)

વર્નાક્યુલર કેળવણી.

ટ્રેનિંગસ્કૂલો હતી તેટલીને તેટલીજ રહીછે. હાઇદ્રાબાદમાં સ્ત્રીઓને માટે હતી તે કાઢી નાંખવામાં આવી તેમ અહેમદનગરમાં એક વધી.

ગુજરાત ટ્રેનિંગકાલેજમાં ૩ ગુજરાતના, ૪ કાઠીયાવાડના, ૧ કચ્છનો, અને ૨ મહીકાંઠાના ત્રીજા વર્ષનો અભ્યાસ કરતા હતા તે સર્વે ફતેહ પામ્યા છે. બીજા વર્ષમાં ૨૫ હતા તેમાંથી ૨૦ પાસ થયા અને પાંચ નાપાસ; પહેલા વર્ષમાં ૩૮ માંથી ૨૭ પાસ થયા.

રાજકોટનું પરિણામ પણ અમદાવાદની પેઠેજ સારૂં હતું. બીજા વર્ષમાં વર્ગમાં ૨૦ હતા તેમાંથી ૧૭ અને પહેલા વર્ષમાં ૩૩માંથી ૩૨ પાસ થયા. બીજા વર્ષમાં ૧૦ પાસ થયા તેમાંના જે છ જણે સેંકડે ૭૦ ટકા મેળવ્યા હતા તેને અમદાવાદ ત્રીજા વર્ષનો અભ્યાસ કરવા મોકલ્યા.

અમદાવાદની ફીમેલટ્રેનિંગકાલેજને માટે ઇન્સ્પેકટરસાહેબ લખેછે કે ૧૦ સ્ત્રીઓ અભ્યાસ કરતી હતી. આ વરસમાં પાંચને જગા આપવામાં આવી છે. હાલ સુરત, ભરૂચ, નડીઆદ, અમદાવાદ, પારડી, અંકલેશ્વર, જંબુસર, મેમદાવાદ, વીરમગામ, અને વેજેરા એટલે ઠેકાણે સ્ત્રી શિક્ષકો છે, અને તે સઘળીઓને માટે મને સારા રીપોર્ટજ મળેછે.

ગુજરાતી છોકરાની નિશાળો ૫૨ વધીછે, પણ આજ વર્ષે આપણા પાં-નાં છોકરાનો પગારો લાગો છે. ૫૮૭ છોકરા ઓછા થઈ ગયા છે, પણ

આંકડા આ વરસ પરીક્ષા બાબત આપ્યા નથી તેથી રેજીસ્ટરપર ચડેલા છોકરામાંથી કેટલા પરિક્ષામાં બેઠા એ કહી શકાતું નથી, પણ ચોથા ધોરણમ કુલ પાસ થનારની સંખ્યા ૧૪૫૭ જ છે, એટલે, દરવરસે આપણા પ્રાંતમાં લગભગ દોઢ હજાર છોકરાં કામ ચલાઉ ગુજરાતી કેળવણી લેછે. આ રીતે જોતાં ભણેલી છોકરીઓ કરતાં ભણેલા છોકરાનો આંકડો ૧૪-૧૫ગણોજ થાયછે.

દેશી રાજમાં કેળવણી.

કાઠીયાવાડમાં ૩૮૫ ફંડની અને ૮૮ ખાનગી મળીને કુલ નિશાળો ૪૭૩ હતી. પાછલા સાલ કરતાં ૫૮ નો ચોખો વધારો છે, તેમજ ખાનગીમાંથી ફંડમાં કેટલીક વધારે આવી છે.

પરીક્ષાના પરિણામો તો આપ્યાજ નથી અને બીજા રાજની હકીકતમાં કાંઇ વિશેષ ન હોવાથી અત્રે એ વિષય પૂરોજ કરવો પડે છે.

સરકારી નોકરીની પરીક્ષામાં દરેક ઠેકાણે કેટલીક ફતેહ મેળવી તે નીચેના કોઠા ઉપરથી માલમ પડશે.

જિલ્લાનું નામ.	૧ વર્ગની		બીજા વર્ગની	
	હાજર	પાસ	હાજર	પાસ
સુરત	૪૭	૧૮	૨૫૫	૯૨
ભરૂચ	૧૮	૧૧	૧૦૪	૪૭
ખેડા	૧૧	૮	૧૬૬	૪૮
પંચમહાલ	૯	૨	૭૭	૧૯
અમદાવાદ	૪૨	૨૭	૧૩૩	૭૦
મહીકાંઠા	૧	૦	૪૦	૧૭
કાઠીયાવાડ	૫	૪	૨	૧
કુલ	૧૩૩	૭૦	૭૭૩	૨૯૩

પુસ્તકવૃદ્ધિ ખાતે આ વરસે ૭૪૫૦ રૂપિયાજ ખરચાયા હતા. એમાંથી મિરાર્થ યત્ન, ષડ્દર્શન ચિંતનિકા, ઓફિકૃત ફ્રેંચ પ્રકૃતિ લોભનો ઇતિહાસ વગેરે મરાઠી તથા કેટલા ઇંગ્રેજી પુસ્તકો ખરીદ કરવામાં આવ્યાં હતાં. કોઇપણ ગૂજરાતી ગ્રંથ ઉત્તેજન લાયક માલમ પડ્યો નહિ એ દિલગીરીની વાત છે.

निबंध शीखनारने सूचना.

ભાગ ૨ જો.

(સાંધણ પૃષ્ટ ૧૦૫ થી.)

વિષય કઇ જાતનો છે તેનો અથવા નિબંધ લખાવનારે શું માગ્યું છે તેનો વિચાર કરી તે કયા રૂપમાં લખવો તે પ્રથમ નિશ્ચય કરવું, અને નિબંધનો ઘણો ભાગ તે રૂપમાંજ લખવો. બીજાં રૂપ પ્રસંગ જોઇ દાખલ કરવાં પણ મૂળ રૂપનું પ્રધાન પણું કદી પણ જવા દેવું નહિ:—જેમકે વિવેચન રૂપનો નિબંધ હોય તો તેમાં ઘણો ભાગ વિવેચનનોજ આવવો જોઇએ, પ્રસંગ જોઇ એમાં વર્ણન પ્રકાશક કરવું અને દૃષ્ટાંત દાખવતાની જગોએ કથન પણ મજેથી કરી શકાય, પરંતુ તેથી કારણ સમજાવવાની વાત અધુરીજ રહી જાય અથવા બીજામાં એવી દબાઇ જાયકે વિવેચન રૂપનો નિબંધજ છે, કે નહિ તે કોઇ જાણે નહિ એમ કદી થવું જોઇએ નહિ. તેમજ વર્ણન કે કથન કરવાનું હોય ત્યાં ડગલે ડગલે વિવેચન કરવા બેસીએ તો દોઢડાહ્યુંજ દેખાય અને નિબંધ બગડે. એક રૂપમાં બીજાં રૂપ કેટલાં નાંખવાં એ મહા ચતુરાઇનું કામછે. નિબંધકારમાં શુદ્ધ રસિકતા જેટલી હશે તે પ્રમાણેજ એ કરતાં આવડવાનું. શુદ્ધ રસિકતા વાળા ગ્રંથકારોના ગ્રંથનો લક્ષપૂર્વક અભ્યાસ કરવાથી એ ચતુરાઇ વધેછે.

११. वर्णनरूप निबंधनां पेटा घणुं करीने नीचे प्रमाणे पाडवा मां आवे छे:—

અ. જો કોઇ સ્થળનું વર્ણન માગ્યું હોય, તો

૧. સ્થળનુંનામ

૨. તે ક્યાંછે ? એટલે, કયા પ્રાંતમાં ? કયા પરગણામાં ! કંઈ નદી ઉપર (નદીઉપર હોયતો) ? ઢાળ ઉપર, પર્વત ઉપર, કે મેદાનમાં ? વગેરે.

૩. ભૂતળ લક્ષણો—એટલે, ત્યાંની આબેહવા (હવા પાણી); આસપાસના પ્રદેશની જમીન કેવી જાતની છે તથા શી-શી પેદાસ થાયછે; ગામની આસપાસ ઝાડીઓ છેકે નહિ, છેતો કયા ઝાડની, કેવી, ને કેટલી ? વગેરે.

૪. ગામનો આકાર તથા વિસ્તાર, મોટા મોટા રાજમાર્ગનો દેખાવ તથા લંબાઈ પહોળાઈ, વસ્તી કેટલી અને કયા કયા લોકની છે, વગેરે.

૫. વિશેષ હકીકતઃ—દરબાર, દેહરાં, ગઢ, નિશાળ,દવાખાના, પુલ,મહેલ, મોટાં મોટાં મકાનો વગેરે જે કાંઈ ગામમાં હોય તે સંબંધી.—બ. નાત જાત, ધર્મ, ધંધો રોજગાર, વગેરે લોકો સંબંધી.

૬. તે સ્થળે અથવા તેની પાડોશમાં જેજે જાણવા લાયક ઐતિહાસિક બનાવો બન્યા હોય તેની ટુંકી હકીકત.

ખ. જો કોઇ જાનવરનું વર્ણન માગ્યું હોય તો,

૧. તેનો દેખાવ, કદ, બળ, વેગ, શરીરની રચના, વગેરે

૨. તે સાધારણ કે નવાઈનુંછે ? કયા કયા દેશોમાં થાયછે ?

૩. તેનો સ્વભાવ અને રીતભાત ? હળે એવું કે જંગલી ! તે શી રીત પકડાયછે અને પળાયછે ? અકલ, માયાળુપણું, વગેરે ગુણો અને તેનાં થોડાંક દૃષ્ટાંતો.

૪. માણસને શા ઉપયોગમાં આવેછે? અસલના લોક તેને કેવું ગણતાં અને શા ઉપયોગમાં આણતાં ?

ક. જો કોઈ ઝાડ વિષે લખવું હોય, તો

૧. તેનો દેખાવ, કદ, તથા રચના

૨. કયા દેશમાં, કઈ ઋતુમાં, અને કેવી રીતે તે થાયછે ?

૩. તેને વાવી મોટું કરવાની રીત.

૪. તેનો ઉપયોગ ?

૫. તે ઝાડની નિપજનો વેપાર ?

એજ પ્રમાણે જેવો વિષય હોય તે પ્રમાણે પેટાં પાડી શકાય. તેમ જો કે ઉપલા ત્રણ વિષયનાંજ પેટાં સરખાં નથી, અને તેથી જુદી રીતે પણ પાડી શકાય. તો પણ દેખાવ, કદ, રચના, કાંઇક વાજબી ઇતિહાસ, અને ઉપયોગ એટલાંવાનાં તો બધા વિષયોમાં અવશ્યના છે.

વાચનમાળામાં શહેર, જનાવરો, ઝાડ, વગેરે બાબતોના પાઠ છે તે વિચાર પૂર્વક વાંચી જોવાથી માલમ પડશે કે એ બધાં વર્ણન રૂપજ નિબંધ છે અને તેનાં પેટાં ઉપર બતાવેલી રીતિજ ઘણું કરીને પાડેલાં છે.

કુદરતી ચીજો, કુદરતી દેખાવ. હુનરી ચીજો, હુનરના કારખાનાં. તથા માણસની રીતભાત, એ સઘળાં બહુધા વર્ણન રૂપ નિબંધનાજ વિષયો છે.

१२ कथन रूप निबंधमां घणुं करी काळनो अनुक्रम राखी मचिं प्रमाणे पेटां पाडवां.—

अ. કોઈ બનાવની હકીકત માગી હોય, તો

૧. એ બનાવનું કારણ—એટલે, તે પહેલાં કેવી સ્થિતિ અને શા બનાવો બન્યા હતા કે તેના પરિણામમાં આ બનાવ બન્યો.

૨. એ બનાવની વિગતવાર હકીકત.

૩. એ બનાવના પરિણામો.

૪. એ બનાવ સંબંધી વિચાર, એમાંથી શો સાર લેવો તે, વગેરે.

ब. કોઈ હુનરી કારખાનાનો ઇતિહાસ માગ્યો હોય, તો

૧. કોણે, ક્યારે, અને ક્યાં એ હુનરની શોધ કરી.

૨. એ હુનરથી થતા ફાયદા (ટુંકામાં) અને તે નહોતો માલમ પડ્યો ત્યારે માણસો કેમ કરતા હતા અને શી શી હરકતો વેઠતા હતા.

૩. મૂળશોધકે તે હુનર કાઢ્યો ત્યારથી તેમાં શો શો સુધારો થતો આવ્યો છે, કોણે કર્યા, શા વાસ્તે કરવાની જરૂર પડી વગેરે.

૪. હાલની સ્થિતિ—શી શી ખામીઓ છે અને તે સુધારવાના ઉપાય.

૫. એ હુનરની શોધથી શા શા પરિણામ નીપજ્યા તે તથા તે વિષે સામાન્ય વિચારો.

બોલે ત્યારે મોંમાથી ફૂલજ ગરે. કરતે કારવતે પણ વહુના ભાઈ બાપ તો દહાડામાં સો વાર મરે. એટલું કરીને પણ ડોસીમાં ધરાતાં નહિ. વારે વારે શ્રવણને બાઇલો બાઇલો કહી ઉશ્કેરવાનું કરે. એના મનમાં તો વહુની પૂજા પાત્રી કરાવવાની બહુ મર્જી હતી, અને તેમ શ્રવણે કર્યું નહિ માટે અમે ધારીએછીએ કે કાંઇ તો મરતી વખત પણ એ તર્કનો ઓરીઓ ડાનુકાકીના જિવમાં રહીજ ગયો હશે.

સાવિત્રીબાઈ પણ કાંઇ બહુ ભલાં સો નથી. લોક લાજે ઘર ધંધો ને સાસુસસરાની ચાકરી તો કરેછે, પણ તેમની સેવા કરવી એ મારો ધર્મ છે એ વાત તો તેના સ્વપ્નામાંએ નથી. એના મનમાં તો હરઘડી એમ થયા કરેછે કે ક્યારે હું આ વેઠમાંથી છૂટું. વખતે સામો ચપ જવાબ આપવામાં પણ કાંઈ ચૂકે એવી નથી. એક વખતે આસડ મંગા વાજે ઓરસીએજ વાટી લાવી સાસુસસરાની આંખે ચોપડ્યું. ભૂલ થઈ એમ માનીએ તોપણ કામ કરવામાં બે ફિકરી ને ફુઅડ તો ખરીજ. ધણીના કાન ભરવા એ તો એનો ધંધોજ હતો. એણે બહુએ સ્રીચરિત્ર કર્યાં, પણ જ્યારે શ્રવણ ડગ્યો નહિ ત્યારેજ તે હારીને બેઠી.

એક શ્રવણનું મન શુદ્ધ ને ઉંચીજાતનું હતું. છોકરાં ઉપર માબાપ કેટલું હેત રાખેછે તે તર્ફ એનું નાનપણથીજ લક્ષ ગયું હતું, અને તેથી એને નિશ્ચય થયો હતો કે તેનો બદલો કદી પણ છોકરાંથી વળી શકે એમ નથી. માબાપ ઉપર એ બેહદ પ્યાર રાખતો, તેમનો અવગુણ એના મનમાં કદી એ વસતો નહિ, તેમની સેવામાંજ મચ્યો રહેતો, અને હરઘડી એમજ ઝંખ્યા કરતો કે એમનો પાડવાળવાનો કાંઈ પણ પ્રસંગ ક્યારે આવે કે મારો જન્મ કૃતાર્થ થાય. એ ખરેખરો માબાપની ભક્તિમાં તદાકારજ થઈ રહ્યો હતો. પણ આવી સ્થિતિમાં એ પ્રમાણે સર્વદા કરવું એ કેટલું મુશ્કેલ પડતું હશે તે નીચેના એક દિવસનાજ એના ચરિત્ર ઉપરથી સહજ સમજ્યામાં આવશે.

માબાપની આંખે દર્દ થયું કે તુર્ત એણે વૈદ્યને બોલાવ્યો. ગામડીયા વૈદ્ય પાસે અંજન બંજન તો ક્યાંથી હોય તેથી તેણે કોઈ ઝાડના પાનડાં બતાવ્યાં. તે લેવા શ્રવણ તત્કાળ બહાર દોડ્યો. ખોળતો ખોળતો વનમાં છેક આવી ગયો ત્યારે તે ઝાડ હાથ લાગ્યું, પણ તેનું થડ બહુ સોંખું હોવાથી તે પર ચડવાની હિંમત ચાલી નહિ. ત્યારે એક સોટું શોધી લાવ્યો, પણ તે

પોહોચ્યું નહિ. પછી નાચાર થઈ છલંગો મારી મારી સોટાથી પાનડાં પાડવા લાગ્યો. રંગભૂમિ પર આ એજ પણ એક જોવા જેવોજ રંગ થઈ રહે! કલાકેક મથ્યો ત્યારે ખપ જોગાં પડી રહ્યાં, અને પછી તે ઘર તરફ વળ્યો. પણ રસ્તામાં કોળી મળ્યા. એની પાસેથી લેવાનું તો શું હોય પણ ગામમાં જઈ ખબર ન કરે એમ ધારી એને એક ઝાડ સાથે બાંધી કોળીઓ ચાલતા થયા. કેટલીકવારે કોઈ સવાર આવ્યો તેણે એને છોડ્યો. એ રીતે એને પાછો ઘેર પહોંચતાં છેક પાછલો પહોર થઈ ગયો. સવારનો ભૂખ્યો ને તરસ્યો હતો તેમાં વળી આવાં આવાં કષ્ટો વેઠ્યાથી છેક થાકીને લોથ થઈ ગયો હતો. પણ આ કંકાસીયા આશ્રમમાં આવેથી ક્યાં તે તુર્ત રોટલો પામે એમ હતું ? માબાપ કાંઈ જમ્યાં હતાં તેથી એટલીવારમાં હું પરવારી લઉં એમ ધારીને રસોડામાં ગયો. ત્યાં નાહી ધોઈ રહ્યો ત્યારે બાઇડીએ તો કહ્યું કે આવો ઉની ઉની રસોઈ જમી લો, પણ માબાપને જમાડ્યા પહેલાં શ્રવણ જમતો નહિ. એટલામાં ડોસીમા જાગી ઉઠ્યા અને શ્રવણને બૂમ પાડી. એ ધસ્યો ધસ્યો તુર્ત ત્યાં ગયો, પણ આવીને રસોડામાં બેઠો હતો એટલું સાંભળતાંજ "હત ! પીટ્યા બાઇલા" એમ કહીને એની ધોકણીજ ધોવા માંડી. જ્યારે એ ઢભરો શમ્યો ત્યારે ડોસલાની પટાવી જમવા તેડી ગયો પણ વડાં કેમ કર્યાં ને અડદની દાળ કેમ ન કરી એ બાબત ભારે ઝગડો ઉઠ્યો. શ્રવણે જેમ તેમ સમજાવી ફરીથી દાળ ઓરાવી તે થઈ ત્યારે ડોસીમાને કાચી પડી અને છૂટી વાડકીજ વહુને મારી રસોડામાંથી રીસાઇ ગયાં. ઝગડો ખૂબ જામ્યો. પણ કેટલીકવારે તે પણ શ્રવણે કળથી પતાવ્યો અને પોતેજ રસોઈ કરવા બેઠો. લસલસતા શીરાની સોરંભથી ડોસીમા પ્રસન્ન થયાં ખરાં, અને વહુને બોલાવી કે આવ આપણે સધળાં જોડે જમીએ. ત્યારે આ વખતે "તમે તમારે જમો ! મારે તો નથી જમવું." એવો વહુજીએ તોર બતાવ્યો. કજીઓ પાછો વધ્યો, ને કહેવત પ્રમાણેજ. રાંધ્યાં ધાન્ય રહ્યાં. ડોસી કહે કે વહુ ન જમે તો હું એ ન જમું. આ બધું જુધરાણ ગાજી રહ્યું હતું તે વેળા પેલા ભટજી મહારાજ તો પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણ કાંઈ બોલતાજ નથી, અને તેમ તેને કોઈ બોલાવતુંએ નથી. પણ પેલા બિચારા શ્રવણનો બે તરફથી મરો થયો. આમ એની મા બાઇલો બાઇલો કહી ભાંડેછે, તો બેજી તરફ એની પરણીયત માવડીમુઓ કહી એના નામનો છેડોજ વાળીને બેઠીછે. તોપણ આખરે

સાથે કાંઈ પણ સંબંધ ન હોય એવા પ્રસંગ એમાં એકે નથી. કેટલાક પ્રસંગો રસ ભર્યા અને ધામધૂમીઆ પણછે. તેથી શ્રોતાઓને રંગભૂમિ ઉપર આનંદ પમાડે એવો પણ કેટલોક ભાગ એમાં છે. નાટકની ભાષા શુદ્ધ અને પ્રૌઢછે—માત્ર કોઈ કોઈ ઠેકાણે ચરોતરી પ્રાંતભેદ તર્ફ જરા ઝોકી જાયછે. પાત્ર પરત્વે ભાષા ન બદલાતાં એક જાતનીજ પ્રૌઢી બધે ચાલી રહે છે એ ઠીક નથી. વળી વાક્યરચનામાં કાંઈક દીર્ઘ સૂત્રતા પણ જણાયછે. તોપણ બધી રીતે જોતાં આ નાટકની ભાષા તથા રસ એ બંને સારાં છે, અને ભાઈ ભોગીલાલે નાટક જેવા કઠિણ વિષયમાં ઘણે દરજ્જે ખરેખરી ફતેહ મેળવી છે. આખા ગ્રંથમાંથી બોધ પણ સારો મળે છે. એ બોધ કેવા ઉલટથી આપવાને યત્ન કર્યું છે તે જાણવાને સારૂં અમે એ નાટકમાંથી બે સવૈયા નીચે ઉતારીએછીએ.

ઇંદ્રવિજયછંદ.

માત તણા ઉપકાર બરાબર, અન્ય નહી ઉપકારજ એળે;
માત તણી મમતાની બરાબર, અન્ય તણી મમતા કુણ લેખે ?
માત તણા ઉપકારની કિંમત, રાજ તણી રિધથી અધકોછે;
માત તણી મમતા તણી કિંમતથી અવધી અવધી અવધી છે!
પૂતન સેવત માતપિતા પદ, પૂત કપૂતે તે જન્મ ધર્યો કાં ?
પૂતનો પ્રેમન માતપિતા પદ, પૂત કપૂત જિવ્યો જનમી કાં ?
પૂતનો માતપિતા ન ભજ્યો, તવ પૂતન પથ્થર પેટ પડ્યો કાં ?
પૂતન સેવત માતપિતા તવ, કોકટ ભાર વહ્યો જનની કાં ?

केळवणीखातानी खबरो.

પ્રાંત ઝાલાવાડ.

જા. નં. ૧૨૪૪

બાપોદરા,—કમિટિએ ગામખાતે ૩૦-૧૦-૦ મીઠાઈ.—સરા, શ્રીરામ નિશાળમાં પધારી ૩૨) મીઠાઈ.—ચુળી, મહેતાજી ડોસાભાઈ ગગજી તથા વિદ્યાર્થિ વીઠલ અમુલખ ૩૧) મીઠાઈ.—બીબલી, સાયલાના રહીસ મેઘાણી ખીમચંદ રવજી એફ. સી. ઈ જે પુના ઈંજીનીઅરીંગ કોલેજમાં અભ્યાસ કરે

કે તેણે રૂ૦॥ મીઠાઈ.—મુંદામડા, તાલુકદારે પંચેડરખના પાટવીકુંવર ભોજભાઈ તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ. ખાનગી શીક્ષક જીજીવન પુંજાભાઈ રૂ૦॥ મીઠાઈ કુલ રૂ૧॥—મેસરિઆ, ખોજા હંસરાજ જીવરામ રૂ૦॥ ખાચર મુળુભાઈ રૂ૦॥ કુલ રૂ૧) મીઠાઈ.—વીઠલગઢ, કારભારી શંકરરાવ ગોવિંદ આબાસાહેબ રૂ૦॥ મીઠાઈ.—ખાંભેરા, મહારાજા રાજસાહેબ બહાદુર તરફથી રૂ૦॥ મીઠાઈ.—ચરાડવા, મે. રેસિડન્ટ વિભાજીભાઈએ રૂ૧) મીઠાઈ.—માલવણ, રાણાશ્રી ચંદ્રસંગજીએ રૂ૧) મીઠાઈ.—ખારવા, વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહાજન તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ.

વઢવાણકંપાશાળા.—રૂ૧૬-૧૨-૯ ઘોરણમાં ચાલતી ચોપડીઓ નંગ ૭૨ રૂ૨) મીઠાઈ નવા મકાનમાં વાસ્તુ કરતી વખતે મે. ઠાકોર સાહેબ બહાદુર તેના કારભારી સાહેબ મે. હરિદાસભાઈ સાથે પધારી ઇનામ વહેંચ્યું કુલ રૂ૧૫-૧૧-૯ મહેરબાન ઠાકોર સાહેબનાં માતુશ્રી માજીરાજબા તરફથી રૂ૧૮-૧૪-૦ લુગડાં રૂ૧) મીઠાઈ રૂ૩) માનીટર કરશનજીને રૂ૧) શીવણ કુલ રૂ૩૫-૧૪-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. લીમડી ઇંગ્લીશ સ્કુલ.—મુંબાઈના ગો હરકીશનદાસ નરોતમદાસે રૂ૧૫-૦-૦ ચોપડીઓ. મે. પો. એ. સા. પધારતાં મે. ઠાકોર સાહેબ તરફથી રૂ૨૫) ચોપડીઓ રૂ૧-૮-૦ મીઠાઈ કુલ રૂ૪૧-૦-૦ દરમંડ.—વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ત્યાંના તાલુકદારો તરફથી રૂ૨) ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ વીઠલગઢ.—મે. ઝાલાવાડ પ્રાંતના આ. પો. એ. સાહેબે રૂ૧) ઇનામ રૂ૦॥ દરજ વગરના છોકરાને પગથતે લખતાં જોઇને તથા પહેલા નંબરના છોકરાને રૂ૦॥ રૂ૨) ની મીઠાઈ કુલ રૂ૩-૦-૦ ઇનામ વહેંચ્યું. વીઠલગઢ.—(૩) તાલુકદાર સાહેબ તરફથી રૂ૧) આજમ થાણદાર રવાંગર રૂ૧) રા. શંકરરાવ ગોવિંદ રૂ૧) રા. હરકીશનદાસ નાથજી રૂ૨) આરાસ. રેવાશંકર ચીમનલાલ રૂ૦॥ રા. મોહન ગણપતરામ રૂ૦॥ રા. બાપુ ગણેશજી રૂ૦॥ શા. છગન ગલા રૂ૦ રા. વિનાયકરાવ રૂ૦॥ શા. નથુ ગાંગાજી રૂ૦॥ શા. પના ખના રૂ૦॥ શા. મોતી કાનજી રૂ૦ શા. આસારામ કુલ રૂ૧૧-૮-૦ ગરીબ છોકરાની ફી તથા સ્લેટો, ચોપડીઓના આણંદપોર ચોટીલાના આજમ થાણદાર સાહેબે તથા મહાજન વગેરે ભેગા થઈને વાર્ષિક પરીક્ષા વખત રૂ૧૧-૮-૦ ચોપડીઓ રૂ૧) મીઠાઈ રૂ૪-૦-૦) મહેતાજીને પાઘડીના કુલ રૂ૧૬-૮-૦ લિયદ.—રૂપ કુમારીએ પરીક્ષા વખતે રૂ૦-૪-૦ મીઠાઈ વહેંચી.

બી. સરા.—૯ સને વર્ષે હોશી. છગા નથુએ રૂ૧) મીઠાઈ વહેંચી. ધ્રાંગદરા ગુજરાતી.—શીક્ષાને દરવાજે નિશાળનું મકાન થતાં તેનું વાસ્તુ મેહે. બારટન સાહેબ બહાદુરે કર્યું તે વખતે મેં રાજસાહેબ બહાદુર તથા કુમારશ્રી જસવંતસીંહજી બાયાતો. મેં. બારટન સાહેબનું કચેરી મંડળ તથા રજવાડાના વકીલો આસરે ૩૦૦૦ શહેરથી પધારેલા હતા વાસ્તુની ક્રીયા મે. બારટન સાહેબે કરી ત્યાર પછી મેં. રાજસાહેબ તરફથી રૂ૧૭૦) દરેક છોકરાને એક એક ચોપડી તથા દરેક વર્ગના પ્રમાણમાં કપડાં મળી રૂ૨૫) મીઠાઈ મહેતાજીને પાઘડી રૂ૨૫) ત્રણ આસિસ્ટંટને રૂ૧૫) સરખે ભાગે પાઘડીના છ માનીટરોને રૂ૧૫) સરખે ભાગે કુળ રૂ૨૫૦) મહેરબાન રાજસાહેબની માજી·સા. તરફથી રૂ૫) મીઠાઈ માલણીયાદ.—સ્કૂલ કમેટી તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ મુ. બખતરે તા. ૬-૧-૮૦

જા. નં. ૧૨૭૮ સને૧૮૭૯-૮૦

લીંબડીકન્યાશાળા,—શેઠ ડોસા ગલા તરફથી રૂ૧ા મીઠાઈ. સદર, પોલીટીકાલ એજન્ટ મહેરબાન કર્નલ બારટનસાહેબ બહાદુરનું પધારવું થતાં મહેરબાન ઠાકોરસાહેબ તરફથી રૂ૬) ચુંદડીઓ ૧૦ રૂ૭) છીંટ હાથ ૫૦ રૂ૦ાા ચાંડલા રૂ૨) મીઠાઈ.—બાવળીતાબેલીંબડી, વાર્ષિક પરીક્ષા વખત કમિટિના મેમ્બરે તરફથી રૂ૧-૧-૦ રૂમાલ નં. ૧૧ રૂ૧ા ચોપડીયો.—બીકલગઢ, નિશાળધર્માદા ફંડમાંથી તથા કુવારકાંનાથ જગંનાથ (વાર્ષિક પરીક્ષા વખત) રૂ૩) ચોપડીયો. રૂ૧-૧૪-૧૦ ચોપડીયો.—વણા, સ્કૂલકમિટિ તરફથી રૂ૧) મીઠાઇ.—બજાણા, મહેરબાન પ્રાંતના સાહેબ બહાદુર પધારતાં મહેરબાન દરબારશ્રી તરફથી રૂ૨) મીઠાઈ.—ઝીંઝુવાડા, મહેરબાન પ્રાંતના સાહેબબહાદુર પધારતાં આજમ કામદારસાહેબ તરફથી રૂ૨) મીઠાઈ. મહેરબાનસાહેબ મોસુફ તરફથી રૂ૩) ચોપડીયો.—વણોદ, મહેરબાન પ્રાંતના સાહેબબહાદુર પધારતાં તેમની તરફથી રૂ૧) પહેલા તથા બીજાનંબરના છોકરા વચ્ચે. તાલુકદારસાહેબ તરફથી રૂ૩) મહેતાજીને પાઘડી. સદર રૂ૭) ચોપડીયો. સદર રૂરાપતાસાં શેર૧૦ આજમ કમાલુદીનખાન જોરાવરખાન તરફથી રૂ૩) મીઠાઈ. આજમ ફોજદાર જીભોવન ગીરજાશંકર તરફથી રૂ૧ા મીઠાઈ.—દસાડા, પ્રાંતના મહેરબાન સાહેબબહાદુર પધારતાં ભાગદાર આજમ જોરાવરખાંનજી તરફથી રૂ૨) મીઠાઈ.—ધ્રાંગધ્રાકન્યાશાળા, નામદાર ધ્રાંગધ્રા દરબાર રાજસાહેબ મે. કા. પો. એ. કરનલ બારટન સાહેબબહાદુરે પરીક્ષા કરી ઇનામ, વહેંચ્યુ રૂ૫)

ચોપડીઓ. રૂ૨૦) ચુંદડીઓ.રૂ૧) મીઠાઈ.—ધ્રાંગધ્રા તા.સ્કૂલ, નામદાર ધ્રાંગધ્રા રાજસાહેબના કુમારશ્રી જશવંતસીંહને કુંવર થતાં રૂ૫) છોકરાને મીઠાઈ. સદર પારેખ મનોર મહાદેવ તરફથી રૂ૧૦) છોકરાને ટોપરાં વહેંચ્યાં.—વાંટાવદર તા. ધ્રાંગધ્રા, શા. મોતી રામજી તરફથી રૂ૦॥ છોકરાને મીઠાઇ.—ખોડુ તા. વઢવાણ, સ્કૂલકમિટિ તરફથી પરીક્ષા બદ રૂ૧) છોકરાને મીઠાઇ.—બાપોદરા તા. વઢવાણ, ટપા ફોજદાર ગોવિંદજી દયારામે રૂ૦॥ ચોપડીઓ. તથા રૂ૦॥ કમિટિએ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ.—સરા તા. સાયલા, ઝા. માં. સરવૈયર હંસરાજે છોકરાની પરીક્ષા કરી રૂ૨) ચોપડીઓ તથા મીઠાઇ. સ્કૂલકમિટિના મેંબર તથા સાહુકારે ચોપડીઓ તેજ વખતે રૂ૧॥ મીઠાઇ.—ટીકર તા.ધ્રાંગધ્રા, સ્કૂલકમિટિ તરફથી રૂ૨-૧૧-૦ મીઠાઇ.

જા. નં. ૧૩૯૪ સને ૧૮૭૯-૮૦

પાણસીણાકન્યાશાળા,—આ શાળા આ માસમાં ઉઘડવાથી ગામ લોકો તરફથી શરૂઆતમાં વહેંચ્યા રૂ૨) પતાસાં.—વઢવાણ તળપદાની તમામ નિશાળોમાં,મહેરબાન ઠાકોરરાજસાહેબના માતુશ્રી તરફથી દરેક છોકરાને મળી રૂ૯)નાં કેળાં.—રામપુરા, સ્કૂલકમિટિ તરફથી રૂ૧) મીઠાઇ.—ખારવા, વહીવટદાર આજમ પ્રાણરામ જટાશંકર તરફથી રૂ૦-૯-૩ મીઠાઇ.—હડાળા, રા. જીવણલાલ લક્ષ્મીરામ ગામાતખાતે પટેલ હઠી ગગા સોલંકી દાજી ગગાએ વારશીક પરીક્ષા વખત રૂ૧॥ ચોપડી. રૂ૨) સાકર.—ધામા, વારશીક પરીક્ષા વખત ત્યાંના પટેલીઆઓએ રૂ૧) સાકર.—સુરેલ, વારશીક પરીક્ષા વખત પોલીસપટેલ વગેરે તરફથી રૂ૭॥ મીઠાઇ.—બજાણા, મહેરબાન દરબારશ્રી તરફથી વારશીક પરીક્ષા વખત રૂ૪-૧૦-૦ ચોપડીઓ. રૂ૩॥ સાકર. રૂ૩॥ મહેતાજીને.—અખીયાણા,મહેરબાન દરબારશ્રી તરફથી વારશીક પરીક્ષા વખત રૂ૧-૧૩-૦ ચોપડીઓ છોકરાઓને. રૂ૧) મહેતાજીને.—દસાડા, વારશીક પરીક્ષા વખત ,તાલુકદારસાહેબો તરફથી રૂ૨) મીઠાઇ. રૂ૨૪) ચોપડીઓ.—વીસાવડી, આગલોએ તરફથી રૂ૫) રૂમાલ. શા. સુરચંદ લવજી તરફથી રૂ૦॥ સાકર—શેરા, રાવળ રામચંદ્ર ભગા રૂ૧) ખાજુર—ઝુળી, આજમ મોતીચંદ તથા આજમ મોપતજી તરફથી રૂ૧॥ મીઠાઈ.—કુંડલા, સ્કુલ કમેટી તરફથી રૂ૧ મીઠાઈ.—વણોદ, વારશીક પરિક્ષા વખત તાલુકદાર સાહેબ તરફથી રૂ૨) મીઠાઈ.—શાસીવાદ, તાલુકદાર અને ભાગદારોએ મળીને રૂ૨-૫ મીઠાઈ.—સી-

મટી કન્યાશાળા, ગુજરાતશાળાના અધીપતી રા. હીરાભાઈ પરભુદાસ રૂ૧) મીઠાઈ.—ટીકર તાબે ધ્રાંગધ્રા, મેતા જેઠા ખોડીદાસ રૂ૦ા જમકણ ઠકર રતનશી હીરજી રૂ૦ા શેરડી.

(ઈંગ્રેજી સહી.) ફકગુલાલ ગોવિંદલાલ.

રા. ડે. એ. ઈ. પ્રાં. ગ્રા,

ભરૂચ વિભાગ,

જા. નં. ૧૫૪,

ભડકોદ્રા.—જંબુસર પ્રગણાના રાવસાહેબ મામલતદાર પધારેલા તે વખત ઉધરાતદાર પટેલ. દાદાભાઈ આદમગની રૂ૧) તલાટી, નરભેરામ ગોકળભાઈએ રૂ૦-૮-૦ પટેલ મુસેભાઈ અભેરામ મતાદાર રૂ૦-૧૦-૩ પટેલ. મુસેભાઈ મહમદ અમીજીના રૂ૦-૮-૦ બીજા ગ્રહસ્થોએ રૂ૦-૧૨-૦ કુલ રૂ૩-૯-૩ ઇનામ વહેંચ્યું. હળદરવા.—કમિટિના મેમ્બરોએ રૂ૦-૧૨-૦ પતાસાં વહેંચ્યાં. આછોદ.—મે. આ. ડેપ્યુટી સાહેબે પરીક્ષા કરી તે વખતે શે. કપુરચંદ જેચંદે પતાસાં વહેંચ્યાં રૂ૦-૮-૦ કોલવણા.—આ ડેપ્યુટી સાહેબે પરીક્ષા કરી તે વખતે હોરા પટેલ. મકનજી દગ્ગુએ રૂ૦ા મીઠાઈ વહેંચી. ભરૂચની નંબર ૫ માની નિશાળ.—રાવસાહેબ ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે સરકારી ઇનામ વહેંચ્યાં તે વખત સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બર માણેકચંદ લક્ષ્માચંદ અને નરભેરામ કપુરચંદ મળી પોતાની પદરના રૂ૨-૮-૦ ઇનામ વહેંચ્યું. કાવશી.—નિશાળના મહેતાજી ગોપાલજી દાજીભાઈની બદલી થવાથી જતો વખત છોકરાઓને રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ વહેંચી. તા. ૧૭-૧-૮૦

(ઈંગ્રેજી સહી.) ગણપતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રી.

ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર. ભરૂચ વિ.

મહિકાંઠા પાલણપુર.

આ. નં. ૪૬૧ થી જા. નં. ૩૪૫ સુધી.

ધરાદ.—થાણદાર જસકરણભાઈ ચેમનજીભાઈ તથા કારકુનો અને સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બરો તથા બોરોલના ઠાકોરના કામદાર વીગેરે સદગ્રહસ્થોએ સ્કૂલની પરીક્ષા લઈ ૧-૪-૦ મેં થાણદાર સાહેબ બોરોલના ઠાકોર તરફથી કામદાર મયાચંદ રાયચંદ રૂ૦-૧૨-૦ મેમ્બર દેસાઈ મયાચંદ પ્રેમચંદ તરફથી રૂ૦ા થરાદસ્ટેટના ઇન્ચાર્જ થાણદાર જેઠાલાલ કેશવરાય રૂ૦ા

પરાદ પાણુદારના આગસ્કારકુન મનસુખલાલ બાપુજી રૂ૦ાા કારકુન ગોકળ-દાસ ખાસારામ રૂ૦ાા પરાદ સ્ટેરના કારકુન ઇશ્વર જ્ઞાનચંદ રૂ૦ાા મેંબર પ્રીખ આંબા મોતીચંદ તરફથી રૂ૦ાા મેમ્બર રાયચંદ તારાચંદ રૂ૦ાા મેમ્બર નેમચંદ ખુશાલચંદ રૂ૦ાા મહેતાજી જીવચંદ દલસુખ રૂ૦ાા મોજે માણસાના મુખાણ દાનસીંગ હાથીજી રૂ૧) મોજે જામુવાડાના મુખાણ ભુપત સંગ કેસાજી કુલ રૂ૯) નું ઇનામ વહેચ્યું. પ્રાંદરા.—વાર્ષીક પરીક્ષા વખત મે. મહીકાંઠાના પોલીટીકલ એજંટ સાહેબે રૂ૩૫) પોતાની પાસેના રૂ૨૯-૦-૯ ફંડખાતામાંથી કુલ રૂ૬૪-૦-૯ તથા મહિકાંઠાના આસિસ્ટંટ પોલીટીકલ એજંટ સાહેબે રૂ૨૫) રાવબહાદુર હીમતરામ ગુલજી દફતરદાર રૂ૧) આ. બબુભાઈ પુંજાભાઈ હેડકારકુન રૂ૧) રાવસાહેબ મહિકાંઠાના ડેપ્યુટી. એ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ રૂ૨) આ. ચીમનલાલ રણછોડદાસ ફોજદારી સીરસ્તેદાર રૂ૧) આ. અમરતલાલ ગુલાબચંદ રૂ૧) આ. હરિલાલ વીઠલદાસ આસીસ્ટંટ સાહેબના સીરસ્તેદાર રૂ૧) આ. માણેકલાલ લાલભાઈ વકીલ રૂ૧) રાજેશ્રી વ્રજલાલ વલ્લભદાસ રૂ૧) માલપુરના મહારાજ પોતજી સીવસીંગજી રૂ૨) ગઢોડાના ઠાકોર હીમતસીંગજી રૂ૧) વડાગામના ઠાકોર રાજસીંગજી રૂ૧) મઉના કામદાર મયારામ કાશીરામ રણાસણના કામદાર હરગોવિંદદાસ, રૂપાલના કામદાર ભારથસીંગજી રૂ૧) ઇડોસણના કામદાર લવજી નાગરદાસ મુદાસણના કામદાર જેઠા તથા મુલચંદ, દાંતાના રાણીજીના કામદાર રાયચંદ રૂ૧) મગુ નાના જાગીદાર મુલજી તથા રામજી રૂ૧) આંબલીઆરાના કામદાર નથુરામ આણંદરામ રૂ૧) માણસાના કામદાર માધવજી પુરષોતમ રૂ૧) માદરાના પરી. મા. કાસીદાસ પેમરદાસ રૂ૦-૮-૦ મા. નેમચંદ ગણેશ રૂ૦ાા મણીઆર હાજીભાઈ મુસાજી રૂ૦-૪-૦ કુળ રૂ૧૧૪-૪-૯ તેમાંથી રૂ૧૦) આસીસ્ટંટ માસ્ટરને, રૂ૧૫) છોડીઓને ઓઢણાં તથા રેજા રૂ૨૯-૧૫-૬ તાલુકદારોના કુંવરોને પાઘડીઓ તથા ચોપડી રૂ૪૯-૧૨-૩ છોકરાઓને બુકો રૂ૧૯-૯-૦ પાનસોપારી તથા મીઠાઈ. વડોદરા.—મહીકાંઠાના આ. આસીસ્ટંટ પો. એ. મહેરબાન ઈ. વી. એંડે સાહેબે રૂ૪) ચોપડીયો મહેતાજીને રૂ૨) પોતાની પદરના તથા મતાદાર અમરાજી તથા મેદાસજી રૂ૨) છોકરીઓને ચોપડીઓ રૂ૧) મીઠાઈ કુલ રૂ૯) નું ઇનામ વહેંચ્યું. દબોડા.—મે. આ. આસીસ્ટંટ પોલીટીકલ. એ. સાહેબે રૂ૪) છોકરાઓને ચોપડીયો રૂ૨) મહેતાજીને પાઘ-

ડી કુલ રૂ૬) નું ઇનામ વહેંચ્યું. જેટાણા.—પાડીના દરબાર સાહેબ રણછોડભાઈ મોટાભાઈ રૂ૨) મહેતાજીને પાઘડી રૂ૧) ચોપડીયો રૂ૦-૮-૦ મીઠાઇ છોકરાઓને કુલ રૂ૩ા ટીંટોઈ.—મહીકાંઠાના આકટીંગ પોલીટીકાલ એજંટ. મેહેરબાન. ઈ. ડબલ્યુ ઉવેસ્ટ સાહેબે રૂ૧-૮-૦ મીઠાઈ વહેંચી. પાલણપુર કંન્યાશાળામાં.—ડીસાકાંપના મેજર બીગેડીઅર જનરલ સાહેબના હેડકલાર્ક. આ. જેઠાલાલ વણારસી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ રૂ૧-૮-૦ રમકડાંનું ઇનામ કુલ રૂ૨) નું ઇનામ વહેંચ્યું. અહમદનગર.—સ્વસ્થાન શ્રી ઇડરના મહારાજા શ્રી કેશરીસીંહજી રૂ૨-૮-૦ મીઠાઈ રૂ૨-૮-૦ કસરત કરનાર છોકરાઓને કુલ રૂ૫) ઇનામ વહેંચ્યું.

(ઇંગ્રેજી સહી) જીવણરામ સતવચ્છરામ.

ડે. એ. ઇ. મ. પાલનપુર.

ગોહીલવાડ પ્રાંત.

જા. નં. ૧૯૩૪.

ટાણા.—થાણદાર સાહેબ પોતાના છોકરાને નિશાળે બેસાડી છોકરાઓને રૂ૨) અને મહેતાજીને રૂ૧) કુલ રૂ૩) ઇનામ વહેંચ્યું. ગઢડા.—ખાચરબાવા ઉનડના કારભારી રાજેશ્રી હીરજી ત્રીકમજી રૂ૧૫) ચોપડીઓ. રા. ડાકટર મોતીરામ કુશળજી રૂ૧) માજી ફોજદાર પ્રતાપરાય આણંદરાય રૂ૧) ન્યાયાધીસ સીરસ્તેદાર બળવંતરાય આણંદરાય રૂ૧) વહીવટદાર સીરસ્તેદાર શંકરપ્રસાદ તરફથી રૂ૦-૮-૦ કુલ રૂ૧૮-૮-૦ વીંછીઆ.—ખાચર આલાચેલાએ પોતાના છોકરાને નિશાળે બેસાડી રૂ૨-૮-૦ મીઠાઈ શા.બાઘચંદ હીરાએ રૂ૦-૮-૦ કુલ રૂ૩-૦-૦ ભુભલી.—વાર્ષીક પરિક્ષા વખતે મહાજને રૂ૧-૮-૦ મીઠાઈ. લાખણકા.—ઠાકોરશ્રી દીપકસંઘજી, ઠાકોરશ્રી મોતીભાઈ ઠાકોરશ્રી રામસંઘજીએ મળી કુલ રૂ૦-૮-૦ ની મીઠાઈ. ખોપાળી.—પટેલ. ઠાકસી તથા પટેલ નારાયણે ગોકળે રૂ૦-૨-૦ મીઠાઈ. ભમોદ્રા.—ખુમાણ કંચજી ઓઘડભાઈ રૂ૧-૮-૦ ઇનામ વાંવેરા.—પોલીસ ફોજદાર કુડળાં તથા મજકુર સ્કુલના પ્રેસિડેંટ રૂ૦-૮-૦ સુલતાનપુર.—સંઘવી.—ત્રીભોવન લલુ અને ગામ લોકોએ રૂ૦-૮-૦ સાકર વહેંચી. તળાજા કંન્યાશાળા.—મેહેરબાન દરબારશ્રી તરફથી રૂ૫) ચોપડીઓ. ભાવનગર નં ૪.—કુમારશ્રી ભાવસંઘજી તરફથી કા. વનમાળી મારફત રૂ૨) ત્રાપજ.—ગામ લોકોએ વાર્ષીક પરીક્ષા

વખત રૂ૨) રાજપરા.—મહાજન તરફથી રૂ૧-૪-૦ માંડવા.—ગામના મુખ્ય કારભારી બાજીભાઈ મણીશંકર રૂ૧-૮-૬ બોટાદ કંન્યાશાળા.—નામદાર દરબારશ્રી તરફથી રૂ૫-૦-૦ તથા ડાક્ટર સાહેબ તરફથી રૂ૧) મહાજન તરફથી રૂ૧) પ્રેમજી ગીગાભાઈ તરફથી રૂ૦॥ ઉગામેડી.—ગઢડાના ડેપુટી વહીવટદાર મગનલાલ બાપુભાઈ રૂ૧) ભીમડાદ.—તાલુકદાર રાઓળશ્રી ભુપત સંઘજી રૂ૦॥ તળાજા.—મહેરબાન વહીવટદાર સાહેબ મનસુખરામ ઉત્તમરામ રૂ૩-૦-૫ વાર્ષીક પરીક્ષા વખત સુલતાનપર.—પુંજાભાઈ પેથાં, ઝવેર દયાળ, ડા. બાલુલ કલ્યાણ રૂ૧) ડાઠા.—તાલુકદાર તરફથી વાર્ષીક પરીક્ષા વખતે રૂ૭-૯-૦ ડાઠા કંન્યાશાળા.—વાર્ષીક પરીક્ષા વખત તાલુકદારો તરફથી રૂ૧-૯-૦ સખપરા.—શેઠ. અભજી ભીમજી રૂ૧) તળાજાની કંન્યાશાળા.—વે. મનસુખરામ ઉત્તમરામ રૂ૩-૦-૫ તલગાજરડા.—પોતાને ઘેર છોકરાનો જન્મ થવાથી બાવા મહીપતગર શીવગર રૂ૦-૩ ૦ રેસનાદા.—સોનગઢ વહીવટદાર કાળીદાસ નાનાભાઈ રૂ૧) મુ. જેસર તા. ૧૫-૧-૮૦

(ઇંગ્રેજી સહી) કહાનીયાલાલ ગીરધરલાલ,

સ. ડે. એ ઇ. ગોહીલવાડ પ્રાંત.

૩. પંચમહાલ.

આ. ૧૩૭ થી ૧૭૯. સુધી.

બાદરવા,—રેવાકાંઠાના પો. એ. બીયુડવર્ડ સાહેબબહાદુર દરબારશ્રી રાણાસાહેબશ્રી ફતેસંગજી. તથા અમરસંગજી તથા કારભારીસાહેબ તથા થાણદારસાહેબ બીજા સદગ્રહસ્થોએ પધારી રાણાસાહેબ શ્રી ફતેસંગજીએ રૂ૧૦) ચોપડીઓ ઇનામમાં આપી.—વીરપુર, મેં. લુણાવાડાના રાજાજીસાહેબ બહાદુર તથા આ. પો. એ. સાહેબ બહાદુર નંદશંકર તુળજાશંકરભાઇએ રૂ૫ા ચોપડીઓ તથા રૂ૧॥ મીઠાઈ કુલ રૂ૭) ઇનામ વહેચ્યું.—બાકોર, લુણાવાડાના રહેવાશી મેં. દોશી, એમચંદભાઈ ખુશાલદાસે રૂ૦॥ તથા બીજા સદગ્રહસ્થોએ મળી કુલ રૂ૨-૦-૩ સાકર વહેંચી. લુણાવાડાના મહારાણાજી શ્રી વખતસીંગજી તથા રે. સા. આ. પો. એ. સાહેબબહાદુર, નંદશંકર તુળજાશંકરે રૂ૧) ઇનામ વહેંચ્યું.—મલાવ, કમિટિના મેમ્બરોએ નિશાળમાં પધારી રૂ૦॥। ઇનામ વહેંચ્યું.—સંજેલી, મહારાજાશ્રી પ્રતાપસંગજી સંજેલી દરબારસાહેબે પધારી રૂ૦॥ સાકર, રૂ૦॥ ચોપડીઓ, રૂ૨) મહેતાજીને કુલ

ગુજરાત શાળાપત્રના લવાજમ વિગેરે નાણાંની પહોંચ.

તા૦ ૧ સેપ્ટેમ્બર ૧૮૭૯ થી તા૦ ૩૦ મી અપ્રેલ સને ૧૮૮૦ સુધી

કોના તરફથી	સને ૧૮૭૯	સને ૧૮૮૦
આ. વલસાડ ઈંગ્રેજી. સ્કૂ. હે. માસ્તરની તરફથી.		૧-૬-૦
આ. પાલણપુર તાલુકા સ્કૂલનો મા. ની. તરફથી		૧૩-૨-૦
મે. હા. પ્રા. સ. ડે. ઈ. ની તરફથી.	૧-૩-૬	૧૪૯-૫-૬
રા. પ્રાણજીવણ રામનારાયણની તરફથી		૧-૬-૦
આ. અમદાવાદ અં. સ્કૂલ. નં. ૨ ના હે. મા. ની તરફથી		૧-૦-૦
આ. નવસારી સરેરૂસ્તમજી વાળી. ફ. રો. એ. વ. સ્કૂ. મા. ની. તરફથી.		૧-૬-૦
ઈ. આ. ખંભાયતની સ. ગૂ. નિ. મે. તરફથી.	૧-૬-૦	૨-૬-૦
આ. ગોંડળ અંગ્રેજી સ્કૂ. હે. મા. ની. તરફથી.		૧-૬-૦
મેં. લાઠીના મુખ્ય કારભારી સ. ની. તરફથી.		૨-૧૨-૦
રા. બા. ભોળાનાથ સારાભાઈની તરફથી.	૧-૦-૦	૧-૦-૦
રા. રણછોડદાસ વીઠલદાસની તરફથી		૧-૦-૦
મેં. શેઠ ગોકળદાસ તેજપાળની કં. સે. તરફથી.	૧-૬-૦	
રા. સા. સુરત ઉ. વિ. ડે. એ. ઇ. સા. ની. ત.		૧૫૭-૦-૦
આ. રાધનપુર તાલુકા સ્કૂ. મા. ની તરફથી.		૧૩-૦-૦
મેં. રાજકોટ ટ્રે. પ્રે સા. તરફથી.		૧-૨-૦
મેં. નડીયાદ લાઇબ્રેરીના સેક્રટરીની તરફથી.		૧-૬-૦
મેં. સિંધ પ્રાંતના એ. ઇ. સા. ની તરફથી.	૧૪-૧૪-૦	
આ. ગોહીલવાડ પ્રાં. સ. ડે. એ. ઈ. સા. ની તરફથી.		૧૯-૧૪-૦
આ. ધોળકા અંગ્રેજી સ્કૂ. હેડ. મા. ની તરફથી.		૧-૨-૦
મે. અમદાવાદ ટ્રેનિંગકાલેજના પ્રિન્સિપાલ સાહેબની તરફથી.		૧-૦-૦
આ. લીમડી અંગ્રેજી સ્કૂલના માસ્તર તરફથી.		૧-૦-૦
આ. અમદાવાદ ખ્રિસ્ત સ્કૂલ. નં. ૧ લાના હે. મા. ની તરફથી.		૧-૦-૦
રા. સા. ભરૂચ જિ. ડે. એ. ઈ. સા. ની તરફથી.		૨૨૯-૪-૦
રાજકોટ ટ્રેનિંગકાલેજના સ્કોલર નરભેરામની તરફથી.		૧-૦-૦
આ. ખેડા અંગ્રેજી સ્કૂલના માસ્તરની તરફથી.		૧-૦-૦
આ. વગા તાલુકાના સ્કૂલના માસ્તર તરફથી.		૯-૧૦-૦
કાઠીયાવાડ જનરલ પુસ્તકશાળાના સેક્રેટરી સાહેબની તરફથી		૧-૨-૦

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER

JULY 1880.

પુસ્તક ૧૯ મું. જુલાઈ અંક ૭ મો.

મા'તાજી બહુ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે કામ;–
કર અંતે મન હેતની, ખરી ઐતી ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ટ. Contents, Pages

ng............ 145
composition ... 146
& Beerbal ... 152
Tree ... 158
કેળવણીખાતાના ખ... ... 161
માસસંગ્રહ 165
પુસ્તકોની પહોંચ ... 167
સરકારીજાહેરખબર ... 168

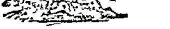

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદ મધ્યે
મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને જનરલ એજનસી કંપની
લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી પ્રગટ કર્યું.

મૂલ્ય { (૨૧) વરસનો આગાઉથી. } ટપાલ ખર્ચ
{ (૨૦)= છૂટક અંક એકના. } જુદું.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૯ મું. જુલાઈ, સન ૧૮૮૦. અંક ૭ મો.

વિદ્યા પ્રશંસા.

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

વિશ્વધરે સકળ આ મનુજાદિ પ્રાણી, પૃથ્વી વિષે સરજીયાં અભિલાષ આણી;
તે સર્વમાં મનુષ્ય ઉત્તમ વર્ણ માનો, વિદ્યા રહીત જન પામર તુલ્ય જાણો. ૧
તે કાજ આજ સરવે બહુ બાળ બાળા, પ્રીતે કરો પરવરો નિત[1] પાઠશાળા ;
ભાવે ભણી ગણિ બનો અતિ જ્ઞાનવાનો, વિદ્યા રહીત જન પામર તુલ્ય જાણો. ૨
વિદ્યા થકી અતિ ધની અને રાય રંક, શોભે સદા સજન સાથ વિષે નિશંક;
એ ખ્યાલ હાલ સહુ બાળક ઉર આણો, વિદ્યા રહીત જન પામર તુલ્ય જાણો. ૩
વિદ્યા વિના જગતમાં નથિ સુખ સાચું, સંપૂર્ણ હોય હરિ દયા પણ તોય કાચું;
જેવો સુખી જ નર છે નયનો વિનાનો, વિદ્યા રહીત જન પામર તુલ્ય જાણો. ૪
સંસાર રૂપિ દધિ દુસ્તર તારનાર, વિદ્યા વડી પ્રબળ છે વર સ્હાયકાર;
છે સત્ય એ સરસ સાધન સૌ પિછાણો, વિદ્યા રહીત જન પામર તુલ્ય જાણો. ૫
વિદ્યા વધૂ વસુ તણી ખરી છેજ ખાણ, લૂંટાય કે નવ ખુટે પ્રજળે ન જાણ;
*માયા ગણો મહત્ત્વે અતિ મોજ માણો, વિદ્યા રહીત જન પામર તુલ્ય જાણો. ૬
વ્યાપાર ને વણજ ચાકરિ ખેતિ ધંધો, વિદ્યા થકી સરસ ઉદ્યમ થાય સંધો;
પામે રૂડી પદવી, શેઠ બને પ્રધાનો, વિદ્યા રહીન જન પામર તુલ્ય જાણો. ૭
વિદ્યા થકી સુખ તણીજ સુજે સ–યુક્તિ, માહા મળે જનમ તારણ કાર મુક્તિ;
ગર્વિષ્ઠ થાય મદ મૂકિજ ગૂણવાન, વિદ્યા રહીન જન પામર તુલ્ય જાણ. ૮
કંગાળ બાળ પદ શુભ વિશાળ પામે, દારીદ્ર દુઃખ ભય તણું સઘળું વામે;

---

[1] નિત્ય   *દોલત

વિદ્યા જુવે ન કુળ જાત રૂપ વાન, પૂરા પરિશ્રમથિ થાયજ તુષ્ટમાન. ૯
વિદ્યા તણો સુમહિમા નથિ કાંઈ છાનો, જાણોજ મહાજન તમે ગુણ એહ નાનો
જો થાય તે પરિશ્રમે પુરિ તુષ્ટમાન, તોતો કરે પુરણું ધ્યાન જરૂર જાણ. ૧૦
વિદ્યા તણાજ શુભ શોખિન શીખનારા, ધારો ઉરે અરજ આ વિર ગુણ ગારા
આવો અનૂપમ સમો નહિં ભાઈ ભાળો, માટે વૃથા વખતને ગપમાં ન ગાળો. ૧૧

દ્રુતવીલંબીત વૃત.

[૧]વડિલનું જર જોઈ ગુણિ જનો, નવ તમે મગરૂર બહુ બનો;
ખચિત એહ થકી નવ ખાટશો, જરૂર નીજ-જરે[૨] જય પામશો. ૧૨

પરભુદાસ રણછોડજી. સિહોરા.
મોટા લાયજા તાબે કચ્છ.

निबंध शीखनारने सूचना भाग ४ थो.

એકજ વિષય ગમે તે રૂપમાં લખી શકાય છે એ વાત બરાબર સમજવાને માટે નીચે અમે આગગાડીનો વિષય લઈ તે વિષે વર્ણન, કથન, ને વિવેચન રૂપે કેવું કેવું જુદું જુદું લખી શકાય તે બતાવ્યું છે. વિસ્તાર ન કરતાં પેરાનાં નામજ માત્ર લખ્યાં છે, તોપણ એકેકો નિબંધ કેવડો મોટો થઈ શકે તે એ ઉપરથી સાફ માલમ પડશે. જો નિબંધકારમાં જોઈતું જ્ઞાન ને બુદ્ધિ હોય તો એકેકા નિબંધની ચોપડીજ થાય અને એ રીતે આગગાડી વિષે ત્રણ ચોપડી થાય તેમાં એકે હકીકત સામાન્ય માલમ પડે નહિ.

(वर्णनरूपनिबंध)

૧ કોઈએક મોટા સ્ટેશનનો દેખાવ—લોકો તથા ગાડી ઘોડાની ભીડ, ટીકિટ કરાવવાની તથા માલ ચડાવવાની દોડાદોડ, પોલીસનો બંદોબસ્ત, મેવા મીઠાઈવાળાની દુકાનો વગેરે—સ્ટેશનમાં જવું, સ્ટેશનની બાંધણી તથા રચના, આગગાડીનું આવવું, તેનો દેખાવ, ઉતારૂઓનું બેસવું વગેરે.

૨. ગાડીનું વર્ણન—તેમાં કેટલાં માણસ ને કેવી રીતે બેસી શકે છે, કેટલી ગાડી તથા ગાડાં સાંકળેલાં હોયછે, તેનો ભાર, વરાળયંત્રનું જોર વગેરે.

૩. એન્જિનનું વર્ણન—ધુમાડાનું ભૂંગળું, પાણીની કોઠી, વરાળ શી રીતે થાયછે અને તેનું માપ શી રીતે રખાયછે, વરાળયંત્રની ગોઠવણ, તેનું

---

૧ બાપદાદા. ૨ પોતાના પેદા કરેલા ધનથી.

જોર ગાડીઓના પૈડાને શી રીતે લાગુ પડે છે, ગાડી ચાલતી વખતના આ-ચકા, અકસ્માતની દેહેશત વગેરે.

૪. લોઢાનીસડક—તેની પોહોળાઇ, સલીપાટ, લોઢાના પાટા, એક પાટા ઉપરથી બીજા પાટા ઉપર ગાડી લઈ જવાની જુક્તિ વગેરે.

૫. આગગાડીની સલામતીને સારૂ કરેલી ગોઠવણો—સ્ટેશન ઉપરના હાથા, ફાનસો, ધજાઓ, વીજળીનો તાર વગેરે.

૬. મુસાફરીની મઝા તથા અડચણો—રળીઆમણો દેખાવ, પવનની લહેરો, ગાડીની ખડખડાટ, જાતજાતના લોકોનો મેળાવડો, જૂદા જૂદા સ્ટેશનોની શોભા, ખાવાપીવા પાણી પિશાબ વગેરેની ગોઠવણ, જૂદા જૂદા વર્ગની ગાડીમાં કેવી કેવી સગવડતાછે તે અને તેનો દર. ગાડીનો વેગ, સારે રસ્તે, નઠારે રસ્તે, પૂલપર, વિલાતમાં કેટલા વેગથી ચાલેછે. આગગાડીના ફાયદા (બહુજ ટુંકામાં)

૭. છેવટ—માણસનો આનંદ તથા આશ્ચર્ય, ઇંગ્રેજ લોકની ચતુરાઇ ને વિદ્યાની ખૂબી, દેશીને બોધ, માણસ વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે તો શું નહિ કરી શકે?

☞ આ વર્ણન મુસાફરીના આકારમાં કર્યું હોય, એટલે જાણે નિબંધકાર આગગાડીની મુસાફરીએ ગયો હોય અને જે જે જોયું હોય તે વર્ણવતો હોય એવી ઢબથી નિબંધ લખે તો તે બહુજ રસિક થાય. તોપણ એકજવાર ગએલા સાધારણ મુસાફરથી એવો નિબંધ લખી શકાશે નહિ. એમાં જે હકીકતો, માપ, આંકડા વગેરેની જરૂરછે તેનું જ્ઞાનતો જાતે ઘણી તપાસ અને પૂછપાછ કરીનેજ મેળવવું જોઇએ.

(કથનરૂપનિબંધ)

૧. આગગાડી નીકળી તે પહેલાં ખુસ્કી કે તરીને માર્ગે જવાનાં વાહનો કેવાં હતાં? આગબોટો ક્યારની ચાલતી થઈ હતી? વગેરે.

૨. આગગાડી બનાવવાનો વિચાર પહેલવહેલો કોને સૂઝયો? તે કોણ હતો? તે કેટલા વરસ સુધી મથ્યો અને છેવટે કેવી રીતનો શોધ કર્યો? એ શોધ અમલમાં આણતાં કેવી કેવી હરકતો નડી? લોકોએ કેવી હાંસિ તથા અડચણ કરી? પહેલવહેલી લોઢાની સડક ક્યાં બંધાઈ? તે કેવડી હતી અને તે ઉપર ગાડી કેટલા વેગથી ચાલતી.

૩. સ્ટિવન્સનના શોધ પછી તેમાં કેવો સુધારો થતો આવ્યો છે, અને હાલ તેની કેવી સ્થિતિ છે? હાલ ઇંગ્લાંડમાં લોઢાની સડક કેટલી બધી ફેલી ગઈ છે? તેથી એના વેપાર રોજગારમાં કેટલો બધો વધારો થઈ ગયો છે? દુનિયામાં બીજે ઠેકાણે ક્યાં ક્યાં રેલવે બંધાય છે તેની ટૂંકી હકીકત.

૪. હિંદુસ્તાનમાં રેલવે બાંધવાનો ક્યારે અને કોને વિચાર સૂઝ્યો? પહેલવહેલી કયે ઠેકાણે, કેવી રીતે બંધાઈ? ત્યાર પછી બીજી રેલવેઓ ક્યાં અને ક્યારે બંધાઈ? હાલ હિંદુસ્તાનમાં જે જે રેલવેઓ છે તેનાં નામ, અર્થ, વિસ્તાર, અને વિશેષ હકીકત. એથી મુસાફરી તથા વેપારને કેવી સુગમતા મળીછે તેનું ટૂંકું વર્ણન. હજી કયે ઠેકાણે રેલવે બંધાવાની જરૂરછે?

૫. ગૂજરાતમાં ક્યારે રેલવે બંધાવા માંડી, ક્યારે બંધાઈ રહી? તે વેળા લોકોને કેવું લાગ્યું? હાલ એ રેલવેથી કેવા કેવા ફાયદા થયા છે?

૬. ઉપસંહાર એક માણસ ખંતથી શું શું કરી શકે છે? એવા માણસને લોક પ્રથમ હસે છે પણ તેથી પરિણામ આખી દુનિયાને લાભ થાય છે, અને તે માણસની કીર્તિ બધે ગવાઈ રહે છે.

☞ આ રીતે નિબંધ લખનારમાં બેશક ઐતિહાસિક જ્ઞાન ઘણુંજ જોઇએ અને પદાર્થ વિજ્ઞાન તથા આગગાડીની કળાનું પણ સામાન્ય જ્ઞાન તો જોઇએજ.

(વિવેચનરૂપનિબંધ)

૧. આગગાડી એ આ જમાનાનો એક ચમત્કાર, અને વિદ્યાનું મોટું પરાક્રમ છે. એને ખેંચવાને ઘોડા કે બળદ જોઈતા નથી, એને થાક લાગતો નથી, રાતને દહાડો કામ કરે છે. એનુ બળ કેટલું? વેગ કેટલો? તે છતાં કોલસા સિવાય બીજું એને કાંઈ ખાવા જોઇતું નથી. વરાળયંત્રે દુનિયામાં મોટો ફેરફાર કરી નાંખ્યો છે. માટે એની રચના સમજવી જોઇએ.

૨. વરાળયંત્રમાં શી રીતે ગતિ ઉત્પન્ન થાયછે તેની વિસ્તારથી સમજ. આગગાડીની વિશેષ રચના કે જે વડે પૈડાં ફરેછે અને ગાડી ચાલેછે.

૩. આગગાડીના ફાયદાઃ—

અ. વેપારનો બેહદ વધારોઃ—વખતસર અને સસ્તે ભાવે એક ભાગની પેદાશ બીજા ભાગમાં લઈ જવાય છે. તેથી બંને ભાગના લોકને ફાયદો થાય છે—પોતાનો માલ ખપે છે અને પારકો માલ મળે છે. વેપાર વધવાથી

ઉદ્યોગ વગેરે અને બીજાંપણ ઘણા લોકની રોજી જાગે છે. આગગાડી ન હોય, તો એક ભાગની પેદાશ ત્યાંનીત્યાંજ નામની કિંમતે વેચવી પડે, અને ગાડામાં મોકલે તો વાટમાં બગડી જાય કે ખરચ એટલો બધો થઈ પડે કે ત્યાં વેચાઈ શકે નહિ. બંદરના જે ફાયદા છે તે આગગાડીથી સઘળા ગામને મળે છે.

ख. મુસાફરી સહેલી અને સુખરૂપ થઈ પડેછે. માણસનાં ધાર્યાં કામ કેવી રીતે થઈ શકેછે તેની કાંઇક વિગત. વખતનો ને પૈસાનો બહુ બચાવ થાયછે અને તેથી લોકોને સહેજ કારણને માટે પણ મુસાફરી કરવાનું મન થાય છે. બળદની ગાડીના દુઃખની સાથે આગગાડીની સગવડોનો મુકાબલો. તેથી દેશાટણ ને જાત્રા કરનારા લોકોમાં કેટલો વધારો થયોછે તેના પ્રત્યક્ષ દાખલા. હાલ આગગાડીએ અંતર ને કાળનો તો જાણે નાશજ કરી નાંખ્યોછે અને તેથી માણસો દૂર દૂરને ઠેકાણે પણ ધંધોરોજગાર કરવા ખુશીથી જઈ શકે છે. એથી પ્રવાસ ને વેપારનો વધારો, અને તેની દેશની આબાદી ઉપર સારી અસર.

क. દેશની સમાધાની સહેલથી જળવાઈ શકેછે. અસલ જ્યારે હિંદુસ્તાનના એક ભાગથી બીજા ભાગમાં જતાં છ છ મહીના ને વરસ વરસ દહાડો લાગતો ત્યારે જૂદા જૂદા ભાગમાં કેટલું બધું લસ્કર રાખવું પડતું હતું. હાલ થોડા લસ્કરે બધો દેશ પહેલા કરતાં વધારે સારી રીતે જાળવી શકાય છે. બંડની ઇચ્છા આગગાડી ને તારનું નામ સાંભળીજ મરણ પામે છે. એથી દેશના ખરચમાં ઘટાડો અને સમાધાનીમાં વધારો.

૪. પૂર્વપક્ષ અને તેનું સમાધાન.

अ. ગાડીવાળા ભૂખે મરશે એ દહેશતતો અનુભવથી ખોટી ઠરી છે પણ ઉલટો ગાડીમાં ગામેગામ બહુજ વધારો થએલો માલમ પડેછે. એમ થવાનું કારણ એછે કે ભાડું સોંઘું થવાથી જનાર આવનાર તથા વેપારમાં બહુજ વધારો થયો. એ વધારો કેટલો બધો છે તે એક સ્ટેશન ઉપર દરરોજ કેટલા ઉતારૂ ને માલ ચડે છે અને આગગાડી થયા પહેલાં રોજ કેટલાં ગાડાં જતાં હતાં તેનો મુકાબલો કરવાથી માલમ પડે છે. આ વધારાથી આગગાડીને જોઇતું કામ મળ્યું, એટલુંજ નહિ, પણ ગાડાઓનો પણ પહેલાં કરતાં ખપ વધ્યો.

ब. મોંઘવારી થાય એ કહેવું પણ ખોટું છે. અમુક વસ્તુઓ જેનું પહેલાં કાંઈ ઉપજતું નહિ હોય તેની હાલ વધારે કિંમત બેસતી હશે ખરી પણ તેના બદલામાં જે વસ્તુઓ પહેલાં સ્વપ્નામાં પણ મળી શકતો નહોતી તે હાલ મધ્યમ કિંમતે સઘળાને મળી શકે છે. જે વસ્તુ આપણા ભાગમાં મોંઘી થાયછે તે બીજા ભાગના લોકને સોંઘી મળેછે અને આપણા વેપારીને નફો થાય છે. દુકાળ જેવા વખતમાં આગગાડીથીજ લાખો માણસ મરતાં બચે છે. દક્ષિણના અને કાઠીયાવાડના છેલ્લા દુકાળોના દાખલા. બીજા ભૂખે મરે અને આપણે ત્યાં જરા મોંઘવારી પણ ન થાય એમ ઇચ્છવું એ મહા દુષ્ટ તેમજ બેવકુફી ભરેલી ટુંકી નજરનું કામ છે, કેમકે એવી રીતનો આપણો વારો પણ આવેજ. આગગાડીથી ઘણા માણસને ઘણું સુખ મળે છે.

क. અકસ્માત થાય તો ઘણાનો જિવ જાય એ વાત ખરી, પણ એવા અકસ્માત કોઇજ વેળા બને. ગાડી, ઘોડા, હોડી, વગેરેથી માણસો મરી જાય છે અથવા અપંગ થાયછે તેની દશવીશ વર્ષની આખા દેશની સરાસરી કાહાડીએ તો તેટલી મુદતમાં આગગાડીથી નિપજેલી કજાઓ કરતાં ઉલટી વધારે માલમ પડશે. તે છૂટે છૂટે ઠેકાણે અને જુદે જુદે વખતે થાય છે, અને આ એક ઠેકાણે એકજ વખતે થાય છે તેથી આગગાડીના અકસ્માત વધારે ભયાનક લાગે છે. બાકી એમાં તો જિંદગીની સલામતી વધારે છે.

प. સડકો, આગગાડી, તાર વગેરે દેશની આબાદીનાં મોટાં સાધનોછે. સુધરેલા રાજની એ મુખ્ય નિશાની છે યૂરોપની સમૃદ્ધિનું એજ કારણ. આપણા દેશમાં પણ એનો જેમ જેમ વધારો થાય તેમ સારૂં.

☞ આ રીતે લખનાર અર્થવિદ્યા અને પદાર્થ વિજ્ઞાનમાં કુશળ હોવો જોઇએ.

આ ત્રણ નમુના ઉપરથી માલમ પડશે કે એકજ વિષય ઉપર કેવી જૂદી જૂદી જાતના નિબંધ લખાઈ શકે છે, અને તે દરેકમાં કેટલું બધું લખવાનું છે. ઉપર જે અમે ટાંચણ બતાવ્યું છે તેનો માત્ર ઇશારો દાખવ્યો છે—એથી પણ એમાં ઘણી વધારે વિગત અને પેટાં પણ આવી શકે. આ ઉપરથી જણાશે કે આગગાડી વિષે મોટી ગ્રંથ ચોપડી થઈ શકે અને તેમાં એક અક્ષર પણ નકામો આવે નહિ. મુસાફર અથવા વર્ણન કરવાની શક્તિ

થાશે પહેલી જાતની ચોપડી, તવારીખ જાણનારો બીજી રીતની, અને શાસ્ત્ર જ્ઞાનવાળો ત્રીજી જાતની ચોપડી લખે. ત્રીજી જાતમાં વળી બે પ્રકાર સમાએલા છે:—અર્થવિદ્યા અને પદાર્થ વિજ્ઞાન, અને દરેક બાબત ઉપર નિરાળી ચોપડીઓ પણ થઈ શકે. વેપારી લખનારો હોય તો તે અર્થવિદ્યાની અને હકીકતોની મદદ લઈ આગગાડીના ફાયદા ગેરફાયદા તથા કયાં કયાં અને કેવી જાતની કરવી જોઈએ તે વિષે પુસ્તક લખે. તેમજ યંત્રશાસ્ત્રી એની રચના વિષેજ એક મોટો ગ્રંથ લખે, અને ઇંગ્રેજી જેવી ચડાએલી ભાષાઓમાં એ પ્રમાણેજ પુસ્તકો લખાએલાં છે.

આ ત્રણમાંથી એકે બાબત ઉપર જેને વિશેષ જ્ઞાન નથી તેણે એ ત્રણે પ્રકાર ભેગા કરી પોતાનું જેમાં વિશેષ ગજ હોય તેવી વાતો વધારે આવે એવી તજવીજથી એકજ નિબંધ લખે. તેને મિશ્ર રૂપનો નિબંધ કહીએ. સાધારણ લખનારા મિશ્રનિબંધજ લખે છે અને તેવાજ તે લખી શકે. મિશ્રનિબંધ ચતુરાઈથી લખ્યો હોય તો તે વાંચતાં સર્વને રસ લાગે તથા બોધ મળે એવો થઈ શકે. તેના નમુના દાખલ અમે નીચે મુખ્ય મુખ્ય પેટાં પાડી બતાવીએ છઈએ.

(મિશ્રરૂપનિબંધ)

૧. વરાળયંત્ર તથા આગગાડીનું વર્ણન.

૨. એની શોધ તથા હાલ કયાં કયાં લોઢાની સડકો બંધાઈછે તે.

૩. આગગાડીથી થતા મુસાફરને તથા વેપારને ફાયદા.

૪. છેવટે જુદી જુદી જાતના વિચાર તથા બોધ.

આ રીતે લખતાં જેની વર્ણનશક્તિ સારી હોય તે પહેલા, ઇતિહાસ જ્ઞાન વધારે હોય તે બીજા, અને બોધશક્તિ વધારે હોય તે ત્રીજા પેટાનો વિસ્તાર વધારે કરે, અને એ ત્રણેના નિબંધ સારા લાગે. તોપણ બીજાં પેટાં રહી જવાં ન જોઈએ. એમાનું એકે પેટું ભરતાં વિશેષ બુદ્ધિ કે જ્ઞાનનો ખપ પડે એમ નથી. સાધારણ માણસ આ મિશ્રરૂપ નિબંધ લખી શકે.

अकबरशाह ने बीरबल.*

(સાંધણ પૃષ્ઠ થી ચાલુ)

બીરબલ ઉપર બાદશાહની પ્રીતિ દિનપરદિન વધતીજ ચાલી. જેમ જેમ સહવાસ વધારે થવા લાગ્યો તેમ તેમ એ કવિતા તરંગની સાથે વ્યવહારી કામમાં પણ કુશળ, તર્કબાજ, અને ચતુર માલમ પડ્યો. કોઈપણ વાતનો તોડ કાઢીઆપતાં એને વાર લાગે નહિ. અકબરે પ્રસન્ન થઈ એને સુબાગીરી બક્ષી. આ સાંભળી અદેખા દરબારીઓ રાજી થયા અને જાણ્યું કે ટાઢે પાણીએ ખસ ગઈ. પણ એટલેથીજ તેઓ ન ધરાતાં સાચી જુઠી બાતમીઓ મેળવી હજુરમાં હજારો ખટપટ કરવા લાગ્યા.

પણ બીરબલ સૌ ખટપટીને પૂરો પડે એવો હતો. તેમના કાવત્રાની એને રજેરજ ખબર પડતી. લાંચ ખાયછે, ઉચાપત કરેછે, જુલમ કરેછે એવા ગાંડા ગાંડા અપવાદ સાંભળી એને હસવું આવતું, કેમકે એ જાતે ચોખ્ખો હતો. તેઓ એ વાતની ચુગલી કર્યા વિના પણ રહ્યા નહિ કે બીરબલ પોતાના જાતભાઈ નાગરોનેજ ખપે વર્તાવેછે. આ આરોપ કેટલેક દરજ્જે ખરો હતો, અને તેથી એ બાબત તેઓ બાદશાહના દરરોજ કાન ભરવા લાગ્યા. બીરબલને આ આરોપની ખબર પડતાં બહુજ ખુશી થયો અને પહેલાં કરતાં પણ પોતાના નાતીલા ઉપર વધારે છચોક મહેરબાની રાખવા લાગ્યો. એક દહાડો પ્રદોષની પૂજામાં બેઠો હતો તે વેળા કોઈ બ્રાહ્મણ નીચે પ્રમાણેટેલ નાંખતો આવ્યો તેને માન સન્માન આપી કચેરી એકઠી કરીને જાહેર રીતે ન્યાલજ કરી નાંખ્યો.

सागरको जल सोस धर ॥ जा घरमें ज्यों तोष×

नागरके भर कोषह ॥ गागर गरीब प्रदोष.

અર્થઃ—દરબારરૂપી સમુદ્રનાં પાણી તું સોષી લઇને જા, તારા ઘરમાં ધરાય તેટલાં ભર (કેમકે તે કાંઈ ખુટવાનાં નથી.) નાગર લોકના ભંડાર ભર, અને હું ગરીબની આ એક ગાગર તું પ્રદોષની વેળા ભરી આપ.

---

*એ ત્રણ વિદ્વાન મિત્રોની માગણી ઉપરથી આ વિષય પાછો ચાલુ કર્યોછે. એ કાલ્પનિક પ્રસંગો રસ ચાતુર્યના સાહિત્યનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાને અર્થે યોજવામાં આવેછે. × સંતોષ, મન ધરાય ત્યાં સુધી.

આ વાતની બાદશાહ આગળ ફર્યાદ જતાં તેને પણ લાગ્યું કે એતો હવે છેક ફાટ્યો, અને તેથી એને હજુરમાં એકદમ બોલાવવાનો હુકમ કર્યો. શત્રુઓ હરખાવા લાગ્યા. બીરબલતો ધારતોજ હતો કે મને બોલાવશે. તેથી તે દોડમાર કરતો જાણે લગનમાં જતો હોય તેમ ખૂશીની સાથે દિલ્હી આવી પોંહચ્યો, અને આવ્યો તેવોજ દરબારમાં ગયો. ત્યાં આટલો વહેલો આવેલો જોઈ બધા આશ્ચર્ય પામ્યા. એ તુર્ત તખ્ત આગળ જઈને નમ્યો. અકબરતો એના મોં સામુજ જોઇ રહ્યો અને વિચારમાં પડ્યો કે ગુનેગાર હોય તો આ પ્રમાણે હસતું નિર્દોષ મોં રહે નહિ. બીરબલ પણ કાંઇ બોલ્યા ચાલ્યા વિના ઘૂંટણીએ પડ્યો હતો તે પ્રમાણેજ બાદશાહની સામું જોઇને ઉભો રહ્યો. આખરે અકબરે કહ્યું કે આટલો તાપ છતાં તારૂં મોં કેમ સુકાયું નથી. તે વેળા ખરો ઉનાળો ચાલતો હતો, અને તેથી આ પુછવું યોગ્યજ હતું, પણ બીરબલ તેનો મર્મ સમજી ગયો, અને બોલ્યો કે મારા ગુરૂ જનોની આ પ્રમાણેજ શીખામણ છે.

दुख मेसे सुख होत हैं ॥ डरमत देखहि दुःख
जितनो दुःखहि तापको ॥ तितनो वृष्टि सुख.

એક ડોસો ચાલુ મામલાથી અજાણ્યો હતો તેણે આ દુહો સાંભળી કહ્યું કે ખરી વાત છેકે જેમ તાપ વધારે તેમ વરસાદ પણ વધારે. પણ બીજા બધાનું ચિત્તતો બીરબલનું શું થાયછે તે તરફ લાગેલું હતું તેથી એ સાહિત્ય વિષે કાંઈ પણ ચર્ચા ચાલી નહિ. એની આ બેપરવાહી જોઈ દુશ્મનોના હોશને કોશજ ઉડી ગયા, અને મનમાંનો ખાત્રી થઈ કે આપણે એને પહોંચવાના નથી. તોપણ હિમતતો હારવી નહિ એમ ધારી એક જણે કળે કળે પેલી ટહેલની વાત કાહાડી. બીરબલે ધીમે રહીને ભાગ્યો હોય તેમ બધી વાત કબુલ કરી. એણે કહ્યું કે "તે બિચારો બ્રાહ્મણ છોકરી પરણાવવાને માટે ગાગર લઇને બપોરનો ગામમાં રખડતો હતો, અને મને એ વાતની ખબર થતાં મારાથી બન્યું તેટલું આપ્યું. એ ટહેલની ખુબી એવી હતી કે હું જો શ્રીમંત હોતતો મોહોરને ઠેકાણે હીરાથી એ ગાગર ભરી આપત." કોઇએ અજાણ્યા થઇ તે ટહેલ શી હતી એમ પૂછ્યું ત્યારે એણે ખુશીની સાથે તે દૂહો ભણી બતાવ્યો.

सागरके जल सोस धर ॥ जा घरमें ज्यौं तोय

नागरके भर कोपक ॥ गागर गरीब प्रदोप.

કાવત્રાખોરોએ ધાર્યું કે હવે એ ઝખ મારે છે. તેઓ બોલી ઉઠ્યા કે "જનાહ પનાહ, બીરબલના મોંનીજ કબુલાત આવી ચૂકી. હવે, આપ ધણી છો. ચાહો તે કરો." અકબરનો ગુસ્સો પણ આ દેખીતું બેવાપણું જોઇને જાગૃત થયો, તે છતાં તેણે તે ન બતાવતાં ગંભીરાઇથી એટલુંજ કહ્યું કે બીરબલ, તને આ ટે'લમાં શો ચમત્કાર લાગો કે તું તે પર આટલો બધો ફિદા થઈ ગયો છે.

બીરબલ બોલ્યો, મારી કમ સમજ પ્રમાણે જે મને સુઝેછે તે કહુંછું. આપ જાણોછો કે ઉન્હાળામાં તાપ પડેછે તેના જોરથી સાગરના પાણીની વરાળ થઇને ઉંચે ચડેછે અને તેનાં વાદળાં થાયછે. એ પાછાં પૃથ્વી ઉપર પડેછે ત્યારે વરસાદ કહેવાય છે. એ ઉપર આ સાહિત્યછે. બપોરે બહુ તાપ પડતો હશે તે વેળા કોઈ કવિએ સૂર્યને આ પ્રમાણે કહ્યું. તું તપેછે તેથી વધારે તપ. જા, તારી મરજીમાં આવે તેટલું સમુદ્રનું પાણી સોસી લઇને તારા ઘરમાં (વાદળમાં) ભર, પણ સાંજને સમે નાગર નામ નગરવાસીઓનાં કોપ કહેતાં કે ટાંકાંઓ ભરી નાંખજે, અને હું ગરીબતો બારણે એક આ ગાગર મૂકી છાંડીશ તે ભરી આપજે એટલે થયું પ્રદોષ કહેવાનું કારણ એકે વરસાદ આવવાનો વખત ઘણું કરીને સાંજજ છે.

આ સાંભળી બધા દિંગ થઇ ગયા. ખટપટીઆનાં મોંતો કાગાંમેશ જેવાં દેખાયાં, અને નીચેથી ઉંચું જોઈ શક્યા નહિ. અકબરશાહ પણ સાનંદાશ્ચર્યથી બીરબલની સામુ જોઈ રહ્યા અને આંખમાં અપૂર્વ વાહાલ ઝળકી ઉઠ્યું.

પછી બીરબલે કહ્યું કે "હુંતો એનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજુછું. કોઇએ બીજો અર્થ આપને કહી બતાવ્યો હોવતો તે બોલે" પણ કોણ જવાબ દે ? કોઇના મોંમાંથી એકે અક્ષર નીકળ્યો નહિ. ત્યારે, બીરબલે બાદશાહને પગે પડી કાંઇક માઠું લાગ્યું હોય તેવી રીતે કહ્યું કે સાહેબ, આ બેવકુફ ચૂગલી ખોરોએ મારે વાસ્તે જે જે વાતો બરાવી છે તે હું જાણુંછું. આ દોહરાનો અર્થ એ મૂર્ખાઓ શું કરેછે તે મેં સાંભળ્યો છે, પણ એ અર્થમાં શી ભલીવાર છે! મને નવાઇ લાગેછેકે આપે પણ એ બેવકુફોનું કહ્યું કેમ ખરૂં માન્યુ. બંદે નવાજ, વિચાર કરો, હું જો એવા -' ભરનારો અને વગવાસીલાજ ચલાવનારો હોઉં, તો એવો આરોપ મૂક

નારને હું જાહેર રીતે ઇનામ પણ આપું ? ચોર હોય, તેનો વધારે સતો થાય.

બાદશાહે કહ્યું કે, બસ બીરબલ, હવે તું એ વિષે વધારે બોલજ નહિ. મારી ખાત્રી થઇ કે તું બેગુનાહ છે. પણ તું આવ્યો તો સારૂં થયું, કેમકે મને તારા વિના ગમતું નહોતું. બીરબલે કહ્યું કે સાહેબનીતો મારા ઉપર સદા મહેરબાનીજછે, પણ આ ખટપટીયાઓએ મારા ઉપર બીજાં પણ આળ મૂક્યાં છે તેની તપાસ થવી જોઇએ. તેઓએ સાહેદી પૂરાવા ભેગા કર્યાછે તે હાલના હાલ જોવા જોઇએ.

બાદશાહેતો કહ્યું કે તેની હવે કાંઈ જરૂર નથી, પણ બીરબલનો આગ્રહ જોઈ તેઓને કહ્યું કે તમે સાહેદી પૂરાવાનું કહેતા હતા તે બતાવો. તેમનાં તો હાંતજ નરમ થઇ ગયા હતા. તેઓએ ઘણાંએ ગલ્લાં તલ્લાં માર્યાં, અને બાનાં કાઢ્યાં કે લોકને કહે અમે ભમાવ્યા હતા પણ બીરબલે તેમને છટકવા દીધા નહિ. પોતાની રૈયતમાંનો એક વાંણીયો ત્યાં બેઠો હતો તેની તર્ફ આંગળી કરીને કહ્યું કે આ લુચ્ચાને અહિયાં કેમ આણ્યો છે ? એને શી ફરીયાદ છે ? તેનો હાથમાં કાછડી લઇને ધ્રૂજતો ધ્રૂજતો બોલ્યો કે બાપજી કાંઈ નહિ, બાપજી કાંઇ નહિ, તમેતો માબાપ. માબાપજી, મારા માબાપ, મારી સાત પેઢીના માબાપ. આ દેખાવથી આખી કચેરીને ઠીક રમુજ થઇ. પણ જે કારભારીએ તેને ચડાવી રજુ કર્યો હતો તેનું નામ દઇને બીરબલે કહ્યું કે, મિયાં સાહેબ, એ હેમકનેતો બોલવાનું કાંઈ ભાન નથી પણ આપે હજુરને ખાનગીમાં કહ્યું હતું તેમ જાહેરમાં કહી સંભળાવો કે મારી તર્ફનો કાંઈ ખુલાસો હોય તે આપું. એ મિયાંએ ઉડાવવાનું તો બહુ કર્યું, પણ ચાલ્યું નહિ. બાદશાહે જાતેજ પુછ્યું કે એને કેદમાં નાંખી બીરબલ કેટલા રૂપિયા ખાઇ ગયોછે ? જવાબ દીધો કે દશેક હજાર રૂપિયા કાંઈ કહેનો હતો ખરો. બીરબલે કહ્યું એમ નહિ. બરાબર આંકડો જોઇએ. વાણીયા, ગભરાઇશમાં. તને બરાબર યાદ હશે તેથી તુંજ બોલ. તેણે કહ્યું કે અગીયાર હજાર રૂપિયા ૬ આના ને ૫ દોકડા. બીરબલે કહ્યું બરાબર, પણ મિયાં સાહેબ એ રૂપિયા હું ખાઈ ગયો તેનો શો પૂરાવો ? એમ કહી પોતાનાં બધાં દફતર જોડે આણ્યાં હતાં તેમાંથી દિલ્હીનું ખાતું મંગાવી પાદશાહને કહ્યું કે સાહેબ જુઓ, એ રકમ રેશેરેશ મેં જમે આપીછે ખરી ! રાજા તોડરમલ તર્ફ જોઇ કહ્યું કે દિવાનજી હજુરના દફતર મંગાવી તપાસો કે તેમાં એ રકમ જમે આવી છે કે નહિ તેમાલમ પડશે. તેમ કરતાં બીરબલ કેવળ નિર્દોષ

ર્યો અને પેલા ચાડીવાને લાખ દ્રામ ડંડ તથા વાણીયાને ગધેડાની સ્વારી મળી.

એ રીતે બીરબલની સામાં જે તર્કટ ઉભું થયું હતું તે તદન તૂટી પડ્યું, અને પાદશાહની મહેરબાની હતી તેથી પણ વિશેષ થઈ. બધા દરબારીઓ બીરબલની ભલાઈના વખાણ કરવા લાગ્યા. અને બોલ્યા કે અમે તો અગાઉથીજ જાણતા હતા કે બીરબલ એવું કામ કરે નહિ. ખટપટમાં જેનાં નામ ખુલ્લાં પડ્યાં હતાં તેમણે તો ધીમે ધીમે ઉઠીને કાળુંજ કરવા માંડ્યું. એમ કરતાં કરતાં છેક રાજા તોડરમલ, ફૈઝી, અબુલ ફઝલ, જગન્નાથ પંડિત વગેરે ખાસ વિદ્વાન મંડળજ રહ્યું, અને તેઓ સર્વે બીરબલના મિત્રજ હતા. ત્યારે પાદશાહે હસીને કહ્યું કે, બીરબલ, તેં બધાનો વહેમ દૂર કર્યો, પણ મને તો એમાં બધું તારૂં તર્કટ ભાસે છે. જગન્નાથરાય, આ દૂહો તમે કોનો બનાવેલો ધારોછો ? જગન્નાથે જવાબ આપ્યો કે જગતમાં એવી કવિતા કરે એવા કાળીદાસ કે બીરબલ વિના બીજો કોણછે ? પરંતુ કબિરાયનેજ, મહારાજ, પૂછશો તો આપની સમક્ષ એ યથાર્થ કહેશે, કેમકે એ સમજે છે કે.—

बात बढाके बोलमत ॥ जुठे बढे जन मोत
नागरकोही नागगर ॥ एक हर्फ में होत,

અર્થઃ—વાત વધારીને કહેવી નહિ, કેમકે જૂઠું બોલ્યાથી માણસનું મોત વધારે થાય છે. નાગર શબ્દ એવો ઉત્તમછે તો પણ તેમાં એક અક્ષર (ગ) વધવાથી નાગગર કહેતાં સાપનું ઝેર થઈ જાય છે.

બીરબલે નમ્રતાથી જાહેર કર્યું કે શાહની સન્મુખ સાચ સિવાય બીજું હું બોલનાર નથી. એ દૂહો મારોજ બનાવેલો છે, અને એ ટેહેલીઓ પણ મારે કહેથીજ આવ્યો હતો. એ લુચ્ચાઓ કેવાં નજીવાં તહોમત પણ મૂકતાં કાંઈ વિચાર કરતા નથી, અને તેમાં મરી મસાલો ભભરાવીને આપની આગળ કેવી ચાડીઓ ખાયછે તે ઉઘાડું પાડવાને માટે આ બેત કર્યો હતો તેને માટે હું માફી માગુંછું, અને શપથ ખાઈને કહુંછું કે મેં એક દમડી પણ હરામની ખાધી નથી.

બાદશાહે કહ્યું કે એ વાતની તો પૂરાવાની સાથેજ ખાત્રી થઈ છે માટે બોલ નહિ, પણ જરા કહેવું પડે છે કે લોકોની સાથે મીઠાશથી ચાલ્યો હોત તો ઠીક. તોડરમલ્લ રાજા બોલ્યા કે, જનાહપનાહ, ઉધરાતદારનું કામજ એવુંછે.

માગે તે કોઇને ભોંડો લાગે નહિ. બાદશાહ કહે, એમ તો કેમ કહેવાય ! અ-મારા રાજમાં કોડોની ઉપજછે, પણ કોઇએ અમારૂં વાંકું બોલતું નથી. ટોડરમલ હસીને કહ્યું કે એ કોડો રૂપિયા આપના ઉપરાતદારેજ પેદા કરે છે, અને તેને તો લોકો ગાળોજ દેછે. આપનું કામ તો એ પૈસા ખરચવાનું રહ્યું એટલે આપની ઉદારતા વખણાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. આપજ વિચાર કરોની કે બીરબલે જે પૈસા ઉપરાવ્યા તે કોને સારૂ !

तरनी भरनी करत सो ॥ विन घन किरके काज

गेसूर्लो सूलो लगे ॥ राजा राजा धिराज

અર્થઃ—તરણી કહેતાં સૂર્ય જે તપી તપીને ઉન્હાળામાં પાણીની ભરણી કરે છે તે વરસાદ સિવાય બીજા કોને વાસ્તે ? તોપણ એ જગતનો ધારોછે કે મહેસુલ ઉઘરાવનારા માણસ સૌને શૂળી જેવા લાગે, અને તેજ પૈસા ખરચનાર રાજા તે મહા ઉદારને રાજાધિરાજ કહેવાય.

કોઇએ કહ્યું કે મહેસૂલીનું કામ તો એવું ખરૂં, તોપણ મીઠાશ રાખી હોય તો કાંઈ ફેર પડે ખરો. મુલાં ફેઝીએ કહ્યું કે કાંઈ નહિ સૂરજના દૃષ્ટાંત ઉપરથીજ વિચાર કરો.

हसहस जल चूसे रवि ॥ घन वरसें हो घोर

तदपि मेघ महाराजक ॥ दिनकर कठिन कठोर.

અર્થઃ—સૂરજ હસી હસીને જળ ચૂસી લેછે, અને વરસાદ કાળું ભ-યાનક રૂપ ધારણ કરીને વરસે છે તોપણ વરસાદ તે મેઘરાજાજ કહેવાય છે, અને સૂરજ દિનકર કહેતાં દિવસનો કરનાર છે તે છતાં પણ તે તપે છે ત્યારે તેને કઠિણ કઠોર એવાંજ વિશેષણો અપાય છે. કહેવતજ છે કે લૂખાં લાડ ગા કામનાં, અને દૂઝતી ગૈયાની પાટુ પણ સારી.

અકબરશાહ પ્રસન્ન વદને બોલ્યા કે આજ તો પાછો કવિતાવિલાસ ઠીક ચાલ્યો. ફોજદારી કામ તપાસાયું અને તેની જોડે ઉન્હાળાના સૂરજની કવિતા થઈ. જગન્નાથરાય, હવે એ વિષે તમે પણ કાંઈ કવન કરો કે સભા બરખાસ્ત કરીએ.

જગન્નાથ પંડિત કવિતા રચેછે એટલામાં તે દિવસની હકીકત પૂરી કરેલાનો અબુલ ફઝલે પોતાને મુનશીને તાકીદ કરી, અને ધમકાવ્યો કે હું લખાવુંછું ને લખતાં આજ કેમ આટલી વાર લગાડેછે. તેણે કહ્યું કે અઝરત,

દુઆતમાં પાણી નાખીનાખીને થાક્યો પણ આ તાપને લીધે સાહી સૂકાઈજ જાય છે. આ રકઝકનો અવાજ બાદશાહને કાને ગયો તેથી પૂછ્યું કે મુલ્લાંજી સાહેબ શું છે? જગન્નાથ બોલી ઉઠ્યા કે મહારાજ એ વાતનો ખુલાસો મારી કવિતામાં આવશે એમ કહી નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

हर्ख अर्घदे अर्कको ॥ नरधर्मिष्ट प्रभात

तपे दुपो'रे तरसवी ॥ दरिया अरु दुआत

જે ધર્મબુદ્ધિવાળા માણસો છે તેનો પ્રભાતમાંજ હરખથી સૂર્યને અર્ઘ્યદાન દેછે, પણ એવા થોડા હોય છે. ઘણાખરા તો બપોરે સૂરજ તપીને બળાત્કારે તેમની પાસે પાણી ઝરાવેછે ત્યારેજ આપેછે—પછી તે દરિયો હોય કે દુઆત. મતલબ કે ધનવાન માણસને આપવું ગમતું નથી અને તેની પાસે લેવાને માટે બળાત્કાર કરવો પડેછે. માટે દશ વર્ષની ચડેલી મહેસુલ વસુલ કરવાને અર્થે આ શ્રીમંત શેઠીયાને કેદમાં મોકલવા પડ્યો હોય તો એમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

આ સાંભળી બધી સભાનાં દિલરંજન થયાં અને બાદશાહે કહ્યું કે આ શાસ્ત્રી મહારાજે તો તારા પક્ષનો શાસ્ત્રાર્થ પણ કહાડી આપ્યો. બીરબલ કહે, મહારાજ, નઠોરને માટે તો ચૌદમું રત્ન આ પ્રમાણે દેવતાઓથી પણ ચાલતું આવે છે.

पुरातनी चांच अने राक्षसी रुखडो.

ગોહીલવાડ પ્રાંતમાં ડુંગર તાબાના પીપાવાવ નામના ગામની નૈરૂત્ય ખુણામાં આવેલા પોટા તળાવની આસપાસની ભૂમિ નવું ગામ વસાવવાના ઇરાદાથી ભાવનગર દરબારે પસંદ કરીછે. ત્યાંથી દક્ષિણ દિશામાં પરંતુ કાંઈક નૈરૂત્ય ખુણા તરફ આશરે ત્રણ માઇલને અંતરે એક ખાડી આવે છે મધ્ય કાઠિઆવાડી નગરોને માલ લેઈ જવા ચડાવવાની સુગમતા સારૂ આ ખાડી સદરહુ દરબારશ્રીએ નવું બંદર કરવા તથા ડક્કો બાંધવા પસંદ કરીછે. પોટા તળાવથી તે આ ખાડીના મથક સુધી કાચી સડક બાંધી લીધીછે. હાલ ડક્કો બાંધવાનો સરંજામ તથા ઓજારો નાખવા સાર અને તૈયારી પશ્ચાત ચોકીના સિપાઇઓના નિવાસ સ્થળ સારૂ તથા ઉતારના વિશ્રા-

। મથક ઉપર સામ સામા બે મકાન બંધાવ્યાં-

છે. ડકાનું કેટલુંક કામ હજુ અપૂર્ણછે. આ નવું બંદર ઘણું સારૂં, તરતું અને તેમાં મોટી આગબોટો આવી શકે એવુંછે. ખાડો આશરે પોણો માઇલ પહોળોછે; સામી બાજુએ જમીનછે વાસ્તે ત્યાં જવા સારૂ હોડીમાં બેસીને મુસાફરી કરવી પડેછે.

ગામ કાંઠે ઉતર્યા પછી દક્ષિણ ભણી ચાલ ચાલ કરીએતો પોણા માઇલ સુધી ઓછી રેતાળ ભૂમિ આવેછે જે ઉપર મોટા જુવાળે સાગરનું પાણી ફરી વળેછે. આ રેતાળ ભૂમિ ઓળંગતાં છેક નીચા ટેકરા ટેકરી જેવી ખાડા ખડીઆ વાળી ભૂમિ આવેછે. ગામ તરફ જતાં તેની ઉંચાઈ ધીમે ધીમે વધતી જાયછે. માર્ગની આસપાસ પ્રથક પ્રથક ઝાડ તથા ખેડૂતોનાં ખેતરો માલૂમ પડેછે. આશરે પા માઇલ ઉપર એક ભાગી તૂટી ગયેલું નાનું તળાવ આવેછે. અહીંથી માર્ગની બંને બાજુએ ઠેઠ ગામ સુધી ખેડૂતોની ધાન્ય વાટિકાઓ આવેછે. આ તળાવથી અર્ધા માઇલ ઉપર ગામ આવેછે. તે ઘણી ફંગાળ સ્થિતિમાં માલૂમ પડેછે. ગામનું નામ ચાંચ, અને તે ઘણું નાનું તથા ઉજડ છે. તે એક ટેકરા ઉપર બાંધેલું છે. ત્યાંનાં છિન્ન ભિન્ન મકાનો તથા કુદરતી દેખાવ ઉપરથી તે ઘણું પુરાતની માલૂમ પડેછે. પડી ગયેલાં ખંડેરો, શેરીઓમાં ગંદકી, ખાતરના ઢગલા, તથા વરસાદથી ઉગી નીકળેલું જંગલી ખડ કોઈ કોઈ જગોએ જોવામાં આવેછે. નવા બંદરની ખાડી ઉતર્યા પછી આ ગામ છેક દક્ષીણ દિશામાં દોઢ માઇલને અંતરે આવેલુંછે. ચાંચની પશ્ચિમ દીશાના સાગર સાથે આ ખાડીનો સંગમ થાયછે. એટલે પશ્ચિમ તરફથી નીકળી ઉત્તર તરફ મરડાઈ પૂર્વ દીશામાં જાયછે, તેથી તે તેને ત્રણ બાજુથી આંતરી લેછે.

ચાંચથી દક્ષિણ દિશામાં ઝૂપડાઓની સમાપ્તિ પછી પચ્ચાસ હાથને અંતરે મહાસાગર આવી અડચોછે. આ સમુદ્ર જ્યાં પોતાની ઘુઘવાડ કરતી તોફાની છોળો અફાળેછે ત્યાં આશરે ચાળીશ હાથની ઉચ્ચાઈ વાળી કાળા પથ્થરની ભેખો ઝપાટા ઝીલવાને જગત કર્તાએ કરી રાખીછે. આ ભેખો ઉપર લંબ ચોરસ છીપરોના આકારે કોતરેલા પથ્થરો માલમ પડેછે, તથા કેટલીક શીપરો કોઇએ કાપી કાઢી હોય એમ જણાયછે, સમુદ્રની છોળોના સદૈવના ઝપાટાથી કોઇક ઠેકાણે ચોરાઇને ભેખ નોખી પડી ગઈ છે, જે ઢંગી પથ્થરોના આકારમાં ઘરામણી દેખાયછે. ગ્રીષ્મ રૂતુમાં સાયંકાળે જ્યારે

પવનની લેહેરો મંદ મંદ આવેછે ત્યારે આ કિનારે બેસનાર મુસાફરનું મન પરમાનંદથી પ્રફુલ્લિત થાયછે.જ્યારે જ્યારે હું આ કીનારા ઉપર જઈ બેસતો ત્યારે ત્યાંથી ઉઠવાને મારૂં મન થતું નહિ. મંદ મંદ વાતા વાયુની સુખદાયક લહરી, સમુદ્રનો ઘુઘવાટ, તેનાં ઉર્મીનું આવાગમન સાયંકાળનાં રંગ બેરંગી આકાશનું સાગરમાં પોલું પ્રતિબીંબ, મોટા પથ્થરો વાળી ભેખો અને કુદરતી દેખાવનું અવલોકન થતાં મારૂં શરીર પરમ પ્રમોદથી પુલકાયમાન થતું હતું. ગામની પશ્ચિમ બાજુએ જરા વધારે દૂર સમુદ્રછે, અને સમુદ્ર તથા ગામ વચ્ચે આવેલી તે તરફની ખરાબા વાળી તથા વધારે ઉંચી નીચી ઉજ્જડ જમીનમાં કેટલાક જંગલી છોડો તથા એક કૂવોછે. પૂર્વ બાજુ તરફ તો સમુદ્ર દક્ષિણ બાજુ કરતાં પણ વધારે સમીપમાં છે, પરંતુ વધારે ઉંચી ભેખોથી રક્ષણ થયેલુંછે.

ચાંચમાં બહુધા કોળીની વસ્તિ છે. તેઓનો સઘળો આધાર ખેતી ઉપરછે, પરંતુ તેઓની સ્થિતિ દુર્બળ અને દુઃખદાયકછે. ખાડીની રેતાળ ભૂમિ તથા ગામ વચ્ચે જે પડતર જમીનછે તે ખેડાને ચોમાસામાં તેઓ વાવેતર કરેછે.

હવા ઘણી સુખદાયક અને આરોગ્યતા વર્દ્ધકછે. ભોજન વિષે કડકડીને ભૂખ લાગેછે, પાણીની તંગાશછે, એટલે ઘણે છેટેથી, અને તે પણ એકજ ઠેકાણેથી લાવવું પડેછે.

ગામમાં તથા આસપાસ, દેવાલય વિગેરે પડી ભાગેલી ઇમારતોનાં ખંડેરો માલૂમ પડતાં નથી.તેથી અસલ એ મોટું નગર હોય એમ કલ્પી શકાતું નથી; તથાપી સમુદ્ર લૂટારા ચાંચીઆ જેવા કોળી લોકોનું ઘણા જૂના કાળનું તે સ્થાનક હશે એમ અટકળી શકાયછે. ચાંચ એ શબ્દ ઉપરથી ચાંચીઆ શબ્દ થયો હોય તો હોય. ગામમાંથી કોઈ શિલાલેખ અથવા તામ્રપત્ર મારે હાથ લાગ્યું નથી. આ ગામ ભાવનગર દરબારને તાબેછે.

ચાંચની ઉત્તર દિશામાં પા માઇલને અંતરે અને નવા બંદરની દક્ષિણમાં ચાંચ જવાના માર્ગની પૂર્વ બાજુની એક ધાન્ય વાડીકામા એક અદ્ભુત કદના રૂખડાનુ ઝાડછે. તેની મુલાકાત ચાંચ જતી વખતજ મેં લીધી હતી, પરંતુ કારણસર તેનું વર્ણન કરવાનું મુલતવી રાખ્યું હતું. આ જંગી ઝાડ ઘણું વિસ્મયકારક અને જોવા લાયકછે. દૂરથી તે એક મદોન્મત્ત અને દુષ્ટ પુષ્ટ રાક્ષસ જેવું દેખાય છે. રૂખડાતાં પાન તેનાં થડના પ્રમાણમાં બહુજ

નાનાં અને પાસે પાસે હોયછે, તથા ડાળની ટોચ ઉપર જાણે બંદ માલૂમ પડેછે, તેથી જાણે તે, રાક્ષસના માથાના ટુંકા અને ગુચ્છીઆ વાળ હોયની! એવો ભાસ થાયછે. તપાસથી એવું માલૂમ પડેછે કે રૂખડાનાં ઝાડ બહુધા સમુદ્ર કિનારે થાયછે. મહુવા પાસે દરિઆ કિનારે આવાં બે ત્રણ ઝાડછે, તેનાં થડ બીજાં ઝાડો કરતાં જાડાં અને જોનારાને નવાઈ ઉપજાવેછે; પરંતુ આ રૂખડાના થડ આગળ તેઓ કાંઈ હિસાબમાં નથી, આ થડનો ઘેરાવો ૬૯ ફુટનો એટલે જો તમે તેને ચોતરફથી વીંટી લેવા ધારો તો ૫૯ હાથની દોરી જોઇએ. આહા! શું અજાયબ દેખાવ; ઘણા અંગ્રેજો આ રૂખડો જોવાને આવેછે,અને તેને જોઇને દંગ બની જાયછે.આ થડ તદ્દન ગોળ કાર નથી પણ વાંકું ચુકું છે. દેખાવ ઉપરથી તેના ૭ પડખાં પડી જઈ તે ૭ ખુણીયું હોય એમ જણાયછે. ઇશાન ખૂણ તરફના પડખામાં મોટી ચીર પડીછે, તે મોટી બખોલ જેવી જણાયછે. આ બખોલ એવડી છેકે તેમાં એક્કુતે એક મોટું ગાડું મૂકી છાંડ્યું છે, તે તેમાં સારી રીતે સમાઈ રહ્યું છે. રૂખડાનું થડ જેવું જાડું છે તેના પ્રમાણમાં તે કાંઇજ ઉંચો હોતો નથી એમ કહીએ તો ચાલે.

केळवणीखातानी खबरो.

પ્રાંતહાલાર.

જા. નં. ૧૦૦ સને ૧૮૮૦–૮૧

નવાનગરમુખ્ય,—વાર્ષિકપરીક્ષા વખત મહારાજાશ્રી જામ વિભાજીસાહેબ બહાદુર તરફથી રૂ૭૬–૧૧–૦ મીઠાઈ, ચોપડીઓ, તથા રોકડા. સદરએંગ્લ નં. ૨ જો. સદર ૩૪૫–૮–૩ સદર. સદર નં. ૨ જો. સદર રૂ૧૫–૭–૯ સદર. સદર નં. ૩ જો. સદર રૂ૧૫–૧૫–૦ સદર. નં. ૪થો. સદર રૂ૭–૬–૯ મહેતાજીને તથા આસિસ્ટંટોને. સદરપાઠશાળા. રૂ૬૬) સદર. સદર કન્યાશાળા. સદર રૂ૬૬) સદર.—ખંભાળીઆ, શેઠ વહાલજી ધનજી રૂ૧) પેનો (પથ્થરપેન)—સલાયા, કસ્ટમ માંડવીના કારકુન રાજેશ્રી સામળજી શીવશંકર રૂ૧ાા લુગડાં તથા સાકર.—વેરાડ, ભાણવડની સ. ગૂ. નિશાળના મહેતાજી કુંવરજી જગજીવન રૂ૦–૪–૬ સાકર.—મેમાણા, સ્કૂલકમિટિના મેમ્બરો રૂ૦–૪–૬ સાકર.—ભેસા, આમરણ ન્યાયાધિશસાહેબ આજમ મગનલાલ શીવલાલ તથા સ્કુલકમિટિના પ્રેસિડેન્ટ કા. કાળા દેવકરણ તથા

મેંમ્બરો મળીને રૂ૦॥ મીઠાઈ.—બાળંભા, અવલકારકુન રાજેશ્રી જમજીવન વહાલજી રૂ૧) મીઠાઈ.—કાળાવડકન્યાશાળા, આજમ પોલીશપટેલ દેવકરણ ઝીણા રૂ૦-૯-૦ પતાસાં.—લોધીકા, અત્રેના બંને તાલુકદારસાહેબો તથા આજમ થાણદાર સાહેબ તરફથી રૂ૪-૧૦-૦ મીઠાઈ, ચોપડીઓ.—ટંકારા, આ. વહીવટદાર સાહેબ ગોકળ તળશી, વાળા નારણજી, પોલીશપટેલ વીરજી, માંઉઠા ભગવાન તથા મેમણ મોતી જુમા રૂ૧-૯-૦ મીઠાઈ.—જાળીયા(ધ્રોળ), મુખી પટેલ બહેચર હરજી રૂ૦॥ મીઠાઈ.—જાળીયાવરંગાંગ, મહોદ વહીવટદાર આજમ કપુરચંદ સાકર શેર ૨), વહેંચી.—જોડીયા તાલુકાસ્કુલ, આજમ મુનસફ સાહેબ લાલજી પીતાંબર રૂ૨) દ્રાક્ષ. ,, મોઢ કાળા પરસોતમ પોતાના છોકરાને નિશાળે બેસાડીને રૂ૨) દ્રાક્ષ. ,, ઠા. વાઘજી હીરાણી સદર રૂ૨॥ પતાસાં.—બાળંભા, શેઠ મોરારજી ધનજી સદર રૂ૦॥ પેંડા. ,, ફોજદાર સાહેબ આજમ નાગરદાસ મથુરાંદાસ રૂ૧) સાકર.—કાળાવડ, આજમ મહાલકારી સાહેબ તથા તાલુકા સ્કુલમાસ્તર મળીને રૂ૧ ચોપડીઓ. ,, આજમ પોલીશફોજદાર દેવકરણ ઝીણા તથા માસ્તર નરભેરામ ગોપાળજી તાલુકામાસ્તર ખંભાળીયા રૂ૦-૯-૦ સાકર.—કાળાવડ કન્યાશાળા, આજમ ખંભાળીયા તાલુકા માસ્તર રૂ૧ ચોપડીઓ. ,, આજમ મહાલકારી સાહેબ અમરશી ભવાન તથા જાળીયા દેવાણીના ફોજદાર આજમ બહેચરભાઈ રૂ૦-૯-૦ સાકર. ,, આજમ નવાનગર તાલુકા માસ્તર દેવરામ કરશનજીના ચીરણજીવી મોનજી રૂ૦-૪-૬ પતાસાં.—મેરવદર, નવાનગરના આજમ રેવીન્યુ કમીશનર સાહેબ રૂ૨) મીઠાઈ.—ગોંડળ, ગોંડળના ઠાકોર સાહેબ તરફથી રૂ૫) પતાસાં.—કંડોરણા, ખોજા રૈમ વેલશી પોતાના દીકરાને નિશાળે બેસારીને રૂ૧) સદર.—સલાયા, આજમ ખંભાળીયા વહીવટદારસાહેબ તથા પો. ઈ. ગોવીંદરાવ કટમ વહિવટદાર રૂ૭) ફટાકાનીપેટી. ,, આપાસાહેબ સ્કુલકમિટીના મેમ્બર પ્રેસિડેન્ટ મળીને રૂ૩) ખારેકો. ,, શેઠ જીવરાજ સુંદરજી પોતાના છોકરાને નિશાળે બેસારતાં રૂ૬) ફટાકા તથા સાકર તથા મહેતાજીને પાઘડી તથા રૂ૨) આસિસ્ટંટને દુપટ્ટો.—લાઠીયા, આજમ મહાલકારી જેસંગ મોતીચંદ રૂ૧॥ પેંડા તથા ફટાકાનીપેટી.—ભાણવડ, ઠા. કાળા વશરામ પોતાના છોકરાને નિશાળે બેસાડીને ૦॥ સાકર તથા ઠા. ધરમશી ઓજાણી રૂ૦। સાકર.—મેમાણા, લાલપુર વકીલ આજમ ઓધવજી રવજી રૂ૦-૯-૦ (છે. ૨ તથા ખોજા વશરામ શામજી રૂ૪) સાકર.—

પડધરી, હાલારપ્રાંતના મે. આસિ. પોલી. એજન્ટસાહેબ બહાદુરે પરીક્ષા લઇને રૂ૨) પેંડા.—ખડબા, આજમ લાલપુર વહીવટદારસાહેબ રૂ૯) મીઠાઈ વીગેરે.—પડધરી, ખોજા લાલા કહાનજી જંગબારી રૂ૧) મીઠાઈ.—ઉપલેટા મુખ્ય, ગોંડળના આજમ જોઇન એડમીનીસ્ટ્રેટર સાહેબ બહાદુરે નવા મકાનનું વાસ્તુ કરીને તથા સ્કુલની પરીક્ષા લઇને રૂ૧૦) મીઠાઈ તથા રૂમાલ.—ઉપલેટા પાઠશાળા, સદર રૂ૦ાા છોકરાઓને દક્ષિણા.—છત્રાસા, વહિવટદાર જાનું આકુ તથા ગીરાસીયા હામાભાઇ વિગેરે રૂ૦ાા મીઠાઈ.—વડાળા, પોલીસફોજદાર નીજામુદીન મોજુદીન, નથુ હંસરાજ, મોહનલાલ ખુશાલ તથા મણીશંકર વિગેરે રૂ૦ાા ખજુર.—બેડ, લાલપુર વહિવટદાર આજમ કુરણાશંકર હીમતરામ રૂ૧ સાકર.—વડાળા, લાલપુર વહિવટદાર સદર રૂ૦-૬-૦ પતાસાં.—નવાનગરકન્યાશાળા, નવાનગરના એંજિનિયર સાહેબ રૂ૩) મીઠાઈ.—ધ્રાફા, મોહનજી વીરજી, ડાકટર ગોવીંદરાવ, દેશાઈ માધવજી દોશી પરશોતમ તથા મા. નેમચંદ રૂ૨) મીઠાઈ.—આધોઈની ત્રણે નિશાળોમાં, મહેરબાન પો. એ. રીઝસાહેબ તથા પો. આ. મે. લેથબ્રીજસાહેબ (કચ્છપ્રાંતના) રૂ૮) ચુંદડીઓ તથા પતાસા—ખોખરી, સ્કુલકમિટિના પ્રેસિડેન્ટ મેમ્બરો રૂ૧) મીઠાઈ.—જોડીયા, મુનસફ સાહેબ બાલજી પીતાંબર રૂ૦-૪-૦ દ્રાક્ષ.—કાળાવડ કન્યાશાળા, ધનજીશા સાહેબના સારસ્તેદાર રાજેશ્રી ગોપાળજી ડાહ્યા રૂ૦ા પતાસાં. ,, છેલશંકર નૌતમલાલ રૂ૦-૪-૬ પેંડા.—સુલતાનપુર, ગોંડળ સ્ટેટના આજમ રેવીન્યુ કમીશનર રૂ૦-૧૦-૦ મીઠાઈ.—સરસાઇ સદર, રૂ૦ાા મીઠાઈ.—વીરપુર, ઠાકોરસાહેબ સ્કુલકમિટીના પ્રેસિડેન્ટ તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ.—ખંભાળીયા, મહારાજશ્રી જામસાહેબ તરફથી શેઠ કેશવજી નારણજી રૂ૧૩) પતાસાં તથા કેળાં.—સલાયા, સ્કુલકમિટિના મેમ્બરો તથા ઠા. ડુંગરશી સુંદરજી વિગેરે રૂ૧ાા શેરડી તથા પતાસાં.—બારા, ઠા. નથુ હીરજી રૂ૦ાા સાકર તથા ખજુર.—લાલપુર, મહારાજશ્રી જામસાહેબ તરફથી આજમ કુરણાશંકર હીમતરામ તથા ભાણજી પ્રેમજીરામ વિગેરે સ્કુલકમિટિના મેમ્બરો કોરી ૨૮ાા રૂમાલ તથા પતાસાં.—મેમાણા, વહિવટદાર કુરણાશંકર તથા ગીરાસીયાઓએ મળી કોરી ૨૪ાા ઇનામ.—ધોરાજીતાલુકાસ્કુલ, મે. જોઇન્ટ એડમીનીસ્ટ્રેટર સાહેબ એક મણ પતાસાં. ધોરાજીપાઠશાળા, સદર સદર.—ગવરીદડ, સ્કૂલકમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ તથા બીજા રૂ૦ાા દાળીયા તથા

મિત્રતા વિષે નિબંધ. બનાવનાર પુરૂષોતમ કાંહાનજી ગાંધી મુ. લીંબડી. મૈત્રીની શી જરૂરછે. તે કોની સાથે કરવી, કેવી રીતે નિભાવવી, જુદા મિત્રોથી કેવી રીતે સાવધ રહેવું વગેરે અનેક બાબતો ઉપર અહીંયાં ટુંકું ટુંકું લખાણ કર્યુંછે. એ વિચારોમાં કાંઈ નવીનતા નથી, પણ ગોઠવણ ઠીક છે વચમાં વચમાં સાહિત્યની કવિતા કરાવીને મૂકીછે. તે સારીછે આખા નિબંધનું વલણ નીતિ તરફ છે. બાબા મકદાઈદાર કરવાને અત્યંત શ્રમ લીધેલો જણાયછે. એનાં પૃષ્ટ ૪૮ અને કિંમત ચારઆના છે.

सरकारी जाहेर खबर. नं. ११४०

લોઅર ગ્રડ પબ્લિક સર્વિસની આવતી પરીક્ષાને સારૂ જિલ્લાવાર નીચે લખેલા સ્થળો મુકરર કરવામાં આવ્યાંછે.

જીલ્લો	સ્થળ
અમદાવાદ, પાલણપુર, ને મહીકાંઠા ..	અમદાવાદ
ખેડા	નડીઆદ
પંચમહાલ ને રેવાકાંઠા	ગોધરા
ભરૂચ	ભરૂચ
સુરત	સુરત
કાઠીઆવાડ	રાજકોટ

મુ. અમદાવાદ } જી. બ્યુહર.
૧૪ મી જ્યુન. ૧૮૮૦ } એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. ઉ. પ્રાં.

જાહેર ખબર.

હાલમાં સરખેજમાં ચાલતી કેળવણીની સ્થિતિ જોઈ, સરખેજ રીડિંગ રૂમના મેમ્બરો તરફથી ખબર આપવામાં આવે છે કે-સરખેજનો વતની કોઈ પણ વિદ્યાર્થી ગામની અથવા બીજી કોઇ પણ નિશાળમાં અભ્યાસ કરી ચાલતી એટલે સને ૧૮૮૦-૮૧ ની સાલના છઠ્ઠા ધોરણની પરીક્ષામાં પાસ થઈ સર્ટિફિકેટ મેળવશે, તે દરેકને આ રીડિંગરૂમ તરફથી રૂ૫) અંકે પાંચ રૂપિઆ ઇનામ આપવામાં આવશે. અમે આશા રાખીએછીએ કે-અમારી આ શુભ ધારણા કોઇપણ વિદ્યાર્થી ઉમંગી થઈ પાર પાડશે એજ તા.૨૫-૨-૮૦

મેમ્બરોના અનુમતથી
કૃપાશંકર દોલતરામ ત્રવાડી સહી.
સેક્રેટરી સરખેજ રીડિંગરૂમ.

अपभ्रंश शब्द प्रकाश कोश.

ગુજરાતીમાં વપરાતા—સંસ્કૃત, આરબી, ફારસી ઇત્યાદિ ભાષાના શબ્દો અપભ્રંશ શબ્દોનો કોશ હાલ છપાઈ તૈયારછે. એમાં ૬૦૦૦ કરતાં વધારે શબ્દો છે એ કોશમાંના કેટલાએક ઉદાહરણો નીચે લખ્યાં છે તે ઉપરથી પુસ્તકનું સ્વરૂપ સમજાસે જેને આ પુસ્તક જોઈતું હોય તેણે નીચે સહી કરનાર ઉપર રૂ૧ મોકલવો.

उजाणी—(उज्जाणी औद्यानी उद्यान बाग उजाणीए गयोछे, एटले बागमां (जमवा) गयोछे. उद्याने भवाक्तभा औद्यानी=बागमां जई जमवुं ते उजाणी.

तुकमरियां—तुख्मे रैहान रैहान नामनी एक सुगंधीदार वनस्पति तुख्म=बीज, रैहान=सबजो; सबजानुं बीज (फा.)

रसोडुं—रसवती=राधवानी जगो समानौ रसवबानु पाक स्थान महानसे (अमर).

वाघरी—वागुरिक=पारधी, सिकारी, जानवरो पकडनार वागुरा जानवरो पकडवानो फांसो. जाळ, वागुरिक=फांसावाळो द्वौ वागुरिक जालिको. (अमर).

प्रभाकर रामचंद्र पंडित.
संस्कृत शिक्षक, बरन्यावपुलर कालेज, वडोदरा.

GUJARAT SCHOOL PAPER

AUGUST 1889.

Contents. Pages

A Short History of English ... 163
The art of ... 170

गुजरात शाळापत्र.

પુસ્તક ૧૯ મું. ઑગષ્ટ સન ૧૮૮૦. અંક ૮ મો.

इंग्रेजलोकनो संक्षिप्त इतिहास.

प्रकरण १ लुं. प्रवेशक.

શું, હવે તમારે સાહેબ લોકનો ઇતિહાસ સાંભળવો છે? તો બહુ સારૂ. હું તે કહુંછું.

તમારી એ ઇચ્છા સ્વાભાવિક અને વખાણવા જોગછે. ઇંગ્રેજો આપણા દેશમાં એક ચક્રે રાજ કરેછે અને વળી તેમની ચતુરાઈ બધી વાતમાં બેહદછે. તેથી એવા લોકનો ઇતિહાસ આપણે જરૂર જાણવોજ જોઇએ.

પણ વારૂ, પ્રથમ તો વિલાયત ક્યાંછે તે તમે બરાબર જાણોછો? આ પૂર્વ ગોળાર્ધનો નકશોછે તે જુઓ. આ હિંદુસ્તાનથી વિલાયત જવું હોય તો કેટલા દાહાડા લાગે? આગબોટને જતાં ૨૦-૨૨ દહાડા થાય છે. ખરી વાત, ડાકની આગબોટ હોય તો; નહિતો વધારે પણ થાય. પહેલાં જ્યારે કેપ આવ્ ગુડ હોપને રસ્તે વાહાણોથીજ જવાતું હતું ત્યારે તો છ છ મહીના વહી જતા હતા. વારૂ ચાલો, આપણે વિલાયત જવા મુંબાઈમાં જઈ આગબોટમાં બેસીએ. ત્યાંથી આથમણી દિશાએ હંકાર હંકાર કરતાં આર્બિસ્તાનનું આ એડન બંદર આવશે. તેને વટાવી ઉત્તરમાં ચાલ્યા કે લાલ સમુદ્ર આવ્યો. એની છેક ઉત્તરમાં આ નહેરછે તેનું નામ શું? સુએઝ. અહિંયા અસલ તો જમીન હતી, પણ હાલ કે-

ટલા વરસથી તે ખોદી કાઢીને નેહેર બનાવીછે. આં નેહેર મૂકી કે આપણે મોટા ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં પડ્યા. એ સમદ્રની ઉત્તરમાં આ બધો મુલકછે તેને યૂરોપખંડ કહેછે. એ ખંડમાં (ફકત આટર્કી સિવાય) બધે ટોપીવાળાઓ વસેછે ને ખ્રીસ્તીધર્મજ ચાલેછે. એમાં ઘણા દેશ છે, પણ તે બધા લોક યૂરોપિઅન્ કહેવાયછે. હાલ દુનિયામાં યૂરોપિયનો સૌથી ચડતી કાંટેછે. વારુ હવે,આ યૂરોપની છેક પશ્ચિમમાં આ બે નાના ટાપુઓ છે તે જોયા? આ બેટને આયર્લાંડ કહેછે અને આનું નામ ગ્રેટબ્રિટન એટલે મોટો બ્રિટન કરીને પડેલુંછે. એ ટાપુમાં તો હજી ત્રણ ટુકડીઓ છે. ઉત્તર તર્ફનીનું નામ સ્કાટલાંડ અને પશ્ચિમ તર્ફનીનું વેલ્સ. હવે અગ્નિકોણમાં જે આ ત્રિખૂણીયા ટુકડી રહી તે ઇંગ્લાંડ—ઇંગ્રેજ લોકની મૂળ વિલાયત—જેનો હાલ જગતમાં ડંકો વાગી રહ્યોછે.

આ જોઈ તમે આટલા બધા કેમ આશ્ચર્ય પામી રહ્યાછો? તમને એમ લાગેછે કે આવા મોટા બળવાન લોકનો મુલક તે છેક આવડો નાનો હોય! જો એટલાથીજ તમે છક્ક થઈ ગયા તો જ્યારે તમારા વાંચવામાં આવશે કે અસલ અહિંયાના લોકની હાલત છેક જંગલી હતી ત્યારે તો તમને કેટલું આશ્ચર્ય લાગશે? પણ તમારે જાણવું જોઇએ કે કોઇપણ દેશની ચડતી તેના વિસ્તાર કરતાં ત્યાં વસનારા લોકના ગુણની ઉપર વધારે આધાર રાખેછે.તમે પૂછોછો કે ત્યારે ઇંગ્રેજોમાં એવા શા ગુણ હતા કે તેઓ થોડા વખતમાં સુધરીને આવા વિદ્યાવાન્, લક્ષ્મીવાન્, ને પ્રતાપવાન્ થઈ શક્યા! એ જાણવાને માટેજ આ ઇતિહાસછે. એક દેશના લોક શીરીતે ઉન્નતિને પોહોંચી શકે તે જાણવું હોય તો ઇંગ્રેજ લોકનો ઇતિહાસ સમજની સાથે ભણવો. એ કામને માટે જગતમાં એના જેવો એક ઇતિહાસ નથી, અને યૂરોપખંડના બીજા લોકો પણ એ અર્થે એનોજ ખંતથી અભ્યાસ કરેછે. એ ઇતિહાસ મહા સુબોધકારી તથા મનોરંજકછે.

આ છેક નવતર લોકનો ઇતિહાસછે તેથી વખતે અટપટાં નામ ઠામ આવે, તો તે જોઇને ગભરાશો નહિ. બનશે ત્યાં સુધી તો હું નામ કે સાલ આપવાનોજ નથી. તેમજ બીજા ઇતિહાસોની પેઠે હું રાજાઓની વંશાવળી તથા લડાઈથીજ તમારો વખત રોકનાર નથી. મારો વિચાર તો એવોછે કે ઇંગ્રેજલોકની ચડતી શી રીતે થઈ તે વાતોનુંજ

સંક્ષેપમાં વર્ણન કરવું. એ કારણથીજ હું એને ઇંગ્લાંડનો ન કહેતાં ઇંગ્રેજ લોકનો ઇતિહાસ કહું છું. તમને વાંચતાં રસ લાગે અને સુબોધ મળે એજ મારો હેતુછે. માટે તમે ધ્યાન દઇને વાંચજો અને જે વાંચો તે ઉપર વિચાર કરજો. વાંચતીવેળા નકશો હમેશાં પાસેજ રાખવો, કેમકે ભૂગોળના જ્ઞાન વિના ઇતિહાસ બરાબર સમજાતો નથી.

પહેલાં તો તમે આ યાદ રાખજો કે ઇંગ્રેજ લોકનો ઉદય અને વૃદ્ધિ પાછલાં સાતસેં વરસમાંજ છે. તે પહેલાં આ ટાપુની હકીકત જાણવા જોગ એટલીજછે કેટલીક જંગલી ટોળીઓ અહિંયા ઉતરી પડી, અને પાછલીને મારી છુંદી પોતે ત્યાં વસી. એ વખતે આ ભૂમિ ઉપર જુલમ ને ખુનરેજીજ ચાલી રહ્યાં હતાં. પણ પાછળથી ધીમે ધીમે એ હાડવેર ઓછું થતું ગયું,અને તેઓએ એક બીજા સાથે સંસારવ્યવહાર બંધાયો.એ પ્રમાણે એકબીજા સાથે સેળભેળ થઇને એક નવી કોમ ઉત્પન્ન થઈ. તેનુંજ નામ ઇંગ્રેજ. આ નામ પહેલવહેલું ઇસવીસનના તેરમા સૈંકડામાં પડ્યું.

ઇંગ્રેજીપ્રજા ચાર જાતના લોક મળ્યાથી થએલી છે:—બ્રિટન, સાક્સન,ડેન,અને નાર્મન.ઇંગ્રેજ લોકના લોહીમાં ઘણો અંશ સાક્સન અથવા આંગ્લોસાક્સનનોજ છે, તોપણ એમાં સૌથી જૂની જાત બ્રિટનની હતી તેથી પ્રથમ તેનીજ વાત કરીએ.

प्रकरण २ जुं.(इ.स. ४४६ सुधी)

ब्रिटन लोक ने रोमनोनुं राज्य.

બ્રિટનલોક ક્યાંથી અને ક્યારે અહિંયાં આવેલા તેની કાંઈ ખબર નથી. રોમન લોકોએ ચડાઈ કરી ત્યારથી તેઓ બરાબર દુનિયાની જાણમાં આવ્યા. તે વેળા આ ટાપુની હાલત આ પ્રમાણે માલમ પડી હતી. જ્યાં જુઓ, ત્યાં મોટાં મોટાં જંગલો અને શિકારી જનાવરો. માણસની વસ્તી કાંઇક છૂટી છૂટી હતી, પણ તેના રૂપ પેલા જનાવરોથી પણ બિહામણાં હતાં. તાબુતના વાઘની પેઠે શરીરને લીલાપીળાં રંગી હાથમાં તીરને કામઠું લઈ તેઓ જનાવરોની પછાડી જંગલમાં દોડ્યા કરતા. કાંઈ હાથ આવે તો ખાવ, નહિતો ભૂખે મરે; અને રાત પડે ત્યારે પર્વતોની ગુફામાં કે ઝાડપર પડી રહે. ઘર કે બાર કાંઈ બાંધી

જાણતા નહિ. લૂગડાંલત્તાં પણ પહેરવાનું ભાન નહોતું. ટાઢવાહિ,તો ચામડાં ઓઢે કે, ને નહિતો ન વસ્ત્રાંજ ફરે.

દક્ષિણભાગના દરિયાકિનારા ઉપરના લોકો છેક આવી *વનચર અવસ્થામાં નહોતા. તેઓ ઝુંપડાં બાંધી રહેતાં અને થોડીઘણી ખેતી પણ કરી જાણતા. બગલમાં ઘાલીને લઈ જવાય એવી નાની ચામડાની હોડી પણ તેઓ બનાવતા. એઓના ગોર ડ્રુઇડ કરીને હતા તે કાંઈ વધારે સમજણા હતા. તે માણસના બળિદાન આપતા.

બ્રિટનલોક કેલ્ટ જાતના કહેવાય છે અને આયર્લાંડમાં પણ તેઓનીજ વસ્તી હતી. એ લોક જંગલી પણ ચંચળબુદ્ધિના અને શૂરા હતા.

રોમનરાજ. આ સમે રોમનલોક દુનિયામાં સૌથી બળવાન, સુધરેલા, અને પ્રતાપી હતા. જ્યાં ત્યાં એમનુંજ રાજ ફેલાએલું હતું. પણ લોભને થોભ હોતો નથી. બીજા મુલક જીતીને પરવાર્યા ત્યારે તેઓએ આ કંગાલ ટાપુ પણ દાઢમાં ઘાલ્યો. પહેલવહેલી ચડાઈ રોમના જગપ્રસિદ્ધ સેનાપતિ જ્યુલિયસ સિઝરે ઈ. સ. પૂર્વે ૫૫ માં કરી. એ થોડીક જીત કરીને ગયો ત્યાર પછી સોએકવર્ષ સુધીતો કોઇએ બ્રિટનોનું નામ લીધું નહિ, અને તેઓ પહેલાંના જેવાજ સ્વતંત્ર રહ્યા. પણ પછીથી રોમનલોક તેમની પછાડી આથડીને મંડ્યા, મોટાં મોટાં લશ્કરો મોકલ્યા, અને પાદશાહો પંડે ચડ્યા. આતો છેક કીડીપર કટક ચડ્યા જેવું થયું. તો પણ બ્રિટનલોક ડર્યા નહિ અને નમણુંતો નજ આપ્યું. રોમનલોકે જોયું કે એમને શૂરાતન ચડાવનારા ડ્રુઇડ લોકો છે અને તેથી તેમને તેઓ વીણી વીણીને મારવા લાગ્યા, અને એક છોકરૂં પણ જીવતું રહેવા દીધું નહિ. આ દુષ્ટકર્મથી ધારેલી અસર થઈ. ચાળીસેક વર્ષસુધી આ રીતે મથ્યા ત્યારે રોમનું રાજ આ ટાપુમાં સ્થપાયું, તોપણ ઉત્તર તરફનો ભાગતો જીતી શકાયો નહિ. ત્યાં પિક્ટ ને સ્કોટ નામના લોક આવી વસ્યા હતા તેઓ તે ઉલટા આવીને રોમના રાજને હેરાન કરતા. તેમને રોકવાને

*વનચર, ગોવાળ, અને ખેડુ એવી માણસોની ત્રણ અવસ્થા ગણાય છે. છેક જંગલી શિકારીની અવસ્થા તે વનચર, તેથી કાંઈ સુધરે ત્યારે ગોવાળીયાની હાલતમાં આવે, પણ ખેતી કરતાં શીખે ત્યારેજ તે ઠરી ઠામ બેસે અને સુધારામાં આવે.

માટે રોમનલોકે સાલ્વેફ્થથી ટાઇનસુધી કોટ બાંધ્યો. તેજ તેમના રાજની હદ થઈ. એ હદ પાછળથી કાંઇક વધારવામાં આવી હતી પણ તે સાચવી શકાઈ નહિ.

સ્વતંત્રતા ગઈ પણ બીજી રીતે આ ટાપુને રોમના હાથમાં જવાથી ઘણા ફાયદા થયા. રોમનલોકો આવીને વસવા લાગ્યા, અને તેની સાથે વિદ્યાકળાઓ આવી. હવે ખેતી દેશમાં ધમધોકાર ચાલી અને ગામો વસવા લાગ્યાં. શહેરો બંધાયા અને હુનર દાખલ થયા. યોર્કમાં આ વેળા રાજધાની હતી અને લંડન શહેર પહેલવહેલું વસ્યું. દેશમાં જવા આવવાને ચાર મોટા રાજમાર્ગ બંધાયા. દરેક શહેરને પોતાનો વહીવટ ચલાવવાનો અને વેરા વસુલ કરવાનો જે રીવાજ મ્યુનિસિપાલિટી નામે હાલ ઈંગ્લાંડમાં ચાલેછે તેનો પાયો આ વખતેજ નંખાયો હતો. એ રીતે રોમનું રાજ ત્રણસેંવરસ સુધી ચાલ્યું એટલામાં આ મુલકનો દેખાવ છેક બદલાઈ ગયો અને તે ઘણાં સુધારા પર આવ્યો.

આટલું છતાં પણ એક મોટો ગેરફાયદો એવો થયો હતો કે તેણે સઘળા ફાયદા ઉપર પાણી ફેરવ્યું. રોમનરાજની તજવીજ એવી હતી કે તાબેના લોકમાંથી ક્ષત્રીવટ જાય અને વાણીઆઈ આવે. તેથી બ્રિટન લોક ધંધારોજગારમાંતો આબાદ થયા પણ પોતાનું સઘળું શૂરાતન ખોઈ બેઠા. કોઈપણ પ્રજામાં શૌર્ય એ કેવી અમૂલ્ય વસ્તુછે તે બ્રિટનોના હવે શા હાલ થયા તે ઉપરથી તમને માલમ પડશે. તેઓની દોલત લૂટાઇ, મુલક પારકે હાથ ગયો, અને તેઓની જડમૂળ પણ જગતમાંથી ઉખડી ગઈ.

રોમન રાજની પડતી. કદાપિ તમે કહેશો, કે રોમનું રાજ હતું તો તેણે બાપડા બ્રિટનોનું રક્ષણ કેમ ન કર્યું? પણ બાપડું રોમજ મરવા પડ્યું હતું, તો તે બીજાને શી મદદ કરીશકે? ચડતી ને પડતી એ સઘળાને છે. આ દુનિયામાં કોનું રાજ અવિચળ રહ્યુંછે? તેમજ રોમને પણ થયું. ઘણી આબાદીથી રોમના લોકો એશઆરામમાં ગરક થઈ ગયા, કુસંપ વધ્યો, રાજનો બધો તંત્ર સળી ગયો, અને તે વેળા દૈવયોગે તેમના રાજપર ચારે તરફથી મદોન્મત્ત જંગલી લોકોનાં ટોળાં ધસી આવ્યાં.

ઈશવીસનના ચોથા સૈકડાથી દશમા સૈકડા સુધી આખા યૂરોપની ઉત્તરમાં માણસોનું કીડીયારૂંજ કોણ જાણે ક્યાંથી ઉભરાયું હતું, અને ત્યાં નહી સમાવાથી તેઓ ફળદ્રુપ દક્ષિણ ને પશ્ચિમ ભાગના સઘળા દેશો ઉપર તૂટી પડતા હતા. એ લોકે આવીને યૂરોપના સઘળા રાજ્યોને તોડી પાડયાં, જૂના સુધારાને નાબુદ કર્યા, અને આખા ખંડમાં જંગલીપણાનું અંધારૂં પાથરીને જગતનો જમાનોજ બદલી નાંખ્યો.

આવા લોકના હુમલા છેક રોમ સુધી જ્યારે આવવા લાગ્યા ત્યારે બ્રિટનમાંથી સઘળું લશ્કર પોતાના બચાવને માટે પાછું બોલાવી લેવાની રોમને જરૂર પડી. (ઈ૦ સ૦ ૧૮.) બ્રિટનનોને આ રીતે પાછી સ્વતંત્રતા મળી, પણ તેઓ તો એથી રડવા ને કકળવા લાગ્યા. એ લોકના સઘળા લડાયક ગુણ નાશ પામ્યા હતા, અને તેથી પિક્ટને સ્કાટ લૂટારાની સામા પોતાનો જાન કે માલ બચાવવાની જરાપણ શક્તિ રહી નહોતી. એ શત્રુઓ તો રોમનું લશ્કર જવાનીજ રાહ જોઈ બેઠા હતા. તેઓનાં ટોળેટોળાં ટપ નીચે ઉતરી આવ્યાં અને બ્રિટનોને તોબા તોબા પોકરાવવા લાગ્યા. આ સમે તેઓએ "બ્રિટનનું રૂદન" એ નામની રોમ ઉપર અર્જી મોકલી હતી તે વાંચી આપણને પણ દયા આવેછે. જે લોક રોમ જેવાની સાથે પણ આથડતાં ડર્યા નહોતાં તે ધાડપાડુઓની સામા પણ પોતાનો બચાવ કરી શક્યા નહિ! રોમ જતી વેળા હથિયારો પાછાં આપ્યાં હતાં અને કવાયત પણ શીખવવાની મહેનત કરી હતી, પણ જાતની હિંમત વિનાં બાપડાં હથીઆરો શું કરે!

બ્રિટનોનોનાશ. પણ રોમથી તો કાંઈ પણ મદદ કરી શકાય એમ હતુંજ નહિ. તેથી બ્રિટનો વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે કરવું શું? માહોમાંહે પણ કૂટને વધારો વધી. આ ગભરાટના વખતમાં જર્મનીમાંથી હેન્જિસ્ટને હોર્સા નામના બે સરદારોને પોતાની મદદે બોલાવ્યા. (ઈ૦ સ૦ ૪૮૭) તેમણે આવી પિક્ટ ને સ્કાટનું દુઃખ તો તુર્ત ટાળ્યું, પણ આ તો બકરૂ કાઢતાં ઉંટ પેઠા જેવું થયું. આ જર્મન લોકે લૂટારૂઓને તો કાઢ્યા પણ એ લોકને હવે કાઢે કોણ! તેઓ પાછા ગયાજ નહિ અને કેટલોક મુલક પચાવી પડ્યા. એમને સહેજમાં રાજ મળ્યું એ વાત સાંભળી જર્મનીમાંથી બીજાં ટોળાં એક પછી એક આવવાંજ લાગ્યાં. હવે

બ્રિટનોની પુરી કમબખ્તી આવી. આ જંગલી પરદેશીઓ મહાદુષ્ટ, લોભી ને તમોગુણી હતા. રોમન લોકની પેઠે રાજ ભોગવીનેજ તેઓ ધરાયા નહિ, પણ બ્રિટનોનું સર્વસ્વ હરીને તેઓનું નિકંદનજ કરવા તઈ મંડ્યા. એવું ધારવામાં આવ્યુંછે કે બ્રિટન લોકમાંના સઘળા ભાઇડાઓને તો એ રાક્ષસોએ શોધી શોધીને કતલજ કરી નાંખ્યા, અને બાયડીઓને પકડી ઘરમાં રાખી કેમકે ઘણાખરા તેઓ અહિંયા છડાજ આવ્યા હતા. બ્રિટન લોકમાંથી જે વતન છોડીને નાઠું તેજ બચ્યું અને આખો દેશ એ પરદેશીઓથીજ વસ્યો.

બ્રિટન લોકમાંથી જે થોડાક નાઠા તે વેલ્સ, સ્કાટલાંડ, આયર્લાંડ, કે ફ્રાન્સમાં જઇને રહ્યા.

निबंध लखनारने सूचना. भाग:

भाषा.

આપણે પ્રથમ કહ્યું હતું કે નિબંધ લખવામાં વિચાર ને ભાષા એ બંને ઉપર સારખુંજ ધ્યાન આપવાનુંછે. વિચાર કેવા પ્રકારના જોઇએ, અને તેને કેમ ગોઠવવા તે બાબત આપણે કહી ચૂક્યા, અને હવે ભાષાની તપાસ ચલાવવાની રહી તે ચલાવીએ છીએ.

१. याद राखवुं के परीक्षामा निबंध लखावेछे तेनो मुख्य हेतु तमने केवी भाषा लखता आवडेछे तेज जाणवानो होयछे.

એટલે, લખનારમાં સામાન્યજ્ઞાન કે બુદ્ધિ કેટલીછે એ જાણવા ને સારૂ નિબંધ લખાવતાજ નથી. કોઇનામાં કાંઇ વધારે જ્ઞાન કે બુદ્ધિ હોય તો તે જણાઇ આવે ખરી અને તે પ્રમાણે તેનો નિબંધ ચડીઆતો એ ગણાય, તોપણ પરીક્ષકનો મૂળ હેતુ એ જાણવાનો નથી.

આ વાત લક્ષમાં ન હોવાથી ઘણા નિશાળીઆઓ ખતા ખાયછે. તેઓ નિબંધના અર્થ ઉપરજ બધું ધ્યાન આપેછે, અને ભાષા તો જેવી લખાય તેવી લખી નાંખેછે. આ ગાંડી બેફીકરાઇનું ફળ એજ થાયછે કે તેઓ નિબંધમાં એકે ટોકડો મેળવી શકતા નથી. જો નિબંધ લખાવવાનો શો હેતુછે તે જાણતા હોય, તો તેઓ કદી આમ કરે નહિ; અને જો ભાષા ઉપર ધ્યાન આપે તો મધ્યમ રીતની તો સૌએ લખી

શકે, કેમકે પોતાની ભાષામાં લખવું એ કાંઈ ઘણું અઘરૂં કામ નથી. માત્ર ભાષા ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ એ જાણવુંજ બસછે.

२. भाषामां प्रथम तो अक्षर, जोडणी, अने विराम चिन्ह उपर संपूर्ण ध्यान आपवुं.

નિબંધ તપાસનાર હમેશાં આ ત્રણ બાબતના કાંઈક દોકડા જૂદાજ રાખેછે, અને આ ત્રણ વાતમાં નિબંધ સારો હોય, તો તેને નાપાસ થવાની થોડીજ દહેશત રહેછે. આ ત્રણ વાત પણ એવીછે કે જો લક્ષ રાખે તો એમાં સઘળા સારા દોકડા મેળવી શકે. ફકત એમાં કાળજીનું કામછે.

" કાપી " ના જેવાજ નિબંધમાં અક્ષર લખવાની જરૂર નથી, પણ તે સુઘડતાઈ ભરેલા, અને સહેલથી વંચાય એવા તો જોઈએજ. ડાઘાડૂઘી કે ચેરણ ચૂંથણ કદી પણ કરવું નહિ. વાંકા ચૂંકા પાંખડાઓ ખેંચીને કદીપણ ફક્કડાઈ બતાવવા જવું નહિ. પાંખડા વિના સાદા કામ ચલાઉ અક્ષર લખવા કદી ભૂલવું નહિ. નિબંધ તપાસનારને તે વાંચતાં જેટલી મહેનત પડેછે તેનો બદલો તમામ દોકડામાંથી (જાણે કે અજાણે) વાળી લીધા વિના તે કદી રહેવાનો નથી. પરીક્ષાના સઘળા કાગળીઆ લખતી વેળા આ વાત ધ્યાનમાંજ રાખવા જોગછે. વાંચતાં પરીક્ષકને કંટાળો ઉપજ્યો કે સ્વાભાવિક રીતેજ તેની કલમમાંથી થોડા દોકડા નીકળવાના. શબ્દે શબ્દ જૂદા લખવાનો ધારો કદીપણ ભૂલવો નહિ. એમ કરશો તો વંચાય એવું સહેલથી લખાશે.

જોડણીને વિરામ ચિન્હ એતો નિબંધમાં જોવાની મુખ્ય વસ્તુઓજ છે. જોડણીની ઘણી ભૂલો હોય, તો તો ગમે એવો સારો નિબંધ હોય તોપણ તે રદજ ગણવામાં આવે.

વિરામચિન્હ છાપેલી ચોપડીમાં શી રીતે મૂકવામાં આવેછે તે જોવું, અને નિબંધ લખતીવેળા તેમ કરવું. થોડો માહાવરો પડ્યા પછી તમને એ કામ સહેલું થઈ પડશે. પૂર્ણવિરામ ને અલ્પવિરામ તો બરાબર મૂકતાં આવડવુંજ જોઈએ. એ વિના લખાણ શોભતુંજ નથી, અને એ મૂકવાના નિયમ ઘણા સહેલાછે.

३. वाक्य रचती वेळा प्रथमतो पोत.ना मनमां जे होय ते सामा-

बिक रीते जेम बोलातुं लखातुं होय तेमज लखी जवुं, अने पछीथी तेमां जे दोष देखाय ते दूर करवा.

આ નિયમની મતલબ એછે કે લખવામાં ડોળ કરવું નહિ. જાણી જોઇને મોટા મોટા શબ્દ કે વાક્ય લખવાથી નિબંધ કદીપણ સારો થાય છે એમ સમજવું નહિ. સરલ—બધાથી સમજાય એવી—અને આપણો ધારેલો અર્થ જેમાં બરાબર સમાઈ રહે તેજ ઉત્તમ ભાષા કહેવાયછે. બધા લોક જે રીતે બોલતા લખતા હોય તે રીતેજ આપણે લખીએ, તો આપણી ભાષા બધાથી સમજાય. ડોળ કરવાથી ઉલટી તે બગડી જાય, કોઇને તેમાં સમજ પડે નહિ, અને વખતે અર્થનો અનર્થ પણ થાય.

મોટા શબ્દ કે વાક્ય નજ લખવા એમ પણ કહેવાની મતલબ નથી. મતલબ એછે કે જેમ બોલાતું હોય તેમ લખવું ને ડોળ કરવું નહિ, અને પ્રસંગે જો બોલવામાં મોટા શબ્દ કે વાક્ય આવનાં હોય, તો આપણે પણ તેમ કરવું. શીખાઉને ડોળ કરવાનું બહુ મન થાયછે તેથી આ નિયમ આપવાની જરૂર પડેછે.

કદાપિ કોઈ કહેશે કે બોલાતું હોય તેમજ લખીએતો તો નિબંધ અશુદ્ધ ને નઠારો થઈ જાય. જો બોલનાર જાતે કેળવાએલો હોય, તો તો એ પ્રમાણે કદી થાયજ નહિ. તેની કેળવણીમાં ખામી હોય તો એમ બનવાનો કેટલોક સંભવછે ખરો, અને તે માટેજ એ નિયમમાં કહ્યુંછે કે એમ લખી ગયા પછી તેમાં જે દોષ હોય તે દૂર કરી જવા.

ભાષામાં દોષ કેવા કેવા આવી શકે એનું બરાબર વિવેચન કરવા બેસીએ તો વિષય બહુજ વધી જાય અને એક નિરાળો ગ્રંથ થાય. માટે ભાષામાં મોટા ગુણ કયા કયા જોઇએ તેજ કાંઈ નીચે સમજાવીએ છઇએ.

४. शुद्धि, रूढि, यथार्थता, अने समुधारण ए चार गुण जे भाषामां होय ते भाषा उत्तम कहेवाय छे.

એ ચારે ગુણ સંપૂર્ણ રીતે ભાષામાં આણવા એ બહુજ વિકટ કામછે, અને તે થોડાનાજ લખાણમાં હોયછે. એવી વાણી તો વિરલા ગ્રંથકારોનીજ હોયછે. ઘણો અભ્યાસ, ઘણું જ્ઞાન, ઘણી રસિકતા

અને ઘણી બુદ્ધિ સ્વભાવિક રીતે હોય ત્યારેજ એ ચારે ગુણ સંપૂર્ણપણે આવી શકેછે.

તોપણ સઘળાના લખાણમાં શુદ્ધિ અને રૂઢિ એ બે ગુણનો સહેલથી આવી શકે; અને તે આવવાજ જોઇએ. એ બે ગુણવિના તો લખાણ નકામું ફેંકી દેવાનુંજ ગણાય.

૫. દેશમાં માન્ય વર્ગના લોકો જે શબ્દ અને વાક્ય રચના વાપરતા હોય તેજ શુદ્ધ કહેવાય.

પ્રથમ તો માન્યવર્ગ કોને કહેવો એ જાણવું જોઇએ, કેમકે તેના બોલવા ઉપરજ ભાષાની શુદ્ધતાનો બધો આધારછે.જેનું બોલવું બધાએ દેશમાં શુદ્ધ માન્યુંછે તેનું નામ માન્યવર્ગ. ગામડીઆ કરતાં શેહેરીની, નીચવર્ણ કરતાં ઉંચવર્ણની, અને અભણ કરતાં કેળવાએલાની ભાષા શુદ્ધ મનાયછે. માટે શેહેરના ઉંચવર્ણના ભણેલા માણસો જે પ્રમાણે બોલે તે શુદ્ધ.

ભાષા શુદ્ધિનું આ શિવાય બીજું માપ નથી. વ્યુત્પત્તિ કે મૂળરૂપ ઉપર એનો કાંઇપણ આધાર નથી. માન્યવર્ગમાં જે બોલાયું તે શુદ્ધ, અને એથી જે ઉલટું તે સઘળું અશુદ્ધ.

ગામડીયા, પ્રાંતભેદના, પરભાષાના, કે વ્યાકરણ દોષવાળા શબ્દ વાપરવા નહિ. ગામડીયા બોલ તો સહજ ઓળખાઈ આવેછે, અને તે વાપરવાથી હાંસિ થાયછે.

પ્રાંત ભેદના શબ્દ એટલે જે શબ્દ દેશના અમુક ભાગમાં બોલાતા હોય તે. ગુજરાતી ભાષામાં મુખ્ય ત્રણ પ્રાંતભેદછેઃ—કાઠીયાવાડી, ચરોતરી,ને સુરતી. પ્રાંતભેદનો દોષ દૂર કરવો એ શિખાઉને અઘરોછે, કેમકે તે પ્રાંતના માન્યવર્ગના લોકના બોલવામાં પણ એવા શબ્દ આવેછે. તે છતાં હાલ કેળવાએલા લોકની બોલી ગુજરાતમાં બધે એક થવા લાગીછે અને સરકારી વાચનમાળામાં ખાસ ધ્યાન આપીને પ્રાંતભેદ વગરની ભાષા લખીછે. કેટલાક ગ્રંથકારોની પણ ભાષા એવીજ શુદ્ધછે. તેથી એ બધાનો લક્ષપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો હોય તો પ્રાંત ભેદનો દોષ દૂર થઈ શકે.

પરભાષાના શબ્દને માટે પણ એમજ સમજવું. જે શબ્દમાન્ય-

ર્ગના લોકો બોલેછે તે પછી સંસ્કૃત હોય, અપભ્રંશ હોય, ફારસી હોય, કે ઇંગ્રેજી હોય તો પણ તે શુદ્ધ ગૂજરાતીજછે એમ જાણવું, અને એ શિવાયના ગમે તે ભાષાના હોય તોપણ તે પરભાષાના જાણવા. આ બાબત ગૂજરાતમાં હાલ કેટલાકનો વિચાર બહુ ભૂલ ભરેલોછે. તેઓ એમ સમજેછે કે સંસ્કૃત શબ્દો જેમ વધારે નાંખીએ તેમ ભાષા વધારે શુદ્ધ થાય. આવી સમજથી તેઓ બિચારા રૂઢ ગૂજરાતી શબ્દોને પણ તાણી ટીપીને મૂળ સંસ્કૃતરૂપેજ લખેછેઃ—જેમકે પરચૂરણ ને 'પ્રચૂર્ણ', મહેલ ને મહાલય, વગેરે. ફારસીઆરબી શબ્દોની સાથે તો તેઓ હાડવેર જ રાખેછે. તેને દેખેછે ત્યાંથી મારીને કાઢી મૂકેછે. પણ આ સઘળો ગાંડો મમતછે અને ખરૂં જોઇએ તો એવાં લખાણ ગૂજરાતીમાં અશુદ્ધ અને બાધામયછે. માન્યવર્ગમાં ન વપરાતા સંસ્કૃત શબ્દ પણ *પરભાષાનાજ ગણાય અને જે ફારસી આરબી શબ્દો બધાના બોલીમાં પેસી ગયાછે તેને ગૂજરાતી શબ્દજ ગણવા જોઇએ, કેમકે ગૂજરાતી ભાષા કાંઈ મૂળની નથી પણ સંસ્કૃત ફારસી વગેરેના મિશ્રણથીજ ઉત્પન્ન થએલીછે.

ગૂજરાતી ભાષાના પ્રાચિન પ્રસિદ્ધ મહાકવિઓ જે શબ્દો વાપરી ગયા હોય તે તો સર્વમાન્યને શુદ્ધજછે એમ જાણવું.

ઉપર આપણે શબ્દદોષનો વિસ્તાર કર્યો, પણ વાક્ય રચનાનું પણ એમજ જાણવું. વાક્ય ગોઠવવાની રીત પણ ગામટીયા, પ્રાંતભેદવાળી, કે પરભાષાની તરેહની ન જોઇએ. પુરાણીઓ જે વાક્ય રચના વાપરેછે તે સંસ્કૃત ઢપની હોયછે અને તેથી તે હાંસિપાત્ર થાયછે. કેટલાક પારસી લખનારાઓ ઇંગ્રેજી રીતિજ વાક્ય ગોઠવેછે. જેને બીજી ભાષા આવડતી નથી તેને આ દહેશત થોડીજછે, તોપણ બીજા ગ્રંથો વાંચતી વેળા આ વાત જાણી હોય તો સાવચેતી રાખી શકાય.

વ્યાકરણ દોષવાળા શબ્દ કે વાક્ય વાપરવા નહિ એમ કહેવાનીતો

---

*આપણી ભાષા સંસ્કૃતમાંથી નીકળીછે તથા ધર્મવિદ્યાના મૂળ તેમાંથીજ આવેલાં છે તેથી ગૂજરાતીમાં શુદ્ધ કે અપભ્રંશરૂપે સંસ્કૃત શબ્દ ઘણા અલબત્ત આવેજછે, પણ ન આવતા હોય એવા અજાણ્યા શબ્દો દુરાગ્રહથી લાવવાની જરૂર નથી એટલું કહેવાનીજ અમારી અહિંયા મતલબ છે.

જરૂર નથી. વ્યાકરણ પ્રમાણે જાતિ વચન વગેરે જે લાગવું જોઇએ અથવા અન્વય અનુક્રમ વગેરે રાખવા જોઇએ તેમ ન કર્યું હોય, ત્યારે વ્યાકરણ દોષ થાય અને ભાષા ઘણી અશુદ્ધ ગણાય. જોડણીની ભૂલો આ પેટામાંજ ગણવી. વ્યાકરણ દોષતો આમુખા દૂર કરવો જોઇએ, કેમકે એમ કરવામાં ફક્ત સાધારણ સંભાળની જરૂર છે. જો કોઈ વખત માન્ય વર્ગની બોલીમાં ને વ્યાકરણમાં વિરોધ આવી પડે તો એમ જાણવું કે વ્યાકરણ ખોટુંછે. ભાષામાં પરમ પ્રમાણતો માન્યવર્ગનું બોલવું એજછે, અને તેથીજ શુદ્ધિની વ્યાખ્યાતો તેની ઉપરજ અમે રાખીછે.

શુદ્ધ ભાષા શીખવાનો ખરો ઉપાય એજછે કે તે ભાષાના માન્ય ગ્રંથનો અભ્યાસ કરવો અને માન્ય બોલનારને સાંભળવા.

अकबरशाह ने बीरबल.

(પૃષ્ઠ ૧૫૮ થી ચાલુ).

કવિઓનો બીજો મેળાવડો પંદરેક દહાડા પછી થયો, કેમકે એ દરમ્યાન બાદશાહ ભારી ધર્મચર્ચામાં ગુંથાયો હતો. એ ધર્મસભામાં પણ બીરબલ બાદશાહની હજુરમાંને હજુરમાંજ રહેતો, અને વખતે લાગ જોઈ બધાને હસાવતો, તોપણ કવિતાતરંગ ઉઠાવવાની હિંમત ચાલતી નહિ. જગન્નાથ, ફૈઝી વગેરે જે સઘળા વિષયમાં કુશળ હતા તેતો ધર્મચર્ચાનાજ રંગે ચડ્યા હતા. તેથી બાદશાહને આજે કવિતાવિનોદનું મન થઈ આવ્યું હતું.

સભા મળ્યા પછી બાદશાહે કહ્યું કે તે દિવસે જગન્નાથે બહુ સારો દૂહો કહ્યો હતો. ફૈઝી ઉમળકાથી બોલી ઉઠ્યો કે એમાંનું "हर्बअर्बदेमर्कको" એ ચરણ તો મારા કાનમાં રમ્યાજ કરે છે અને કોણ જાણે એમાં શો ચમત્કાર છે તે કહી શકાતું નથી. બાદશાહે કહ્યું કે ત્યારે તમે સઘળા રસશાસ્ત્રીઓ મળી એનો વિચાર કરો.

પેલા જોષી-કવિએ કહ્યું કે મારી નજરમાં એમ આવેછે કે એમાં ત્રણ પ્રાસનો થડકારો આવ્યોછે તે કારણથી એ ચરણ મનોહર લાગેછે.

ફૈઝીએ કહ્યું કે એમતો નથી. શબ્દના જોડાવાડાથી કાંઈ આટલો રસ જામે નહિ. એનો બાળખેલ કહેવાય. જોષીએ કહ્યું કે એમ શા માટે!

શબ્દાલંકારની પણ મઝા ઓર છે. કૈઝી કહે, એ બધું ખરૂં, તો પણ ઝડઝમકના ઝમકારાથી તો બાળક હોય તેજ રીઝે. જોશીએ ચીડવાઇને જવાબ દીધો કે એમ હોય તો વિદ્વાનો એને અલંકારમાં શા માટે ગણેછે.

આ રીતે તકરાર વધી જવા આવતી હતી, પણ એટલામાં જગન્નાથ પંડિત બોલ્યા કે અટકાના મુદ્દા સમજ્યા શિવાય નકામા શું કામ વઢો છો? કૈઝી કહે છે તે પણ ખરૂંછે અને જોશીબાવા કહેછે તે પણ ખરૂંછે. ખરૂં વિવાદસ્થળજ એછે કે અર્થ વિના રસની ઉત્પત્તિ હોયજ નહિ અને તે છતાં શબ્દાલંકાર શા માટે કાવ્યને શોભાવે છે? એ પ્રશ્નનું વિવેચન કરવું જોઇએ. આ સાંભળી બધાએ જોયું કે વિવાદસ્થળ તો ખરેખરૂં એજ છે, પણ તેનું સમાધાન શું તે કોઇને સૂઝે નહિ. જગન્નાથ પંડિતતો આટલું કહી જાણીજોઇનેજ ચૂપ બેઠા હતા. બાદશાહે બીરબલને કહ્યું કે તું કેમ કાંઈ આ વિષે બોલતો નથી.

બીરબલ બોલ્યોઃ—મહારાજ, હું શાસ્ત્રબાસ્ત્રમાંતો કાંઈ ઝાઝું સમજતો નથી, પણ એ ચરણ મને સારૂં લાગે છે તેનું કારણ મારા મનમાં તો એ છે કે "हरसर्कर्द्देगर्कर्को" એવી નિપૂટધારા સાંભળતાંજ બાહ્મણો ત્રણ અર્ઘ આપે છે તે મારી આંખે દેખાઈ જાય છે.

જગન્નાથે કહ્યું, શાબાસ સંસ્કારી બીરબલ, તું તો હસવામાં અને સહજ જાણીને બોલેછે પણ એજ શબ્દાલંકારના શાસ્ત્રનું હાર્દછે. પૃથિપતે, રસિક કૈઝી કહેછે તેમજ ઝડઝમકના ઝમકારા જાતે કાંઈ કામના નથી, અને તેથી બાળક શિવાય કોઈ પણ રીઝે નહિ. પરંતુ જ્યારે તે શબ્દની ધ્વનિ ઉપરથી કાંઈ અર્થની વ્યંજના નીકળે ત્યારે તે રસનું કારણ થઈ પડે. ઘણા માણસ એવી વ્યંજના સ્પષ્ટ સમજી શકતા નથી, તો પણ તેના અંતરમાં કાંઈ એનો આભાસ પડેછે અને તેથી એને આનંદ થાય છે. જે શબ્દની ધ્વનિમાં કાંઈ વ્યંજના રહેલી નથી તે માત્ર બાળચેનજ છે. એજ કારણથી એક કવિની ઝડઝમકોથી વિદ્વાનો રંજેછે અને બીજાની ઝડઝમકો એવી હોયછે કે તે સાંભળી હસુંજ આવે છે. શબ્દાલંકાર સારો કયો ને નઠારો કયો એ ઓળખવામાં બહુ બારીક બુદ્ધિનું કામ પડેછે, અને તેથી ગામડીયાઓનો સાર ચચ્ચા મમ્મા વધારે નેળવેલા હોય તો તે જોઇનેજ વધારે રાજી થાય છે.

આ પ્રમાણે જગન્નાથપંડિત વ્યાખ્યાન કરે છે એટલામાં આકાશમાં વાદળ ચડી આવ્યું અને ચોગેર ઘનઘોર થઈ રહ્યું. આ જોઈ સઘળાના મન રાજી થયાં, કેમકે ઉનાળો જઇને ચોમાસું બેઠું હતું અને લોકો ક્યારના વરસાદની ફિકર કરતા હતા. સઘળા હરખથી આકાશભણી જોવા લાગ્યા. બાદશાહે કહ્યું કે ફૈઝી તું કાંઈ આ પ્રસંગને અનુસરતી કવિતા કર. ફૈઝીનું અંતઃકરણ આ ઇશ્વરલીલા જોઇને ઉભરાઈ રહ્યું હતું અને તેથી તે નીચે પ્રમાણે બોલ્યો.

तृषित धराके शिर धरा अधर उठाके आन

सागर खारा कर मिठा धन्य धनी भगवान.

ભાવાર્થઃ—આખી પૃથ્વી તૃષાતુર થઇને પાણી પાણી કરી રહી હતી તેથી પરમેશ્વરે અધર ઉડાવીને તેના માથા ઉપર દરિયાનેજ લાવીને મૂક્યો અને વળી તે ખારો હતો તેને મીઠો કર્યો. ધન્ય છે સૌના મહાદયાળુ ધણી ઇશ્વરને!

બાદશાહ બોલ્યા કે ફૈઝીએ બહુ મઝેની વાત કહી. બીરબલ કહે મહારાજ એ સાહિત્યના જેટલા વખાણ કરીએ તેટલાં ઓછાંછે. એમાં જે કહ્યું તે બોલબોલ ખરૂંછે અને તે બોલબોલમાં રસ છે. દરિયામાંથી પાણી મીઠું થઇને ઉંચે ચડે છે અને અધરનુંઅધર આપણે માથે આવીને ઉભું રહે છે એમાં કાંઈ ખોટું નથી. ખરી કવિતાવાળી ઇશ્વરસ્તુતિ તે આનુંજ નામ.

એવામાં મંદમંદ પવન આવવા લાગ્યો અને મેઘરાજા લાવલશ્કરની સાથે પધાર્યા. એ મઝા લેવાને બાદશાહ ઝરૂખામાં જઇ બેઠા, અને બીજાઓ ફરતા ફરતા ત્યાં ઉભા રહ્યા. સઘળાના જિવમાં આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો અને થોડા વખત સુધી કોઇને કાંઈ પણ વાત કરવાનું સૂઝ્યું નહિ. પછીથી રાજા તોડરમલ્લ બોલ્યા કે વાહવા! દુનિયા આબાદ થઈ ગઈ! અકબરશાહે કહ્યું કે "રાજા સો મેઘરાજા, ઔર રાજા કાયકા" એમ જે કહેવાયછે તે ખરૂંજ છે. બીજા કોની મગદૂર છે કે એક પલકમાં દુનિયાને આ પ્રમાણે આબાદ કરી શકે!

જગન્નાથે કહ્યું કે, મહારાજ ખરૂં કહોછો. રાજનીતિમાંપણ મેઘરાજાનેજ વખાણ્યો છે.

केसो राज चलावनो, मे'सों शीख सुजात;
लें सो लगें न लोगकों, दें सो सुख साक्षात.

અર્થઃ—હે, ઉંચા કુળના રાજપુત્ર, રાજ કેમ ચલાવવું તે તું મેઘરાજાની પાસેથી શીખ. તે લોકો પાસેથી લેછે તે કોઇને કાંઈ પણ જણાતું નથી અને આપેછે તે તો બધાને સાક્ષાત સુખરૂપ માલમ પડે છે.

તોડરમલે કહ્યું, એ બરાબર વાત છે. મેઘરાજા વરાળરૂપે બધા પાસેથી પાણી ખેંચી લેછે તે કોઇને કાંઇજ જણાતું નથી, પરંતુ જ્યારે વૃષ્ટિ રૂપે તેનું તે પાણી જગતને પાછું આપેછે ત્યારે વાહવા થઈ રહે છે. વજેવેરા ઉઘરાવવાની ખરી રીત એજ છે. એનો પહેલો નિયમ એવો છે કે તે સઘળા પાસેથી લેવા અને પક્ષાપક્ષીથી કોઇને બાતલ રાખવા નહિ. એ બાબતતો પંડિતરાજે પ્રથમજ કહ્યું હતું કે "दारियाअरुदुआत" સૌની પાસેથી મેઘરાજાની મહેસૂલ લેવાય છે. બીજો નિયમ એ છે કે બધા પાસે લેવું ખરૂં પણ જેવી જેની શક્તિ. આ નિયમ પ્રમાણે બરાબર કોઈ રાજાથી વર્તિ શકાતું નથી. પણ સૂર્યનારાયણના હાથમાં તો અદલ કાંટો છે. સાગરમાંથી સાગર પ્રમાણે, ને ગાગરમાંથી ગાગરના પ્રમાણમાંજ વરાળ ઊંચે જાયછે. ત્રીજું ને ખરૂં કહીએ તો મુખ્ય વાત એ છે કે સઘળા વજેવેરા લેવા તે લોકના લાભને માટેજ લેવા. એ વાતમાં પણ મેઘના જેવું પરમાર્થપણું કયા રાજાનું નીકળવાનું હતું? ચોથો નિયમ એ છે કે શક્તિ પ્રમાણે મહેસૂલ લેવું એટલુંજ નહિ, પણ કડકે કડકે એવું લેવું કે કોઇને જરાએ ભારે પડે નહિ. એ વાતમાં પણ મેઘરાજાની બરાબરી કોઈ કરી શકે એમ નથી. એ એટલું થોડું લે છે કે કોઇથી દેખાતું નથી. મતલબકે જેમ જેમ વિચાર કરીએ છઇએ તેમ તેમ મેઘરાજાની નીતિ સર્વોપરી માલમ પડે છે. એ બાબત કોઈ કવિ કહેછે કે

सागर गागर सबकी, शक्ति वत सुख मूल;
अल्प अल्प अदृश्य रूप, मेघ लेत मे'सूल.

सरकारी लखाणमां आवता कठिण शब्दोनी समजुती.

ગયે વર્ષે આવા કેટલાક શબ્દો સમજાવ્યા હતા. આ વર્ષે પણ તેજ મહેતાજી ડાહ્યાભાઈ પ્રેમાનંદની તરફથી એક ટીપ અમને મળીછે અને તેનો ખુલાસો અમે ખૂશીની સાથે આપીએ છઈએ. પણ આવા શબ્દ વિષે કાંઇક કહેવાની જરૂર છે. એમાંના કેટલાએક કેવળ પરભાષાના છે. સરકારી લખાણમાં કોઈ લોક વાપરેછે તેથી તેના અર્થ સમજાવવાની મહેતાજીને જરૂર છે પણ તેની સાથે એમ પણ ચોખ્ખું જણાવવું જોઇએ કે એ પરભાષાનાજ છે અને ગૂજરાતી ભાષામાં માન્ય નથી. એમાંના કેટલાક શબ્દતો વગર કારણેજ અધભણ્યા કે ડોળ ઘાલુઓ લખે છે. જેમ કે પત્રકને ઠેકાણે રીટર્ન, રજાને ઠેકાણે લીવ, દફતરને ઠેકાણે રેકાર્ડ વગેરે. આમ કરવાથી ભાષાની શુદ્ધિ નકામી બગડેછે, ને લખનારની વિદ્વાનોમાં હાંસિ થાય છે, અને બીજાને તે સમજાતી નથી. આ પ્રમાણે નિશાળીઆઓ મૂળથી સમજ્યા હોય તો મોટા થાય સારે તેઓ એવે પ્રસંગે સમજીનેજ લખે. જરૂરેજ હોય સાંતો પરભાષાના શબ્દ લખવા, પણ નકામું ડોળ કરવું એ મૂર્ખાઈ છે.

फिटर. ઈં. જડનાર. રેલવેમાં લોઢાના જે પાટા આવેછે તેને એક બીજા સાથે જડવાનું જે કામ કરેછે તે.

ड्राइवर. ઈં. હાંકનાર. આગગાડીના સંચાને ચલાવનારો. એનું ખરૂ નામ એન્જીનડ્રાઇવર છે.

एन्जिन. ઈં. સંચો. આગગાડી ચલાવવાનો સંચો—જે ભૂંગળાવાળી ગાડી ચાલવાથી બધી ગાડીઓ ચાલેછે તે.

गेटकीपर. ઈં. દરવાજો સાચવનારો.

पोर्टर. ઈં. મજુર. રેલવે ઉપર સામાન ચઢાવવા ઉતારવાને તથા ઉતારૂઓને મદદ કરવાને માટે જે માણસો નોકર રાખેલા હોયછે તે.

कोचिंगक्लार्क. ઈં. આગગાડીમાં ઉતારૂઓ ચડે તે સંબંધી કામ કરવાને જે મહેતા રાખેલા હોયછે તે. માલ ચડાવા સંબંધીનું કામ કરનાર મહેતાને ગુડ્સકલાર્ક કહે છે.

सिग्नर. ઈં. ચાંભસિહ.

नाजिर, नाजर. આ. અદાલતમાં જપ્તી વગેરેનું કામ કરનારે તથા જપ્તીમાં આવેલા માલની તપાસ રાખનાર અમલદાર.

बेलिफ. ઈં. સિપાઈ. નાજરના હાથ નીચે તેના કામમાં મદદ કરવાને જે સિપાઈઓ અથવા નોકરો રાખેલા હોય તે.

समन. ઈં. બોલાવવું. કચેરીમાં હાજર થવાનો કોઈની ઉપર જે હુકમ લખ્યો હોય તે. બળાત્કારથી તેને પકડી લાવવાનું લખ્યું હોય તો તે "ઉતારું" કહેવાય.

दुभाषियो. એક ભાષામાંથી તર્જુમો કરીને બીજી ભાષામાં સમજાવનારો માણસ. એને ઈંગ્રેજીમાં ઈનટર્પ્રેટર કહે છે.

मोजणी. માપણી.

इरिगेशन. ઈં. નહેરો ખોદીને નદીનાં પાણીને ખેતરોમાં વાળવાં, તે કામને લગતું કારખાનું.

एबोलिश. ઈં. કાઢીનાંખવું, બંધ કરવું.

ज़ुरयत. ફા. કૌવત, શક્તિ. આ શબ્દ સરકારી લખાણમાંજ વપરાય છે એમ નથી.

रीमार्क. ઈં. ટીકા, સૂચના. કોઈ પત્રક ઉપર જે વિશેષ હકીકત લખવામાં આવેછે તે.

रेकोर्ड. ઈં. લેખ, દફતર.

फ़रकुल, फ़िरकोल. મ. પરચૂરણ, છૂટક.

रीएडमिशन. ઈં. ફરીથી દાખલ કરવું.

लीवरोस्टर. ઈં. રજાનું પત્રક, કોઈ સરકારી નોકરે ક્યારે રજા લીધી હતી તે બાબતનું જે પત્રક થાયછે તે.

विअन. ઈં. પટાવાળો. તે ઉપરથી તાલુકાનું કામ કરવાને જે પટાવાળો રાખેલો હોય તેનું નામ તાલકાપિયન (પ્યૂન).

प्युपिलटीचर. ઈં. નિશાળીયો-શિક્ષક, જે છોકરો નિશાળમાં થોડો વખત ભણે ને થોડો વખત શિક્ષકનું કામકરે તે.

अज़तर्फ़. આ. આ તર્ફથી.

प्रोसीडिंग. ઈં. કામકાજ. કોઈ વાતની તપાસ ચાલતાં જે તે વેળા લખાણ લખી લેવામાં આવેછે તે.

डेथरोस्टर. ઈં. મુએલાનું પત્રક. ગામમાં કેટલા મરી ગયા તે વ૦

ણાવનારૂં પત્રક. એને માટે વપરાતો શબ્દ રેથરીટર્ન, એટલે, ગણતનું પત્રક છે.

रजू. ફા. હાજરે.

कुरशीनामु. ફા. દિલ્હીની ગાદીએ જે જે પાદશાહો થઈ ગયા તેની હકીકત અથવા નામનું પત્રક. ફારસીમાં એ નામનું પુસ્તક છે, પણ સરકારી લખાણમાં એ શબ્દનો ઉપયોગ આવતો હશે એમ સંભવતું નથી.

लेटर. ઇં. અક્ષર, કાગળ.

कन्सर्वेटर ऑवफॉरेस्ट. જંગલના ઝાડોનું રક્ષણ કરનાર, જંગલ ખાતાનો ઉપરી.

सप्लीमेन्टरी. ઇં. વધારાનું.

मनीऑर्डर. ઇં. પૈસાનો હુકમ, નાણાં આપવાનો હુકમ, હુંડી.

चेकर. ઇં. અટકાવનાર, હિસાબ તપાસી દેખરેખ રાખનાર.

काउन्सल. ઇં. મસલત, રાજકારેભારની મસલત કરનારી મંડળી. દરેક ઇલાકામાં કાયદા બાંધવાની તથા કામકાજ કરવાની બે મંડળીઓ ગવર્નરને મદદ કરવાને માટે નીમેલી હોયછે તેને કાઉન્સલ કહે છે.

ट्रिप्लीकेट. ઇં. ત્રેવડું, નકલ ત્રીજી.

विलेजएकाउन्टन्ट. ઇં. ગામડાનો હિસાબ રાખનાર, તલાટી.

हरदू. ફા. બંને, દરેક.

डीस्ट्रीक्ट. ઇં. પરગણું, પ્રાંત, ગામડાં.

इजारो. ફા. અમુક આંકડો અગાઉથી લઈને કાંઈ વેરો ઉપરાવવાનું કોઈને આપીદેવું, કંટ્રાક્ટ.

इतल्ला. આ. સંબંધ, ખબર, બાતમી.

हप्ता, हफ्तो. ફા. કોઈ રકમના ભાગ પાડીને ગાળેગાળે ભરવાનો જે વખત ઠરેલો હોય તે.

लेडी. ઇં. કુળવાન સ્ત્રી.

बहाली. ફા. મુકરરપણું, સ્થિરપણું. એનો મૂળ અર્થ મહેરબાની અથવા અનુકુળતા એમ પણ થાય છે.

खलास. આ. ખપી ગએલું, થઈ રહેલું, સમાપ્ત, પૂરૂં.

अव्वल. આ. શરૂઆતનું, મૂળનું, પહેલું, મોટામાં મોટું, ઉંચું.

ऑनरेबल्. इं. આબરૂદાર, રાજ્યશ્રી. પાર્લામેંટના સભાસદ, કાઉન્સલના સભાસદ વગેરે કેટલા મોટા અમલદારને એ ઉપમા અપાય છે. કાયદાસર જેને અપાની હોય તેનેજ અપાય, બીજાને આપી શકાય નહિ.

आर्टिकल. इं. કલમ, વાક્યાવળી. વર્તમાનપત્ર ચોપાનીયા વગેરેમાં જે વિષય લખેલા હોય છે તે દરેકને આર્ટિકલ કહે છે.

सील. इं. મોહોર, છાપ, સિક્કો મારવો.

डीझाइन. इं. કોઈ ઇમારત કેવી રીતની બાંધવી એ બાબતનો જે અમો વિચાર કરી મનમાં ધાટ ગોઠવવો તેને ડીઝાઇન અને તેના નકશા કાડવા તે પ્લાન કહેવાય છે.

ग्रॅच्युइटी. इं. મેહેરબાનીની દાખલ કાંઈ આપવું તે, સરકારી નોકરને પેન્શનનો હક થવા જેટલા વર્ષ થયાં ન હોય ત્યારે તેને રજા આપતી વેળા જે ઉચક રકમ આપેછે તે.

कैळवणीखातानी खबरो.

રે. પં. નંબર ૧૭૭ થી.

જંત્રાલ,—કવિ રૂપશંકર ગંગાશંકર રૂ૧ાા ઇજનેરી કારકુન નાનાલાલ દામોદર રૂ૧) શુકલ વિશ્વનાથ મેહેશ્વર રૂ૦ા મે. રા. સા. ડી. એ. ઈ. સાહેબ વાર્ષિક પરીક્ષા કરવા પધારેલા ત્યારે વહેંચવા કહેલુ તે આજ રોજ વહેંચ્યું.—વરધરી, સને ૧૮૭૯-૮૦ ની વાર્ષિક પરીક્ષા થઈ તે વખત ફર્સ્ટકલાસ હેડ કાનીસટેબલ સાહેબ માણેકલાલભાઇએ રૂ૧) સાકર વહેંચી.—ભાલોદ, રાજેશ્રી છગનલાલ પીતાંબરે રૂ૧ા ચોપડીયો તથા રૂ૦ા મીઠાઈ વહેંચી.—સેગાલ, સને ૧૮૭૯-૮૦ ની સાલ બાબત આપની તરફથી ઇનામની ચોપડીયો આવેલી તે મુજબ અરધી ચોપડીયો સિલક રાખી અરધી કમિટિના મેમ્બરો એકઠા કરી ઇનામ વહેંચવામાં આવ્યું તે બાબતની કમિટિના મેમ્બરોની સહીઓ સાથેની યાદમાં સામેલ કરી મોકલી છે. અને તે વખત રૂ૧) ફોરેસ્ટ સરવૈયર આત્મ જેઠાલાલ કાળીદાસ રૂ૦-૧૩-૦ ઠાકોરજી શ્રી પ્રતાપસીંગજી

રતનસીંગજી ૩૦-૭-૦ મહેતાંજી મથુરે નાથજી ૩૦-૭-૦ આસિષ્ટંટ મોતીલાલ ગોકળદાસ ૩૦-૮-૬ પંડ્યા ઇશ્વર અગોરામ ૩૦-૮-૬ પટેલ જોરાભાઈ રામજી.—વીરપુર, રા. મહાલકારી સાહેબ ભોગીલાલભાઈ મોરારજી ૩૧ા દેશાઈ મંડળ તરફથી ૩૧ા ઇનામ વહેંચ્યું.—જાંબુગોડા, ઠાકોર દીપસંગજી જગતસંગજી ૩૧ા મોરીકીલા ગોપાળદાસ ૩૧) શેઠ સુલતાનઅલી દાઉદજી ૩૧) જોશી હરિવલભ રણછોડ ૩૧) શા બાપુભાઈ શીવાભાઈ ૩૧) મોદી ગોકલ જગજીવન ૩૧) મોજે રામપુરાના બારીઆ જનાહરિ ૩૧) શેઠ છગન ગોરધન ૩૧) મહેરબાન મહાલકારી સાહેબ નારાયણલાલ નરભેરામ ૩૧) શેઠ સોરાબજી દાદાભાઈ ૩૧) શા બાપુભાઈ કુબેર ૩૧) દેશાઈ ભગવાનજી ગીરધર ૩૧) દેશાઈ વરજીભુખણ હરિવલભ ૩૧) દેશાઈ માણેકલાલ વીઠલ ૩૧ા મોજે બાણપરાના બારીઆ વેસા ઉકા ૨૦ાા શેઠ નાથા મોહનલાલ ૨૦ા રાજશ્રી રસીકલાલ અમરતલાલ કારકુન ૨૦ા ડાક્ટર કશાજી ત્રંબકરાય ૨૦ા શુકલ રામાદીન આધાર ૨૦ા શેઠ રતનજી નવરોજજી ૨૦ા દેશાઈ ગરબડ દામોદર ૨૦ા શેઠ હરેલોચન હરજીવન ૨૦ા થાહેરના કારકુન માણેકલાલ શીવલાલ ૨૦ા શેઠ રણછોડ કકુંજી ૨૦ા શા કાળીદાસ રૂધનાથ ૨૦ા શા દામોદર રૂઘનાથ ૨૦ તલાટી જગનાથ ગણપતરામ ૨૦ રાજેશ્રી માણેકલાલ ખુશાલરાય ૨૦ તવારી મનભાવાન લક્ષ્મણ ૨૦ શા કરશનદાસ ગીરધર કુલ ૨૨૪ાા છોકરાને વહેંચ્યું.

(ઇંગ્રેજીસહી) માધવલાલ હરિલાલ.
ડે. એ. ઈ. રે. પં.

અમદાવાદ વિ.
ઇ. આ. ૨૬૪

બારેજા,—શા કેવળદાસ અમથાભાઇએ પોતાના છોકરા ફકીરભાઇને નિશાળે બેસારી રમકડાં વહેંચ્યાં ૩૧) પા. ભલાભાઈ ગોવિંદભાઇ પોતાના ભાઇને નિશાળે બેસારી પતાસાં વહેંચ્યાં ૩૧ા શા મોતીચંદ રતચંદે પોતાના છોકરા બીખાભાઇને નિશાળે બેસારી રમકડાં વહેંચ્યાં ૩૧) પા. નથુભાઈ વલભદાસે પોતાના છોકરા પુનમભાઇને નિશાળે બેસારી પતાસાં વહેંચ્યાં ૩૨) શા ફકીરભાઈ કેવળચંદે પોતાના છોકરા વાડીલાલને નિશાળે બેસારી રમકડાં વહેંચ્યાં ૩૧) શા લલુભાઈ મોતીચંદે પોતાના છોકરા નગીનભાઇને નિશાળે બેસારી પતાસાં વહેંચ્યાં ૩૨) માજી

મુખી મા. હરિભાઈ મલાભાઈ પોતાના પૌત્ર ભાઈ ચતુર તથા ઉમેદને નિશાળે બેસારી પતાસાં વહેંચ્યાં.

(ઇંગ્રેજીસહી) મોતીરામશાળગરામ.
ડે. એ. ઈ. અમદાવાદ વિ.

ખેડા વિ.

જા. નં. ૧૦૭૮

ડભાણ.—બીજાના રહીશ ભટ રેવાશંકર પુરૂષોતમે રૂ.૧) પતાસાં વહેંચ્યાં.—સીમાશી, નવા ગામના તલાટી પુરૂષોત્તમ પુંજાશા તથા મહેતાજી તથા બીજા સદગ્રહસ્થોએ મળી રૂ૨॥ પતાસાં વહેંચ્યાં.—ખેડા કન્યાશાળા, મહેરબાન ઉત્તરપ્રાંતના રેવીન્યુ કમીશનર સાહેબે પોતે રૂ૩)ની મીઠાઈ વહેંચી.—કેશરા, સ્કૂલકમિટિના મેમ્બરોએ પરીક્ષા લઈ રૂ૧-૯-૦ પતાસાં વહેંચ્યાં.

(ઇંગ્રેજીસહી) મણિધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ.
ડે. એ. ઈ. ખેડા વિ.

સારસંગ્રહ.

"આડીફોન" નામનું એક નવું યંત્ર બહેરાઓને સાંભળવા માટે બનાવવામાં આવ્યુંછે. એમાં એક હાથાની ઉપર એક રબરનો પડદો બાંધેલો આવેછે જે રબર મથાળેથી ગોળાકાર હોયછે. એ રબરની વચ્ચેથી પાતળી દોરીઓ નીચેના હાથા સાથે જોડેલી આવે છેકે જે દોરીઓ ખેંચવાથી નાની મોટી થઈ શકેછે. આ હાથો મોંહમાંના ઉપલા દાંતને લગાડીને ચામડું કાન આગળ ધરવાથી તે મોંહડામાંથી નીકળતો અવાજ બહેરાઓને ખુલ્લી રીતે સંભળાયછે. અમેરિકામાં આ યંત્રની શોધ થયા પછી એક વર્ષ ગુજર્યુંછે. પણ હમણાં એક ફ્રેંચમેને તેમાં અગત્યનો સુધારો કીધોછે. તેણે રબરને બદલે કાગજનો એક પાતળો કારડ બનાવ્યોછે કે જેમાં દોરીઓ ખેંચ્યા વગર સઘળો અવાજ કાનપર આવી શકેછે. આ યંત્રથી બહેરાઓનેજ નહિ પણ મુગાઓને પણ સાંભળવામાં ઘણું સુખ થયુંછે.

ઘોડા વગર ગાડીઓ ચાલવા લાગીછે. ફકત દાબી રાખેલી હવાને ધીમી ધીમી છૂટી કરવાથી તે હવા કમાનની પેઠે ગાડીને ચલાવેછે. આ નવી કળાથી ન્યુયાર્કની એક ટ્રામવેની ગાડીઓ ઘોડા વગર

ચાલેછે. ચોકશ મોટા ચકલાઓ ઉપર ટ્રામવેના સ્ટેસનો આગળ દાબેલી હવા ભરી રાખવા માટે મોટી ટાંકીઓ બાંધેછે, અને ટ્રામવેની ગાડી સ્ટેસન ઉપર આવતાં જેમ ઇંનજીનમાં પાણી ભરેછે તેમ એ ટ્રામવેની ગાડીમાં દાબેલી હવા ભરેછે. એ રીતે બીજા સ્ટેસન સુધી ચાલે એટલી હવા એક સ્ટેસન ઉપરથી ગાડીમાં ભરી લેછે, અને એ આશરે બે માઇલ સુધી તે હવા ચાલ્યા કરેછે, જે અરસામાં તે ખપી જાયછે અને બીજા સ્ટેસન ઉપરથી વળી નવી હવા ભરવામાં આવેછે. આખા શહેરની સઘળી ગાડીઓ આમ હવાના સ્થિતિસ્થાપકપણાથી ચાલે એમ છે, અને તેથી ઘોડા બળદનો ખપ તદન નીકળી જાય એવો દહાડો ઇંજનેરો ઘણો નજદીક જોયછે એટલુંજ નહિ, પણ આપણા ઘરના કામકાજ તથા હાલ ચાલને માટે ગ્યાસ અથવા પાણીની મિશાલે નળની મારફતે આ દાબેલી હવા પણ ઘરોમાં પહોંચતી કરવાનો ખ્યાલ ઉભો થયોછે.

બર્લિનની કોન્ફરન્સે ઠરાવ કર્યો છેકે ગ્રીસને ટર્કીએ ત્રણ પરગણાં આપવાં. ટર્કી લડાઈની તૈયારી કરેછે, પણ લડી શકે એમ લાગતું નથી.

હીરાની પેદાશ. કેપ આવગુડ હોપ ખાતે હીરાની ખાણ ખોદાયછે તેમાંથી ગયે વર્ષે સાડાત્રણ કરોડ રૂપિયાના પરદેશ ચડ્યા હતા.

બી. બી. એ. સી. આઇ રેલવે. સને ૧૮૭૯ના છેલ્લા છમાસનો રીપોર્ટ છપાયો છે તે ઉપરથી નીચેની હકીકત માલમ પડેછે. એ ૪૮૮ માઇલની લાઇનછે. તે ઉપર એ છમાસમાં ૧લા વર્ગના ૧૦૯૨૫, બીજા વર્ગના ૭૨૬૩૯, ત્રીજા વર્ગના મેલમાં ૧૩૯૭૮૯, અને ત્રીજા વર્ગની સાધારણ ટ્રેનમાં ૨૩૯૮૫૪૨ મળીને કુલ ઉતારૂ ૨૫૮૯૮૮૯એ મુસાફરી કરી હતી, અને તેની ઉપજ ૬૫૦૧૭ પૌંડ થઈ હતી. માલની ગાડીઓની ઉપર ૧૨૫૪૧૭ પૌંડ હતી. એ કંપનીની એ મુદતમાં કુલ ઉપજ ૨૩૧૫૭૧ અને ખરચ ૧૩૭૮૭૯ પૌંડ હતો. એ આખા વરસમાં એના ભાગીદારને સેંકડે ૪ પૌંડ. ૩શિ. ૨પે. વહેંચણ મળી હતી. એ લાઈન સલામત રાખવાને સાધારણ રીતે દર મૈલે ૯૯ પૌંડ એ છમાસમાં ખરચ થયો હતો. પેલા કમનશીબ નર્મદાના પૂલ પાછળ પહેલાંથી ૧૮૭૯ની આખર સુધીમાં ૨૦૨૪૮૮૦ રૂપિયા ખરચાઈ ચૂક્યા હતા.

पुस्तकोंनी पहोंच.

લીલાવતી કથા. જૈન જતિ ઉદયરત્ને રાસ બનાવ્યોછે તે ઉપરથી વિસ્તારીને બનાવનાર મેહેતાજી ગણપતરામ રાજારામ ભટ્ટ.

માહેશ્વર વિરહ. મહુવાના મહેતાજી માહેશ્વર ઇચ્છારામ તાવથી મરણ પામેલા તે બાબત પોતાનો તથા ગામના લોકનો શોક દર્શાવવાને માટે એ મહેતાજીના આગલા શિષ્ય શેઠ પોપટ વલ્લભદાસે કવિતા જૂદા જુદા છંદ તથા રાગમાં બનાવીછે એના પૃષ્ટ ૪૩ તથા કિંમત ૩ આનાછે.

પુસ્તકમાળા અંક ૪ થો. વડોદરાની સ્વદેશ હિતવર્ધક સભા તર્ફથી ઘણીજ થોડી કિંમતે પુસ્કમાળા છપાવવા લાગીછે. તેના ઉપયોગી પણા વિષે કાંઈ પણ બોલવાની જરૂર નથી. આ ચોથો અંક રાવસાહેબ રઘુનાથ મહાદેવ કેલકર, પેટલાદના નાયક સુબાની કલમથી લખાએલો છે, એના સોળપેજી પાનાં ૨૪છે અને કિંમત માત્ર ૩ પાઈજ રાખી છે. એનો વિષય પણ 'ખેડુ લોકને સૂચના' એ બહુ ઉપયોગી છે. આ પુસ્કમાળાનો પ્રસાર કરવામાં સઘળા દેશ હિતેચ્છુઓએ ઘણી મદદ કરવી જોઇએ.

सरकारी जाहेरखबरो.

નં. ૧૮૬૯ ઇસવી. ૧૮૮૦–૮૧

ઇંગ્રેજી સાનિટરી પ્રાઇમરની નકલો મળતાં મુસ્કેલી પડે છે એવા રીપોર્ટ આવ્યા ઉપરથી નીચે સહી કરનાર ખબર કરે છે કે ફર્સ્ટક્લાસ સર્ટિફિકેટની પબ્લિક સર્વિસની પરીક્ષામાં આ વરસ એ વિષય લેવામાં નહિ આવે.

એ ચોપડીના તર્જુમા હજી મળી શકે એમ નથી તે કારણને લીધે સેકંડક્લાસ સર્ટિફિકેટને માટે એ વિષયની પરીક્ષા થશે નહિ.

મુ. પુના. } કે. એમ ચાટફીલ્ડ.
૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૮૦. } ડીરેક્ટર આવ પબ્લિક ઇંસ્ટ્રુક્શન.

નંબર ૨૦૫૫ ઇસવીસન ૧૮૮૦–૮૧

હાલ કેટલાક દાખલામાં એવું બન્યુંછે કે ધેડ ને ભંગીના છોકરા નિશાળમાં દાખલ થાય તો ઉંચવર્ણના છોકરા જતા રહે એવા સબબથી મહેતાજીઓએ તેમને દાખલ કરતાં આચકો ખાધોછે. કેટલાક ડેપ્યુટી સાહેબોએ પણ એવે પ્રસંગે કેમ કરવું તે બાબતના અમારી પાસે ખુલાસા માગ્યાછે. માટે તેઓની તથા મહેતાજીઓની જાણને માટે અમે નીચેનો હુકમ પ્રગટ કરીએ છઇએ. સરકારી મેનેજમેંટ હેઠેની (પારસી પંચાયત સિવાયની) નિશાળોમાં આવવાનો હક બ્રાહ્મણ વાણિયાના છોકરાનો જેટલો છે તેટલોજ ધેડ, ભંગી, અને બીજી નીચવર્ણના છોકરાઓનો પણ છે. જો તેઓ દાખલ થવાનું કહે, તો મહેતાજીએ એકદમ તેને દાખલ કરવા જોઇએ. જો તે એમ કરવામાં કસુર કરશે, તો પોતે ઘણીજ સખ્ત શિક્ષાને લાયક થશે, કેમકે આ બાબત સરકારનો હુકમ ઘણો સખ્ત છે. જો ધેડ વગેરેના છોકરા દાખલ થયા પછી નિશાળ ખાલી થઈ જશે તો મહેતાજીનો દોષ કાઢવામાં નહિ આવે. એણે તુર્ત એ વાતનો રીપોર્ટ પોતાના ઉપરીઓને કરવો કે તેઓ રેવીન્યુ કે પોલિટિકલ આફિસરોની સાથે મળીને શું કરવું તેનો વિચાર કરશે.

મુ. અમદાવાદ. ૩૦ મી જુલાઈ ૧૮૮૦	જી. બુહ્લર. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. ભા.

નંબર ૨૧૧૬ ઈ. સ. ૧૮૮૦–૮૧

અમારા જાણવામાં આવ્યું છે કે છોકરાઓ જ્યારે પોતાના મા-બાપ કે વાલીની રજાથી પણ જ્યારે નિશાળ છોડવા બાબતનું સર્ટિફિકેટ માગેછે ત્યારે તે આપવામાં આવતું નથી. આવી રીત ઘણીજ દુઃખદાયક અને ખોટી છે. માટે અમે આ ઉપરથી સાધારણ નિયમ કરીએ છઇએ કે માબાપ અથવા વાલીની મંજુરીથી છોકરાઓ એવું સર્ટિફિકેટ માગે ત્યારે તે કાંઈ પણ ઢીલ કર્યા વિના આપવું. જો મહેતાજીની નજરમાં તે ફેરફાર છોકરાના લાભની વિરૂદ્ધ છે એમ આવતું હોય, તો માબાપને કહેવું કે લખવું, પણ તે છતા જો તેઓ માગણી કાયમ રાખે તો ૪૮ કલાકની અંદર સર્ટિફિકેટ આપવુંજ જોઇએ.

અમદાવાદ. ૨ જી આગષ્ટ ૧૮૮૦	જી. બુહ્લર. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. ભા.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER.

OCTOBER 1890.

પુસ્તક ૧૯ મું. | ઓક્ટોબર. | અંક ૧૦ મો.

[illegible]

Contents. | Page

[illegible]

Educational Intelligence [illegible]

Miscellaneous [illegible]

[illegible]

[illegible]

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૯ મું. ઑક્ટોબર સન ૧૮૮૦. અંક ૧૦ મો.

ઇંગ્લંડનો ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૪ થું.

આંગ્લો સાક્સન વગેરે ચારે જાતની પ્રકૃતિ સ્થિતિ.

નાર્મન લોક આવ્યા, ને તેની સાથે જે ચાર જાત મળીને ઇંગ્રેજી કોમ ઉત્પન્ન થવાની હતી તે સઘળી આ ભૂમિપર આવી ચૂકી. પેહેલી ત્રણ વર્ણનું તો સંમિશ્રણ થઈ રહ્યું હતું, અને તેમાં નાર્મન લોક શી રીતે ભળી ગયા તેનું વર્ણન આગળ કરવામાં આવશે. માટે, આ ચારે વર્ણના સ્વભાવ તથા આચારવિચાર કેવા હતા તેનો આ પ્રસંગે કાંઇક વિચાર કરીએતો ઠીક.

બ્રિટન લોક—એ બિચારા તો અહીંવાથી ઘણું કરીને નિર્મૂળજ થઈ ગયા હતા એટલે તેમને વિષે કાંઈ ઝાઝું બોલવાની જરૂર નથી.

એ લોકની પ્રકૃતિ બહુજ આવેશી, સ્વભાવ ખરો ને તીખો, તથા બુદ્ધિ ચપળ ને વિચક્ષણ હતી. તેની સાથે તેઓ ભલા પણ હતા. ઇતિહાસમાં દેખાયા તે વેળા તેઓ વનચર સ્થિતિમાં હતા, તોએ બીજા જંગલી લોકની પેઠે માંહેમાંહે લડી મરતા નહોતા. લડાઈ આવી પડે ત્યારે કેવા નિડરપણાથી લડતા તેનો આપણે પાછળ જોઈ ગયા છીએ. યુદ્ધકળા ભૂલી જવાથી જંગલી સાક્સનોની સામા ટકી શકાયું નહિ, પણ શરણું તો નજ આવ્યું અને આખરે મરી છૂટ્યા. ઇંગ્રેજોમાં જે ઉત્સાહ ને ચંચળબુદ્ધિ છે તેનું મૂળ આ લોકછે એમ ધારવામાં આવેછે.

આંગ્લો સાક્સન—આ લોકની મૂળ પ્રકૃતિ તમોગુણી હતી તેતો આપણે પ્રથમ કહી ગયા. પણ આ તમોગુણ ગાંડો કે આવેશો સમજશો નહિ. તેઓ તો સ્વભાવે ધીરા ને મહા અર્થ બુદ્ધિવાળા હતા. તેથી તેઓ મદોન્મત્ત રેહેતા, પણ કદીએ મદાંધ થતા નહિ. તેથી તેઓ શૂરા ને સ્વાભિમાની બહુજ હતા, તોપણ સમો જોઈ વર્તતા. કોઈ પણ કામ વિચારીનેજ તેઓ આદરતા, અને તેમનો સઘળો તમોગુણ કાર્ય સિદ્ધિમાંજ પ્રકાશતો. આરંભેલું કામ કદી છોડતા નહિ

હાલ આગ્રહનો અમૂલ્ય સદ્‌ગુણ જે ઈંગ્રેજોમાં છે તે એમના આ વનવાસી તીર્થરૂપોની તર્કથીજ વારસામાં આવેલોછે.

આવા સ્વભાવના લોક જે સંસારી કામમાં પડે તેમાં ફતેહ પામ્યા વિના કદી રેહે નહિ. જર્મનીના જંગલોમાં જ્યારે રેહેતા હતા ત્યારે યુદ્ધ એજ તેમનો ધંધો હતો. ત્યાં થોડીક ખેતીવાડી હતી ખરી પણ તે કરવાનું કામ તેમણે ગુલામોનેજ હાથ રાખ્યું હતું. પોતે તો યુદ્ધ કે મદ્યપાનમાંજ મસ્ત રેહેતા. પણ એમનું યુદ્ધ તે યુદ્ધજ હતું. રોમનોએ ઘણા ઘણા જંગલી લોકોને જીત્યા હતા પણ જર્મનો તેમનાથી કદીએ જીતાયા નહિ. ઉલટા એ લોકો તેમના મુલકોપર ટૂટી પડી સદા લૂટફાટ ચલાવતા, અને આખરે એ જાતનાજ કોઈ લોકે એ પાદશાહી રાજને ઊંધું વાળ્યું.

આ લોકને છૂટાપણું બહુજ ગમતું તેથી તેઓ માહિ માહિ પણ કેટલીક અતડાઈ રાખતા. જર્મનીમાં તેઓ રેહેતા તે શહેર કે ગામ વસાવીને નહિ, પણ એક બીજાથી ગાઉગાઉને છેટેજ. નકામું બંધન કોઈ પણ રીતનું વેઠવું નહિ એજ એ લોકનો સિદ્ધાંત હતો.

૨. એમની સ્ત્રીઓ પણ એવીજ શૂરી ને સ્વતંત્ર બુદ્ધિની હતી. તેઓ લડાઇમાં સાથે જતી ને હમેશા મિત્ર પ્રમાણે મનાતી. ઓઝલ પડદાનો કે એ બાયડી કરવાનો ધારો આ લોકમાં બિલકુલ હતો નહિ. સ્ત્રીઓને પુરૂષની પેઠે સઘળી છૂટ હતી, ને તેથી તેઓ શૂરી ને સદ્‌ગુણી નીવડતી.

એમના મૂળ વતનમાં રાજ્યવ્યવસ્થા પણ આ પ્રકૃતિનેજ અનુસરતી હતી. તેઓ લડાઇમાં જતા, ત્યારે પોતામાંથી ગમે તેને સરદાર કરી લેતા. રાજગાદી એમનામાં પરંપરાની નહોતી, પણ રાજકુળમાંથી લોક જેને પસંદ કરે તેજ

રાજા થાય. રાજાનો અખત્યાર પણ વળી હદમાં રાખેલો હતો. મોટાં મોટાં કામતો લોકને ભેળા કરી પૂછે ત્યારેજ તેનાથી થઈ શકે. માંહેમાંહે સમાધાની રાખવા સો સો માણસના જથા બંધાતા અને લડાઈ ટંટો ન થાય તેની તેઓ પોતેજ તપાસ રાખતા. મોટા ગુનાહને માટે જૂદા ન્યાયાધીશો હતા, પરંતુ તે પણ લોકેજ પસંદ કરેલા.

આ ઉપરથી તમે જોશો કે આ લોકને સ્વાધિનપણું બહુજ વાહાલું હતું. કદાપિ તમે કહેશો કે સ્વાધિનપણું કોને નથી ગમતું. સૌને ગમે છે, પણ ગમવા ગમવામાં ફેર છે. આ લોકને તો સ્વાધિનપણું શ્વાસ ને પ્રાણ હતું. એ વિના સઘળાં સુખ તેમને કડવાં ઝેર લાગતાં. સ્વાધિનપણા વિના તેઓ જીવીજ શકતા નહોતા. પરાધિન રહેવા કરતાં મરવું ભલું એમ તેઓને લાગતું અને તેથી તેઓ સ્વાધિનપણાને માટે સુખસંપત્તિનો એકદમ ત્યાગ કરી પ્રાણ આપતાં પણ આચકો ખાતા નહિ.

આ લોક ઈંગ્લાંડમાં આવ્યા પછી ઠરી ઠામ પડ્યા અને સુધરવા લાગ્યા. ત્યાં કાયદાઓ લખાયા અને રાજાને હદમાં રાખવાને સારૂ વિટન નામની મોટી સભા સ્થપાઈ. ઇનસાફ વગેરેનું કામ પણ મૂળને ધોરણે એવું રાખ્યું કે સ્વાધિનતા જળવાય ને જુલમ થાય નહિ. પણ એ વખત લડાઈ ટંટાનો હતો તેથી સર્વેના રક્ષણ તથા સમાધાનીની ખાતર સરદારોને વધારે અખ્તીઆર સોંપવાની જરૂર પડી. એમ થવાથી તેઓ ધીમે ધીમે ઘણા બળવાન થવા લાગ્યા અને આખરે એક મોટો અમીર વર્ગ ઉભો થયો.

જ્યારે ઈંગ્લાંડનું એક રાજ થયું, ત્યારે રાજાનું બળ પણ ઘણું વધ્યું અને વખતે તેઓ મરજીમાં આવે તેમ ચાલતા. તોપણ રાજા ઉપર અમીરોનો જબરો અંકૂશ હતો. વિટન સભામાં તેઓ જે કાયદા મંજુર કરે તે પ્રમાણે રાજાને ચાલવું પડતું. રાજપરંપરાનો ધારો હજી તેમને સૂઝ્યો નહોતો, તેથી રાજકુંવરોમાં વખતે વખત લડાઈઓ ઉઠતી અને દેશમાં હમેશાં તકરારો ચાલતાં. જેની તર્ફ ઘણા અમીર થાય તેને રાજ મળે. આ કારણથી અમીરોની સત્તા હતી તેથી પણ વધી, સાધારણ લોકની સ્વાધિનતા ઘટી, રાજ દરબારમાં તેમને કાંઈ લાભ રહ્યો નહિ, અમીરોમાં અદેખા, કુસંપી, ખુશામતીયા, ને પોતપોતાના સ્વાર્થ તકાવનારા થઈ ગયા, અને તેથી છેવટે

આખો દેશ પરાવાને હાથ ઝપાટામાં આવ્યો ગયો તે વેળા કોઈ પણ વાહારે ધાયું નહિ.

આ ઉપરથી જણાય છે કે આંગ્લો સાક્સન લોકોએ ઈંગ્લાંડમાં એક અપૂર્વ રાજમંડાણની ઉઠાવણી તો કરી, પણ તેમનાથી જોઇએ તેવો મજબૂત પાયો નાંખી શકાયો નહિ, અને તેથી તે અધવચમાંજ ભાગી પડ્યું. તેમનાં સ્વતંત્ર અંતઃકરણે ઉત્તમ રાજનીતિનાં ખરાં તત્વ ઓળખ્યાં તો ખરાં, પણ તેમનાથી જોઇએ તેવી તેની વ્યવસ્થા થઈ શકી નહિ. એ કામને માટે વધારે સૂક્ષ્મ, દીર્ઘ, ને વિસ્તીર્ણ બુદ્ધિની જરૂર હતી. તે આ લોકમાં નહોતો. પણ આ ભાગ્યશાળી દેશને તેવા લોક પણ પરમેશ્વરે મેળવી આપ્યા, અને તેમણે આવી એવું એક રાજમંડાણ ધીમે ધીમે ઉભું કર્યું કે તે તર્ફ હાલ દુનિયાના સઘળા લોક સાનંદાશ્ચર્યથી જોઈ રહ્યા છે.

ચતુર વાંચનાર ચેતી ગયા હશે કે આ લોક તે નાર્મનોજ,પણ તેમનું વર્ણન કરતા પહેલાં ડેનલોક કોણ ને કેવા હતા તે કહેવું જોઇએ.

ઈંગ્લાંડની સંસાર સ્થિતિ સુધારવાને માટે પણ ભિન્ન પ્રકૃતિના લોકની કેટલીક જરૂર હતી. સાક્સનો ઈંગ્લાંડમાં આવ્યા પછી સુધર્યા હતા અને ઘણીએક હુનરકળાઓ દાખલ થઈ હતી, તોપણ હજી એ મુલકના બધા જંગલો કપાઈ રહ્યાં નહોતા અને પૂરે પૂરી ખેતી ચાલી નહોતી. તેઓ ડુક્કરો બહુ પાળતા, અને એજ તેમની મોટી દોલત હતી. તેઓ ઘર બાંધતા તેમાં કાંઈ વગ કે શોભા હતી નહિ. રાચરચીલાનું નામજ ન લેવું અને આખું ઘર ઉકરડા જેવું લાગતું અમીરોના ઘરમાં પણ કાંઈ ઝાઝી ભલીવારે નહોતી. તેમની રીતભાત ફુવડ ને બૂસી હતી. ખુબ ડુક્કરનું માંસ ખાવું, દારૂ પીવો, ને કેફની ધૂનમાં મુડદાની માફક પડી રહેવું એજ તેઓની મોજ હતી. તેમણે આખા યૂરોપમાં ખાઉધરાપણાને માટે મોટું નામ મેળવ્યું હતું. તેમનામાં સુઘડતા બિલકુલ નહોતી અને બધા તેમને ફુવડ કહી ધિક્કારતા. માટે સુઘડ ને રસિક લોકની ખરેખર ઈંગ્લાંડમાં જરૂર હતી, અને તે પણ પેલા લોકના આવવાથી કેટલેક દરજ્જે પૂરી પડી.

ડેનલોક—નાર્વે, ડેન્માર્ક, ને સ્વીડન તર્ફથી એ પ્રથમ ચાંચીઆ તરીકે આવતા. તેઓ સાક્સનો કરતાં પણ વધારે તમોગુણી, ઉછંગળ, ને સ્વાધિન-

તાને ચાહનારા હતા. એ લોકમાં રાજા નામનાજ હતા. પસંદ ન પડે, તો તેને પદભ્રષ્ટ કરતાં તેઓ વાર લગાડતા નહિ. એ લોક સ્વભાવે શૂરા, સાહસિક, નિડર, ને નિર્દય હતા. વહાણની લડાઇમાં તો એમને કોઈ પણ પહોંચી શકતું નહિ. દરિયો ખેડવામાં તેઓ ઘણા હોશીયાર હતા, અને તેઓ ફક્ત ચાંચીયાપણાને માટેજ વહાણ રાખતા હતા એમ નહિ. યૂરોપના ઉત્તરભાગમાં તેઓ ભારે વેપાર ચલાવતા, ને વેપારી વહાણને લૂટતા નહિ. તેઓ ખાણો પણ ખોદી જાણતા, અને ધાતુ કાઢી ભાત ભાતના ઘાટ બનાવતા. તેમને કવિતા તથા ગાયનનો ઘણો શોખ હતો. સ્ત્રીઓ તરફ માન તથા પ્રેમભક્તિથી જોતા.

આ રીતે સાક્સનો કરતાં કેટલી વાતે એ લોક ચડીયાતા જણાય છે, તોપણ મૂળ જાત તો એકજ હતી, અને કેટલીક રજોગુણી પ્રકૃતિની સાથે નિર્દયપણું વધારે હતું. ઈંગ્લાંડ ને ફ્રાન્સમાં એમના નામનો ત્રાસજ વર્તી રહ્યો હતો. એમના મછવા દૂરથી દેખાતા કે કાંઠા પર રડાપોટ થઇ રહેતી, કેમકે એમને મન માખી મારવી ને માણસ મારવું એ સરખુંજ હતું.

દરિયો ખેડવાની ટેવ, સાહસિક સ્વભાવ, ને વેપારની બુદ્ધિ જે ઇંગ્રેજોમાં ઘણીછે તે આ લોકમાંથી આવી એમ ધારીએ તો ખોટું નહિ કેહેવાય.

આંગ્લો સાક્સને જે રાજરચના ઉઠાવી તેમાં આ લોકની પણ કેટલીક મદદ હશેજ, કેમકે તેઓ કડકે કડકે આવ્યા પણ સર્વાળે તેઓની સંખ્યા દેશમાં કાંઇ ઓછી નહોતી. ઈંગ્લાંડના ઈશાન ભાગના લોકો ડેનવંશનાછે એમ ધારવામાં આવે છે. નેલસન એ નામ ડેન લોકોમાં બહુ સાધારણ હતું.

નાર્મન લોક—એ પણ મૂળે તો નાર્વે તરફના ને ડેન જાતના, હતા પણ દોઢસોક વર્ષથી ફ્રાન્સમાં આવી ત્યાંના ઉત્તર ભાગમાં ભારે હાકમી બથાવી પડ્યા હતા. ફ્રાન્સના સુધરેલા મુલકમાં આવ્યા ત્યારે તેઓ હતાતો જંગલી, પણ તેમની રજોગુણ પ્રકૃતિ સુધારાને ઘણી અનુકુળ હતી. સારૂં તેમને સ્વાભાવિકપણેજ ગમતું, અને તે હોંસથી જ્યાં દેખે ત્યાંથી લેતા. ફ્રાન્સમાં વસ્યા કે તુર્તજ તેઓએ પોતાની મેળે ત્યાંની ભાષા, ધર્મ, તથા રીતભાત સ્વીકાર્યાં, અને થોડા વખતમાં તેઓ બીજાથીપણ ચડીયાતા થઈ પડ્યા.

આ વેળા યૂરોપમાં પ્રેમ શૌર્યભક્તિ (શિવલ્રી) એ નામની જે સુધર

રજપૂતી ચાલુ થઈ હતી તેમાં નાર્મનો સૌથી આગળ પડતા હતા. તેઓ બુદ્ધિબળને બહુ માન આપતા અને તેને માટે વખણાતા.

આખા ફ્રાન્સમાં એમનું રાજ આ વેળા ઘણુંજ જબરદસ્ત હતું, કેમકે એ લોક ધીર ને વીર બંને હતા. તેઓ રણમાં જેવા નિડર તેવાજ મસલતમા શાણા હતા. અગમબુદ્ધિ તેમનામાં ઘણી હતી, અને સમજતા કે પરસ્પરના લાભને માટે કાયદાનો બંધ જરૂરનો છે. તેથી તેમના રાજમાં સ્વાધિનતા અને બંદોબસ્ત એ બંને સમાન હતાં.

આવા સદ્ગુણની સાથે કેટલાક દુર્ગુણ પણ તેમનામાં બહુ મોટા હતા. તેઓ મહા અહંકારી ને જુલમગાર લોક હતા. તેઓ પોતાથી નીચલી વર્ણના લોકોને તુચ્છ પશુ જેવાજ ગણતા, અને તેમના સંબંધમાં દયા કે ઇનસાફ શું તે તેઓ સમજતાજ નહિ. વાત કરતાં નીચ માણસનું ખુન કરતાં પણ આચકો ખાતા નહિ. એમના રાજમાં ખેડુ વગેરે લોકો ગુલામની હાલતમાંજ હતા એટલું નહિ, પણ તેમની ઉપર દરરોજ મહા મહા જુલમ ગુજરતો, અને કાલે આપણે જીવતા રહીશું કે નહિ તેનો એ બિચારાઓને જરાપણ ભરોંસો રહેવો નહિ.

નાર્મનોના આ સઘળા ગુણ તેમના ડ્યુક (ઠાકોર) વિલિયમમાં પરિપૂર્ણપણે ખીલી નીકળ્યા હતા. એ જમાનાનો તે ખરેખરો વીર હતો, અને તેની સાથે ઘણો ડાહ્યો, શાણો, અને દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળો પુરૂષ હતો. સ્વભાવે નિર્દય હતો નહિ, પણ કાર્ય સિદ્ધિને અર્થે ગમે એવાં ક્રૂર કર્મ કરવા પડે તો તે બેધાશક કરે એવો હતો.

હાલ જે ઇંગ્લાંડમાં અમીરોછે તે ઘણું કરીને આ નાર્મનોના વંશજોછે, અને બધા ઇંગ્રેજોમાં જે કેટલોક પાદશાહી મિજાજ બુદ્ધિનું વિશાળપણું તથા સુધારાનો શોખ માલમ પડેછે તેનું મૂળ નાર્મન લોકજ જાણવા.

अकबरशाह ने वीरबल.

વર્ષાવસ્તુ વિષે બીજા બધાએ કવિતા બનાવી પણ બીરબલ કાંઈ બોલ્યો નહિ તેથી પાદશાહને આશ્ચર્ય લાગ્યું. એણે કહ્યું કે, બીરબલ, તું કેટલાક

દિવસથી કેમ સભામાં મન મૂકીને બોલતો ચાલતો નથી. કાંઈ જવાબ ન દેતાં બીરબલ દિલગીરી ભરેલે ચેહેરે નીચું જોઈ રહ્યો. પ્રેમાણ ફૈઝીએ કહ્યું કે, સાહેબ, જે દિવસથી એના ઉપર પેલું આળ આવ્યું હતું ત્યારથી એ પહેલાના જેવો હસમુખો દેખાતો નથી.

બાદશાહ બોલ્યા કે જો તે વાતનો ખર્ખરો હજી એ એના મનમાં રેહેવા દેતો હોય, તો એને ગાંડો જાણવો. એ અમારી તપાસમાં કેવળ નિર્દોષ ઠર્યો છે અને અમારી પ્રીતિ એના ઉપર હતી તેથી પણ હાલ અધિક છે. બીરબલે નમ્રતાથી ઘણી ઘણી તાજીમની સાથે કહ્યું કે ખુદાવંદ સાહેબે તો આપના હમેશના કૃપાળુ સ્વભાવ પ્રમાણે મને પાછો પ્રીતિમાં સંપૂર્ણ રીતે દાખલ કર્યો છે, તોપણ મારી જે ફજેતી થઈ તે મારા મનમાંથી હું બહુ કરૂંછું તોપણ દૂર થતી નથી.

પેલા જોશીએ કહ્યું, સાહેબ, બીરબલ ખરૂં કહે છે. બદનામી બહુ બૂરી ચીજ છે અને તે સારા માણસના અંતઃકરણમાં રાત દાહાડો સાલ્યાજ કરે.

बदनामी बूरी बहुत जगमें जान निशंक

एक कलंकके कारने क्षण क्षण क्षिणहिमयंक.

અર્થઃ—નિશ્ચય જાણો કે જગતમાં બદનામી બહુજ ખરાબ છે. ચંદ્ર આવો રૂડો અને સર્વ પ્રિયછે તોપણ એક જુજ કલંક લાગ્યું છે તે કારણથી તે પળપળ (પોતાના દિલમાં બળીને) ક્ષિણ થઈ જાયછે.

બાદશાહે કહ્યું કે તમારો તર્ક તો ઠીક છે, પણ ચંદ્ર ને બીરબલ બંને મને તો પેલા જણાયછે જગન્નાથ, તમે કાંઈ બંનેને શીખામણ રૂપ બોલો કે તેઓ પોતાની ગાંડાઈ મૂકી દે. જગન્નાથ કહે, ચંદ્રને તો આરંભમાંજ બોધ મળ્યો છે તેથી ક્ષિણ થાય છે તો ખરો, પણ પાછો પોતાની મેળેજ સમજીને વૃદ્ધિ પામે છે, અને મને આશા છે કે બીરબલ પણ તેમજ કરશે. તે છતાં આપની આજ્ઞા છે, તો પહેલાં એક દુહો મારે પોતાને માટેજ કર્યો હતો તે બોલુંછું.

क्योंहि किंई क्षिण सब कला ! सुन शशके कटुबैन ?

रसदर्शीकी नजरमें अमृत पें तूं एन.

ભાવાર્થઃ-તેં તારી સઘળી કળા ક્ષિણ કેમ કરી નાંખી ? શું શઠ માણસના કડવા બોલ સાંભળીને ? એમ તારે કદી પણ કરવું નહિ, કેમકે રસના સમજવા વાળાની નજરમાં તો તું સદા અમૃતથી પણ સરસ છે.

આ દૂહો ચંદ્ર અને કવિ એ બંનેને સરખીજ રીતે લાગુ પડેછે. શરદ પૂનેમની રાત્રિએ કેટલાંક માણસો ભેગા થઇને ચાંદની ખાતા હતા. બધા આનંદમાં તલ્લિન થઈ ગયા છે તે વેળા તેમાંથી કોઈ નીરસ માણસ બોલી ઉઠયો કે ચંદ્ર ગમે એવો ખીલે પણ એમાં પેલું કલંક છે તે કાંઈ ઢાંક્યું રહેતું નથી. આ પ્રસંગે આવું વચન બધાને વસમું લાગ્યું પણ કોઈ બોલ્યું નહિ. પંદરે દહાડા પછી તેઓ પાછા દીવાળીને દિવસે રાતને સમે મળ્યા. તે વેળા જુએ છે તો ચંદ્રની સઘળી કળા નાશ પામી ગએલી અને આકાશમાં અંધારૂં ઘોર તે ઉપરથી તેમાંના કોઈ રસિક માણસે કાંઇક રીસ તથા ઉદાસીની સાથે ઉપલો દૂહો કહ્યો.

કવિ પક્ષે તો એનો અર્થ સ્પષ્ટજ છે. શઠ લોકનો અનાદર જોઈ મનમાં મૂઝાઇને કોઈ કવિ પોતાની કાવ્યકળા પ્રકાશનો બંધ પડ્યો હશે તેને કોઈ રસના સમજનારે ઉત્તેજન આપવા ઉપર પ્રમાણે કહ્યું.

બીરબલ અત્યાર લગી તો ચૂપ બેની રહ્યો હતો, પણ આ પ્રસંગે તેનાથી બોલ્યા વિના રહેવાયું નહિ. એણે કહ્યું પંડિત રાજે એ અર્થ તો બરાબર લગાડ્યા પણ હું ધારૂં છું કે જે અર્થે એમણે એ દૂહો મૂળ રચેલો તે તો કાંઈ જૂદોજ હશે. જગન્નાથે હસીને કહ્યું કે બીરબલે પરીક્ષા તો સારી કરી. એનો અર્થ શૃંગાર પક્ષે પણ થઈ શકે છે. એમાં ખંડિતા પ્રતિ દક્ષનાયકની ઉક્તિ છે.

પછીથી સભામાં ચર્ચા ચાલી કે લોકમાં નિંદા થાય તેથી ડરી રહેવું એ સારૂં કે પોતાની નજરમાં જે યોગ્ય લાગે તે કર્યાજ જવું. કોઈ કહે કે જગતનો સ્વભાવ તો છિદ્ર શોધવાનોજ છે અને તેના બોલવા ઉપર કાંઈ લક્ષ આપવું જોઇએ નહિ. કોઈ કહે કે પંચ ત્યાં પરમેશ્વર, ને પાંચ માણસ કાંઈ ખોડ કાઢે તો તે ખરીજ જાણવી. બીરબલના સામાવાળીયામાંથી કોઈ તજવીજથી એમ પણ બોલ્યો કે ચંદ્રમાં કલંક છે તેજ કોઇની પણ તે કહેવાની હિંમત ચાલે છે કેની ? આ ઉપરથી બીરબલને ગુસ્સો ચડ્યો. ને તે નીચે

પ્રમાણે બોલી ઉઠ્યો.

मृदुमयंक कलंक जन ताकत भाखत मुग्ग
दुष्ट दृष्टि नहि करशके सूर सूर सन्मुग्ग.

અર્થઃ—ચંદ્ર કોમળ સ્વભાવનો છે તેથી તેનું કલંક માણસ તાકી તાકીને જુએછે અને મોઢે પણ કહેછે, પણ શૂરા સૂર્યની સામા જરા નજર કરવાની પણ તે દુષ્ટની હિંમત ચાલતી નથી.

બાદશાહ આ સાંભળીને રાજી થયો પણ એક બીજાને મહેણાં ટોણાં મારતા બંધ થાય એમ ધારી વાત ફેરવી, અને કહ્યું કે આ સુંદર વર્ષા ઋતુ ચાલેછે તે મૂકીને તમે બીજા વિષય ઉપર શા માટે કલહ કરોછો. કોઈ બોલ્યું કે દરિયામાં આ વખતે જોવા લાયક તમાશો થઈ રહેછે. ઉપરથી મુશળ ધાર વરસાદ પડે અને નીચેથી દરિયાના મોજાં ઉછાળા મારી વાદળાંને જઈ અડે તેથી આખું જગત જળમય દેખાય છે. જોશી-કવિએ કહ્યું કે એ વિષે મેં કાંઈક કવિતા કરી છે તે સાંભળો.

ज्यावादलको सिंधुजल उछलहि भेटत आप
वर्षाऋतु मे हर्षते, देख स्वसुत प्रताप.

અર્થઃ—વર્ષા ઋતુમાં દરિયાનું પાણી ઉછળીને વાદળાંને જઈ મળે છે, કેમકે મેઘ જે પોતાનો પુત્ર છે તેનો આ વેળા આવો મોટો પ્રતાપ જોઈને ઘણો હરખ થાયછે. મેઘને દરિયાનો પુત્ર કહેવાનું કારણ એ કે તેના પાણીની વરાળ થવાથીજ તે ઉત્પન્ન થાયછે.

જગન્નાથે કહ્યું કે જોશીએ કવિતા ઠીક કહી સંભળાવી કેમકે એમાં વર્ષાઋતુના વર્ણનની સાથે વત્સલરસ પણ આવ્યો.

વરસાદના ઝીણાં ઝીણાં ટપકાં પડતાં જોઈ કોઈએ કહ્યું કે આકાશમાં આટલું બધું પાણી ભર્યું છે તે છતાં વરસાદ કેવો કૃપણ છે કે ટીપું ટીપુંજ આપેછે. રાજા તોડરમલે કહ્યું કે આ પ્રમાણેજ મૂર્ખ લોકો ડાહ્યા રાજાઓની નિંદા કરે છે, પણ તેમણે મેઘ રાજાની કૃતિ જોઈને વિચારવું જોઈએ.

बूंद बूंद घन देत जल जदपि सिंधु समतोल
अखंड भानीपाल वर्षा करे भर्तानि दोल.

અર્થઃ—મેઘરાજાની પાસે દરિયા જેવડો મોટો ભંડાર છે તો પણ તે ટીપે ટીપેજ પાણી આપેછે જેને આખી પૃથ્વી પામીછે તે તે અનીતિનો દોષ કેમ કરે!

એ સાંભળી જગન્નાથ પંડિત નીચે પ્રમાણે બોલ્યા.—

नदी नवा जल पायके फूली फिरा मन ख्वार
फिर मोसम के उपरवत धूल हुई निर्धार.

એનો અર્થ એવો છે કે વરસાદનું નવું પાણી એક નાની નદીમાં આવ્યું કે તે એકદમ ફૂલી ગઈ એટલે મોટું પૂર આવ્યું અને ચોતરફ રેલાઈ ગઈ તેથી આસપાસ જેટલા બાગબગીચા, ને ગામો હતા તે પણ સઘળા ખરાબ થઈ ગયા. એ રીતે પોતાની આબાદીના વખતમાં એ નદીએ પોતાનું કે પારકું કાંઈ ભલું કર્યું નહિ, પણ ઉલટી બધાને દુઃખ રૂપ થઈ પડી. પછી જ્યારે ઉન્હાળામાં પાણીના અછતનો વખત આવ્યો, ત્યારે તે પોતેજ સૂકાઈ ગઈ,ને ત્યાં ધૂળ ઉડવા લાગી તો બીજાને તે વેળા તે શો ફાયદો કરી શકે! મતલબ અણસમજું ઉછાંછળા માણસો બીજાને કાંઈ પણ ફાયદો કરતા નથી પણ પરિણામે પંડને અને બીજાને તેઓ દુઃખ રૂપજ થઈ પડેછે.

આ કવિતા સાંભળી સઘળાનાં દિલ બહુજ રંજન થયા. બાદશાહે પ્રસન્ન થઈ કહ્યું કે જગન્નાથ કવિની વાણીમાંજ મીઠાશ રહેલી છે. હવે તો બીરબલ એનો ખેદ મૂકી દે અને પ્રફુલ્લિત ચિત્તે વર્ષા ઋતુ વિષે કાંઈ કવિતા કરે તો પછી આપણા આનંદમાં કાંઈ ન્યૂન રહે નહિ.

બીરબલે કહ્યું કે આપના હુકમ આગળ ખેદ કે દિલગીરીની શી તાકાદ છે કે તે ટકી શકે. એમ કહી કવિતા કરવા સારૂ આકાશ ભણી એણે સહજ નજર કરી જોય છે તો આકાશમાં મનોહર શોભા થઈ રહી હતી. સૂર્ય આથમવાનો વખત હતો, પશ્ચિમ દિશા અજબના રંગોથી દીપી રહી હતી, માથા ઉપર મેઘધનુષ્ય ઝળકી રહ્યું હતું, અને પુનેમ હતી તેથી પૂર્વ ભણી ચંદ્ર પણ ઉગી હતો. મહેલના બાગમાં માંડવા નીચે એ દરબાર બેઠક હતી તેથી વનસ્પતિ શોભાનો પણ કાંઈ પાર નહોતો. બીરબલ તો, આ સૌંદર્યસિંધુમાં ગરકજ થઈ ગયો, અને શું કરૂં ને શું મૂકી દઉં તેની એને કાંઈ સૂઝ પડે નહિ.

એટલામાં પડો ફૂંકતા મિયાં અબ્દુલ રઝાક ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને

તેના દેખાવ ઉપરથી જણાયું કે કાંઈ અગતની ખબર લાવ્યોછે. એણે તુર્ત આવીને બાદશાહના હાથમાં કાંઈ કાગળ આપ્યો, બાદશાહ ઝપાટામાં તે કાગળ ઉપર નજર ફેરવી ગયા, ક્ષણેક વિચાર કર્યો, ને પછીથી જાહેરમાંજ કહ્યું કે અબુલ ફઝલ, એમાં કાંઈ ગભરાવા જેવું નથી. કાલે અમે પંડેજ ફક્ત બે હજાર સવાર લઈને એ રાજા ઉપર ચઢીશું. પણ મને આશ્ચર્ય લાગે છે કે ચંદ રાજાની ઉપર હું આટલી બધી પ્રીતિ રાખતો હતો તે છતાં એણે બંડ શા માટે કર્યું હશે.

આ સાંભળી બધા નીચું જોઈ રહ્યા, કેમકે બધાના જાણવામાં હતું કે કેટલાક વખતથી સઘળા રજપૂતો ધુંધવાઈ રહ્યા હતા, અને તેનું કારણ એ હતું કે કેટલાક વખતથી અકબરશાહના જનાનામાં દરશુક્રવારે મોટી મોટી રજપૂતાણીઓને બોલાવવામાં આવતી, ત્યાં બજાર ભરાતો, અને વખતે પાદશાહ પંડે તે જોવાને નિમિત્તે ત્યાં જતો. એમાં બગાડો તો કાંઈ નહોતો, પરંતુ રજપૂતોના જીવ એથી બહુ કચવાતા હતા. પણ આ વાત પાદશાહને મોંઢે કોણ કહે ? રાજા તોડરમલે બીરબલને ઇશારત કરી કે તું બટક બોલો છે તેથી તારાથી કહેવાય તો મશ્કરીમાં કહે એણે માથું ધુણાવી કહ્યું કે ઠીકછે.

બાદશાહ તો બીજા દિવસની કુચને માટે અબુલ ફઝલને સૂચના આપી રહ્યા કે જાણે કાંઇ નવિન બન્યુંજ નહોય તેમ હસતે મોંઢે બીરબલ તર્ફ જોઇને કહ્યું કેમ હજી તારી કવિતા તૈયાર થઈ કે નહિ. હાજી, એમ કહી બીરબલ નીચે પ્રમાણે બોલ્યો.

> रंग त्रिरंगे ममोहरी पतारि [1]पयोधरी वृंद
> [2]मित्र ठरा थिर रक्तहो चारु चढाया चंद.

જ્યોર્જ વાશિંગ્ટન અને વિલિયમ ટેલનાં ચરિત્ર.

એ નામનું પુસ્તક તેના બનાવનાર રાજ્યશ્રી ગણપતરામ વેણીલાલ ઓઝાની તર્ફથી મળ્યું તેની પહોંચ ઉપકારની સાથે કબુલ કરીએ છૈએ.

---

૧ વાદળી. ૨ સૂર્ય.

એ ચરિત્રો ઇંગ્રેજી ઉપરથી ભાષાંતર કરેલા છે. આ ગ્રંથ કર્તાએ પ્રથમ પણ એવાજ કામથી દેશની સેવા બજાવેલી છે અને એમનું નામ અમે આશા રાખીએ છઇએ કે વાંચનારાઓને છેક અજાણ્યું નહિ હોય. એ બાઈ ભાષાંતરને માટે ઘણાજ ઉપયોગી વિષય પસંદ કરે છે અને પછીથી પોતાની શાંત સુઘડ ભાષામાં એવી રીતે લખે છે કે તે તર્જુમા છે એમ ભાગ્યેજ કોઇને માલમ પડી શકે. ભાષા હમેશાં શુદ્ધ અને પ્રાંતભેદની જરા પણ છાયાવિનાની માલમ પડેછે. આ ગ્રંથમાં * 'ખબર' ને નરજાતિ લગાડીછે તે સિવાય બીજી એકે કાઠીયાવાડીરૂપ એમાં નથી. તેમજ આ ઇંગ્રેજીમાંથી ભાષાંતર છે તો પણ એમાં ઇંગ્રેજી રીતની વાક્ય રચનાને ખંતથી દૂર રાખી છે. અગરજો કે, "જેમકે" "જે કે" વગેરે શબ્દાવળીઓ કોઈ કોઈ ઠેકાણે વાપરી છે તે ગુજરાતી રૂઢિની વિરૂદ્ધ તોપણ તે સ્થળે તે વાક્યોના અર્થ રસને જાળવવા એવી અવસ્થની જણાય છે કે તે દોષ છે એમ અમે કહેતા નથી. માત્ર એ તર્ફ આ અનુભવી ભાષાંતર કર્તાનું લક્ષણ ખેંચવાને અર્થે અમે તે વાત સંભારીએ છઇએ.

વાશિંગ્ટન અને ટેલ એ બંને પુરૂષોના ચરિત્ર એવાં તો અગત્યના ને સુબોધકારી છે કે તેની માત્ર નોંધ લઇનેજ બેસી ન રહેતાં કાંઇકસાર આપવો દુરસ્ત ધારીએ છઇએ.

અમેરિકામાં સ્વતંત્ર સંસ્થાનો કહેવાય છે તેમાંના વર્જિનિયા સંસ્થાનમાં જ્યોર્જ વાશિંગ્ટન ૧૭૩૨ માં જન્મ્યો તે વેળા આ સંસ્થાનો સ્વતંત્ર નહોતા, પણ ઇંગ્લાંડની સરકારને તાબે હતાં કેમકે એ સંસ્થાનોમાં વસેલા

---

* આ 'ખબર' શબ્દની [illegible]રંભિગાર લેવાનું કારણ એ છે કે આ દેશ કાઠીયાવાડમાં હાલ ઘણોજ [illegible]ચારણ થઈ પડ્યોછે અને એ વિષે લખવાની પણ કેટલાક ગૃહસ્થો તર્ફથી એમને ભલામણ થઈ હતી. કવિ દલપતરામ (જે કાઠીયાવાડના વતની છે) તે કહે છે કે હું નાનો હતો ત્યારે એ શબ્દ કાઠીયાવાડમાં નારિજાતિમાંજ બોલાતો હતો, પણ એક પ્રસંગે લાંગ સાહેબ નરજાતિમાં બોલ્યા, તેમનું શાસ્ત્રી રાજસ્થાની કામદારો બોલવા લાગ્યા, અને છેવટે ધીમે ધીમે એ રીતે સઘળાનાં બોલવામાં પેઠી. આ રીતની ઉત્પત્તિ ગમે તેમહો, તોપણ ગુજરાતીભાષા બોલનારા બધા લોક નારિજાતિ બોલેછે તેમજ બોલવું એ શુદ્ધ કહેવાય એમાં કાંઈ શક નથી.

લોક મૂળ ગ્રેટબ્રિટનથીજ આવેલા હતા. એ સંસ્થાનોએ સ્વતંત્રતા મેળવી તેમાં ઘણી મહેનત વાશિંગ્ટનની હતી, અને એ માટે એનું નામ જગતમાં અમર થઈ રહ્યું છે. એ એક પાટીદારનો છોકરો હતો. પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથીજ જણાવવા લાગ્યાં. છોકરાઓની ટુકડીઓ કરી તેમને કવાયત કરાવતો તથા કિલ્લાઓ સર કરવાની રમત રમતો. જે કામ કરતો તે ધ્યાન તથા ખંતથી ચોખ્ખુંજ કરતો, ને પોતાની ફરજો બજાવવા તરફજ એનું હમેશાં લક્ષ રહેતું.

એને કેળવણીમાં તો માત્ર લખવું વાંચવું, હિસાબ, અને ક્ષેત્ર ભૂમિતિ એટલુંજ શીખ્યું હતું. ઉંચી કેળવણીને માટે તો તે વેળા ઈંગ્લાંડ જવું પડતું, અને તેમ તો અમેરિકાના થોડાજ માબાપ કરી શકતા હતા. પણ જેટલું ભણ્યો હતો તેટલું પાકું ને સચોટ હતું. ૧૬ વર્ષની ઉમરે એને સારૂ સરકારી દરીઆઈ નોકરીનો પટ્ટો એના ભાઈએ મેળવી આપ્યો, પણ એની માએ ના પાડવાથી તે વિચાર બંધ પડ્યો. બે એક વર્ષ પછી એ મોજણીદારનો ધંધો કરવા લાગ્યો. એમાં એણે સારૂ માન તથા પૈસા મેળવ્યા, કેમકે એ કામ તે બહુ સારી રીતે કરતો. એ દરમ્યાન એનો મોટો ભાઈ માંદો પડવાથી એણે એ કામ છોડી દીધું અને તે પાણી ફેર જતો હતો ત્યાં તેની મહાવજત રાખવાને સારૂ જોડે ગયો. પણ એના ભાઇને આખરે સારૂં થયું નહિ. તે મરી ગયો ત્યારે પોતાની સઘળી મિલ્કત પોતાની છોકરીને આપતો ગયો. પણ પાછળથી તે છોડી સંતતિવિના મરી જવાથી જ્યોર્જ વાશિંગ્ટન પોતાની બાપીકી જાગીર માઉંટવર્નનનો ખૂદ માલીક થયો.

આ વેળા અમેરીકામાં ફ્રાન્સ ને ઈંગ્લાંડની સરહદ બાબત તે બંને રાજ વચ્ચે તકરારો બહુ ઉઠવા લાગી હતી. તેથી ત્યાં સંસ્થાનિક શિરબંધી લશ્કર તૈયાર કરવામાં આવ્યું, અને તેમાં વાશિંગ્ટનને મેજરની જગા મળી. એ કામ એણે એવા ડાહાપણથી બજાવ્યું કે ફ્રેંચ લશ્કરમાં કોઇને કોલકરારને નિમિત્તે મોકલવાનો ઠરાવ થયો ત્યારે ઈંગ્રેજી ગવર્નરે એને તે કામનો કમિશનર નીમ્યો. કોલકરાર તો થયા નહિજ, પણ જે જે મતલબસર એને મોકલવામાં આવ્યો હતો તે એણે ફતેહમંદીથી પૂરી પાડી. અંતે એ બે રાજ વચ્ચે લડાઇનો વખત આવી પહોંચ્યો અને તેમાં એને લેફટેનેન્ટ કર્નલની જગા મળી. પેહેલી લડાઇમાં એણે સારી ફતેહ મેળવી અને થોડા વખતમાં

જનરલ મરી જવાથી એને તે અધિકાર મળ્યો.

આ લડાઈ આગળ વધતાં ઇંગ્લાંડથી સનંદી લશ્કર આવ્યું. તેના જનરલે એની પ્રથમની પદવી સાથે પોતાના હાથ નીચે "એડી કાંગ" કરીને એને રાખ્યો. આ જનરલની આડાઈ તથા અણુસમજને લીધે લડાઈનું પરિણામ ઘણુંજ નઠારૂં નીપજ્યું, પણ તેમાં વાશિંગ્ટનને તો જશજ મળ્યો અને દુનિયામાં જાહેર થયું કે જો એની સલાહ પ્રમાણે જનરલ ચાલ્યાં હોત તો ઇંગ્રેજ સરકારની ફતેહ થાત. આ હારથી અમેરિકાના ઇંગ્રેજોનો જુસ્સો ઉશ્કેરાઈ આવ્યો અને તેઓએ પોતાના ખરચથી પાછું સિરબંધી લશ્કર એકઠું કરી ફ્રેંચ સંસ્થાનો ઉપર વેર વાળવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ વેળા એની આબરૂ એટલી વધી ગઈ હતી કે વર્જિનિયા તર્ફના લશ્કરનો એને સેનાપતિ કર્યો અને ઈ.સ. ૧૭૫૫ માં એ આખા લશ્કરનો મુખ્ય સેનાપતિ થયો. સંસ્થાનિક સત્તાધારીઓની દીર્ઘ સૂત્રતા તથા સુસ્તીને લીધે આ લડાઇમાં એને કાંઈ ભારે પરાક્રમ કરી બતાવવાનો પ્રસંગ મળ્યો નહિ, પણ રક્ષણ કરવાની લડાઇનો એને ઘણો અનુભવ થયો અને આગળ જતાં તે એને તથા એના દેશને બહુજ કામ લાગ્યો.

આ લડાઈ થઈ રહ્યા પછી એ નવ વર્ષ સુધી ઘેર જઇને પોતાની પાટીદારીના કામમાં ગુંથાતો. એની પાસે ભાંયભાડું બહુજ હતું અને તેથી તેની દેખરેખમાં એનો સઘળો વખત જતો. દરરોજ તે સવારથી સાંજસુધી ખેતરોમાં ફરતો, સઘળા ને કામ ચીંધતો તથા તપાસતો. આગળ મોટા અધિકાર ઉપર ગયો તે વેળા પણ દર અઠવાડીએ તે પોતાની ખેતીની હકીકત તથા હિસાબ મંગાવતો, અને એ હુકમ લખી મોકલે તે પ્રમાણેજ એના મહેતાથી થતું. હમણા તો નાનામાં નાનું કામ પોતે જાતે જઈ તપાસતો અને બીજાને ભરોસે રહેતો નહિ. એ મહેમાનદારી પણ ખરા જમીંદારની પેઠે કરતો. એને મોજ શોખમાં ફક્ત શિકાર કરવાની ટેવ હતી,અને તે પણ એવી નહિ કે તેથી એનું કામ બગડે. આવી રીતે પોતાના ઘર ધંધામાં લાગેલો છતાં સાર્વજનિક કામોમાં તેટલોજ ઉદ્યોગી તથા ખંતી હતો. રાજસભામાં ચૂંટી કઢાયાથી જે જે એને માથે કામ આવી પડતું તે જાણે પોતાના ઘરનું હોય તેવીજ કાળજીથી કરતો.

પણ હવે એને પોતાના દેશને માટે બહાર પડવાનો વખત પાસે આવ્યો

હતો. ઇંગ્લાંડને અમેરિકાના સંસ્થાનો વચ્ચે ક્યારની બેદિલી ચાલતી હતી તે ૧૭૭૩-૭૪ માં ઘણીજ વધી ગઇ, અને બધા સંસ્થાનોએ મળીને ઇંગ્લાંડની સામા થવાને કાનગ્રેસ નામની સભા સ્થાપી. વર્જિનિયા તર્ફના સાત ગૃહસ્થો એ સભામાં ગયા તેમાં વાશિંગ્ટન પણ હતો. તેણે ત્યાં જઈ પોતાનો હમેશનો ખંતી સ્વભાવ જણાવ્યો અને થોડા વખતમાં તે આખી સભામાં સંપૂર્ણ વાકેફગારી અને ઉંડી વિચાર શક્તિને માટે સર્વોપરી ગણાવા લાગ્યો. આ સભાએ શાયંદાસરે ઘણા ઉપાયો લઇને ઇંગ્લાંડના રાજા આગળ પોતાની દાદને પહોંચવાની ઘણી મહેનત કરી, પણ કાંઈ વળ્યું નહિ અને તેથી સંસ્થાનોના સ્વરક્ષણને સારૂ એક સૈન્ય ઉભું કરવાનો ઠરાવ કર્યો. આ વેળા સર્વાનુમતે વાશિંગ્ટન મુખ્ય સેનાધિપતિ થયો. આ વખત એની ઉમર ૪૩ વર્ષની હતી. હવે પછીના આઠ વર્ષ સુધીનું એનું ચરિત્ર એ અમેરિકાનોજ ઇતિહાસ છે તેથી તે અહિંયા વિસ્તારવાની જરૂર નથી.

ઇંગ્લાંડ જેવા જોરાવર રાજની સાથે આથડીને સ્વતંત્રતા મેળવવી એ કાંઈ નાનું સૂનું કામ નહોતું. સંસ્થાનોના લશ્કરમાં કાંઈ પણ ઢંગ કે ધડો નહોતો. તેને સારી સ્થિતિમાં આણવા તર્ફ વાશિંગ્ટને પ્રથમ પોતાનું ધ્યાન લગાડ્યું. એને જે સુધારો કરવો હતો તે સિપાઇઓની મર્જીની વિરૂદ્ધ, અમલદારોની પરસ્પરની અદેખાઇની સામે, અને અનિશ્ચિત ને બહુ વિચારની કાંગ્રેસને સમજાવીને કરવાનો હતો પણ એ પોતાની ખંતથી મચ્યો રહ્યો અને ડાહાપણથી ને તજવીજથી લશ્કરની સ્થિતિ સુધારવાને શક્તિમાન થયો. એણે ઇંગ્રેજોની સામા સંસ્થાનો નો સારો બચાવ કર્યો ને તેમને ફાવવા દીધા નહિ.

આખરે વાશિંગ્ટન, વગેરે શાણા પુરૂષોની ઇચ્છા પ્રમાણે સંસ્થાનોએ પોતાની સ્વતંત્રતાનો ઢંઢેરો બહાર પાડ્યો. આથી લડાઇ વધી. આ વેળા એમની મદદે ફ્રાન્સથી લશ્કર આવ્યું. આ આખી સ્વતંત્રતાની લડાઇમાં પણ કોઈ ભારે પરાક્રમ નોંધી રાખવા લાયક બન્યા નથી. કેમકે ઇંગ્રેજો આ બંડ સાંભળીને બાપભીતજ થઈ ગયા હોય તેમ તેઓએ કાંઈ પણ જુસ્સાથી લડાઇ ચલાવી નહિ, અને છેવટે તેમની સ્વતંત્રતા કબુલ રાખી.

આ સમયે વાશિંગ્ટનની નિર્મળ દેશભક્તિ બતાવનારો એક અજાયબ જેવો દાખલો બન્યો. ઘણા વખતસુધી લડાઇ પહોંચવાથી લોકો કંટાળી ગયા,

ટોળાંઓ પડી ગયાં હતાં, અને કેટલાક એમ ધારવા લાગ્યા હતા કે પ્રજા સત્તાક રાજ કદી પણ નીભી શકનાર નથી. તેઓનો એમ વિચાર હતો કે રાજા તો જોઇએજ. લશકરનો ઘણો ભાગ આ મતનો હતો અને તેમના વિચારથી એક મોટા અમલદારે વાશિંગ્ટન ઉપર એક લાંબો કાગળ લખીને તેમાં છેવટે વિનંતિ કરી કે તમે રાજા એ નામે નહિ તો ડિરેકટર એ નામે સઘળું રાજ તમારા હાથમાં લો. ઘણા દેશમાં સ્વતંત્રતાનો બેડો છેક કીનારે આવી આ પ્રમાણે ભાગી ગયોછે. લોકો મૂથેછે, લડેછે, અને જીતેછે પણ ખરા પરંતુ છેવટે લશ્કરી બળ વધી જાયછે અને તેનો સેનાપતિ રાજા થઇ પડેછે. ક્રામવેલ અને બોનાપાર્ટે એમજ કર્યું હતું. પણ વાશિંગ્ટન જૂદા પ્રકારનોજ મહા પુરૂષ હતો. આ કાગળનો જે તેણે જવાબ લખ્યોછે તે તેનું મહાત્માપણું સંપૂર્ણ રીતે દર્શાવેછે. એણે એ સૂચના ગુસ્સાની સાથે તુછકારી નાંખી એટલુંજ નહિ પણ તેને સમજાવી એવા વિચાર પોતાના મનમાંથી કાઢી નંખાવ્યા. વાશિંગ્ટનના જેવા ખરેખરા નિર્લોભી દેશ ભકત આ જગતમાં થોડાજ થયા હશે. ધન્યછે એના માતપિતાને કે રાજના લોભમાં કાંઇ પણ ન ખેંચાતા પોતાના દેશનું શી રીતે ભલું થાય તે તર્ફજ હમેશાં પોતાની દ્રષ્ટિ રાખી. લડાઇ પૂરી થઇ કે તેની સાથેજ પોતાના ઓધાનું રાજીનામું આપી જાણે કાંઇ થયુજ નહિ હોય તે પ્રમાણે પાછો માંઉટવર્નનમાં જઇને પાછો પોતાના ખેતીવાડીના કામમાં હરખથી લાગ્યો, અને તેની સઘળી રીત-ભાત તથા વર્તણુક પહેલાંના જેવીજ હતી.

પણ આ શાંતિ તે ઘણા વખત સુધી ભોગવી શક્યો નહિ. હજી એના દેશને એની સેવાની જરૂર હતી. એ સંસ્થાનીઓએ ઇંગ્લાંડની ઝૂંસરીતો ફેંકી દીધી પણ રાજ ધોરણ બાંધવાનું મહાભારત કામ બાકી હતું. સ્વતંત્રતો થયા પણ એક બીજાનો સ્વાર્થ તાકતાં બધા સંસ્થાનો પાયમાલ થઇ જાય એવો પણ સંભવ હતો. ઘણા સંસ્થાનોનો વિચાર એવો હતો કે 'કાંગ્રેસ'ને ઝાઝો અખ્તિયાર ન આપતાં પોતપોતાનાજ હાથમાં રહેવા દેવો. વાશિંગ્ટન જેવા થોડાક શાણા માણસો સમજતા હતા કે આ ખરાબીનો રસ્તોછે અને મુખ્ય સત્તાને સર્વોપરી કર્યા વિના રાજ ચાલેજ નહિ. તેથી વાશિંગ્ટને ખાનગી કાગળ પત્રો લખી બધાને સારી શિખામણ આપી, અને આખરે રાજધોરણ મુકરર કરવાને માટે દરેક સંસ્થાનો તર્ફથી માણસો મોકલવાનો વખત

આવી પહોંચ્યો. વર્જિનિયા તરફથી એનેજ પસંદ કર્યો અને એની આ વેળા ત્યાં જવાની મર્જી નહોતી તો પણ બધાનો આગ્રહ જોઈ કબુલ કર્યું. એ નેમણુક થતાંની સાથેજ તે ઇતિહાસ તથા રાજનીતિના ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવા મંડી ગયો. આ પ્રમાણે તૈયાર થઈ તે ફિલેડેલ્ફિયામાં ગયો અને ત્યાં સઘળા સભાસદોએ એક મતે એને પ્રમુખસ્થાન આપ્યું ત્યાં લગભગ ૪ મહીના સુધી સાંજના ૫-થી ૯ કલાક સુધી બેસીને એણે એક રાજબંધારણ ઘડી કાહાડ્યું. એવા ડાહાપણથી તથા સમયને અનુસરી રચ્યું હતું કે તે સઘળાને પસંદ પડ્યું, અને અમેરિકાના સ્વતંત્ર રાજનો પાયો ઘણોજ મજબૂત નંખાયો.

આ રાજ બંધારણની રૂએ હવે બધા દેશની તરફથી એક માણસને પ્રેસિડંટ દાખલ ચૂંટી કાઢવાનો સમારંભ ચાલ્યો. આખરેણે એક અવાજે આ મોટા જોખમ તથા માનભરેલા સર્વોપરી ઓધાને માટે વાશિંગ્ટનનેજ પસંદ કર્યો. એની આખી જિંદગીમાં આ દાહાડો ખરેખરો વિજયનો હતો. એ પોતાનો નવો ઓદ્દો લેવાને ન્યુયાર્ક જવા નીકળ્યો તેવારે ગામેગામ જ્યાં જાય ત્યાં બધા લોક જેજેકારના પોકારે કરે, ખુશહાલીના ઘંટનાદ થાય, અને ઉપરા ઉપરી તોપોનો બાહાર કરવામાં આવે. (ઈસ. ૧૭૮૯.)

એણે પ્રમુખસ્થાને જતાં વારજ જુદા જુદા ખાતાઓના ઉપરીઓની નેમણુક કરવામાં પોતાનું ડાહાપણ તથા નિષ્પક્ષપાતપણું બતાવ્યું. રાજ પ્રકરણી વિચારમાં ટોમસ જાફર્સન એની છેક સામાવાળીઓજ હતો તોપણ તેની યોગ્યતા જોઈને તેને રાજ્ય ખાતાનો પ્રધાન ઠેરવ્યો. એજ પ્રમાણે બીજી નેમણુકો પણ યોગ્ય માણસોનીજ કરી. પછીથી એણે દરેક ખાતામાં શી રીતે કામ આજપર્યંત ચલાવવાનો રિવાજ છે તેના વિગતવાર રીપોર્ટ માગ્યા અને તે આવ્યા પછી તેને ધ્યાન દઈ વાંચી પોતે પોતાને હાથેજ તેનું ટાંચણ કરી લીધું. તેમજ યુદ્ધ પૂરૂં થયું અને પોતે પ્રમુખ થયો તે દરમ્યાન જેજે બન્યું હતું તેની સવિસ્તર હકીકત મેળવી પોતે સંક્ષેપમાં લખી લીધી. આ રીતે જોઈતુ જ્ઞાન મેળવી તેણે પ્રજાની સ્થિતિ સંપૂર્ણ રીતે સમજી લીધી અને પછી પોતાનો અમલ દાનતદારી તથા ડહાપણથી ચલાવવા લાગ્યો.

એમ કરતાં એના પ્રમુખપણાની મુદત ભરાવા આવી અને તેથી લોકોમાં ઘણી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ, કેમકે આ વેળા રાજમાં બેટોળીઓ બંધાઈ ગઈ

હતી અને તે બંનેને સમજાવી રાજના વાહાણને સલામત ચલાવી શકે એવો આખા રાજમાં વાશિંગ્ટન શિવાય બીજો કોઈ પણ માણસ નહોતો. તેથી એના મિત્ર તથા દેશહિતેચ્છુ પુરૂષોએ એને વીનવ્યો કે તું બીજી એકવાર. પ્રમુખપણું લેવાને કબુલ થા. એણે તે કબુલ કર્યું અને તે બીજીવાર સર્વાનુમતે પ્રમુખ નીમાયો. આ વેળા પણ એનું પ્રમુખપણું ડાહાપણ તથા જશની સાથે પૂરૂં થયું. એનું ચોખાપણું તો એટલે દરજ્જે હતું કે એ કોઈને ત્યાં જમવા પણ જતો નહિ. પણ તેની સાથે એનું મિલનસારપણું કાંઈ ઓછું હતું નહિ. રવિવાર શિવાય દરરોજ તે પોતાને ત્યાં જમવાને ઘણા માણસને વારાફરતી તેડતો હતો.

દેશમાં બે ટોળીઓ વચ્ચેનો વિરોધતો આ વેળા બહુજ વધી ગયો હતો, પણ હવેતો એણે પ્રમુખ થવાની નાજ પાડી અને મુદત પૂરી થયે પોતાને વતન જઈ ખાનગી ગૃહસ્થ દાખલ રહ્યો. ત્યાં એણે પાછો પોતાનો ઉદ્યોગ જારી રાખ્યો અને એનું શરીર એવું નીરોગી હતું કે હજી તે ઘણાં વર્ષ આયુષ્ય ભોગવશે એમ સઘળાને લાગતું હતું. પણ એમ બન્યું નહિ. ત્યાં તે બે વર્ષ સુખશાંતિમાં રહ્યો અને પછીથી વર્ષાદમાં પલળ્યાથી રસ થઈ આવી એકાએક રોગ એટલો બધો વધી ગયો કે બે દિવસમાં તેણે પોતાનો દેહ ત્યાગ કર્યો. સને ૧૭૯૯ ડીસેંબરની ૧૪મી તારીખે આ મહાત્મા દેવલોક થયો અને એ માઠા સમાચાર એકદમ અમેરિકા તથા યૂરોપમાં બધે ફેલાઈ ગયા. બધે ઠેકાણે હાહાકાર થઈ રહ્યો અને એનું સ્મરણ રાખવાને ગામેગામ લોકોએ પુણ્ય દાન કર્યાં.

આવા પુરૂષના સદ્ગુણ વિષે શું વિવેચન લખીએ? એવા જગતમાં થોડાજ પુરૂષ થઈ ગયાછે અને જ્યાં સુધી અમેરિકાના સ્વતંત્ર સંસ્થાનો હયાત રહેશે ત્યાં સુધી તેજ એની કીર્ત્તિના અવિચળ સ્તંભછે. ઇતિહાસમાં ઘણા મહાત્મા થઈ ગયાછે, પણ આ વાશિંગ્ટનનો જોડો કોઈ પણ ઠેકાણે શોધી જડતો નથી. ધન્યછે એવા પુરૂષના જીવતને અને ધન્યછે આ જગતને કે જેમાં આવા પુરૂષ ઉત્પન્ન થાયછે.

केळवणीखातानी खबरो.

ભરૂચ વિ.

જા. નં. ૨૧

મોજે વંસ્તી એડાળી પ્રગણે વાગરાની નિશાળમાં તારીખ ૧-૩-૮૦ ને રોજ ડીપ્યુટી એ. ઇનસ્પેકટરે પરીક્ષા કરી તે વખ્ત નીચે લખેલાં સદગ્રહસ્થોએ ઇનામ આપ્યાં રૂ૦ાા કરીમ બાપુજી ભુઉ એડાળીના રૂ૦। પટેલ ભાઉજી બીખા એજન રૂ૦। પટેલ નાથા મોરાર એજન રૂ૦। પટેલ બાવાભાઈ મલેકભઉ રૂ૦। ભાઈ બાવા બાપુજીભઉ મીયાગામ રૂ૦-૭-૦ બીજા પચુરણ ચાર શક્ષોએ મળીને.—માતર પ્રગણે આમોદની નિશાળમાં તા૦ ૧૯ મી ફેબ્રુઆરીએ મોજે ગાજણાના ઠાકોરસાહેબ હીમતસીંગજી રાવસીંગજીએ પધારી પરીક્ષા લઈ છોકરાઓને મીઠાઈ વહેંચી.—કસબે અંકલેશ્વરની બ્રાંચસ્કૂલમાં તારીખ ૨૮-૧-૮૦ ને રોજ અંકલેશ્વરના શેઠ નથુભાઈ શંકરદાસે આવી તમામ છોકરાઓને રૂ૨-૫-૦ ની ચોપડીઓ ઇનામમાં આપી.—મોજે ભરચ પ્રગણે અંકલેશ્વરની નિશાળમાં તારીખ ૨૯-૧-૮૦ને રોજ નાકાના કારકુન ભોળાનાથ લક્ષ્મીરામ આવી છોકરાને રૂ૧)ની ચોપડીઓ ઇનામમાં આપી.—મોજે ખુવા પ્રગણે આમોદની નિશાળમાં તારીખ ૨૯-૧-૮૦ને રોજ સળાદ્રાના પટેલ માધવ નાગરે આવી પરીક્ષા કરી રૂ૧। ની ચોપડીઓ છોકરાઓને ઇનામમાં આપી.—મોજે ગજેરા પ્રગણે જંબુસરની નિશાળમાં તા.૨૫-૧-૮૦ ને રોજ મહેરબાન આસિસ્ટંટ કલેકટર લેલીસાહેબે છોકરાઓને કસરત કરાવી રૂ૩)ના પઇસા વહેંચ્યા.—કસબે જંબુસરની કન્યાશાળામાં તારીખ ૨૧-૧-૮૦ ને રોજ સુરત અને ભરૂચ જીલાના મહેરબાન સેશનજડજ સાહેબ બરવુડસાહેબે પધારી પરીક્ષા લઇને રૂ૩)ની મીઠાઈ વગેરે છોકરીઓને આપી.—મોજે એકસાલ પ્રા. ભરૂચની નિશાળમાં તારીખ ૨૭ ફેબ્રુઆરીને રોજ ડીપ્યુટી એ. ઇન્સ્પેકટરે પરીક્ષા લીધી તે વખ્ત નીચેના સદગ્રહસ્થોએ ઇનામ વહેંચ્યાં તેની વિગત. રૂ૦ાા મુકરદમ નરસીરામસંગે રૂ૦ાા ઉપરાનદાર કાનજી મોરારે રૂ૦ાા શોની ઇછારામ રામજીએ રૂ૦। પટેલ બીખા દીપાએ પતાસાં વહેંચ્યાં.—કાવા પ્રગણે જંબુસરની નિ-

અમેરિકાના સ્વતંત્ર સંસ્થાનોમાં ૮૪૯૮૦ મૈલ છે.

કાગળની ઈંટો—બનાવવાનું એક કારખાનું હાલ અમેરિકાના સ્વતંત્ર સંસ્થાનમાં નીકળ્યું છે. કહેછે કે ઈંટો કઠણ ને ભેજની કાંઈ પણ અસર નહિ લાગે એવી બની શકેછે.

પાણી ઉપર ચાલવાની કળા—હાલ કહેછે કે અમેરિકામાં એકજણે જસદના જોડા એવી જુક્તિથી બનાવ્યાછે કે તે પહેર્યાહોય તો માણસ પાણી ઉપર ચાલી શકે, અને એ પ્રમાણે હાર્લેમ નદી ઉપર તેણે ઘણી ફતેહમંદીથી પ્રયોગપણ કરી બતાવ્યો હતો.

सरकारी जाहेर खबर.

જા. નં. ૨૯૫૪

અમદાવાદ ટ્રેનીંગ કૉલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા ૮મી નવેંબરે અને પછીના દિવસે અમદાવાદમાંજ લેવામાં આવશે.

ઉમેદવારની ઉમર પૂરાં સત્તર વર્ષની, તેની પાસે સેકંડ ક્લાસ પબ્લિક સર્વિસનું સર્ટિફિકેટ, અને તે શરીરની ખોડ ખાંપણથી મુક્ત હોવો જોઇશે.

ગૂજરાતી નિશાળોના ૬ઠા ધોરણ પ્રમાણે પરીક્ષા લેવાશે. જે ઘણામાં ઘણા દોકડા મેળવશે તેને સ્કાલર શિપ આપવામાં આવશે. જે પાસ થશે પણ સ્કાલર શિપ નહિ મેળવે, તે માફી સ્કાલરની રીતે દાખલ થઈ શકશે. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ સ્કાલર શિપ લેનારા સ્કાલરોને પસંદ કરશે; અને પોતાની મરજી પ્રમાણે તેની સંખ્યા રાખશે, માફી સ્કાલરો દાખલ કરવાની, સંખ્યા પણ એ સાહેબ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રાખશે.

ટ્રેનીંગ કાલેજના ઉર્દું વર્ગની પ્રવેશક પરીક્ષાના ઉમેદવારોની પણ તેજ તારીખે ૪થા ઉર્દું ધોરણ પ્રમાણે પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

સુરત.
તા. ૨૨મી સપ્ટેંબર ૧૮૮૦

(ઇંગ્રેજી સહી.) ઈ. જાઇલ્સ.
એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. બા.

ગુજરાત શાળાપત્રના લવાજમ વિગેરેનાં નાણાંની પહોંચ.

તા. ૧ લી મે સને ૧૮૮૦ થી તા. ૩૦ સપ્ટેંબર સને ૧૮૮૦ સુધી.

કોના તરફથી.	સને ૧૮૭૯	સને ૧૮૮૦
રા. સા. ખેડા જિ. ડે. એ. ઇ. સા. ની તરફથી.	૦—૦—૦	૨૦૨—૧૨—૦
ઈડર તાલુકા સ્કૂલ મા. ની તરફથી.	૦—૦—૦	૨૩—૦—૦
રા. સા. રે. કાં. ડે. એ. ઇ. સા. ની તરફથી.	૦—૦—૦	૧૦—૬—૦
આ. ગોહિલવાડના ડે. એ. ઇ. સા.	૦—૦—૦	૧૨—૦—૬
એ. ગાયકવાડી શાળાખાતાના ડિરેક્ટર સા.	૦—૦—૬	૧—૬—૦
આ. પાલીતાણા તા. સ્કૂલના મા.	૮—૧૦—૦	૦—૦—૦
રા. સા. સુરત જિ. ડે. એ. ઇ. સા.	૦—૦—૦	૯—૦—૦
રા. કૃષ્ણાશંકર હિંમતરામ.	૦—૬—૦	૧—૬—૦
આ. મહુવા એ. વ. સ્કૂલના હેડ માસ્તર.	૦—૦—૦	૧—૬—૦
આ. રાજકોટ હાઈસ્કૂલના હેડ માસ્તર.	૦—૦—૦	૧—૨—૦
આ. જેતપોર તાલુકા સ્કૂલ માસ્તર.	૦—૦—૦	૧—૩—૬
રા. સા. સુરત દક્ષિણ જિ. ડે. એ. ઇ.	૦—૦—૦	૧૨૬—૧૦—૬
ધર્મજની નિશાળના માસ્તરની તરફથી.	૦—૬—૦	૧—૬—૦
મે. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ.	૦—૦—૦	૧—૬—૦
મે. ભાવનગર કેળવણીખાતાના ઉપરી પ્રાણનારાયણ મયાશંકરની તરફથી.	૦—૦—૦	૧૩૪—૧૨—૦
રા. સા. અમદાવાદ જિ. ડે. એ. ઇ. સા.	૦—૬—૦	૧૫[illegible]
મે. જસદણના મુખ્ય કારભારી તરફથી તાલુકા સ્કૂલના.	૦—૦—૦	૪—૦—૦
રા. બા. મગનભાઈની કન્યાશાળા.	૧—૦—૦	૦—૦—૦
આ. સાદરા તાલુકા સ્કૂલ માસ્તર.	૦—૦—૦	૩૪—૨—૦
કઠોરની સ. ગૂ. નિશાળના મહેતાજી.	૦—૦—૦	૧—૪—૦
રા. ભગવાનલાલ બાપાલાલ.	૦—૦—૦	૧—૬—૦
આ. ફીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજના મા.ની તરફથી.	૦—૦—૦	૧—૦—૦
આ. વડોદરા કાંપ સ્કૂલના હેડ માસ્તર.	૦—૦—૦	૧—૬—૦
આ. ભરૂચ હાઈસ્કૂલના હેડ માસ્તર.	૦—૦—૦	૧—૬—૦

गुजरातशाळापत्र.

GUJARAT SCHOOL PAPER

NOVEMBER 1880.

પુસ્તક ૧૯ મું. નવેંબર. અંક ૧૧ મો.

મે'તાજી બહુ મોટું પુજ, નામ તેમ છે કામ;–
ફર અંતે મન ક્ષેત્રની, ખરી એંતી ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ટ.	Contents.	Pages
[illegible]	૨૪૧	Farewell to Dr. Bühler	211
[illegible]	૨૪૨	Hints to composition	212
[illegible]	૨૫૦	Akbarshaw and Beerbal	250
[illegible]	૨૫૫	Life of Jeogo Washington—a	
[illegible]	૨૫૪	Review	25[illegible]
કેળવણી ખાતાની ખબર	૨૫૭	Educational Intelligence,	257
સારસંગ્રહ	૨૫૯	Miscellaneous.	259
પુસ્તકોની પહોંચ	૨૬૨	New Publications	262
સરકારી અને ખબર	૨૬૩	Departmental Notices	263

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદ મધ્યે

ભાભાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રિંટિંગ અને જનરલ એજનસી કંપની
લિમિટેડના છાપખાનામાં [illegible] મંગળદાસે છાપી પ્રગટ કર્યું

મૂલ { રૂ. ૧) વરસનો, આગાઉથી જ. } ટપાલ ખર્ચ
{ રૂ. ૦)= છૂટક અંક એકના. } જાદું.

गूजरात शाळापत्र

પુસ્તક ૧૯ મું. નવેમ્બર સન ૧૮૮૦. અંક ૧૧ મો.

डाक्टर ब्यूलरने आशिर्वाद.

शार्दूलविक्रीडित वृत्त.

कॉलेजे करुणा करी ब्युलर तें, विद्या शिखावी वडी.
दाझेलां दवथी तमाम रुखने, पोष्यां कृपा थै झडी.
पाळोयां तव जो प्रसाद जनमां, आनंद आ वृंदमां;
गाता संस्कृत वाणि मिष्ट मधुरी, आशीष दे छंदमां.

दोहरा.

श्री शरमन जन सुख करण, ब्यूलर बुद्धि निधान,
विद्याधिप विख्यात यश, थयो नथी को आन;
गूर्जर सौराष्ट्रे सुघड, विचारि कीधी म्हेर;
गुणग्राही गुण मानता, कहां गाम कहां श्हेर;

क्षमा दया औदार्य सह, सद्गुण राज समान;
मणा नहिं को वातमां, समयसूचक धीमान;
ग्रंथकार गूजरातीने, संतोष्या सरदार;
संस्कृत विद्या वाधि ते, ब्यूलर तुज उपकार;
सुधारो वधारो कर्यो, योग्य विचारी देश;
प्राकृत संस्कृत ग्रंथनो, संग्रह कर्यो विशेष;
प्रशस्ति लेख पुराण ने, वेद तथा वेदांग;
सकल शास्त्र उप शास्त्र गुरु, भाष्य भेद सर्वांग;
कीर्तिवंत गुणवंत तें, अगाध कीधो शोध,
स्वदेश जइ विस्तारशो, अधिक लख्यो प्रतिबोध;
जय पामो जगमां विदित, उदित प्रभाकर जेम;
आशिष दलपति रामनो, युक्त युगल रहि क्षेम;

निबंध शीखनारने सूचना.

(પૃષ્ટ ૧૮૦ થી ચાલુ).

૬. જે પ્રસંગે જેવી રીતે બોલાતું હોય, તે પ્રસંગે તેવી રીતે બોલવું તેને રૂઢિ કહે છે.

રૂઢિનું પરમપ્રમાણ પણ માન્ય વર્ગનું બોલવું એજછે. તેથી ગામડીઆ રૂઢિ, પ્રાંતભેદની રૂઢિ, કે પરભાષાની રૂઢિ પ્રમાણે આપણે લખીએ બોલીએ, તો તે દોષ ગણાય.

યાદ રાખવું કે કોઈ શબ્દ શુદ્ધ હોય, તોપણ તે રૂઢ ન હોય. અર્જી ને વિજ્ઞપ્તિ એ બંને શબ્દો શુદ્ધછે, એટલે, ગૂજરાતીમાં વપરાઈ શકેછે, તોપણ પ્રસંગ પ્રમાણે ઉપયોગ કરવો જોઈએ. સરકારમાં અર્જી કરી એમ બોલવું હોય, ત્યાં સરકારને વિજ્ઞપ્તિ કરી એમ બોલીએ, તો રૂઢિનો મોટો દોષ ગણાય. દહેરૂં, મંદીર, અને દેવલ એ ત્રણે શબ્દના અર્થ તથા વ્યુત્પત્તિ પણ ઘણું કરીને સરખીજ છે, તોપણ રૂઢિ પ્રમાણે એ બોલ જે પ્રસંગે બોલાયછે તેજ પ્રસંગે બોલવા જોઈએ. મહાદેવનું મંદીર; ગોસાંઈજીનું દેવલ, અને ખ્રીસ્તીનું દહેરૂં એમ બોલીએ, તો શુદ્ધ ગૂજરાતી માણસને હસવું આવ્યા વિના રહે નહિ. વાક્ય રચનાનું પણ એમજ સમજવું.

૭. जे अर्थ मनमां धार्यो होय तेज अर्थ भाषामांथी नीकळे तेने यथार्थता कहीए.

તમને કદાપિ એમ લાગશે કે આ કામ કાંઈ અઘરૂં નથી, અને કહેશો કે સઘળા માણસો ધારેલો અર્થજ બોલે. પણ એમ નથી. મનનો અર્થ બરાબર ભાષામાં એવી રીતે ઉતારવો, કે ધાર્યા કરતાં કાંઈ અર્થ વધી કે ઘટી જાય નહિ અથવા ભાવમાં કાંઈ ફેર પડે નહિ, એ કામ બહુજ વિકટ છે. તે એટલું અઘરૂં છે કે ઘડાએલા ગ્રંથકારોમાંથી પણ થોડાજ તે બરાબર કરી શકેછે. ભાષાનો એ સર્વોપરી ગુણછે અને તે મેળવવાને માટે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ, ઘણી કેળવણી, અને ઘણો અનુભવ જોઈએ છીએ. શિખાઉને તો યથાર્થતા શું એજ પ્રથમ સમજાતું નથી.

આ ગુણ મેળવવાને માટે શબ્દે શબ્દનું તોલન કરવાનો મહાવરો રાખવો જોઈએ, અને દરેક વખતે વિચાર કરવો કે શબ્દમાં જરા પણ ફેરફાર કરવાથી અર્થ કે ભાવમાં કેટલો ફેર પડી જાયછે.

આ ગુણ ભાષામાં ન હોય, તો વખતે પ્રશંસા ધારી હોય ત્યાં નિંદા, અને નિંદા ધારી હોય ત્યાં પ્રશંસા, અજાણપણામાં થઈ જાયછે અને સમજુ વાંચનારને હસવું આવેછે. આ ગુણ પરિપૂર્ણ રીતે શાસ્ત્રીય ગ્રંથોમાંજ જોવામાં આવેછે.

૮. શબ્દ કે વાક્યનો ચડકારો એવી રીતનો થાય કે તેથી સાંભળનારના મન રાજી થાય, અને અર્થના રસમાં તે શબ્દોની ધ્વનિથીજ વધારો થાય

તેને સમુચ્ચારણ કે સંધ્વનિ કહીએ.

આ ગુણને અર્થની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. તે ઉચ્ચારની ઉપરજ આધાર રાખેછે. એનો હેતુ ફક્ત કાનને સારૂં લગાડવાનોજ છે. તો પણ એ ગુણ કેટલેક દરજ્જે અવશ્યનો છે. અર્થ સારો હોય પણ શબ્દો જો કાનને કરડે એવા હોય, તો તે સાંભળી કોઇ પણ રાજી થાય નહિ. તેમજ કોઈ વખત શબ્દ એવા સરસ ઉચ્ચારણના હોય ને ઉપવાક્યો એવા પ્રમાણમાં લહેકાતાં ચાલ્યા જાય, કે અર્થ ધૂળ જેવો હોય તો પણ તે વાક્ય સાંભળીને માણસના મન રાજી રાજી થઈ જાય.

આ ગુણ ઉત્તમ કવિઓમાં સંપૂર્ણ રીતે જોવામાં આવેછે. ગદ્યના ગ્રંથોમાં એ ગુણ અમુક દરજ્જેજ આવી શકે, અને હદની બાહાર હોય, તો સારો પણ ન લાગે, કેમકે આખરે એ માત્ર બહારનીજ ટાપટીપછે.

નિબંધ લખનારે આરંભમાં તો કદી પણ શબ્દની ટાપટીપ કરવા તર્ફ ધ્યાન રાખવું નહિ. એણે તો શુદ્ધિ, રૂઢિ, ને યથાર્થતાના ગુણ મેળવવાનીજ ખંત રાખવી. સમુચ્ચારણ તો એની મેળે જેટલું આવે તેટલાથીજ સંતોષ માનવો.

केटलाक निबंधोनी संक्षिप्त नोंध.

૧. સ્ત્રી કેળવણી.

૧. કેળવણીની વ્યાખ્યા. સંસારમાં પોત પોતાનાં કામ સારી રીતે કરવાને કેળવણીની સઘળાને જરૂરછે. પુરુષ કરતાં સ્ત્રીને કાંઈ તેનો ઓછો ખપ નથી. જે લોક સ્ત્રી કેળવણીને નકામી ગણેછે તે લોક કેળવણીનો અર્થજ સમજતા નથી.

૨. નહિ કેળવાએલું સ્ત્રીનું વર્ણન તથા તેના ગેરફાયદા.

અ. સ્ત્રીએ ઘરમાં પ્રધાનપણાનું કામ ચલાવવું જોઇએ તેમ તે કરી શકતી નથી પણ એક ગુલામડીના જેવુંજ વહીતરૂં કરી જાણેછે. એથી પુરૂષને ઘરની ને બહારની બંને ફિકર રાખવી પડેછે. પણ ગૃહસ્થાશ્રમના કામની ખરી વહેંચણ તો એછે કે પુરૂષે બહારથી કમાઈ આવવું અને સ્ત્રીએ ઘર ચલાવવું.

બ. બાળકોની સંભાળ તથા કેળવણી એ સ્ત્રીનું ખાસ કામછે, પણ

તેનાથી તે બિલકુલ થઈ શકતું નથી. બાળકેળવણી માથીજ સારી અપાય. ભણેલી માનેલીથે સારા નીવડેલા છોકરા. એનાં ઉદાહરણ.

ક. ધણી ધણીયાણીની કેળવણીમાં ફેર હોવાથી તેઓને બનતું નથી. કજોડ બળદથી શી રીતે ગાડું ચાલે?

ડ. વહેમી તથા અજ્ઞાન સ્ત્રી પુરૂષને સારા કામમાં નિરંતર આડે આવેછે અને છોકરાંઓને બગાડેછે.

૩. સુધરેલા દેશોમાં સ્ત્રી કેળવણી અવશ્યની ગણાયછે.

અ. સ્ત્રીઓ જ્યાં સુધી ભણેલી નથી ત્યાં સુધી કોઈ પણ દેશ સુધરેલો શી રીતે કહી શકાય? વસ્તીનો અર્ધોભાગ તો નિઃસંશય જંગલી રહેજ.

બ. સ્ત્રીઓ ભણેલી ન હોય ત્યાં પુરૂષની કેળવણી પણ અપૂર્ણજ રહે. છોકરાઓનો અને તેમજ પુરૂષોનો પણ કેટલોક કાળ સ્ત્રીઓના સહવાસમાં જાયછે અને તેથી તેનો પાશ લાગ્યા વિના રહે નહિ.

ક. અસલ જ્યારે આપણો દેશ સુધરેલો હતો ત્યારે સ્ત્રી કેળવણી સારી રીતે અપાતી હતી તેના દાખલા.

૪. પૂર્વપક્ષ તથા તેનું સમાધાન.

અ. કમાવા જવું નથી એમ જે બોલેછે તે કેળવણીનો અર્થજ સમજતા નથી. કમાવામાં જેટલી કેળવણીની જરૂરછે તેટલીજ સ્ત્રીની ઘર ગોઠવણમાંછે. ઘરમાં ઘટતો ખરચ કરવો, હિસાબ રાખવો, છોકરાંને કેળવવાં, વગેરે કામો અભણ સ્ત્રીથી શી રીતે થઈ શકે?

બ. અનીતિ વધે એમ જે કહેછે તે પણ કેળવણીનો અર્થજ સમજતા નથી. કેળવણી એટલે ફક્ત ભણવુંજ એમ નથી. ભણવાની સાથે તન, મન, ને નીતિ એ ત્રણે પ્રકારની કેળવણી જોઇએ. સ્ત્રી કે પુરૂષ સર્વને નીતિ તથા ધર્મની કેળવણી જરૂરનીજછે. એવી કેળવણી ન આપી હોય, તો વખતે માઠાં

ફળ થાય; પણ એ ઉપરથીજ સિદ્ધ થાયછે કે કેળવણી આપવાની ખરેખરી જરૂરછે. અભણ સ્ત્રીઓમાં તો ઉલટાં દુરાચરણ વધારે હોયછે.

૫. ઉપસંહાર તથા બોધ.

૨. દેશાટણ.

૧. દેશાટણની મઝા. "જિવ્યા કરતાં જોયું ભલું" એ ઇચ્છા સ્વાભાવિક છે.

૨. ઉપયોગી જ્ઞાન તથા હોંશીઆરી વધેછે.

અ. ઘણી ઘણી વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવેછે.

બ. માણસોના જૂદા જૂદા આચારવિચાર જણાયછે, સારૂં નઠારૂં શું તે ઓળખતા આવડેછે, અને ટૂંકી અભિમાનબુદ્ધિ દૂર થાયછે.

ક. ઘાટ ઘાટના પાણી પીવાથી માણસ હોંશિયાર ને પાકો થાય છે, કેમકે તરેહ તરેહના માણસો એના જોવામાં આવી જાયછે.

ડ. જાત જાતની વિદ્યા કળાઓ એના જોવામાં આવેછે.

૩. વિદ્યાશાળામાં મળેલી કેળવણી દેશાટણ વિના અપૂર્ણ ગણાયછે. ભણવાની સાથે ગણવા પણ થવું જોઇએ.

અ. દેશાટણનો યૂરોપમાં ધારો.

બ. એ બાબત અસલ ભરતખંડનો ધારો.

૪. દેશાટણ સઘળાને ઉપયોગીછે. વિદ્યા, વેપારી, કે કારીગર જે થવું હોય તેમાં દેશાટણથી ફાયદો થાય.

૫. (ટુંકામાંજ) હાલ તો આપણને ઇગ્લાંડની મુસાફરી કરવાની વિશેષ કરીને જરૂરછે, અને એ સંબંધી જે વહેમછે તેથી દેશને મહામહા નુકસાન થાય છે.

૬. ઉપસંહાર તથા બોધ.

૩. ઈંગ્લાંડની મુસાફરી.

• સામાન્ય દેશાટણના ફાયદા (ટુંકામાં).

૧. ઇંગ્લાંડની મુસાફરી તો હાલને સમે સૌથી વધારે ફાયદા ભરેલીછે.

અ. યૂરોપ એ વિદ્યા, કળા તથા વ્યાપારનું મથક છે— હાલની કાશીયાત્રા એજ જાણવી.

બ. ઇંગ્લાંડની રાજ્યવ્યવસ્થા એ હાલ ઉત્તમ રાજનીતિની નિશાળ છે. સ્વાધિનતાદિ ગુણો પ્રત્યક્ષ ત્યાંજ માલમ પડેછે.

ક. એ આપણા રાજકર્ત્તાનો દેશ છે. ત્યાંની રીતભાતથી વાકેફ થયા વિના અથવા, ત્યાં જઇને મેહેનત કર્યા વિના આપણે ઘટતી દાદને પહોંચી શકીએ નહિ. દાક્તરી, સિવિલસર્વિસ, ઇન્જેનેરી વગેરે કેટલાક કામની મોટી પરીક્ષાઓ વિલાતમાંજ થાયછે.

૩. પૂર્વપક્ષ અને તેનું સમાધાન,

અ. ત્યાં જાય તેને વટલવુંજ પડે એમ નથી. ત્યાં સૌને પોતપોતાનો ધર્મ પાળવાની સંપૂર્ણ છૂટછે. ત્યાંની હવાને લીધે મદ્યમાંસ ખાવા પડે એ વાત ખોટીછે. પરહેજગાર અને માંસાહાર નિષેધક મંડળીઓ ત્યાં સુખેથી રહી શકેછે.

બ. અટકનદિ ઓળંગવાનો પ્રતિબંધ. તેનું ખંડન. પ્રાચીન કાળમાં એવું બંધન નહોતું. વચલા વખતમાં આસપાસ જુલમી મુસલમાનરાજ્યો થવાથી એવો ધારો નીકળ્યો. હાલ તેની જરૂર રહી નથી.

ક. હાલ એ વહેમ કેટલે દરજ્જે દૂર થયોછે અને કેટલાક માણસો વિલાત જવા લાગ્યાછે. એ પ્રવાહ બંધ પડવાનો નથી.

૪. ઉપસંહારે તથા બોધ.

અ. યાદરાખવું કે એ વિના આપણા દેશની ઉન્નતિ થવાની નથી. હુનરકળા અને રાજપ્રકરણી હકો વિલાત ગયા વિના કદી પણ આપણા લોકને પ્રાપ્ત થવાના નથી.

બ. માટે ઇંગ્લાંડ જનારની સંખ્યા વધવી જોઇએ, અને સઘળા દેશાભિમાની પુરૂષોનો ધર્મછે કે તેમ કરનારને તન મન ને

ધનથી ઉત્તેજન તથા સહાયતા આપવી.

૪. પુનર્વિવાહ.

૧ વ્યાખ્યા. ધણીના મૂઆ પછી સ્ત્રીએ ફરીથી પરણવું તેને પુનર્વિવાહ અથવા વિધવાવિવાહ કહેછે. નાતરૂં એટલેતો ધણી જીવતો છતાં બીજાને જવું તે. પુનવિવાહનો ધારો જેટલો સારોછે તેટલોજ નાતરાનો નઠારો છે.

૨. સ્વાભાવિક રીતે એ બાબત સ્ત્રીને પુરૂષના હક સરખાજ હોવા જોઇએ.

૩. હાલ એ બાબત હિંદુની જૂદી જૂદી નાતોમાં કેવો ચાલ છે તેનું કાંઇક વર્ણન.

૪. પુનર્લગ્ન ન કરવા દેવાથી થતા નુકસાનો.

અ. વિધવાનાં અસહ્ય દુઃખો—તન, મન, ને ધનનાં.

બ. વ્યભિચાર, બાળહત્યા વગેરે થતા અધર્મો.

ક. એથી કન્યાની ખોટ પડેછે, અને વસ્તી ઘટેછે.

૫. પૂર્વપક્ષ અને તેનું સમાધાન.

અ. શાસ્ત્રમાં મના નથી. પારાશર સ્મૃતિ. પ્રાચીન કાળમાં થએલાં પુર્નલગ્નો.

બ. લોકો ધર્મ સમજી પુનર્વિવાહ નથી કરતા, પણ તેથી તો ઉલટો ઘણોજ અધર્મ થાયછે. માટે મના હોય તો પણ દેશકાળ જોઇને એ ધારો તો ફેરવવોજ જોઇએ.

ક. ધણીને મારી નાંખે એ કલ્પનાજ ગાંડીછે. દુનિયામાં બધે પુનર્લગ્ન થાયછે પણ કોઇ ઠેકાણે એમ થતું નથી. એ માણસના સ્વભાવથીજ ઉલટુંછે. માણસ સંપૂર્ણ પાપી પણ નથી ને સંપૂર્ણ પવિત્ર નથી. એવું ઘોર કર્મ કરનાર સ્ત્રીઓ કદી પણ ઘણી નીકળેજ નહિ.

ડ. ઉચ્ચ નીચનો ભેદ શો? એ બોલવું કેવળ મૂર્ખાઈ ને મિથ્યાભિમાનનુંજ છે. શું માહા અધર્મી ચંડાળ કર્મો કરવામાં ઉચપણું રહેલું છે? એ વિધવાઓના કર્મથી તો ખરૂં જોતાં

બ્રાહ્મણ વાણીઆ ઇત્યને બદલે સૌથી નીચ ઠરેછે.

૬. સાર તથા બોધ.

૫. બાળલગ્ન.

૧. બાળલગ્નનો ધારો છેક ગાંડો, અસ્વાભાવિક, ને મહા પાપીછે.

અ. જુવાનીમાં આવ્યા પછી સ્ત્રી પુરૂષે પોતાની મેળે પરણવું એજ સ્વાભાવિકછે. અસલ આપણા દેશમાં અને હાલ યૂરોપમાં એમજ થાયછે. સ્વપસંદગીથી જોડું જેવું સુખી થાય તેવું માબાપની પસંદગીથી પરણેલું થાયજ નહિ.

ક. હાલ માબાપ કેવી ગાંડી ને નિર્દય રીતે છોકરાંઓને માટે પસંદગી કરેછે તેનું વર્ણન.

ઇ. માબાપ ગમે એટલી કાળજી રાખે, તો પણ નાનાં બાળક કેવાં નીવડશે તેની કાંઈ ખબર પડે નહિ અને તેથી બાળલગ્ન નજ કરવાં જોઇએ.

૨. બાળલગ્નના ગેરફાયદાઃ—

અ. કજોડાં થાયછે; વિદ્યાભ્યાસ અટકેછે; અને શરીરે, બુદ્ધિએ, તથા પૈસેટકે ખરાબ થાયછે.

ક. બાળપણમાં છોકરાં વધારે મરેછે અને તેથી બાળલગ્ન કરાવાથી ઘણી છોડીઓ બાળરાંડ થાયછે. માટે જે લોક પુનર્વિવાહ કરતા નથી તેથી તેણે તો ખસુસ બાળલગ્ન નજ કરવાં જોઇએ.

૩. અસલ આપણા દેશમાં ક્યારે પરણતા? તેથી દેશ કેવો સુખી હતો!

૪. આખા ભવનું સુખ લગ્ન ઉપર આધાર રાખેછે. એ બાબતમાં માબાપે બેપરવાહી રાખવી એ કેવી નિર્દયતા, કેવું મોટું પાપ, અને કેવી મૂર્ખાઈ.

૫. ઉપસંહાર. એ બાબતનો સુધારો બધાથી બનાશકે એવોછે. એમાં શાસ્ત્ર કે ન્યાતની હરકત નથી. બોધ.

अकबरशाह अने बीरबल.

(સાંધણ પૃષ્ટ ૨૨૭ થી ચાલુ.)

બીરબલનો આ ઝડાકો સાંભળતાંજ સભામાં સઘળાએ નીચું જોયું અને થોડાક ક્ષણ સુધી કોઈ કાંઇપણ બોલી શક્યું નહિ. બધા વિચારમાં પડ્યા કે હવે બાદશાહ કોણ જાણે શું કરશે. પણ અકબરશાહ મોટા મનનો હતો અને

તે સમજી ગયો કે પરોક્ષે મને બોધ કરવાને સારૂજ બીરબલે . આવાં કઠણ વચન કહ્યાંછે. તેથી તે એટલુંજ બોલ્યો કે બીરબલ,મેં તને વર્ષાઋતુની કવિતા કરવાનું કહ્યું હતું. તેને ઠેકાણે તું આ શું બક્યો ?

બીરબલે પોતાનું માથું જમીનની સાથે લગાડી ઘણી નમ્રતાથી કહ્યું કે જહાંપનાહ, એ વર્ષાઋતુની સાયંકાળનુંજ વર્ણન છે. એમાં એમ કહ્યું કે " ભાતભાતના રંગથી મનને હરવા વાળી પાતળી વાદળીઓના ટોળામાં મિત્ર નામ સૂર્ય રાતો ચોળ થઇને થીર ઉભોછે, મેઘ-ધનુષ્ય ચડ્યુંછે, અને ચંદ્રમા સામો આવ્યોછે. "

બાદશાહે કહ્યું કે એ અર્થ બરાબર બંધ બેસતો નથી,કેમકે સૂર્ય થીર ઉભો રહે એ વાત ખોટીછે. બીરબલે જવાબ આપ્યો કે સાહેબ, ખરેખરતો સૂર્ય ઉભો રહેતો નથીજ, પણ જો આથમની વેળા ન્યાળીને જોઇએ છઇએ તો તે ઉભો રહેતો હોય એમજ દેખાયછે. જગન્નાથ પંડિત વગેરે બીજા સૃષ્ટી સૌંદર્યના અભ્યાસીઓએ સાક્ષી પૂરી કે સાંજે એ પ્રમાણે દેખાયછે ખરૂં. તેથી એ વાતતો સાબીત થઈ, ત્યારે બાદશાહે બીજી શંકા કાઢી, કે વાદળીઓને પાતળી કહેવાનું પ્રયોજન શું ?

આ સવાલનો જવાબ શી રીતે દેવો તેનો બીરબલ વિચાર કરતો હતો એટલામાં જોષી કવિ (જે પાછળથી બીરબલનો પરમ મિત્ર થયો હતો તે) બોલી ઉઠ્યો કે સાહેબ, આખા દૂહામાં એજ વિશેષણ જ્યોતિષ્ય પક્ષે ખરે-ખરૂં સાભિપ્રાયછે. વાદળીઓ જાડી ઘટ્ટ હોય, તો તો તે ઘનઘોર દેખાય અને વરસાદ આવે.જ્યારે વાદળીઓ પાતળી હોય ત્યારેજ તેને ભેદીને સૂર્યનાં કિરણ આપણી તર્ફ આવી શકે, અને આકાશમાં રંગબેરંગી લીલા જામી રહે.

પાદશાહ પંડેજ ભૂલ કાઢવાને ચાહેછે એમ જાણી મિયાં લબ્બે ત્યાં ખુણામાં બેઠા હતા તેણે ઘણીઘણી લબાસની સાથે ભારે ટાહેલું ચલાવ્યું, પણ તેનો સાર એ હતો કે એક કાળેજ સૂર્ય ને ચંદ્રનું વર્ણન કર્યુંછે તે અશક્યછે. બીરબલે હસીને એટલુંજ કહ્યું કે, મિયા, તમારી અકલમાં હમેશાં અમાસજ રહેછે એટલે તમે પુનેમનું વર્ણન ક્યાંથી સમજી શકો !

કોઇએ કહ્યું કે " ચડા " ને " આયા " એ બે શબ્દની સંધિ કરી નાંખીછે તેમ પ્રાકૃતમાં થતું નથી. જગન્નાથ પંડિતે જવાબ આપ્યો કે આ દૂહામાં શ્લેષ છે તેથી એ દોષ ગણાય નહિ, પણ એટલું બોલીનેજ તે અચ-

કાંઈ ગયા કેમકે વિચાર આવ્યો કે બાદશાહ જો શો શ્લેષછે એમ પૂછશે તો મારે એમની વિરૂદ્ધનો અર્થ કરી બતાવવો પડશે. પણ પાદશાહતો મૂળથીજ એ અર્થ સમજી ગયો હતો. તે છતાં પોતે કાંઈક ગુસ્સાનું ડોળ કરીને કહ્યું કે બોલ, બીરબલ, એ દૂહો ફરીથી અને એમાં બીજો શો અર્થ રાખ્યો છે તે કહે.

હુકમ થયો એટલે કાંઈ ચાલે નહિ તેથી બીરબલે તે દૂહો ફરીથી નીચે પ્રમાણે ભણ્યો.

रंगे बिरंगे मनोहरी पतरी पयोधरी वृंद

मित्र ठरा थिर रक्कहो चापचडाया चंद.

અને પછી એનો અર્થ કરતી વેળા ડર ખાઇને ઉભો રહ્યો. બાદશાહે કહ્યું, બીહી નહિ, ને બરાબર અર્થ કર, કેમકે અહિયાં ખાસ મંડળજ બેઠું છે. આ ઉપરથી બીરબલને હિંમત આવી અને તે ઘણી દીનતા આજીજી એનો અર્થ " ભાતભાતના રંગથી મનને હરણ કરવા વાળી પાતળી સ્ત્રીઓના સમુદાયમાં મારો મિત્ર આસક્ત થઇને સ્થિર ઉભોછે, અને તેના સામો ચંદરાજા ધનુષ્ય ચડાવીને ધસી આવ્યોછે " એ રીતનો થાયછે એમ કહીને એણે ઘણી ઘણી આજીજી, દીનતા, તથા તજવીજથી પોતાની બેઅદબીને માટે માફ માગી, અને કહ્યું કે આ આખુ મંડળ આપને એ બાબત કહેવાને ઇચ્છતું હતું તેથી મે આપનું ભલું ચાહી મે મારૂ માથું આપની તરવારની ધારપર મૂક્યુંછે. તે ચાહોતો કાપી નાંખો કે મહેરથી શિરપેચ બંધાવી સુશોભિત કરો. બીજા સભાસદો પણ પોતાની તર્ફના બે શબ્દ આ પ્રસંગે લાગ જોઇ બોલ્યા, અને સમજાવ્યું કે રાજના હિતને માટે આટલી ચેતવણી આપવી આપને જરૂરજ હતી.

અકબરે તો મૂળથીજ સઘળો ભાવ સમજી ગયો હતો. તેતો બીરબલની હિંમત, હિતબુદ્ધિ, તથા ચતુરાઇથી ઘણોજ પ્રસન્ન થયો હતો. તેથી તેણે સઘળા મિત્રોના તથા તેમાં વિશેષે કરીને બીરબલનાં બહુજ વખાંણ કર્યાં, અને તેમનો અંતઃકરણથી પાડ માન્યો. એણે કહ્યું કે હું મારાં ધનભાગ્ય સમજુંછું કે મને તમારા જેવા મંત્રીઓ મળ્યાછે. બધાએ જવાબ આપ્યો કે એ આપની લાયકીછે. કે તમે અમારો ગુણ માની લોછો, અને કદાપિ અમારામાં કાંઇ ગુણ છે તો પણ તેની કદર કરનાર આપના જેવા આ જગતમાં કોણ મળનારછે.

આ પ્રમાણે વાત ચાલેછે એટલામાં કેટલાક ઝવેરીઓને બોલાવ્યા હશે તે ત્યાં આવી પહોંચ્યા, અને એકેકથી ચડીઆતો માલ દેખાડવા લાગ્યા. એ ઝવેરાત જોઇ સઘળાનાં દિલ રાજી થયા અને બાદશાહે કેટલીક ખરીદી કરવી હતી તે કરી. એવામાં કોઇએ પૂછ્યું કે હીરાથી અંધારે અજવાળાં થાય એમ કહેવાય છે તે ખરૂં હશે ? ઝવેરીઓ કહે કે સારો હીરો હોવતો થાય, અને કેટલાક શાસ્ત્રીઓએ કહ્યું કે ન થાય, કેમકે રત્નમાં કાંઇ જાતનું તેજ નથી. એ વાતનું પારખું જોવાને સારૂ ભંડારમાંથી બાદશાહે કોહેનૂર હીરો મંગાવ્યો, ને પાસેની એક ઓરડીમાં મૂકી જોયો તો ઝળકતો માલમ પડ્યો. શાસ્ત્રીઓએ કહ્યું કે એમ નહિ, છેક અંધારામાં મૂકવો જોઇએ. તે ઉપરથી તેને ભોંયરામાં ભાંયરૂ હતું ત્યાં મૂક્યો. ત્યારે તો કાંઇ પણ તેજ માલમ પડ્યું નહિ. તે ઉપરથી બધાની ખાત્રી થઇ કે હીરામં જાતનું તેજ તો કાંઇ નથી, પણ તેના ઉપર થોડુંએ અજવાળુ પડે તો તે પરાવર્તન પમાડી ઘણું દેખાડે. મિયાં લબ્બએ કહ્યું કે ત્યારે હીરામાં કાંઇ ખૂબી રહી નહિ.

બીરબલે જવાબ આપ્યો, કે મોટી ખૂબી કે કોઇનો જરા ગુણ જોતાંજ તેને સો ગણો વધારીને બતાવેછે. તે ઉપરથી રાજા તોડરમલ નીચે પ્રમાણે બોલ્યા.

गुन दिनकरके किरनको कीर्त्ति परावर्तन

सो जाकी ज्यौं पात्रता त्यौंहि होत उत्पन्न.

અર્થઃ—ગુણરૂપી સૂર્યછે તેનાં કિરણનું જે પરાવર્તન પામવું તેને કીર્તિ કહીએ. તે (કીર્તિ) જે પદાર્થ ઉપર પડેછે તેની પાત્રતા પ્રમાણે ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે કીર્તિ સારી નઠારી થવી એ મૂળ ધણીના ગુણ ઉપર આધાર રાખતી નથી, પણ સામા માણસના સ્વભાવ ઉપર આધાર રાખેછે. જેમ કે જગનાથ પંડિત, મુલ્લાં ફૈઝી વગેરેની અકબરશાહ ખૂબી ગણેછે અને મુલ્લાં જનુનુદીન જેવા નિંદા કરેછે તે બધાનું કારણ એજ કે એ પંડિતો તો એના એજછે પણ એની કદર જાણનારની પાત્રતા જુદી જુદીછે. તે ઉપરથી બીરબલ બોલ્યો કે

पूरन परावर्तन करत किरन मनीमानीक

झले झरान जलेयदा पत्थर जो अरसिक.

અર્થઃ—મણીમાણેક જે છે તે પોતાની ઉપર પડેલા કિરણોને સંપૂર્ણ રીતે પરાવર્તન પમાડેછે, અને પત્થર જે અરસિકછે તે કદી બળી જાયતો પણ જરાએ ઝલે મારતો નથી.

જગન્નાથે કહ્યું કે રાજા તોડરમલે બહુ ડાહી વાત કહી. કીર્તિ એ ગુણનું ખરેખરૂં પરાવર્તનજછે. ગુણ હોય નહિતો પરાવર્તન પડેજ નહિ, અને હોય તો પડ્યાવિના પણ રહે નહિ. તેમ કેટલું ને કેવું પડે તે પાત્રના ઉપર આધાર રાખેછે, ગુણની ઉપર નહિ.

शुद्ध सुगुन रूप सुरजइक बिबिध कीर्त्ति प्रतिबिंब
लालसीलम मिट्टिस्फटिक अंबुआदि आलंब.

અર્થ—સુગુણ રૂપી સૂરજ તો નિર્મળો એકજ છે, પણ તેનાં કીર્તિરૂપી પ્રતિબિંબ લાલ, લીલમ, સ્ફટિક, માટી, પાણી વગેરે જૂદા જૂદા પદાર્થનું આલંબન પામેછે તે પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં પડેછે.

ફૈઝીએ કહ્યું કે ખૂબ કહી. જેમ સૂરજનાં કિરણો નિર્મળ છે, તો પણ લાલમાંથી જોતાં લાલ, લીલમમાંથી જોતાં લીલાં, સ્ફટિકમાંથી ચળકતાં ધોળાં, માટીમાંથી શુન્ય અને પાણીમાંથી કેવળ નિર્મળાં દેખાવછે, તેમજ ગુણીજન તો એકનો એક હોય છે, પણ તેને જૂદા જૂદા માણસો જૂદે જૂદે ભાવે જોયછે.

પ્રસંગ જોઈ બીરબલે અટકચાળું કર્યું કે, મિયાં લબ્બે, "લાલલીલમ મિટ્ટી સ્ફટિક" એમાંથી તમને શેમાં ગણવા, અને એમ બોલતા "મિટ્ટી" શબ્દ ઉપર એવો ભાર મૂક્યો કે એના પ્રશ્નનો જવાબમાં તેમાંજ આવી રહ્યો. મિયાં સાહેબ તો બિચારા અમાસ પુનેમની બાબતમાં પોતાની ભૂલ થઈ હતી તેના હૈયા શોકમાંજ ગિરફતાર હતા, અને તેમાં આ બીજો સપાટો સાંભળી છેકજ ગભરાઈ ગયા. તેથી જવાબ દેવા માંડ્યો પણ કાંઈ બોલાઈ શક્યું નહિ અને પેલી અમાસ પુનેમની વાત મનમાં ઘોળાયા કરતી હતી તેથી ગભરાટમાં "કાળી પુનમનીરાત" એમજ બોલાઈ ગયું. આ સાંભળી આખી સભા ખડખડ હસી પડી, અને મિયાં લબ્બે છેક રડવા જેવા થઈ ગયો.

એ વેળા ઉદાર બીરબલ પોતેજ એની મદદે આવ્યો. એણે કહ્યું કે

સાહેબ, મિયાં લબ્બે તો સમસ્યા પૂછેછે અને કહેછે કે છેલ્લું ચરણ "કાળીપૂર્ણિમા રાત્ર" આવે એવી એક આ પ્રસંગને અનુસરી કવિતા બનાવો.

બાદશાહે કહ્યું કે ત્યારે તે તુંજ બનાવ. જેવો હુકમ એમ કહી તેણે નીચેનો દૂહો બોલી બતાવ્યો.

नरमसुखद संजोगिको; गरम त्रिजोगी गात्र;
कर्म मर्म भरी रोगिको;- कालीं पूर्णिमा रात्र.

અર્થ—શરદ પુનમની રાત સંજોગીને નરમ ને સુખકારક લાગેછે તેજ વિજોગીના શરીરને ગરમ લાગેછે. અને રોગીને કાળી ભયંકર જણાયછે કેમકે તે રાતમાં એના કર્મનો સઘળો મર્મ ભરેલો છે.

જોષીએ કહ્યું કે વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં અમાસ પૂનેમ રોગીને ભારે ગણીછે અને વગતાં પાણી થવાના હોયછે તો તે દિવસથીજ થવા લાગેછે, કે નહિતો તે ચાલતો થાયછે. માટે એ રાતને કર્મ મર્મ ભરી કહ્યુ એ ખરેખરૂં યથાર્થ છે.

જ્યોર્જ વાશિંગ્ટન ને વિલિયમટેલનાં ચરિત્ર.

(સાંધણ પૃષ્ટ ૨૩૪ થી.)

ગયા અંકમાં વાશિંગટનના ચરિત્રનું આપણે વિવેચન કરી ગયા અને આજે વિલિયમટેલનું કરવાનો વિચાર રાખીએ છઈએ.

વિલિયમટેલનું નામ યૂરોપખંડની કાહાણીઓમાં ઘણુંજ મશહુર છે. એના નામથી બાળક પણ અજાણ્યું નથી. એ મોટો દેશભક્ત ગણાયછે અને એના પરાક્રમની ઘણી વાતો ચાલેછે. એ સ્વિટ્સરલેંડમાં તેરમાં સેકડામાં થઈ ગયો અને તે દેશના સ્વતંત્ર સ્થિતિનું મૂળ કારણ એ ગણાયછે. તે વેળા અહિંયા જર્મનીના પાદશાહનો હુકમ ચાલતો, પણ મુલક પાહાડી હોવાથી તે નામનોજ હતો, ને ખરેખરૂં જોઇએ તો લોકો સ્વતંત્રતાજ ભોગવતા. એવામાં પાસેના આસ્ત્રિયાના મુલકમાં એક ડાંહ્યર મહા રાજલોભી ને જબરો નીકળ્યો. તેણે સ્વિઝ લોકના ગામડા એક પછી એક પોતાને કબજે કરી લીધાં અને કહ્યું કે તમે જર્મનીના પાદશાહને બદલે મને તમારો અધિરાજ ગણો. તે લોકોએ એ વાત કબુલ કરી નહિ, અને તેથી એની તર્ફનો ઘણો જુલમ થવા લાગ્યો.

ગેસ્લર નામના અમીરને એ પ્રાંતનો મુખી ઠેરવ્યો હતો તે પોતાના

ધણી કરતાં પણ ઘણો નઠારો હતો. એના અમલમાં બહુબહુ જુલમ ગુજર્યા, ને વહુ દીકરીની પણ લાજ લુટાવા લાગી. શૂરા સ્વિઝ આટલું બધું સાંખી રહે એવા નહોતા. લાજ લૂટનારને તો તેઓએ તે ઠેકાણેજ ઠાર કરી નાંખ્યાં, અને ઠેકાણે ઠેકાણે આ પરદેશીઓની ઝૂસરી કેમ કાઢી નંખાય તેની મસલતો થવા લાગી.

દેશ-છૂટકારાના આ ઉદ્યોગમાં વિલિયમટેલ સૌથી આગળ પડતો હતો. તે ઈ. સ. ૧૨૭૫ માં લુસર્ન સરોવર ઉપર ઊરિ પ્રગણાના બ્યૂર્ગ્લેન નામના એકાંત ગામમા જન્મ્યો હતો. તે ખેડુનો ધંધો કરતો અને તેમાં તે મહા ઉદ્યોગી, ખંતી, તથા પ્રમાણિક હતો. આખા મુલકમાં એના જેવો કોઈ પણ તીર મારનારો ન હોતો, અને તેમજ સુસર્ન સરોવરમાં હોડી ચલાવવામાં કોઈ ખારવો પણ તેની બરાબરી કરી શકતો નહિ. એ આવો બહાદુર ને પરાક્રમી હતો તેની સાથે ડાહ્યો પણ તેવોજ હતો. હજીસુધી દેશમાં જે જુલમ થતો હતો તે મૂગે મોઢે જોયાજ કરતો, પણ બીજા ઉછાંછળાઓની પેઠે બોલી બગાડતો નહિ. એ વિચારતો કે કાંઈ કરતાં પણ એ જુલમગાર પોતાની મેળે સમજે તો સારૂં. પણ એનો તો જુલમ વધતોજ ગયો અને આખરે એણે જોયું કે હવે બહાર પડ્યા વિના છૂટકો નથી. આજસુધી પોતાના મનમાં જે વિચાર ઘોળાયા કરતા હતા તે એણે ઘરમાં પણ કોઈને કહ્યા નહોતા. પણ એ દહાડે સાંજે એણે પોતાની સ્ત્રીને એકાંતમાં બોલાવી ગંભિરાઈથી કહ્યું કે હવે મારે દેશને માટે બહાર પડવાનો વખત આવ્યોછે, અને તેથી તારે મારી તર્ફની કાંઈ ફિકર રાખવી નહિ. એવી વાત થાયછે એટલામાં એના પરમમિત્ર આર્નાલ્ડના ઘરડા બાપને તેની દીકરી ત્યાં દોરી લાવી અને જોયછેતો પેલા ચંડાળ અમલદારે તેના ડોળા ડામ દઈને ફોડી નંખાવ્યા હતા. આર્નાલ્ડ ક્યાંછે એમ પૂછતાં માલમ પડ્યુ કે તેને તો પોતાના જીવને માટે ડુંગરામાં નાસી જવું પડ્યું છે. આ સાંભળી વિલિયમટેલ ટપ ઉઠ્યો અને તે ક્ષણથી પોતાની જિંદગી દેશ કલ્યાણમા અર્પણ કરી. હવેથી એ જુલમગારનું રાજ શી રીતે જાય તેનીજ તજવીજમાં મંડ્યો રહ્યો; વરૂના ચામડાનો ડગલો પહેરી તે રાત્રે ડુંગરોમાં ભટકી લોકોને ઉશ્કેરવા એક તર્ફ ગયો અને બીજી તર્ફથી પોતાના છોકરા વાલ્ટરને મોકલી આર્નાલ્ડને કહાવ્યું કે તું પણ તે તર્ફ બધે ફરી વળીને લોકોને તૈયાર કર. એ રીતે કેટલાક વખતસુધી ભારે ઉદ્યોગ ચાલ્યો. લોકો રાત્રે ડુંગરો ઉપર ભેગા થાય, મસલત કરે અને મરવું કે મારવું એવી પ્રતિજ્ઞા

લઈ છૂટા પડે. વિલિયમટેલ બધાને રોકતો કે વગર સમજે ઉતાવળ કરશો નહિ, અને તેથી જ્યારે તે ડુંગરા સળગાવે ત્યારે બધાએ એકદમ બહાર પડવું એવો બેત કરી રાખ્યો હતો. મુસલમાનોની સાથે લડવામાં મરાઠાઓએ પણ શિવાજીના વખતમાં બંડનું આ ચિન્હજ રાખ્યું હતું.

આ પ્રમાણે જુક્તિઓ ચાલેછે એટલામાં એક બનાવ એવો બન્યો કે વિલિયમ ટેલને એકદમ બહાર પડવાની જરૂર પડી. એ બધે બંદોબસ્ત કરીને પાછો પોતાના ગામમાં આવ્યો, ત્યારે જોયછે તો ગામના ચોક બજારમાં લશકરની એક ટુકડી ઉભીછે, વચમાં ઉંચે એક પાદશાહી ટોપી ટાંગીછે, અને તેને સઘળા રાહદારીઓ નીચા વળીવળીને સલામ કરી ચાલ્યા જાય છે. કંસરાજાએ મથુરામાં પોતાનું ધનુષ્ય પુજાવ્યુ હતું તેના જેવું આ થયું. બહાદુર વિલિયમ આ ટોપીને કેમ નમે? તેતો જોઇજ રહ્યો, અને વિચારમાં પડ્યો કે શું મારા દેશીઓ છેક આવા નીચ થઈ ગયાછે કે આ જુલમગારની ટોપીને પણ નમતાં લજવાતા નથી! એવામાં સિપાઇઓએ આવી એનુ કાંડુ ઝાલ્યું, અને બળાત્કારે સુબાની આગળ ઘસડી ગયા, કેમકે તેમને વરદી આપી મૂકી હતી કે જે મારી ટોપીને ન નમે તેને પકડી લાવવો. સુબાની હજુરમાં કાંઇપણ ગભરાયા સિવાય વિલિયમટેલે જવાબ દીધો કે ટોપીને નમવાનો આપે હુકમ કાઢ્યો છે કે કાઢશો એ મારા જાણવામાં નહોતું. આગલે દિવસે ટેલના છોકરા વાલ્ટર ને પણ કાંઇ સ્વતંત્રપણે બોલવાને માટે પકડીને કેદ ર્યો હતો, અને તેનું મોંડું એને બહુ મળતું આવવાથી સુબાએ પૂછ્યું કે તારૂ નામશું? એણે જવાબ દીધો કે વિલિયમ ટેલ. આ સાંભળતાંજ એણે નિશ્ચય કર્યો કે આ નામીચા બાણાવળીને ગમેતે કરે તોપણ જીવતો જવા દેવો નહી. તે છતાં છાકેલા અમલદારોના સ્વભાવ પ્રમાણે એણે હસીને કહ્યું કે તું આખા મુલકમાં જબરો તીરંદાજ કહેવાયછે તે વાતનું મારે પારખું જોવુંછે. તારા છોકરાના માથા ઉપર એક સફરજંગ મૂકું, અને તું સો વારને છેટેથી વિંધી નાંખે, તો જાઓ તમારા બનેનો ગુનોહ માફછે. આ જંગલી નિર્દય બોલ સાંભળી વિલિયમટેલે કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ. ત્યારે પેલાએ ચીડવાઇને કહ્યુ કે જો મારી સરત કબુલ કરતો નથી, તો તારી નજર આગળજ તારા છોકરાને હું પહેલવહેલો મારી નંખાવુંછું અને પછીથી તારો વારો. (અપુરૂં)

———૦૦૦———

કેળવણીખાતાની ખબરો.

આ. નં. ૫૨ થી ૫૬

રે. પં.

ભાદરવા,—મહેરબાન ઠાકોરસાહેબ મહારાણાશ્રી અદેસીંગજી મહારાજ તથા કારભારી રાજેશ્રી કલ્યાણભાઈ તથા રાજેશ્રી બળાભાઈ તથા સ્વસ્થાન પોળકાના મેં. થાણદારસાહેબ સામળભાઈ તથા સર્વ કચેરી મંડળ તથા કમિટિના મેમ્બરો અને ગામના બીજા સદગ્રહસ્થોએ પધારી પરીક્ષા કરી રૂ૧૧) ચોપડીયો રૂ૨) પતાસાં રૂ૭) મહેતાજીને પાઘડી કુલ રૂ૨૦)નું ઇનામ વહેંચ્યું.—શહેરા, વાર્ષીક પરીક્ષાનું ઇનામ વહેંચતી વખત ગામના સદગ્રહસ્થોની રૂબરૂ ગોધરાના દેશાઈ બાઉરાવ રણછોડરાયજી રૂ૫ા તથા પોલીશપટેલ દેશાઈ મનસુખ કુંવરજી રૂ૦॥ રા. અંબાલાલ ભગવાનજી રૂ૦॥ રા. છગનલાલ શિવકરામ મીઠાપોરના રૂ૦॥ કુલ રૂ૨)નું ઇનામ વહેંચ્યું.—રામપટેલનુંમુવાડું, વાર્ષીક પરીક્ષાનું સરકારી ઇનામ વહેંચતી વખત ગામના સદગ્રહસ્થો અને કમિટિના મેમ્બરોએ મળી કુલ રૂ૩ાનું ઇનામ વધારે વહેંચ્યું તેના નામ રૂ૧) માજી ફર્સ્ટક્લાસ હેડકાન્સ્ટેબલ જમાનખાં મારખાં રૂ૧) હાલના ફર્સ્ટક્લાસ હેડકાન્સ્ટેબલ મોતીભાઈ જેઠાદાસ રૂ૦॥ પટેલ હરિભાઈ શંકરદાસ રૂ૦ા પટેલ રણછોડ ગોવિંદ રૂ૦ા તલાટી માંજીલાલ મોતીરામ

(ઇંગ્રેજીસહી) માધવલાલ હરિલાલ.

ડે. એ. ઈ. રે. પં. મહાલ.

ગોહીલવાડ.

જા. નં. ૨૦૫.

ભંડારીયા—ગરાસીઆ મુળુભાઈ સરતાનજી રૂ૦-૩-૦ મીઠાઈ—કોળીયાક. માગજી દુલભ રૂ૧) મીઠાઈ—આપજ. રેવાશંકર કાશીરામ રૂ૧) મીઠાઈ-રૂ૦-૮-૦ દરમહીને પાણી પાવું નરસીદાસ નાગરદાસ રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ—આંબા. પટેલ. દેવરાજ ભવાન રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ રૂ૦-૮-૦ મહેતાજીને, પટેલ. મુળજી ઉકાભાઈ રૂ૩) ચોપડીયો રૂ૧) મીઠાઈ રૂ૩) મહેતાજીને કુલ રૂ૭) સૈયદ ગીગા મીરાજી રૂ૦ા મીઠાઈ—ભીંગરાડ. શા. ભવાન શામજી રૂ૧) મીઠાઈ, મહેતાજી પનજી મોરારજી રૂ૧) મીઠાઈ—જુનાસવાર. મગ-

નલાલ પીતમલાલ-પોપટ અમરશી છોકરાઓને બે માસ સુધી પાણી પાયું—સથરા. અખજી ભીમજી રૂ૦ા પતાસાં—ખુંટવડા. પ્રેસીડેન્ટ શામજી નરભેરામ રૂ૧) મીઠાઈ વ્રજલાલ રામેશ્વર રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ પરસોતમ માધવજી રૂ૦ા મીઠાઈ, ધર્મશી નાગજી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ, ભાણજી મેઘજી રૂ૦ા હરજીવન મનજી રૂ૦ા મીઠાઈ. ગોરધન હેમરાજ રૂ૦ા મીઠાઈ—કલસાર. ફોજદાર ફુલભરાય ભગવાનદાસ રૂ૧) મીઠાઈ—કોટડાપીઠા. તાલુકદારોએ રૂ૧ા મીઠાઈ, જમીદારે રૂ૧ા મીઠાઈ, મખરોએ રૂ૧ા મીઠાઈ—ગઢડા કંન્યાશાળા. મેહેરબાન ભાવનગર દરબાર સાહેબ તરફથી રૂ૫-૩-૩ ચોપડીયો—જલાલપોર. વળીઆ લવજી વીરજી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ—દડવા. સ્કૂલ કમિટિ તરફથી રૂ૦ા મીઠાઈ—સમઢીઆળા. પટેલ. કાળા હીરા તરફથી રૂ૨) મેહેતાજીને પાઘડીના—બોટાદ કંન્યાશાળા. રા. નૈતમરામ ઇચ્છારામ તરફથી રૂ૦ા ચાંદલા કુલ રૂ૧)—ગઢડા. ઈંચાર્જ ડાકટર રામચંદ્ર યશવંત રૂ૧) મીઠાઈ, ઠકર. મોતી લવજી રૂ૧) મીઠાઈ—પોપાળા. મેં. ભોગીલાલ પ્રાણવલભદાસ રૂ૦ા મીઠાઈ—લીલીઆ. મેહેરબાન ભાવનગર દરબાર તરફથી રૂ૧૧-૮-૦ ગુણપાટના કટકા (૨)—આંબા. સુકલ. રઘુરામ મથુરામ તથા બાવા ગંગારામ હરજીવનદાસે મળી રૂ૦-૮-૦ ચોપડીયો રૂ૦-૪-૦ મીઠાઈ રૂ૦-૮-૦ મેહેતાજીને કુલ રૂ૧-૪-૦ સુકલ. હરજીવન જીભાઈ રૂ૦-૫-૦ મીઠાઈ—જાંત્રોડા. ઇચ્છાશંકર જટાશંકર રૂ૦ા ચોપડીયો—ભીંગરાડ. મેં. ભાવનગર દરબાર સાહેબની તરફથી રૂ૫-૪-૦ ઇનામ વહેંચ્યું—મેં. ભવાન શીંગજી રૂ૦-૪-૦ પતાસાં—વીજપડી. મેં. ભાવનગરના સરન્યાયાધીશ સા. વીદ્યારામ મોતીરામ તરફથી કેરીઓ—વંડા. એજન ન્યાયાધીશ સાહેબ રૂ૦-૮-૦ પતાસાં વંડા સ્કૂલ કમિટિ તરફથી રૂ૦-૧૨-૦ પતાસાં—ઝાઝમેર. ગામના ગ્રહસ્થોએ રૂ૦-૬-૦ મીઠાઈ—સુલતાનપોર. રા. મગનલાલ રામજી, સાકરલાલ મનસુખરામ, પ્રતાપરામ વજેશંકર, નવનીધરા હરજીવનદાસે મળી રૂ૧) મીઠાઈ—તલાજા કંન્યાશાળા. મેં. ભાવનગર દરબાર સાહેબ તરફથી રૂ૫) ચોપડીયો—માંડળ. નથુમીયાં ઉતાવળા મીયાં રૂ૧) મીઠાઈ—હડમતીયા. આ. વહિવટદાર બાપુરાવ બાબાજી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ—દરડ. રાજેશ્રી ગુજરાય ગુલાબરાય રૂ૦-૧૨-૦ મીઠાઈ—હળીવાદ. ઠાકોર સાહેબ વખતસીંગજી, કુમારશ્રી અભેરાજજી તથા કારભારી સાહેબ. બજીભાઈ . મણીશંકર

૨૧-૮-૦ ચોપડીયો, ૨૧) મીઠાઈ ૨૧) મહેતાજીને પાઘડીનો કુલ ૨૩-૮-૦ રાજેશ્રી સારાભાઈ અવલરામ ૨૧-૮-૦ મીઠાઈ—લીંબડા. સ્કૂલ કમિટિના મમ્બરોએ ૨૨-૨-૦ ચોપડીયો—લાઠી. ઠાકોરશ્રી બાપુભા સાહેબ તરફથી ૨૩-૦-૦ મીઠાઈ, વસુલાતી અધિકારી રા. વજેશંકર લાધાભાઈ ૨૧-૧૪-૦ મીઠાઈ—લાઠી કંન્યાશાળા. મેં. કારભાઈ સાહેબ તરફથી ૨૧) મીઠાઈ ૨૬) મહેતાજીને કુલ ૨૭) નું ઇનામ વહેંચ્યું—તા૦ ૧૮-૬-૮ મુ. વળા.

(ઈંગ્રેજી સહી.) કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ.

સ. ડે. એ. ઈ. પ્રાં. ગોહીલવાડ.

सारसंग्रह.

દાક્તર જી બ્યૂલ્હર—આપણા એ જૂના અને પ્રખ્યાત એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ ૧૩મી સપ્ટેંબરને રોજ પેન્સન લઇ વિલાત સિધાવ્યાછે અને એમની જગો ઉપર મહેરબાન ઇ. જાઈલ્સ સાહેબ પધાર્યાછે.

હિંદુસ્તાનની વસ્તી ગણવાને—સારૂ આવતા ફેબ્રુઆરી માસની ૧૧મી તારીખનો દિવસ મુકરર કરવામાં આવ્યોછે.

ઑનરેબલ ગોપાળરાવ હરિ દેશમુખ—આ જાણીતા ગૃહસ્થને મુંબાઇની કાયદા બાંધનારી સભાના મેંબર સરકારે ઠરાવ્યાછે અને આશાછે કે ગુજરાતમાં સાર્વજનિક કામો કરીને જેવી કીર્તિ મેળવી હતી તેવી આ મોટે અને વધારે ઉપયોગી ઠેકાણે પણ મેળવશે.

પક્ષીઓને બીહીવડાવનારો સંચો—કેનડાલ ખાતે મી. સકિલ્સ નામે ધણીએ પક્ષીઓને બીહીવડાવીને નસાડવા માટેનો એક સંચો બનાવ્યોછે. એ સંચો એક નાની પેટીના આકારનો છે, અને તે ઘડીયાળની માફક ચાલ્યા કરેછે, અને કુંચી આપી રાખવાથી અમુક વખતને આંતરે તેમાંથી બંદુકના માફકના અવાજો નીકળતા રહેછે.

ફોટોગ્રાફ લેવાના હુનરમાં નવો સુધારો—ફોટોગ્રાફીના હુનરની શોધ થઇ ત્યારથી તે અત્યાર સુધીમાં તેમાં તરેહવાર સૂધારાઓ થયાછે, પણ તે સર્વેમાં અગત્યનો સુધારો હાલમાં થયોછે. તે સુધારો ગમે એવી ઝડપની ગતિવાળી ચીજોના ફોટોગ્રાફ લેવામાં થયોછે. ઉડતાં પક્ષીઓ,

ઘોડાની શરતો, અને ચાલતી રેલવે ટ્રેનોના ચિત્ર એ નવા સુધારાની મદદથી સહેલમાં લેવાઇ શકાયછે એટલુંજ નહિ પણ વીજળીના ચમકારાના પણ પોટોગ્રાફ્ લેવાયછે.

હાથનું બનાવેલું ઉન—ન્યુયાર્ક ખાતેની મોનશપોર ન્યુમેનની કંપની નામે એક કંપનીએ કેટલીક રસાયણી મેળવણીઓની મદદથી ૨૬ ચપટાં મણ અને જુટના શાખાઓમાંથી ઘેટાના ઉનની બરાબરી કરી શકે એવું ઉન બનાવવાની કળા શોધી કહાડીછે.

યાંત્રના સંચાને અગત્ય વેળા તુરત અટકાવવાની કળા—મો. જેમ્સ સ્ટેડનામે એક ધણીએ એક એવી કળા શોધી કહાડીછે કે જેની મદદથી એક મીલમાં કોઇબી ઠેકાણે કામ કરતું માણસ અકસ્માત્ વેળા તુરત મીલનું એનજીન ચાલતું અટકાવી શકે. તે એછેકે, એક ચોકસ ચાંપ દાબવાથી વીજળી ઉત્પન કરનારો એક ગોળો ફરતો થાય છે, અને તે ગોળો ઇંનજીનની ગતિ અટકાવ નારી "સ્ટાપવાલવ" ઉપર જઇ પડેછે જેથી તરતજ આખું કારખાનું બંધ પડેછે. એ કળા અતિઘણી સહેલી હોવાથી કોઇબી સંચા કામથી અસાન માણસ યા એક નાનુ છોકરૂંબી અટકાવી શકશે. આ શોધની મદદથી કારખાનાઓમાં બનતા અકસ્માતો તથા જાનોની ખોહારીનો કેટલેક દરજ્જે અટકાવ થશે.

કચ્છના દિવાન—રાવબાહાદુર મણિભાઇએ પોતાના ઓધાનું રાજીનામું આપ્યુંછે, અને તે ઠેકાણે રાવસાહેબ નંદશંકર તુળજાશંકરની સરકારે નેમણુક કરીછે. આ ગૃહસ્થ ગુજરાતી તથા ઇંગ્રેજી ભાષાના એક ઘણાજ સારા વિદ્વાન અને હોંશીઆરી તથા પ્રમાણિકપણાને માટે બધાને જાણીતાછે.

જેપુરના મહારાજ રામસિંગજી—દેવલોક થયાછે. એ રાજા કેળવાએલો, ડાહ્યો, ને રાજા પ્રજાના ધર્મ સારી રીતે સમજનાર હતો. એણે પોતાના રાજમાં ઘણા સુધારા દાખલ કર્યા હતા. એ રાજાનો જન્મ સને ૧૮૩૩ માં થયો.

મિ. ટી. સી. હોપ. સી. એસ. આઇ—ને કલકત્તામા ફિનાન્શિએલ ખાતાના સેક્રેટરી નીમવામાં આવ્યાછે.

ગ્રેટ બ્રીટનની આબાદી—સને ૧૮૬૯-૭૦ને ૧૮૭૯-૮૦નો મુકા

બલો કરતાં માલમ પડેછે કે વસ્તી સેંકડે ૧૧,ઉપજ ૮, દેશની દોલત ૩૦, વેપાર ૧૩, વહાણોનું એડાણ ૧૬, વણકર કામ ૨૯, ખાણોની નિપજ ૪૫, રેલવેનો વેપાર ૪૫, ટપાલ ખાતાની ઉપજ ૪૫, નિશાળો ૧૨૨, જાહેર ગુનાહમાં સુધારો ૧૩, અને ગરીબોની સ્થિતી ૧૯ ટકા સુધરીછે.

દેશની દોલત ઇન્કમટાકસની ઉપજ ઉપરથી ગણવામાં આવીછે. સેવિંબેંકમાં ગરીબોએ થાંપણ મૂકી હતી તે ઉપરથી જોતાં પણ લોકોની આબાદી સાબીત થઈ આવીછે. દરવર્ષ ઉપરે ૫૧ પર્યંત પૌંડ જમે હતા તેને ઠેકાણે હાલ ૭૬ પર્યંત થએલીછે.

વણવાના કારખાનાઓમાં ૧૨૪૮ પર્યંત પૌંડ રૂ તથા ઉન આ વરસે વપર્યું હતું. રેલવેની ઉપજ ૫૯ કરોડ રૂપિયા થઈ હતી; ટપાલ ખાતાની માર્ફતે ૧૨૩૯ પર્યંત કાગળો ગયા હતા.

એ વર્ષ ૨૯ લાખને ૮૦ હજાર છોકરા નિશાળોમાં ભણતા હતા. વસ્તી કરતાં ભણનારનો વધારો ૧૧ ગણો હતો.

ચિલિને પીરૂ વચ્ચેની લડાઈ—પૂરી થઇછે અને બોલિવિયાનો પ્રાંત તેમની વચ્ચે અમુક રીતે વહેંચી લેવાનો ઠરાવ થયોછે.

નૈનીતલ—એ નામનું વાયવ્ય પ્રાંતોમાં સાહેબ લોકોને હવાખાવાનું સારૂં ડુંગરી સ્થળછે. ત્યાં ડુંગર ધસી પડવાથી ઘણાક બંગલા તથા સાહેબો દબાઈ ગયાછે. એજ સમયે રામપુરના રાજમાં મોરાદાબાદ તથા બરેલી પ્રગણાઓમાં ભારે રેલો આવી હતી અને તેથી કેટલાક ગામડા ખેંચાઈ ગયાંછે.

તાવથી મરણ—સને ૧૮૭૯ નો તનદુરસ્તી ખાતાનો રીપોર્ટ છપાયો છે તે ઉપરથી માલમ પડેછે કે મુંબાઇ ઇલાકાની એક કરોડને ૬૨ લાખની વસ્તીમાં ૩ લાખ ૮૦ હજાર મરણ થયા તેમાં પોણોભાગ તાવથી નીપજ્યાં હતાં.

જેપુરનો નવો મહારાજ—ઇસારદાના ઠાકોરના નાના કુંવર કાયમસિંગને સ્વર્ગવાશી માહારાજે પોતાની હેયાતીમાંજ રાજના વારસ કર્યા હતા તે સવાઈ માધવસિંગ એવું નામ ધારણ કરી જેપુરની ગાદીએ બિરાજમાન થયાછે. એની ઉમર ૧૯-૨૦ વર્ષની છે અને જાતે ખૂબસુરત, હોંશિયાર, તથા સદ્‌ગુણી કહેવાયછે.

શેઠ મોરારજી ગોકળદાસ—પોતાના પરોપકારી કામને માટે પંકાએલા તથા કાંઉન્સલમાં સ્વતંત્રપણા માટે આગળ પડેલા હાનર્બલ ભાટીયા શેઠ મોરારજી ગોકળદાસ ગયા માસમાં ૪૯ વર્ષની ઉમરે દેવલોક થયાછે.

ત્રણત્રણ બાળક જણનારી બાઇડી—કહેછે કે વિલાયતમાં એક બાઈડીએ ગયા બારમાસમાં એકવાર ત્રણ અને બીજીવાર બે બાળકને જન્મ આપ્યો હતો. એ પહેલાંના બે વરસમાં એણે ત્રણવાર જણ્યું હતું તેમાં બેવાર બે અને એકવાર ત્રણ છોકરાં અવતર્યાં હતાં.

पुस्तकोनी पहोंच.

અપભ્રષ્ટ શબ્દ પ્રકાશ, અથવા, સંસ્કૃત, ફારસી, આરબી ઇત્યાદિ ભાષાના મૂળ શબ્દોનું રૂપ બદલાઇને ગુજરાતીમાં વપરાતાં શબ્દોનો કોશ, વડોદરાની વર્નાક્યુલર કાલેજ આફસાયન્સના સંસ્કૃત શિક્ષક પ્રભાકર રામચંદ્ર પંડિતે બનાવીને પ્રસિદ્ધ કર્યો છે તેની એક પ્રત અમને પ્હોંચીછે. એ ગ્રંથને આઠપેજી ૧૧૮ પૃષ્ટ છે અને તેની કિમત રૂ૧ રાખી છે. એ ગ્રંથ ઘણી મહેનત લઇને તથા શોધ કરીને બનાવ્યો જણાય છે, અને ગૂજરાતી ભાષાના પંડિતોએ એનો ભાવથી સત્કાર કરવો જોઇએ. એજ ગ્રંથકારે મરાઠીમાં પણ એવું એક પુસ્તક બનાવ્યું છે.

પુસ્તકમાળા. અંક ૫ મો, પ્રગટ કરનાર વડોદરા સ્વદેશ હિતવર્ધક મંડળી, ને કિંમત એકપાઈ. એનું નામ સુબોધ પાડ્યું છે અને વિષયનો મેળ રાખ્યા વિના એમાં જુદી જુદી બાબતોનો ટુંકામાં સારો બોધ કર્યો છે.

સંપવિજય. નામની એક કવિતાની ૫૮ પાનાની ચોપડી. તેના બનાવનાર ભવાનીશંકર નરસિંહરામની તર્ફથી મળીછે. એની કિંમત ૬ આનાછે.

જાહેર ખબર.

જા. નં. ૮૪ સને. ૧૮૮૦-૮૧-

રાજકોટ ટ્રેનિંગકોલેજની સને. ૧૮૮૦ ની સાલની પ્રવેશક પરીક્ષામાં ૮૮ ઉમેદવારો આવેલા, તેમાંથી નાની તથા મોટી ઉમરના મળી ૪૯ ઉમેદવાર પાસ થયા તેમનાં નામ નીચે મુજબ.

નંબર.	નામ.	ક્યાં ભણેલો.
૧	જટાશંકર પુરૂષોત્તમ	ભાવનગર.
૨	ખકોર વીરચંદ	પાણશીણા
૩	નાગરદાસ વૈકુંઠ	ભાવનગર.
૪	ડાહ્યા વીરચંદ	પ્રાણશીણા.
૫	છગન વહાલજી	વડવાણ.
૬	કલ્યાણજી હંસરાજ	નવાનગર.
૭	લાલસિંગ હરિસિંગ	ખાટવા.
૮	જેરામ વશરામ	નવાનગર.
૯	ઉજમશી કમળશી	વઢવાણ.
૧૦	ગોપાળજી દેવજી	રાજકોટતા૦
૧૧	નાથારામ જેઠારામ	ધોકુ.
૧૨	મણિશંકર રતનજી.	હળવદ.
૧૩	નગીનદાસ શવચંદ	ગોધાવી.
૧૪	કરૂણાશંકર પ્રાગજી	કુંડલા.
૧૫	કાશીરામ શામજી	ભાવનગર.
૧૬	કરસનજી બાવા	રાજકોટતા૦
૧૭	છોટાલાલ જેઠાભાઈ	ધોકુ.
૧૮	ખુસાલ મંગળદાસ	બોટાદ.
૧૯	શિવશંકર લીલાધર	ખંભાળીઆ
૨૦	ઉજમશી લલુ	લીમડી.
૨૧	લાલજી ભાઈશંકર	વઢવાણ.
૨૨	છગનલાલ મોતીલાલ	લખતર.
૨૩	ભગવાનજી બાપા	બગસરા.
૨૪	કમળશી ઉકા	બગસરા.
૨૫	સના શામજી	કુંડલા.

નંબર.	નામ.	ક્યાં ભણેલો.
૨૬	રળીયાત મયારામ	સાણંદ.
૨૭	ગોરધન જેશંકર	વઢવાણ.
૨૮	આત્મારામ પુરૂષોત્તમ	ભાવનગર.
૨૯	પ્રહ્લાદજી દુલભરામ	ભાવનગર.
૩૦	નાથાભાઈ ભગવાન	ભાવનગર.
૩૧	જટાશંકર કલ્યાણજી	સાયલા.
૩૨	જીવણદાસ કલ્યાણદાસ	રાજકોટતા૦
૩૩	દુર્ગાશંકર રણછોડ	ઉમરેઠ.
૩૪	મગનલાલ હરિશંકર	રાજકોટસ્ટે૦
૩૫	ભાઈશંકર ભવાનીશંકર	લખતર.
૩૬	કરૂણાશંકર કાશીદાસ	દુધરેજ.
૩૭	જીવતારામ રણછોડ	ઉમરેઠ.
૩૮	શિવલાલ ગોવિંદજી	વઢવાણ.
૩૯	ગંગારામ કાશીરામ	સાયલા.
૪૦	કહાનજી માધવજી.	વઢવાણ.
૪૧	હરગોવિંદ દયારામ	ધોકુ.

નાની ઉમરના.

૧	ગુલામહુસેન રેહેમજી	તળાજા.
૨	છગન શામજી	વઢવાણ.
૩	જશરાજ ખોડીદાસ	વઢવાણ.
૪	કેશવજી કાલુ	વઢવાણ.
૫	ચત્રભૂજ કુબેરજી	લીમડીનં.૨
૬	મોહન છગન	લીમડીનં.૧
૭	અંબાશંકર ભવાનીશંકર	તલાજા.
૮	નાગરદાસ મૂળચંદ	સાયલા.

રાજકોટ ટ્રેનિંગકોલેજ
તા. ૨૨ માહે અકટોબર સને ૧૮૮૦

નવલરામ લક્ષ્મીરામ.
પ્રિન્સિપાલ. ટ્રે. કોલેજ. રાજકોટ.

જા. નં. ૮૫ સને ૧૮૮૦-૮૧.

રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજની સને. ૧૮૮૦ ની સાલની પ્રવેશક પરીક્ષામાં ક્યા ક્યા ગામના મહેતાજીઓએ કેટલા ઉમેદવાર પાસ કરાવ્યા તે જણાવનાર પત્રક.

ગામનુંનામ.	કેટલા પાસ.	કેટલામાંથી.	સેંકડે કેટલા પાસ.	પાસ સંખ્યામાં નાની ઉમરે વાળા કેટલા.
વઢવાણ.	૯	૧૦	૯૦	૩
ભાવનગર.	૬	૬	૧૦૦	૦
રાજકોટ તા.લુકો.	૩	૩	૧૦૦	૦
ધોડુ.	૩	૩	૧૦૦	૦
સાયલા.	૩	૩	૧૦૦	૧
કુંડલા.	૨	૨	૧૦૦	૦
નવાનગર.	૨	૨	૧૦૦	૦
તલાજા.	૨	૨	૧૦૦	૨
પાણશીણા.	૨	૩	૬૬.૬	૦
લખતર.	૨	૪	૫૦	૦
બગસરા.	૨	૪	૫૦	૦
ઉમરેઠ.	૨	૫	૪૦	૦
લીમડાનં.૧	૨	૫	૪૦	૧
દૂધરેજ.	૧	૧	૧૦૦	૦
બોટાદ.	૧	૧	૧૦૦	૦

ગામનુંનામ.	કેટલા પાસ.	કેટલામાંથી.	સેંકડે કેટલા પાસ.	પાસ સંખ્યામાં નાની ઉમરે વાળા કેટલા.
બાંટવા.	૧	૧	૧૦૦	૦
સાણંદ.	૧	૧	૧૦૦	૦
ગોધાવી.	૧	૧	૧૦૦	૦
લીમડી નં. ૨.	૧	૧	૧૦૦	૧
હળવદ.	૧	૨	૫૦	૦
બંભાળીઆ.	૧	૩	૩૩.૩	૦
રાજકોટસ્ટેશન.	૧	૩	૩૩.૩	૦
વાંકાનેર.	૦	૮	૦	૦
ચુડા.	૦	૪	૦	૦
મૂળી.	૦	૨	૦	૦
ગોંડલ.	૦	૨	૦	૦
ગોંડ.	૦	૨	૦	૦
સોપીકા.	૦	૨	૦	૦
શીહાણી.	૦	૧	૦	૦
સરધાર.	૦	૧	૦	૦
	૪૯	૮૮	૫૫.૬	૮

રાજકોટ ટ્રેનિંગકોલેજ. } નવલરામ લક્ષ્મીરામ.

તા. ૨૨ માહે અકટોબરે સને ૧૮૮૦ } પ્રિન્સિપાલ. ટ્રે. કોલેજ. રાજકોટ.

અમદાવાદ સાઠોદરા નાગર જ્ઞાતિ તરફથી રા. રા. રણછોડભાઈ છોટાભાઈનું રૂપીઆ પચીસનું ઇનામ.

સાઠોદરા નાગર જ્ઞાતિમાં હાલમાં ચાલતાં લગ્નના અને લગ્ન સંબંધી શા શા શિરસ્તા છે, તેનાં શાં શાં પરિણામ થાયછે, અને તેથી જ્ઞાતિજનનાં વિસ્તાર, સંખ્યા, સમૃદ્ધિ ઉપર કેવી અસર હોય છે તે,-તથા તેમાં શા શા સુધારાની જરૂરછે, વર્તમાન રૂઢિમાં કયી કયી ખામી ભરેલીછે, તે માટે શા શા ઉપાય યોજાય કે જેથી જ્ઞાતિની વૃદ્ધિ થાય-આ સંબંધી "નાગર ઉદય" નાં ૨૪ પાનાંનો શુદ્ધ સરળ ગુજરાતીમાં, અમદાવાદ, નડિયાદ, ડભોઈ, ચાણોદ, અથવા ગમે ત્યાંના સાઠોદરા નાગર ગૃહસ્થ કે, વેદ પુરૂષમાંથી કેળવાયેલા ઉછરતા જુવાન વિદ્વાન કે પાકી વયના પુખ્ત અનુભવી પુરૂષ કે કોઈ પણ " નિબંધ લખી મોકલશે, તો તે જ્ઞાતિના ચાર પરીક્ષકોએ તપાસે જેનો યોગ્ય લાગે સારો હશે પસંદ પડશે તેને રૂપીઆ પચીસ ઈનામ આપવામાં આવશે. નિબંધ સંવત ૧૯૩૭ ના માઘ માસની મહાશિવરાત્રિના દિવસ પહેલાં અમદાવાદ સાઠોદરા નાગરજ્ઞાતિના વહીવટદાર રા. ગોવિંદલાલ અચરતલાલ તરફ બારોબાર કે "નાગર ઉદય" મારફત મોકલવા. નિબંધકારે નિબંધમાં પોતાનું નામ ન લખવું. નામ તથા નિબંધ ઉપરની નિશાની સોધપણાને માટે જુદા બીડામાં અને નિશાની બીડા ઉપર જણાવવાં.

સાઠોદરા નાગર હિતેચ્છક સભા
અમદાવાદ.
સં. ૧૯૩૬ ભાદ્રવદ ૧ રવિવાર.

હરિલાલ હર્ષદરાય.
સા. ના. હિ. સ. મંત્રી.

—o0o—

गूजरात शाळापत्र

પુસ્તક ૧૯ મું. ડીસેમ્બર સન ૧૮૮૦. આંક ૧૨ મો.

कॆळवणी खातानॆ लगतो मुंबाइ सरकारनो नवो ठराव.

અમારા વાંચનારને યાદ હશે કે મુંબાઈ ઇલાકાનું કેળવણીખાતું સુધારવાના હેતુથી તેને રેવિન્યુખાતાને સ્વાધિન કરવાનો વિચાર કેટલાક વખતથી ચાલતો હતો, અને ગયા જ્યુન માસમાં તેમ કરવાનો હુકમ પણ સરકારની તર્ફથી થઈ ચૂક્યો હતો. પરંતુ એકદમ એવો મોટો ફેરફાર કરવાનો હુકમ અમલમાં આણતાં બંને ખાતાવાળાઓને ઘણી હરકતો માલમ પડી, અને તેથી તે મુલતવી રાખી સરકારમાં ઘણુંક લખાણ ગયું. તે ઉપરથી મુંબાઈની સરકારે રેવિન્યુ તથા કેળવણીખાતાના કેટલાક અનુભવીઓની કમિટી મુકરર કરી હતી, અને તેમના વિચાર જાણી લઈ હાલ એક ઠરાવ નંબરે ૧૨૨૯નો ૩૦ મી સપ્ટેંબરના ગવર્નમેંટ ગેઝીટમાં પ્રગટ કર્યોછે. એ ઠરાવ આ ખાતાના સઘળા માણસોને બહુજ જાણવાજોગ હોવાથી તેમાં જે નિયમો ઠેરવ્યા છે તેનો તમામ તર્જુમો અમે નીચે પ્રગટ કરીએ છઈએ.

મૂળ કેળવણીના સંબંધમાં ડીસ્ટ્રિક્ટ આફિસરાનું કામ મુકરર કરવાના ધારા.

૧. બજેટ પાસ કરવાં, નિશાળો તથા મકાનોને સારૂ પૈસાની મંજુરી આપવી, અને નિશાળો ઉઘાડવા કે બંધ કરવાના ઠરાવ કરવા બાબતોનો તો હાલમાં લોકલફંડ કમિટીઓને અધિકારછેજ તે અધિકારની સાથે મૂળ કેળવણીનો વધારો કરવાની જોખમદારી પણ તેમને શિર રહેલીછે એ વાત તેમને સંભારવી જોઇએ.

૨. એ કમિટિઓને નીચેની બાબતોના ઠરાવ કરવાનો ભિનવાંધે વધુ હકછે એમ હવેથી કબુલ રાખવું જોઇએ.

અ. પ્રત્યેક નિશાળમાં કેળવણી ખાતાનું ભણવાનું ધોરણ બાળબોધ કે મોડી દાખલ કરવું તે બાબતના ઠરાવ.

બ. સરકારથી જે હદ બાંધી આપવામાં આવે તેને માત્ર અનુસરીને નિશાળોની ફી તથા માફી દાખલ કરવાની બાબતના ઠરાવ.

૩. મૂળ કેળવણીની નિશાળોની પરીક્ષાના રીપોર્ટ ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેકટરે તે તાલુકા લોકલફંડ કમિટીના પ્રમુખ આસિસ્ટંટ સાહેબની માર્ફતે કલેકટર સાહેબ ઉપર અને કલેક્ટર સાહેબે પોતાની ટીકા સાથે તે ઇન્સ્પેકટર સાહેબ ઉપર મોકલવા. કલેકટર સાહેબ ધ્યાનમાં રાખશે કે આ રીપોર્ટો ઇન્સ્પેકટર સાહેબને જેમ બને તેમ જલદીથી પહોંચે એ અવશ્યનું છે.

૪. આસિસ્ટંટ કલેકટર સાહેબના નિયમિત કામનોજ આપણ એક ભાગ જાણવો કે મૂળ કેળવણીની નિશાળોમાંની સારી સંખ્યા પોતે તપાસવી, અને તેના પરિણામનો રીપોર્ટ દરેક નિશાળ દીઠ કલેકટર સાહેબ ઉપર મોકલવો. કલેકટર સાહેબને યોગ્ય લાગશે તો તે રીપોર્ટની બાબત ઇન્સ્પેકટર સાહેબને જણાવશે અને નહિ તો નહિ જણાવે. આસિસ્ટંટ કલેકટર સાહેબે નિશાળમાં કેમ શીખવાયછે તે ઉપરજ ફકત પોતાનું લક્ષ રાખવું નહિ, પણ નિશાળના લાભને લગતી સઘળી બાબતો ઉપર ધ્યાન આપતા રેહેવું. વિશેષે કરીને તો હાજરી ઓછી વત્તી થાય તે અને ગામમાં નિશાળે આવવા જોગ ઉમરના છોકરામાંથી કેટલા આવેછે એ બાબતો ઉપર ટીકા કરવી.

૫. છેલ્લી બે કલમોમાં આસિસ્ટંટ કલેકટરોએ તપાસણી કરવાનું કહ્યું તે ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેકટરો નિયમિત વાર્ષિક પરીક્ષાઓ લેછે તેને બદલે નહિ, પણ તેની ઉપરાંત સમજવી. થોડીક નિશાળોની પરીક્ષા ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેકટરે આસિસ્ટંટ કલેકટર સાહેબની રૂબરૂ લેવી, અને દર વર્ષે એ કામને માટે જૂદાં જૂદાં ગામ પસંદ કરવાં.

૬. તપાસણી કરી, તથા પરીક્ષા વખતે હાજર રહી, તથા પોતાના અભિપ્રાય તાલુકા પ્રેસિડેંટ ઉપર મોકલી, એ કામમાં મદદ કરવા તાલુકા કમિટીના બીજા મેંબરોને પણ કહેવું.

૭. નિશાળોના મકાનની સલામતી તથા તનદુરસ્તીની બાબતમાં હાલત, માફી રાખવાની રીતનો ઉપયોગ કે ગેર ઉપયોગ, રેજિસ્ટરમાં લખેલા છોકરાને મુકાબલે હાજર રહેલાની સંખ્યા, મહેતાજી ઉપર ફરિયાદો થઇ હોય તેનું સામાન્ય રીતે સાચા કે જૂઠાપણું, અને બીજી એવી એવી બાબતોની તપાસ કરી રીપોર્ટ કરવાને સારૂ મામલતદાર તથા માહાલકરીઓએ પોતાના તાલુકામાંની સઘળી નિશાળો તપાસવી.

૮. કલેક્ટર અને આસિસ્ટંટ કલેક્ટર સાહેબની તર્ફથી ચાલુ કામના વરસમાં જેજે બાબતોની ચર્ચા ઉઠી હોય તે સઘળી બાબતોનો ખુલાસો ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરોએ મૂળ કેળવણીની નિશાળોના વાર્ષિક રીપોર્ટમાં કરવો. એ રીપોર્ટ મૂળ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ ઉપર તથા તેની એક નકલ કલેકટર સાહેબ ઉપર મે મહિનાની ૧ લી તારીખની અંદર મોકલવી કે તે સાહેબને ૧ લી જુનની અંદર પોતાની ટીકાઓ ડિરેકટર આવ્ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબ તર્ફ મોકલવાનું બની શકે.

૯. બજેટની મીટિંગ મળવાને ઓછામાં ઓછી એક મહીનાની વાર હોય તે વખત પર કેળવણી ખાતાને લગતો લોકલફંડ બજેટનો હિસ્સો પ્રેસિડંટ (કલેકટર) સાહેબના હાથમાં હોવો જોઇએ.

૧૦. સઘળા ત્રૈમાસિક પત્રકો અને તે પત્રકોમાં કરેલા ફેરફારો ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે ડિસ્ટ્રિક્ટ કમિટિઓના પ્રેસિડંટો તર્ફ તેઓની પણ ભેળી સહી થવાને માટે મોકલવાં.

આ નિયમો કરતી વખત ઠરાવમાં સરકારે સઘળાને પાછલા ગવર્નરે આપેલા ઠપકામાંથી બિલકૂલ મુક્ત કીધા એ ઘણું સંતોષકારક તથા વાજબી છે. તે વેળા નિશાળોમાં છોકરા ઓછા થઈ ગયા હતા તેનું કારણ ફક્ત દુકાળજ નથી એમ ધારી સર રિચાર્ડ ટેંપલે કેળવણી તથા રેવીન્યુખાતાનો કાંઇક બરમમાં વાંક કાઢયો હતો. પણ એ બનાવને લગભગ બે વર્ષ વહી ગયાં અને એ દરમ્યાન કેળવણીખાતાનો બીજો રીપોર્ટ પણ બાહાર પડી ચૂક્યો. તે ઉપરથી માલમ પડ્યું કે દુકાળના એ ત્રણ વરસમાં ૭૮૬૧ છોકરાની ખોટ લાગી હતી પણ દુકાળ જતાંજ આ એક વરસમાં દુકાળ પેહેલાં હતા તે કરતાં ૨૫૦૦૦ છોકરાનો વધારો થયો. આ જોઈ સરકાર સાફ અભિપ્રાય આપેછે કે કેળવણી કે રેવીન્યુખાતાના અમલદારોના કામમાં કાંઈ કસુર હતી

એમ ધાર્યા સિવાય પાછલા વર્ષોની પડતીનું કારણ દુકાળજ હતો એમ વાજબી રીતે કહી શકાયછે.

આ રીતે આ ફેરફાર કરવાનું મૂળ નિમિત્ત તો ૨૯ થયું તોપણ તેમ કરવામાં આવ્યુંછે તેનું કારણ સરકાર એવું બતાવેછે કે આ બાબત સરકારના વિચારમાં આવવાથી એમ લાગેછે કે પોતાના ડીસ્ટ્રીક્ટની કેળવણીના કામમાં સીધો સંબંધ કલેક્ટરોનો રાખવાથી હવે પછી કેળવણીનો ઘણો વધારો થશે.

આ નિયમો એક વરસને માટે અજમાયશ દાખલજ બાંધવામાં આવ્યાછે, અને વરસ આખરે એ બાબત ખાસ રીપોર્ટ કરવાનું કમિશનરો તથા ડીરેક્ટરને એ ઠરાવમાંજ ફરમાવેલુંછે.

इंग्लांडनो इतिहास.

प्रकरण ९ मुं.

नार्मन कुळना राजाओ. ई. स. १०६६ थी ११५४ सुधी.

નાર્મનોના આવવાથી જરૂરની ખોટ પૂરી પડી તથા ઇંગ્લાંડને ઘણો ફાયદો થશે એમ આપણે પાછલા પ્રકરણમાં કહી ગયા ખરા, પરંતુ તે ફાયદો તુર્તજ થયો હોય એમ સમજશો નહિ. પ્રથમ તો દેશમાં તેમના આવવાથી જુલમનો વરસાદ વરસી રહ્યો, અને આંગ્લોસાક્સનો છેક ખરાબ ખાસ્તા થઈ ગયા.

વિલિયમ જિતવી—આ રાજા ગાદી ઉપર બેઠા પછી થોડાક મહીના સુધી તો ન્યાય ને નરમાસથી ચાલ્યો. પરંતુ કોઈ પણ લોક એકદમ તો ખરેખરી રાજાને કેમ તાબે થાય? એક બંડ ઉઠ્યું અને તે બંડની ખબર સાંભળતાંજ એણે પોતાની જાતનું વિકરાળપણું પ્રકાશ્યું. આ બંડખોરોને તલવારને ઝપાટે એણે ઉડાવી દીધા એટલુંજ નહિ, પણ હવેથી દેશીઓને છુંદવાજ એવો એ નિશ્ચય કરી બેઠો.

હવેથી વિલિયમે દયા ને ઇનસાફ એક કોરે મૂક્યાં, અને ઇંગ્લાંડમાં ૨ કેર ઘાસની માફક માણસોની કાપણી ચાલી. એક વખત હંબરનેટ નદીની વચ્ચેના મુલકમાં કાંઈ નાનું સરખું બંડ ઉઠ્યું તે ઉપરથી એણે ત્યાંનો આખો

૧૦૦ મૈલનો પ્રદેશજ ઊજડ કરાવી નાંખ્યો. માણસનું એકે જણું ત્યાં રેહેવા દીધું નહિ. એટલુંજ નહિ, પણ ઢોર ઢાંખરને પણ શોધી શોધીને કાપી નાંખ્યાં, લોકના ઘરબાર તોડી પાડ્યાં, અનાજના ઢગલે ઢગલા કરી બાળી મૂક્યાં, ને ખેતરો તથા ઝાડો પણ કપાવી નાંખ્યા. એની મતલબ એ મુલકમાં માણસ હવેથી રહી શકેજ નહિ એ હતી, અને બંડનું તો માત્ર બાહાનું હતું પણ એમ કરવાનું ખરૂં કારણ એ હતું કે ડેનલોક ઇંગ્લાંડ ઉપર હુમલો કરવાને એ તર્ફ ઉતરવાના હતા તેને કોઈ રીતનો આશરો મળી શકે નહિ. આ ક્રૂર કર્મથી એક લાખ માણસના જિવ ગયા હશે એવો અડસટ્ટો કાઢવામાં આવ્યો છે. હવેથી આંગ્લોસાકસનો તર્ફ એ ખરેખર છેક સ્વચ્છંદ અને મદમસ્તપણેજ વર્તતો. એક વેળા પોતાને શિકાર કરવાને સારૂ એકવન કરાવવાનું મન થયું, તો તે માટે તેણે કેટલાક ગામડાં ને દેવળો મર્જાદ ભાગી નંખાવ્યા. બીજા રાજાઓ ગામ વસાવે છે, તો આ વસેલાને તોડવાજ મંડ્યો હતો. બીજા નાર્મનોએ પણ એ પ્રમાણેજ નાનાં નાનાં વન બનાવ્યાં હતાં અને તેમાંનું એક પણ જનાવર કોઈ દેશી મારે તો તેનો એકદમ હાથ કાપી નાંખવો એવો સખ્ત કાયદો તે વેળા ચાલતો હતો.

આ પ્રમાણે જે રાજા દેશી પ્રજાને બોકડાની માફકજ જબે કરવા મંડ્યો હતો, તે રાજાએ લૂટફાટ કેટલી ચલાવી હશે તેતો તમે પોતાની મળેજ ધારી શકશો. એણે દેશીઓ પાસેથી તમામ જમીન ઝુંટાવી લઈ નાર્મન સર-દારોને આપી, તથા બધા સાક્સનોને ભીખ માગતા કરી નાંખ્યા. હવે બિચારા સાક્સનોની ખરાબીમાં કાંઈ બાકી રહ્યું નહિ. તેમના ઉપર નાર્મન લોકો મ-રજીમાં આવે તેવો જુલમ ચલાવતા અને તેની દાદ કે ફર્યાદ કોઈ સાંભળતુ નહિ. એમનો જાહેરમાં તેઓ જાણી જોઈ તુચ્છકાર કરતા અને તે બધું તેમને મૂગે મોઢે સાંખી રેહેવું પડતું. ટૂંકામાં સઘળા આંગ્લોસાક્સનો ઉપર જબરૂં દાસત્વ આવી પડ્યું અને તેઓમાં ચૂં કે ચાં કરવાના જરા પણ હોસ રેહ્યા નહિ.

આવા ક્રૂર કર્મથી પાંચ વર્ષની ટૂંકી મુદતમાં વિલિયમે સઘળો મુ-લક જેર કરી નાંખ્યો અને પછીથી ઇંગ્લાંડમાં નાર્મન રાજનો એવો અવિચળ પાયો નાંખ્યો કે ફરીથી સાક્સનો તર્ફથી એકે બંડ કે ફિસાદ થયું નહિ, તેમના મનમાંથી દેશી રાજનું સ્વપ્નું પણ જતું રહ્યું, અને આજ

પર્યંત પણ ઇંગ્લાંડની ગાદી એનાજ વંશમાં ચાલી આવેછે. માટે વિલિયમને ઇતિહાસમાં વિજયી કરીને કહેછે તે નામને તો એ બરાબર લાયકછે. જો એણે પોતાનું રાજ સ્થાપન કરવાને રાક્ષસી ઉપાયો કામે લગાડ્યા ન હોત, તો એ બહુ સારો રાજા પણ કહેવાત, કેમકે એના ડાહાપણમાં કાંઈ ખામી નહોતી. એણે રાજનો બંદોબસ્ત રાખવા જે જે ધારા ચલાવ્યા તેમાં ઘણી અગમ બુદ્ધિ વાપરી છે. એના સઘળા ધારામાં ફ્યૂડલ ધારો બહુજ અગત્યનો છે અને તે ઉપરથી એની અપૂર્વ દીર્ઘદૃષ્ટિ બરાબર જણાઈ આવેછે.

ફ્યૂડલ ધારો—આ ધારો યૂરોપમાં આ વેળા ઘણે ઠેકાણે ચાલતો હતો. વિલિયમે કેટલાક ફેરફારની સાથે તે ઇંગ્લાંડમાં દાખલ કર્યો અને એનું રાજ અવિચળ પાયે સ્થપાયું તથા આગળ જતાં તેમાંથી હાલની ઉત્તમ રાજરચના ઉભી થઈ એ સઘળાનું કારણ તેજ છે.

એને લશ્કરી જાગીરનો ધારો એમ કહીએ તો ચાલે. જ્યારે કોઈ રાજા નવો મુલક જીતતો, ત્યારે ત્યાંની જમીનનો કેટલોક સારો ભાગ પોતે રાખતો અને બાકીની જમીન પોતાના સરદારોને એવી સરતે વહેંચી આપતો કે ખપ પડે ત્યારે તમારે આટલા માણસનું લશ્કર લઇને અમારા ભેળા લડવા આવવું. એ સરદારો પાછા એ જમીન એવીજ સરતે પોતાના હાથ નીચેના નાયકોને વહેંચી આપતા અને વળી બીજાને. એ રીતે મુલકની સઘળી જમીન લશ્કરી માણસોના હાથમાં રહેતી, અને રાજાને ખપ પડે ત્યારે જોઇતું લશ્કર મળતું. જંગલી વખતમાં પરદેશીઓ કોઈ મુલક જીતે ત્યારે ત્યાંની સમાધાની જાળવવાનો આ સ્વભાવિક રસ્તો હતો. આપણા દેશમાં રજપૂતો પણ ઘણુંકરીને એમજ કરતાં, અને યૂરોપમાં જ્યાં જ્યાં નવાં રાજ સ્થપાયાં હતાં ત્યાં આવી રીતનીજ ગોઠવણ ચાલી હતી.

પણ આ ગોઠવણમાં હરકત એ હતી કે એ સરદારો ધીમે ધીમે સ્વતંત્ર થઈ પડતા અને રાજાને ગાંઠતા નહિ, કેમકે તેમના હાથમાં કેટલીક પૃથ્વી આવતી એટલુંજ નહિ પણ તેઓ પોતે પોતાના પ્રાંતમાં સઘળી રીતે પૃથ્વી પતિજ હતા. લડાઈ વખતે મહારાજાને આશ્રય આપવો પડે એ સિવાય કોઈ પણ બાબતમાં રાજાનો દાબ નોહોતો. હિંદુસ્તાનમા માંડળિક રાજાઓ હતા તે કરતાં આ અમીરો કોઈ રીતે પણ અધિકારમાં ઉતરતા હોય એમ જણાતું નથી. તેઓ કિલ્લાકોટ કરીને રેહેતા, લશ્કર રાખતા, દિવાની ફોજદારી ચૂકવતા, અને પોતાના

પાડોશી અમીરની સાથે કાંઈ તકરાર પડતી તો મહારાજાને પૂછ્યા વિના માંહો માંહિ લડાઈઓ પણ ચલાવતા. આવા બળવાન અમીરો વખતે મહારાજાની આજ્ઞા ન ગણકારે અને તેની સામા પણ લડવા તૈયાર થાય, તો તેમાં કાંઈ ઘણું નવાઈ જેવું નથી. ફ્રાન્સમાં ઘણી અમીરાતો આ સ્થિતિનેજ પહોંચી હતી, અને આંગ્લોસાક્સનોમાં પૂરે પૂરો તો ફ્યૂડલ ધારો નહોતો, તોપણ આપણે જોયું છે કે ત્યાંના અમીરો રાજમાં ઘણી સત્તા પચાવી પડ્યા હતા.

વિલિયમે ફ્રાન્સમાં આ સઘળું જોયું હતું અને તેથી એ ધારો ઈંગ્લાંડમાં દાખલ કરતી વખત ઘટતી સાવચેતી રાખી. એણે દ્વેષીઓ પાસેથી જે સઘળી જાગીરો પડાવી લીધી તેમાંનો ઘણો ભાગ તો પોતાનાજ હાથમાં રાખ્યો. પછી પોતાના સરદારોને ભારે ભારે જાગીરો આપી રાજી તો કર્યા, પણ તેમાં તજવીજ એવી રાખી કે કોઈ પણ એક અમીરનું રાજ એક જથે થઈ જાય નહિ. તેથી એક જાગીર ઉત્તરમાં તો બીજી દક્ષિણમાં, ને ત્રીજી પૂર્વમાં તો ચોથી પશ્ચિમમાં એ પ્રમાણે તેણે જમીનની વહેંચણ કરી. તેથી દરેક અમીર પાસે જાગીર ઘણી થઈ પણ તે છૂટી છૂટી. વળી ફ્રાન્સમાં અમીર જેને જમીન વહેંચી આપતા તે લોક તે અમીરનીજ વફાદારી રાખવાને પ્રતિજ્ઞા લેતા હતા, પણ વિલિયમે તો મોટા અમીરથી તે એક નાના પટેલ સુધી સઘળાને માહારાજાની સાથે વફાદાર રહેવાના સોગન આપ્યા. તેમ કેટલાક મોટા ગુનાહનો ઇનસાફ પણ પોતાનાજ હાથમાં રાખ્યો. આ કારણોથી ઈંગ્લાંડમાં નાર્મન અમીરો ફ્રાન્સ કે ઇટાલીની પેઠે કદી પણ સ્વતંત્ર થવા પામ્યા નહિ, અને તે છતાં તેમના હાથમાં એટલું તો બળ રહ્યું કે જો તેઓ એકો કરે તો રાજાને આડો ચાલતાં પૂરી રીતે, અટકાવી શકે.

ફ્યુડલ ધારો તે સમાને અનુકૂળ હતો અને યૂરોપને તેથી ઘણાં ફાયદા થયાછે. પણ તેનું એક અત્યંત માઠું પરિણામ આજ સુધી બધા લોકને સોસવું પડેછે. અને તે ટાળવાનો હવે એકે ઉપાય કાયદાના હાથમાં રહ્યો નથી. આ ફ્યુડલ ધારાથી ખરા ખેડુઓના હાથમાં કાંઈ પણ જમીન રહી નહિ. તેઓ તો બિચારા મજુરની હાલતમાંજ આવી રહ્યાછે. હાલ ઈંગ્લાંડની સઘળી જમીન થોડાજ માણસો (અમીરોની) ખાસ મિલ્કત થઈ પડીછે અને તેથી ઘણા માણસોને. પરમેશ્વરની આ એક સામાન્ય બક્ષીસનો કાંઈ પણ લાભ મળી શકતો નથી. વળી એ કારણથી સરકારને જમીનમાંથી એક -

કોડી પણ ઉપજતી નથી અને પોતાનો અંરેચ ચલાવવાને માટે લોકો ઉપર બીજા વેરા મૂકવા પડેછે.

વિલિયમ વિજયીનું મરણ—એનામાં જેવી દૈત્ય બુદ્ધિ હતી તેવુંજ દૈવયોગે મરણ પણ નીપજ્યું. ફ્રાન્સના રાજા સાથે તકરાર ઉઠાવાથી ત્યાં એ લડવા ગયો હતો તે વેળા પોતાની રીત પ્રમાણે એક શહેરને એણે બાળી મૂકાવ્યું, અને તે બરાબર બળી રહ્યુંછે કે નહિ તે જોવા મદ ને હરખભેર પંડે ત્યાં ગયો. ત્યાં એનો ઘોડો ભડકવાથી ધખ ધખતી રાખના ઢગલામાં તે પડી સિઝાઈ ગયો. મરતીવેળા પોતાના દુષ્ટ કર્મનો એણે ઘણો બળાપો થયો અને પોતાના આત્માની સમાધાનીને માટે એણે બેહદ ધર્મદાન કર્યાં.મૂઆ પછી એને દાટવા લઇ ગયા ત્યારે એક બહાદુર ગામડીયો આવીને બોલ્યો કે "હું ઇશ્વરના નામથી પોકારીને કહું છું કે આ જમીનમાં એને નહિ દટાય. એ મોટો ચોર હતો. આ જમીન મારી મારા બાપદાદાના વખતની છે અને તે એણે વગર હકે પડાવી લીધીછે" આવે પ્રસંગે આ બોલ સાંભળી બધા જોઈ રહ્યા, અને કેટલાક પૈસા આપી તેનું મન મનાવ્યું ત્યારેજ એને ભૂમિદાહ થયો.

રાજગાદીને માટે વઢાવઢી. નાર્મન લોકોમાં પણ હજી વડીલ કુંવરને ગાદી મળે એવો ધારો હોય એમ જણાતું નથી. મરનાર રાજા પોતાની મરજીમાં આવે તે કુંવરને આપી જતા. આ ધારો વારંવાર લડાઇનું કારણ થઈ પડતું. વિલિયમ વિજયી મૂઆ પછી પણ એમજ થયું. મોટા કુંવર રાબર્ટે બાપની હયાતીમાંજ બંડ ઉઠાવ્યું હતું તેથી કે કોઈ બીજા કારણથી તેને નાર્મંડી તથા મૈનની ઠકરાતોજ આપી વિલિયમ વિજયી મરતી વેળા એને ટાળી ઈંગ્લાંડની ગાદી પોતાના બીજા કુંવર વિલિયમ રક્તકેશીનેજ આપતો ગયો. આ ઉપરથી એ ભાઇઓ વચ્ચે લડાઈ ઉઠી, પણ અમીરોએ સમજાવી એવી વિષ્ટિ કરાવી કે હાલ જેની પાસે જે મુલક છે તે રહેવા દેવો અને એમાંથી એક મરે ત્યારે બીજાએ તે બંને રાજ ભોગવવાં.

પણ રક્તકેશી મૂઓ ત્યારે રાબર્ટ તો ક્રુસેડ લડવા પાલેસ્ટાઇન ગયો હતો તેથી એનો નાનોભાઈ હેનરી બંને રાજનો ધણી થઈ બેઠો. રાબર્ટ આવ્યા પછી લડાઈ સળગી, પણ અમીરોએ એને સમજાવી પહેલાના જેવીજ વિષ્ટિ કરાવી. પાછળથી હેનરીએ કરાર તોડી એકાએક નાર્મંડી ઉપર હુમલો કર્યો અને શૂરો પણ ભોળો રાબર્ટ પકડાઈ ગયો તેને ઈંગ્લાંડમાં આણી તે મૂઓ ત્યાં સુધી

ચુપ્ત કેદખાનામાં રાખ્યો.

આ બંને રાજાઓ પોતાના બાપના જેવાજ સઘળી વાતે હતા, અને તેમણે ઈંગ્લાંડમાં નોર્મન રાજ મજબૂત કર્યું. હેનરી જેણે સારી કેળવણી લીધી હતી તેણે તો સાક્સન પ્રજાની પ્રીતિ મેળવવા પણ કેટલીક તજવીજો કરી. એ સાકસન રાજકુળની મટિલ્ડા નામની કુંવરી વેરે પરણ્યો અને લોકોને વચન આપ્યું કે રાજા એડવર્ડભગતના કાયદા પ્રમાણેજ હું વર્તીશ. તો પણ એ એના બાપના જેવોજ લુચ્ચો ને મતલબી માણસ હતો. હજી સાક્સનોના દુઃખ કાંઈ પણ ઓછાં થયાં હોય એમ જાણશો નહિ.

હેન્રીના મૂઆ પછી ઈંગ્લાંડમાં ગાદીને માટે ભારે લડાઈ ઉઠી. એનો છોકરો તો એના હયાતીમાંજ મરી ગયો હતો, અને તેથી તે પોતાની છોકરી મટિલ્ડાને ગાદી મળવાની પાકી ગોઠવણ કરી ગયો. પણ એનો ભાણેજ સ્ટીફન જેને એણે ફ્રાન્સમાંથી બોલાવી છોકરાની પેઠે પાળ્યો હતો તે દગાખોર નીકળ્યો અને ઝટપટ કરી પોતેજ ગાદી ઉપર ચઢી બેઠો.

આથી ભારે લડાઇ ઉઠી. એકવાર એક જીતે તો બીજીવાર બીજો અને ઈંગ્લાંડની ગાદી એક બીજાના હાથમાં વારંવાર ઉથલાયા કરી. આ પ્રમાણે પચ્ચીશ વર્ષ સુધી ચાલ્યું અને તેથી આખો મુલક પાયમાલ થઈ ગયો, અમીરો કિલ્લા બાંધી જ્યાં ત્યાં લૂટફાટ ને જુલમ ચલાવવા લાગ્યા. આ અંધાધૂંધીના વખતમાં ખેતીવાડી કે ધંધો રોજગાર કોનાથી થઇ શકે! દુકાળો પડ્યા ને હજારો માણસ ટેરેટેર મરવા લાગ્યા. આ વેળા સાક્સનોને જે દુઃખ પડ્યાંછે તેવાં તેઓએ કદી પણ સહ્યાં નહોતાં, અને દેશની વસ્તી ઘણીજ ઓછી થઇ ગઇ.

આ રીતે લોકો અને છેવટે અમીરો પણ કાયર કાયર થઇ રહ્યા હતા તેવામાં મટિલ્ડાનો છોકરો હેન્રી (જે હાલ મોટો થયો હતો તે) તે ભારે લશકર લઈને ઈંગ્લાંડપર ચડી આવ્યો. અમીરોએ જોયું કે હવે જો વધારે વાર લડાઇ ચાલી તો બધાની ખરાબી છે. તેથી તેઓએ પહેલાની પેઠેજ નિકાલ કાઢી બંનેની લડાઇ પતાવી, અને વર્ષેકમાંજ સ્ટીફન મરી ગયો એટલે બીજો હેનરી એ નામથી તે ઈંગ્લાંડની ગાદીએ બેઠો (ઈ. સ. ૧૧૫૪) ત્યારે લોકોએ આનંદથી જયજયકારના પોકાર કર્યા.

સાક્સન લોકોને ખુશી થવાનું વિશેષ કારણ એ હતું, કે એ રાજનીદ

મા સાક્સન કુળની હતી. પરદેશી રાજ છે એમ જાણી જે તેમને કાંઇક માઠું લાગતું હતું તે હવેથી દૂર થયું, અને તેઓ એને પોતાનુંજ રાજ ગણવા લાગ્યા.

નાર્મનો હજી દેશીઓ તર્ફ પ્રીતિભાવ રાખતા શીખ્યા નહોતા, તોપણ તેમને અહીંયા વસ્યાને સોએક વર્ષ થઇ ગયાં હતાં એટલે સ્વાભાવિકરીતેજ તેઓની મમતા ફ્રાન્સ ઉપરથી ઓછી થઇ ને ઇંગ્લાંડ ઉપર ચોંટવા લાગી હતી. ફ્રાન્સમાં તેઓ આંગ્લો નાર્મન એ નામથી ઓળખાતા.

निबंध शीखनारने सूचना.

ગયા આંકથી ચાલુ.

૬. ઉદ્યોગ.

૧. ઉદ્યોગ એ કુદરતનો પહેલોજ કાયદો જણાયછે.

અ. જગતમાં જે જોઇએ છીએ તે ઉદ્યોગથીજ બનેલું છે. દાખલા. ઉદ્યોગ બંધ રહે તો પ્રાણી માત્ર મરણ પામે. દાખલા.

બ. ઉદ્યોગથીજ શરીર સારૂં રહેછે.

ક. કામવિના મનને ગમતું નથી.

ડ. માટે, માણસે ઉદ્યોગ કરવો એજ ઇશ્વરની ઇચ્છા જણાયછે. એમ ન કરે તે મહા પાપી જાણવો.

૨. બીજા ઉપર આધાર રાખવો એ બહુ ખોટું, મૂર્ખાઇનું, અને શરમ ભરેલું કામછે. ઉદ્યોગવિના દૈવ લૂલુંછે.

૩. ઉદ્યોગી પુરૂષોના દાખલા અને તે ઉપરથી લેવાનો બોધ.

૭. માબાપની આજ્ઞા માનવી.

૧. છોકરાંઓનો એજ મુખ્ય ધર્મછે.

૨. બાળક પોતાનું હિત અહિત સમજતું નથી, અને તેથી એનું સુખ માબાપના કહ્યા પ્રમાણે ચાલવામાંજ રહેલુંછે.

૩. સઘળા ધર્મની એ સામાન્ય આજ્ઞાછે

અ. માબાપના જેવું ખરી દાઝ જાણનાર અને શીખામણ આપનાર જગતમાં કોઈ બીજું નથી.

ब. તેની આજ્ઞા ન માનવી એ કેવી મૂર્ખાઈ, કૃતઘ્નતા, અને નિર્દયપણું.

क. માબાપની આજ્ઞા ભંગ કરનારૂં બાળક આગળ જતાં બહુ દુઃખી થાયછે અને જન્મસુધી પસ્તાયછે.

૪. મોટી ઉમરનાં માણસોએ પણ માબાપનું સદા માન રાખવું તથા યોગ્ય આજ્ઞાઓ પાળવી જોઇએ. જનધર્મમાં ભંગ પડાવે એવી આજ્ઞા હોય તો ન માનવી, પણ તેમનું માન તો સદાજ રાખવું અને તેમની સાથે હેત પ્રીતથી વર્તવું. માબાપનો ઉપકાર કદી પણ વાળી શકાય એવો નથી અને તેમની આજ્ઞાઓ હમેશાં હિતબુદ્ધિથીજ ઉત્પન્ન થાયછે.

૮. સત્ય.

૧. સત્ય સઘળા સદ્‌ગુણનો સાથી છે. અને સત્યના જેવું પરમેશ્વરને બીજું કાંઈ વાહાલું નથી.

अ. તેથી માણસમાત્રનું પરમેશ્વરે સાચાતર્ફજ સ્વાભાવિક વલણ કર્યું છે. બાળકો અને અજ્ઞાન માણસો સાચુંજ બોલેછે. જૂઠામાં જૂઠો માણસ પણ એક દિવસમાં જૂઠા કરતાં સાચું વધારે બોલેછે, અર્થાત, સત્ય એજ સ્વાભાવિકછે. બીહીક અથવા લાલચથી વખતે માણસો જૂઠું બોલવાને ઉશ્કેરાયછે, પણ પાછળથી જ્યારે તેનાં પરિણામે માઠાં ફળ દેખેછે ત્યારે જાણેછે કે સત્ય એજ કુદરતને તથા પરમેશ્વરને વાહાલુંછે.

ब. સાચું બોલવાથી સઘળી જંજાળ દૂર થાયછે, કેમકે તે ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે સ્વાભાવિક અને તેથી સહેલું છે. જૂઠું બોલનારને હમેશાં ફિકરમાં ને ફિકરમાં રેહેવું પડેછે અને તે છતાં આખરે પકડાઈ ગયા વિના રેહેતો નથી.

क. સાચું બોલવાથી આત્માને ઘણો સંતોષ વળેછે. તેને કદાપિ નુકસાન થાયછે તો પણ હું ઇશ્વરનો ચોર થયો નથી એ વિચારથી તેનું મન પ્રફુલ્લિત રેહેછે. જૂઠા માણસને વખતે ફતેહ મળેછે તો પણ તેના આત્મામાં હમેશ બળબળાટ થયા કરેછે.

૨. દુનિયામાં પણ સત્યથીજ ફાયદો થાયછે.

अ. આ સઘળો સંસાર સત્ય ઉપરજ રેહેલોછે. એના દાખલા.

ब. જૂઠું બોલનારનો વિશ્વાસ ઉઠી જાયછે અને તેથી તેના સઘળા સંસારી કામો અટકી પડેછે. પછીથી પસ્તાઇને સાચું બોલવા માંડેછે તો પણ તેનો તો કોઈ ભરોસો કરતું નથી અને તેથી તે મહા દુઃખી દુઃખી થાયછે. માટે મશ્કરીમાં પણ જૂઠું બોલવું નહિ.

૩. જૂઠું બોલવાથી માણસનું નીચપણું પ્રગટ થાયછે.

अ. જૂઠું એ ગુલામનો દુર્ગુણ કહેવાયછે.

ब. મોટા ખાનદાનના કે શૂરા માણસો કદી જૂઠું બોલતા નથી. સત્યવાદી પુરૂષોના દાખલા.

૪. પૂર્વ પક્ષ અને સમાધાન.

अ. પોતે કાંઈ અપરાધ કર્યો હોય તો માની દેવો એજ ઉત્તમ માર્ગછે. એમ કરવાથી એકના બે ગુનાહ થતા નથી, ઘણી વખત માફી મળેછે, અને કદાપિ શિક્ષા થાયછે તો પણ આબરૂ વધેછે અને પરમેશ્વર રાજી થાયછે.

ब. કોઈનો જિવ બચતો હોય, તોપણ જૂઠું તો નજ બોલવું, કેમકે કાયદા પ્રાણી માત્રના કલ્યાણને સારૂ કર્યા છે અને તે પ્રમાણે શિક્ષા કરવી અથવા કરાવવી એજ ધર્મ અથવા પરમાર્થ છે.

क. નિરપરાધી માણસને બચાવવા સારૂં પણ જૂઠું બોલવું એ ખોટુંજ છે, કેમકે એ નામર્દાઈ તથા અધર્મપણાનેજ રસ્તોછે. ખરા ધર્માત્મા પુરૂષો એમ કરતા નથી.

૫. ઉપસંહાર તથા બોધ.

ब. આ લોકમાં અને પર લોકમાં સત્યથીજ ફાયદો થાયછે.

क. આત્માને મહા સંતોષ વળેછે અને પરમેશ્વર રાજી થાયછે.

अ. માટે કદી જૂઠું બોલવાનું નીચ કર્મ કરવું નહિ. મશ્કરીમા જૂઠું બોલી આપણી જીભને અપવિત્ર કરવી નહિ.

૯. સભ્યતા.

૧. વ્યાખ્યા—આપણા સંબંધમાં જે જે લોક આવે તેને યોગ્ય માન આપી તેના મન પ્રસન્ન કરવાની જે કળા તેને સભ્યતા કહેછે.

૨. સંસારમાં એ ગુણતો અવશ્યનો છે.

અ. જૂદી જૂદી પ્રકૃતિ તથા રીત ભાતના માણસો મરજીમાં આવે તેમ બોલે ચાલે તો બે ઘડી પણ જોડે રહી શકે નહિ. જંગલી જનાવરોની પેઠે સઘળાને એક બીજાથી છૂટાંજ રહેવું પડે.

બ. સભ્યતા શબ્દની વ્યુત્પત્તિ.

૩. સભ્યતા બતાવવાની જૂદી જૂદી રીતો.

ક. ઉપરી સાથે સભ્યતા રાખવાની રીત.

ખ. બરોબરીઆ સાથે. „

ગ. ઉતરતા સાથે. „

ઘ. સઘળાની સાથે સભ્યતા રાખી શકાય છે અને તે રાખવીજ જોઈએ.

૪. સભ્યતામાં અસત્ય જેવું લાગે પણ તે અસત્ય નથી, કેમકે.

અ. સભ્યતાના બોલનો ખરો ભાવ શોછે તે બધા સમજે છે.

બ. કોઈને માટે આપણા મનમાં નઠારા વિચાર હોય પણ તે કાંઈ જાહેર કરવાને આપણે હમેશાં બંધાએલા નથી.

ક. કોઈને માઠું ન લાગે એમ ધારી પોતાના વિચાર અથવા લાગણીને દાબી રાખવી એ અસત્ય નથી પણ કોમળ પરોપકારી સ્વભાવની નિશાની છે.

૫. સભ્યતા બે પ્રકારની થાયછે.

અ. સાચી સભ્યતા માયાળુપણામાંથી ઉત્પન્ન થાયછે, અને તે ખાનદાનવાળા માણસોનું ખાસ લક્ષણ છે.

બ. જૂઠી સભ્યતા મતલબી તથા નીચ માણસોમાં હોયછે, અને તે ઝટ ઓળખાઈ આવેછે.

ક. સાચી સભ્યતાવાળા માણસ ઉંચ, નીચ, કે બરોબરીઆ સઘળાની સામાન પ્રીતિ મેળવેછે. જુઠી સભ્યતાવાળા નીચની સાથે જુલમી, બરોબરીઆ સાથે અભિમાની કે પતરાજી, અને ઉપરી સાથે તુચ્છ ખુશામતીઆ હોયછે.

૬. સભ્યતાના ફાયદા.

અ. પોતાનો વખત સમાહસંપ તથા આનંદમાં જાયછે.

બ. ઘણા માણસોની સાથે મેહેરબાનગત થાયછે અને તેથી જ્યારે

જાણે ત્યારે મદદ મળતાં વાર લાગતી નથી.

क. દુનિયામાં તે માણસની લાયકી તથા મોટાઈ જણાયછે.

ड. કોઇનું માન ખંડન ન કરતાં તેને રાજી કરવો એ ખરેખરો અને બધાથી બની શકે એવો પરોપકારછે.

૭. ઉપસંહાર તથા બોધ.

૧૦. પરહેજગારી.

૧. વ્યાખ્યા. પરહેજગારીનો મૂળ અર્થ તો એવોછે કે ખાવાપીવા વગેરેમાં એવું તપાસીને ચાલવું કે પોતાની તનદુરસ્તી બિગડે નહિ, પણ સાધારણ કોઈ જાતની કેફ ન કરવી તેને પરહેજગારી કહેછે.

૨. જુદી જુદી કેફની હકીકત.

૪. કેફથી થતા ગેરફાયદા.

अ. શરીર ખરાબ થાયછે, અને વખતે મરણ પણ નીપજેછે.

ब. બુદ્ધિ તથા નીતિ બગડી જાયછે.

क. કામ ધંધો થતો નથી, પૈસે ટકે ખરાબ થાયછે, અને દુનિયામાં તુચ્છ ગણાયછે.

ड.

૫. દારૂનું વ્યસન સૌથી નઠારૂં છે. હાલ લોકમાં તે વધવા માંડ્યુંછે તેના કારણ, તેથી થતી ખરાબી, અને તે દૂર કરવાના ઉપાય.

૬. ઉપસંહાર તથા બોધ.

જ્યોર્જ વાશિંગટન અને વિલિયમટેલના ચરિત્ર.

પાછલા આંકથી ચાલુ.

જ્યારે જોયુ કે કાંઈ બીજો ઇલાજ નથી ત્યારે વિલિયમટેલે ઠીકછે એમ કહીને પોતાનાં ધનુષબાણ મંગાવ્યા, અને એક ઝાડને ટેકીને ઉભો રહ્યો. પેલા પાપી સુબાએ સોવાર મપાવી વાલ્ટરને ત્યાં ઉભો રાખ્યો અને તેના માથા ઉપર એક સફરજંગ મૂક્યું. વિલિયમટેલે ઇશ્વરનું નામ લઈ તીર મૂક્યું, ને તે પેલા સફરજંગને આબાદ વિંધીને ચાલ્યું ગયું, અને છોકરાનો એક વાંકો વાળ પણ થયો નહિ. આ જોઈ મોતકથી આ બાણાવળીનો જેજેકાર થઈ રહ્યો,

અને બધા એની ચતુરાઇના એક અવાજે વખાણ કરવા લાગ્યા. વાલ્ટર હરખ-ભેર પોતાના પ્રતાપી પિતાને ભેટવા દોડ્યો. પણ તે તો હરખથી મૂર્છા ખાઇને હેઠે પડ્યો હતો. બધાએ મળી એને જાગૃત કર્યો, પણ એ ગરબડમાં સુબાએ જોયું કે એણે એના કમરપટ્ટામાં એક બીજું તીર સંતાડી રાખ્યું હતું, અને તેથી તેમ કરવાનું તેને કારણ પૂછ્યું. વિલિયમે પ્રથમ ઉડાવાનું તો કર્યું પણ જ્યારે સુબાએ સાચેસાચું કહી દેવાનો આગ્રહ કર્યો અને જાહેરમાં વચનમાં આપ્યું કે તને કાંઇ કરીશ નહિ, ત્યારે એ બોલ્યો કે "હે જુલમગાર, જો મારા દીકરાને કાંઇ ઇજા થઇ હોત તો આ બીજું તીર તારી છાતીને વિંધવા સારૂ રાખ્યું હતું" આ બોલ સાંભળીને સુબો તો પોતાના સીપાઇઓની પાછળ દોડીને ભરાઇ ગયો અને થરથર ધ્રૂજવા લાગ્યો. છેવટે એ બાવલા પાપીએ પોતાનું વચન તોડ્યું અને ભલા ટેલને બેડીઓ જડાવી કિલામાં મોકલી દીધો. પણ નઠારા કામ કરનારના ચિત્તને કદી પણ ચેન પડતું નથી. ગોતફેથી બળવાની અફ-વાઓ થોડી ઘણી એના કાન ઉપર આવતી હતી અને એણે હવે જાણ્યું કે જો બળવો થયો તો સૌથી પહેલો મનેજ મારશે. તેથી એણે પોતાના સરદારને અધિકાર સોંપી વતન નાસી જવાનો વિચાર કર્યો. એ માટે એણે એક મોટી હોડી તૈયાર કરાવી અને તેમાંથી પોતાની જોડે ચૂંટી કાઢેલા ત્રીશ સિ-પાઇઓ રાખ્યા. વિલિયમટેલને પણ બમણી બેડીઓ જડાવી હોડીમાં નાંખ્યો કે રખેને એ અહિંયા રહીને તોફાન કરે. એ રીતે તાબડતોબ સઘળી તૈયારીઓ કરી અને રાતોરાત હોડી હંકારી મૂકી.

આ વેળા પવન સારો હતો અને હોડી સડસડાટ ચાલી. વિલિયમટેલના મનમાં આ વખત કેવું લાગતું હશે તે વર્ણન કરવા કરતાં પોતાની મેળેજ સહે-લથી તમે ધારી શકશો. પણ એટલામાં ડુંગરપર ભડકા દેખાવા લાગ્યા. એ સમજી ગયો કે હું પકડાયો તે છતાં મારા દેશી ભાઇઓએ બેત પ્રમાણે સ્વતંત્ર થવાનો ઉદ્યોગ જારી કર્યો છે ખરો અને તેથી એના જિવને દિલાસો મળ્યો. એવામાં જાણે ઇશ્વરની મર્જી પણ આ જુલમગારને મારવાની હોય તેમ પવન એકદમ બદલાયો અને ભારે તોફાન ઉઠ્યું. હોડી ડાલમડોલ થવા લાગી અને માંહે બેઠેલા માણસો એક બીજા સાથે ધમાધમ અથડાવા લાગ્યા. ખારવાઓ નિરૂપાય થઇ પડ્યા અને હોડી કાંઠા તરફ ખેંચાઇ જઇ હમણાં ખરાબાની સાથે અથડાશે એવી સઘળાને દેહશત લાગી. આ પ્રાણઘાતીના

સમયમાં તેમને સાંભરી આવ્યું કે વિલિયમટેલ હોડી ચલાવવાના કામમાં બહુજ કુશળછે અને તેથી તેને છૂટો કરી હોડી તેના હાથમાં આપી. એણે તુર્ત હોડીનું સુકાન પાછું વાળ્યું, અને તેમને મરણભયમાંથી ઉગાર્યા. એ પ્રમાણે પોહો ફાટવાનો સમય થયો ત્યાં સુધી એણે કાળજીથી હોડી ચલાવી, અને પછી તેઓ જોયછે તો જ્યાંથી નીકળ્યા હતા ત્યાંજ ઘણું કરીને પાછા આવેલા માલમ પડ્યા. સુબાએ ગુસ્સો કરવા માંડ્યો પણ તેને ન ગણકારતાં એકદમ સુકાન કાંઠા તર્ફ ફેરવ્યુ, અને કાંઠાને હોડી અડીકે તુર્તજ પોતાનું ધનુષ્ય બાંધે ચડાવી જમીનપર કૂદી પડ્યો.સઘળા એના સામું જોય છે એ-ટલામાં એ કોતરોમાં ક્યાંનો ક્યાં નાસી ગયો.

સુબાના માણસો જેમ તેમ કરી હોડીમાંથી સંભાળીને નીચે ઉતર્યા અને ઘોડા મંગાવી ગામમાં જવા નીકળ્યા. વાટે ચાલતાં ચાલતાં એક મોટા ઝાડની પોલમાં વિલિયમટેલ ભરાઇને બેઠો હતો ત્યાં થઇને તેઓ પસાર થાય છે તેવામાં એણે સાંભળ્યું કે તેઓ મને પકડવાની અને ન પકડાઉં તો મારા કુટુંબ ઉપર વેર કાઢવાનો વિચાર કરેછે. તેથી તે બહાર નીકળી આવ્યો અને એક બાણ એવું સફાઇથી માર્યું કે પેલા જુલમગાર સુબાનો પ્રાણ એકદમ નીકળી ગયો. સુબાની સાથેના સવારો તો ભયભીતજ થઇ ગયા અને એ નાસીને કોતરોમાં થઇને પોતાના ભાઇબંધોને જઇ મળ્યો. એને જોઇ તેઓને આનંદ આનંદ થઇ ગયો અને સુબાની મરણની ખુશખબર સાંભ-ળીને તેઓને એટલો તો જુસ્સો ચડ્યો કે તેઓએ ઝપાટાની સાથે સઘળા આસ્ત્રિઅનોને હાંકી કાઢ્યા.

ત્યારપછી કેટલાક વર્ષ સુધી લડાઇ પહોંચી ખરી, પણ તેઓએ જે આ પ્રસંગથી સ્વતંત્રતા મેળવી તે આજ પર્યંત કોઇથી પાછી લઇ શકાઇ નથી, અને સઘળા સ્વિસ લોકો પ્રેમભક્તિથી વિલિયમટેલનું અહોનિશ સ્મરણ કરેછે.

આ ચરિત્રમાં સ્વિતઝર્લાંડની હાલની સ્થિતિ તથા વચગાળાના ઇતિ-હાસનું પણ કેટલુંક વર્ણન આપ્યુંછે, અને ટુંકામાં આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી તથા વાંચવા લાયકછે.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

જા. નં. ૨૧૩

મહિકાંઠા પાલણપુર.

પાલણપુર અંગ્રેજી સ્કૂલ—મે. દિવાનસાહેબ બહાદૂરે તર્ફથી. મે. ઇન્સ્પેક્ટરસાહેબ મારફત. રૂ૭) મીઠાઈ રૂ૩૦–૮–૦ચોપડીયો. સને ૧૮૭૮–૭૯ નું સાલનું ઇનામ. રૂ૩–૦–૦ મીઠાઈ રૂ૧૩ ૧૨–૦ ચોપડીયો. સને ૧૮૭૯–૮૦ ની સાલનું ઇનામ.—રાધનપુર અંગ્રેજી સ્કૂલ—મે. નવાબસાહેબ બહાદૂરે તરફથી. મે. ઇન્સ્પેક્ટરસાહેબ પધાર્યા ત્યારે રૂ૧૫)ચોપડીયો, રૂ૧૦) મહેતાજીને રા. સા. ડી. એ. ઇન્સ્પેક્ટર મારફત રૂ૧૦–૦–૦ ચોપડીયો રૂ૧૫) મહેતાજીને મે. નવાબસાહેબ બહાદુર તર્ફથી—પાલણપુર ફારસી નિશાળ—મે પાલણપુરના દિવાનસાહેબ શેરમહમદ ખાનજી તરફથી રૂ૨) મીઠાઈ રૂ૧૭–૪–૦ ચોપડીઓ—ઇડર કન્યાશાળા—ઇડરના મહારાજા શ્રી કેશરીસીંહજી તરફથી ત્રણ વખત મળીને રૂ૪–૦–૦ મીઠાઈ. શા. હરિચંદ ચીમણદાસ તા. મહેતાજી રાજારામ રૂપરામ તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ. કડોલીના ઠાકોર ભવાનસંગજી તરફથી રૂ૨) મીઠાઈ—અમનગર કન્યાશાળા—કન્યાશાળાના ઇનામના ફંડમાંથી. રૂ૧–૮–૦ મીઠાઈ. રૂ૪–૪–૮ ઓઢણીઓ તા. રેજા આપ્યા.—પાલણપુર તાલુકા સ્કૂલ—કડીમહાલના સુબાસાહેબ. ગણેશપંથ સીતારામ તરફથી રૂ૫) મીઠાઈ.—મહેતાજી ગૌરીશંકર મૂળજી, પોલિટિકલ એજનશીના ઓપીઅમ કલાર્ક તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ મહેરબાન દિવાનસાહેબના માજીસાહેબ મોદા પડવાંથી મોતીચુરના લાડુ તા. ચોપડીઓ. રૂ૫) મીઠાઈ રૂ૧૫) ચોપડીઓ. માસરાણુ મ્યુલ કમિટિના મેમ્બરો તર્ફથી. રૂ૧)મીઠાઈ.—મુંજપુર—રાજેશ્રી. હરિલાલભાઈ દિવાન–સાહેબ તરફથી રૂ૦–૮–૦ મીઠાઈ. મે. રાધનપુરના નવાબસાહેબ બહાદુર તર્ફથી રૂ૦–૮–૦ મીઠાઈ રૂ૨–૮–૦ ચોપડીયો. રાજેશ્રી મોહનલાલ પ્રેમચંદ તરફથી રૂ૦–૮–૦ મીઠાઈ. શેઠ. ઘેલચંદ દેવા તા. શેઠ. જુઠા નાગરચંદ તરફથી રૂ૦–૮–૦ મીઠાઈ.—લોલાડા—પોલીશ અમલદાર મુનશી. ગુલામહુસેન ગુલામહૈદર તરફથી રૂ૦–૮–૦ મીઠાઈ—રાધનપુરના શેઠ મોતિલાલ સોભાગચંદ તરફથી રૂ૦-૪-૦મીઠાઈ.વડોદરાવાળા હકીમ મહમદ શાખાન તરફથી ૦–૮–૦ ની મીઠાઈ. ૩–૮–૦ ચોપડીયો.—મે ફતેહખાન ખાનજીના કારભારી

પુરશોતમ જવેરચંદ રૂ૧) મીઠાઈ રૂ૧) ચોપડીયો રૂ૧) મહેતાજીને. સમીના ફોજદારી કારકુન જેઠાલાલ મગનચંદ તરફથી. રૂ૦-૪-૦ મીઠાઈ.—સાંતલપુર—થાણદાર જસવંત લાલચંદ તરફથી રૂ૧-૦-૦ મીઠાઈ. આકટિંગ થાણદાર લલુભાઈ નથુભાઈ રૂ૦॥ મીઠાઈ. મઉતરાના ઠાકોર સાવરામજી વખતસંગજી તરફથી રૂ૨) મીઠાઈ. તપસીમહારાજ સુખરામ દારજી તર્ફથી રૂ૧-૮-૦મીઠાઈ સાંતલપુરના રામસંગાણી તા. રાસંગાણી જાડેજા તરફથી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ. જાડેજા કારકુન મુગટરામ ગણેશ તરફથી રૂ૦-૪-૦ મીઠાઈ. સાંતલપુરના સંઘવી ફુલચંદ ટોકરશી તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ. સંણવાના ઠાકોર દેવસીંગજી તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ, સાંતરપુર (જારી)—કારકુન પુરશોતમ વખતરામ તરફથી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ. વારાહીના અખત્યારી કારકુન પીતાંબર ભુમચંદ તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ, બકુત્રાના જપતીદાર મોતીભાઈ ડોસજી રૂ૧) મીઠાઈ. વાહારી કારકુન મલુકચંદ જસવંત તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ. રૂ૧) ચોપડીપો. નેટીવ. આસીસ્ટંટ રા. બા. આત્માનરામ પધાર્યા ત્યારે ઠાકોર તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ. મઉતરાના ઠાકોર સાધરામજી તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ રૂ૧) ચોપડીપો. સાંતલપુરના કારકુન મલુકચંદ જસવંત તરફથી રૂ૨) મીઠાઈ રૂ૧) ચોપડીપો રૂ૧)મહેતાજીને. —વાવ—રાધણપુરના દીવાનસાહેબ હરિલાલ અમરતલાલ તરફથી રૂ૨) મીઠાઈ રૂ૧૦-૧૫-૯ ચોપડીપો. રૂ૩) મહેતાજીને—વારાહી—દેશાઈ વખતરામ માધવજી માજી કારભારી તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ રાજેશ્રી. મહિપતરામ પ્રધાનરામ તરફથી રૂ૩-૮-૦ મીઠાઈ. રૂ૩-૮-૦ ચોપડીપો. આકટીંગ થાણદાર હરિકષ્ણ પ્રભાશંકર ૦-૫-૦ મીઠાઈ. વકીલ રામચંદ્ર રેવશંકર ૦-૮-૦ મીઠાઈ. દેશાઈ વખતરામ માધવજી રૂ૧) મીઠાઈ. મલેક રવાજી મુરીદખાનજી તર્ફથી વારશી પરીક્ષા વખત. રૂ૨) મીઠાઈ.—થરાદ—થાણદાર ભુમચંદ ફતેચંદ તા. સ્કુલ કમિટિ તરફથી રૂ૦-૬-૦ રમાલ—મોગરે જીલ્લે એડાના રાણા વીજેસંગ બેચરે તરફથી ૦-૮-૦ મીઠાઈ. રાધનપુર તાલુકા સ્કુલ મેં. નવાબસાહેબ બહાદુર તરફથી. મેં. ઇનસ્પેક્ટરસાહેબ પધાર્યા ત્યારે રૂ૫-૦-૦ મીઠાઈ રૂ૨૦) ચોપડીપો. રૂ૧૦-૦-૦ મહેતાજીને. એજન. વાર્ષીક પરીક્ષા વખત. રૂ૫) મીઠાઈ રૂ૨૧)ચોપડીપો રૂ૧૩) મહેતાજીને.—થરાદ—મુખ્યકારભારી રાજેશ્રી જુમા ફતેચંદ તરફથી રૂ૨) મીઠાઈ. નાથ પુરાના. શા. છગન તાણ્યા તરફથી રૂ૧) મીઠાઈ રૂ૧) મહેતાજીને ધરાના શાની લવજી મહેશ્વરજી રૂ૧) મીઠાઈ રૂ૧ મહેતાજી.

ધરાના શોની. નથુ પીતાંબર રૂ૧) મીઠાઈ રૂ૧) મહેતાજીને. ધરાના શોની મગન ચંદ્રભાણ. રૂ૧-૪-૦ મીઠાઈ રૂ૧) મહેતાજીને ધરાના પાંચાણી. કેવળ જીવા. રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ રૂ૦-૮-૦ મહેતાજીને.

(ઈંગ્રેજી સહી.) જેવચ્છરામ સતવચ્છરામ.

ડે. એ. ઈ. મહિકાંઠા તા. પાલણપુર

જા. નં. ૮૨૯.

જીલ્લે ખેડા.

કપડવણજ ઉર્દુ.—મહેરબાન ઇન્સ્પેકટર સાહેબે રૂ૨) મીઠાઈ વહેંચી. કપડવણજ મુખ્ય.—મેં. કલેકટર સાહેબ બહાદુરે સારીકોપી લખનાર છોકરાઓને રૂ૦-૧૪-૦ આપ્યા. કપડવણજ કંન્યાશાળા.—મહેરબાન કલેકટર સાહેબ બહાદુરે વધારે હાજરી રાખનાર છોડીઓને રૂ૪) આપ્યા. કપડવણજ ઉર્દુ.—મેં. કલેકટર સાહેબ બહાદુરે વધારે હાજરી રાખનાર છોકરાઓને રૂ૫) આપ્યા. એજન મુખ્ય.—મહેરબાન ડીસટ્રીક્ટ ડીપ્યુટી કલેકટર સાહેબે રૂ૯-૦-૦ ચોપડીઓ. કપડવણજ.—બ્રેંચ મેં. ડીસટ્રીક્ટ ડેપ્યુટી કલેકટર સાહેબે રૂ૩) આપ્યા. એજન ઉર્દુ.—મેં. ડીસટ્રીક્ટ ડેપ્યુટી કલેકટર સાહેબે રૂ૩) આપ્યા. ડાકોર કંન્યાશાળા.—દેગામ તાલુકાની સાયર મંડળીના ઇજારદાર શામળભાઈ તાપીશંકરે રૂ૦-૧૩-૦ મીઠાઈ વહેંચી. વાડદ.—મહેરબાન ફર્સ્ટ આસીસ્ટંટ કલેકટર મીસ કારડી સાહેબ બહાદુરે નિશાળમાં પધારી રૂ૧) ચોપડીઓ વહેંચી. સુડાવણસોળ.—સ્કૂલ કમિ. ના મેમ્બર સાહેબો તા. બીજા ગ્રહસ્થોએ નિશાળમાં પધારી પરીક્ષા લઈ ઇનામ વહેંચ્યું—પટેલ. કીસોરદાસ મકનદાસ રૂ૧)—પોલીસ પટેલ. મંગળ દાજીભાઈ રૂ૦-૮-૦ શેઠ. છગનલાલ હરજીવન રૂ૦॥ પોલીસ પટેલ. ગીરધરભાઈ જીવાભાઈ રૂ૦-૮-૦ બાખી મહારાજ નરોતમદાસ સીતળદાસ. રૂ૦-૭-૦ પટેલ. લલુ બાપુજી રૂ૦-૩-૬ રૂ૩-૨-૬ ડભાણ.—મોજે પીજ તાબે પેટલાદના પટેલ. ઉમેદભાઈ ખુશાળભાઈ તેના છોકરાનાં લગ્નની ખુશાલીમાં રૂ૧) મીઠાઈ. સુણાવ.—નિશાળનું વાસ્તુ થયું તે વખત ગામના સદગ્રહસ્થોએ તમામ છોકરાઓને જમાડ્યા તેના ખરચની ટીપમાં નાણાં ભર્યાં તેના નામ—પોલીસ પટેલ. દ્વારકાંદાસ બાવાજી રૂ૧) ટલાટી.—દામોદર નરભેરામ રૂ૦-૮-૦ મહેતાજી

વજેશંકર ગોવિંદરામ ૩૧-૮-૦ પટેલ. ગલાભાઈ પુંજાભાઈ ૩૧-૮-૦ પટેલ. મથુરભાઈ શંકરભાઈ ૩૧-૮-૦ પટેલ. મથુભાઈ બાઘદાસ પટેલ. રણછોડભાઈ નાથાભાઈ ૩૧) પાં. દાજીભાઈ દાદાભાઈ ૩૧). (અધુરી.)

સારસંગ્રહ.

નવા બે ગૃહોની શોધ—એડિનબરોની રાયલ સોસાઈટીના એક પ્રોફેસરે હાલ નેપ્ચ્યુનની પેલી તર્ફ બીજાં બે ગ્રહોછે એમ શોધી કાઢ્યું છે. એમાંનો એક ગ્રહ સૂર્યની આસપાસ એક હજાર ને બીજો પાંચ હજાર વર્ષમાં ફરી રહેછે એમ તે ધારેછે. એમાંના પહેલા ગ્રહને સૂર્યનું અજવાળું ૧૫ અને બીજાને પહોંચતાં ૧૪ કલાક થાયછે એટલે છેટે તેઓ રહેલાછે.

સૂરજનું અજવાળું—ચંદ્ર કરતાં ૩ લાખ ને પચાસ હજાર ગણુંછે એમ બતાવવાને તેનો ખ્યાલ મનમાં બરાબર ઉતરવાને માટે, કહેછે, કે આકાશ દેખાયછે તેટલો બધો ચંદ્રમા થઈ જાય તોપણ તેનું અજવાળું સૂરજના અજવાળાના ચોથા ભાગ જેટલુંજ થાય.

બળે નહિ એવા કાગળ—બનાવવાની હાલ શોધ થઈ છે. તેનો બનાવનાર કહેછે કે કાગળ ને મીઠું તથા ફટકડી લગાડવાથી તે મજબૂત થાયછે અને બળતો નથી. તેમજ લાખ લગાડી હોય તો પાણીમાં તે ભીંજાઈ શકતો નથી.

એક ચમત્કારી રોગ—કહેછે કે લંડનમાં (કાનેડા) એક ઉચા કુળની જુવાન છોકરી બે વરસ સુધી માંદી હતી. હાલ તેનો મંદવાડ જતો રહ્યોછે, પણ તેનું આખું શરીર વીજળીની બાટરી જેવું થઈ ગયુંછે. કોઈ એને અડકે અથવા જે પાણીના વાસણમાં એના હાથ હોય તેમાં જો પોતાના હાથ બોળેછે, તો તે માણસને જબરા વીજળીના આંચકા લાગેછે. એક બીજાના હાથ પકડીને વીશ પચીશ માણસ ઉભાં હોય અને જો એ બાઇ તેમાંથી કોઇ એકને જરા અડકેછે તો તે બધા પડી જાયછે. લોહચુંબકની માફક તે ધાતુને આકર્ષ કરેછે. જ્યારે ચપ્પુ પકડવા જાયછે ત્યારે તેનું પાનું પોતાની મેળે એની તર્ફ વળેછે, અને તેની આંગળીને ટેરવે લપેટેલા કાગળ સહિત ચોંટી વળગી રહેછે. કોઈ ઓરડામાં તે પેસેછે કે તેમાં બેઠેલાં સઘળાં માણસોને એ આવી એમ માલમ પડેછે, કેટલાકને ઊંઘ આવી જાયછે અને કે-

ટબાકને પેટમાં ઉલટી જેવું થાયછે. કોઇથી ત્યાં થોડા સેકંદ કરતાં વધારે વાર રહી શકાતું નથી. એની બ્હેન મમત કરીને ઘણી વાર રેહેવા ગઈ તો તેને બીહામણી ખેંચતાણ થઈ આવી. છોકરાં ને પાસે આવેછે કે ઊંઘમાંથી જાગી ઉઠી રડવા લાગેછે, પણ તેને જરા થાબડેછે એટલે તેઓ પાછા ઘર ઘર ઊંઘવા મંડી જાયછે. મોટાં માણસ ઉપર પણ તેમજ તે ઘારણ નાંખી શકે છે. એનો કુતરો એની પાસે જાણે મરી ગયો હોય તેવા ઘારણમાં પડી રહે છે, અને કોઇનો જગાડ્યો જાગતો નથી. પણ જરા ધીમેથી તેનું એ પોતે નામ લેછે કે તુર્ત તે જાગી ઉઠેછે.

(થિઓસોફિક. અકટોબર.)

દુનિયામાં યાહુદી લોકની વસ્તી—૭૦ લાખનીછે એમ એક અમેરિકન વર્તમાનપત્રે ગણત્રી કાઢીછે. એમાંના ૨૬ લાખ રૂશિયામાં, ૧૪ આસ્ટ્રિયામાં, ૫ જર્મનીમાં, ૧ ટર્કીમાં, ૭૦ હજાર નેધરલાંડમાં, ૬૦ ઈંગ્લાંડમાં, ૫૦ ફ્રાન્સમાં, ઇતાલીમાં ૩૫, સ્પેન પોર્ટુગાલમાં ૪, અને સ્વીડન નાર્વેમાં ૨૦૦૦ યાહુદીઓની વસ્તીછે.

વા વાઝોડાનું તોફાન—નવેંબર માસની શરૂઆતમાં વડોદ્રા રેલવેની સડક ઉપર આવેલા ઝખવાડા ગામ આગળ એટલું બધું થયું હતું કે માણસના હાથ જેવડાં વજનના કરાં પડ્યા અને પીપલા તથા બાવળના ઝાડો ભાગી પડવાથી સડક ઉપર અટકાવ થયો.

શોધ કરનારી સ્ત્રીઓ—અમેરિકામાં હુંનરની શોધો કરીને જે તે બાબતના પટા મેળવેછે તેમાં દરસાલ સરાસરી ૬૦ સ્ત્રીઓ પણ હોય છે. તેઓ ઘણું કરીને ઉપયોગી ઘર સંસારી ચીજોની શોધ કરેછે. આવો દેશ આબાદ થાય એમાં શી નવાઇ!

ક્ષણમાં આગ હોલવાઇ જાય એવો સંચો—હાલ ફ્રાન્સમાં એકજણે શોધી કાઢ્યોછે. તે એટલો નાનોછે કે બાંધે મુકીને લઈ જઈ શકાય, અને તેમાં કેટલાક તેજાબ વગેરે જે પદાર્થો હોયછે તે તેમાંથી ઉડાવ્યા કે ગમે એવી મોટી આગ હોય તો પણ ક્ષણમાં બુજાઈ જાય. લંડનમાં એનો અજમશ પ્રયોગ કરી જોતાં એ પ્રમાણેનીજ ખુબી તેમાં માલમ પડી હતી.

પ્રાચિનકાળના ઉંચા માણસ— અમેરિકાનાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ઓહીઓ નામે એક પ્રાંતછે. ત્યાં પ્રાચિન ઇતિહાસ વિષે શોધ કરનારી મંડળીછે.

તેણે તે પ્રાંતના બ્રશ ક્રી કટાઉનશીપ નામે કસબાની એક ટેકરી દા. એવરહાર્ટની દેખરેખ નીચે થોડા વખત ઉપર ખોદાવી હતી. તેમાંથી ઘણાક દૈત્ય સરખાં લાંબાં પહોળાં શબ નીકળ્યાં હતાં. જેના મુકાબલામાં લંડનના વેસ્ટમીનીસ્ટરયમાં હાલમાં રાખેલાં, યૂરોપ એશિયાનાં જીવતાં રાક્ષસ સરખાં પ્રાણીઓ તો વેંતીઆં કહેવાય. તે ટેકરી આઠ ફીટ ઊંચી અને મથાળે ચોસઠ ફીટ લાંબી અને બત્રીસેક ફીટ પહોળી હતી. ખોદનાર પ્રાક્કાલિક શોધકને તે ટેકરાના એક ભાગમાંથી માટી યા ઈંટની એક તરેહની મુડદાપેટી જડી, જેમાં એક સ્ત્રીનું આઠ ફીટ* લાંબુ હાડપિંજર અને એને પડખે એક બાળકનું તે કરતાં નહાનું આશરે સાડાત્રણ ફીટ લંબાઇનું પિંજર હતું; તેમાં વળી એક માટીનું પુતળું હતું તેને હવા લાગતાંજ ભાંગો માટી થઇ ગયું. બીજી કબરમાં એક સ્ત્રી પુરૂષનાં હાડપિંજર નીકળ્યાં. પુરૂષનું હાડપિંજર નવ ફીટ અને સ્ત્રીનું આઠ ફીટ લાંબુ હતું. ત્રીજી સમાધમાંથી એક બીજા જોડાનાં હાડપિંજર જડ્યાં તેમની માથાથી તે એડી સુધીની લંબાઈ—પુરૂષના હાડપિંજરની નવ ફીટ ચાર ઈંચ અને સ્ત્રીની આઠ ફીટ હતી. બીજાં હાડપિંજર ખોદી કહાડ્યાં હતાં, તેમાંનાં નહાનામાં નહાનાની લંબાઈ આઠ ફીટ હતી અને બીજાં મોટાં દસ ફીટ લંબાઇનાં હતાં. એઓ દરેક ભિન્ન ભિન્ન સમાધોમાં દાટેલાં હતાં. એક એકોજ સમાધને ટેકવેલું એક મોહોટું પત્થરનું ચોસલું હતું તે ઉપર અક્ષર કોતરેલા હતા. દા. એવરહાર્ટના અભિપ્રાયમાં તે અક્ષર ઉપરથી એમ જણાયછે કે આ દૈત્યજાતિ સૂર્યો પાસક હતી. ૧૮ મી સપ્ટેંબરના ટાઇમ્સ ઓફ ઇંડિયા ઉપરથી બુદ્ધિપ્રકાશ—ર. ત્રં.

ર. ત્રં.

सरकारी जाहेर खबर.

જા. નં. ૩૮ સન ૧૮૮૦-૮૧.

ગુજરાત ટ્રેનિંગકોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષામાં નીચેના ઉમેદવારો પાસ થયાછે તેના નામ.

નામ	ક્યાં ભણેલો.
૧ હરજીવન સુંદરજી વહોરા.	ઘોઘેરા.

* એ ફીટ બરોબર નવો ગજ.

૨ નીરછાભાઈ મોરારજી નાયક.	અમલસાડ.
૩ લલુ છોટાલાલ શાહા.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૪ છગનભાઈ હાથીભાઈ પટેલ.	નડીઆદ.
૫ વરજલાલ ધનાભાઈ શા.	માતર.
૬ આશારામ પરભુરામ પંડ્યા.	ચકલાશી.
૭ ડાહ્યાભાઈ ઉમેદરામ શા.	અમદાવાદ નં. ૨.
૮ ભલાભાઈ વેહેરીભાઈ પટેલ.	સારસા.
૯ સાંકળેશ્વર કાળીદાસ જાની.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૧૦ રણછોડ લાલદાસ શા.	કપડવણજ.
૧૧ ખુશાલ મંગળદાસ પટેલ.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૧૨ લલુ મોતીરામ પંડ્યા.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૧૩ તળશીભાઈ રામદાસ પટેલ.	ચકલાશી.
૧૪ અમરતલાલ રૂગનાથજી ત્રવાડી.	લુણાવાડા.
૧૫ ચુનીલાલ લાલદાસ શા.	માતર.
૧૬ દાજી ગિરધર પટેલ.	મહુધા.
૧૭ દામોદર નથુરામ જોશી.	બાલવા.
૧૮ શામળભાઈ જીવાભાઈ પટેલ.	સામરખા.
૧૯ હરસુખરામ પરભુરામ મહેતા.	સારણા.
૨૦ ભાઈચંદ ગોવર્ધન ગાંધી.	નડીઆદ.
૨૧ જટાશંકર જમનાશંકર ઉપાધ્યા.	પેટલાદ.
૨૨ ફૂલચંદ કકલ શા.	અમદાવાદ નં. ૨ જો.
૨૩ પરસોતમ વેણીરામ રાવળ.	અમદાવાદ નં. ૨ જો.
૨૪ પ્રહલાદ દેવશંકર જાની.	વિરમગામ.
૨૫ અમીરૂદીન નજુભાઈ સૈયદ.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૨૬ કાળીદાસ પ્રભાશંકર જોશી.	માતર.
૨૭ પ્રભાશંકર વિદ્યારામ પાઠક.	બારેજા.
૨૮ ભોળાનાથ બેચર પંડ્યા.	બોરીઆવી.
૨૯ લલુભાઈ ત્રીકમદાસ પારેખ.	નડીઆદ.
૩૦ લલુભાઈ ત્રિભોવન શા.	ડભોડા.

૩૧ હરગોવન અમથાલાલ શા.	અમદાવાદ નં. ૧ લી.
૩૨ મૂળજી જેઠારામ આચારજ.	અમદાવાદ નં. ૧ લી.
૩૩ બાજીભાઈ ગુલાબદાસ પટેલ.	સારસા.
૩૪ કાળીદાસ ભગવાન ધુવાડ.	મોડાસા.
૩૫ મોતીભાઈ ભગાભાઈ પટેલ.	સામરખા.
૩૬ ધનેશ્વર લલુભાઈ ભટ.	બારેજા.
૩૭ અનુપરામ કાશીરામ ઠાકર.	અમદાવાદ નં. ૧ લી.
૩૮ છગનલાલ દલસુખરામ પંડ્યા.	અમદાવાદ નં. ૧ લી.
૩૯ પ્રાગજી કુંવરજી નાયક.	કલયાણ.
૪૦ જીવાભાઈ બેચરદાસ પટેલ.	અલીણા.
૪૧ નગીનદાસ શામળદાસ દેશાઈ.	ધોળકા.
૪૨ મૂળજી ગણપતરામ મહેતા.	વાડાસિનોર.
૪૩ હરગોવન ભૂખણદાસ શા.	ભરૂચ.

ઉરદુ.

૧ મસ્તુમિયાં મિયાંસાહેબ સેખ.	ધોળકા.
૨ ઈસમાઈલ કાસિમભાઈ સેખ.	અમદાવાદ નં. ૮.
૩ અહમદમહમદ હાસિમ સેખ.	અમદાવાદ નં. ૭.
૪ વજીરૂદીન નસિરૂદીન સેખ.	ઉમરેઠ.
૫ કાલુસા ઈનાયતસા ફકીર.	વિરમગામ.
૬ નબીમીયાં સૈયદમીયાં સૈયદ.	ઉમરેઠ.
૭ ઈસબ પિરા ઘાંચી.	કપડવણજ.
૮ સૈયદમીયાં પિરસાહેબ સૈયદ.	મહુધા.
૯ મિયાંસાહેબ બડામિયાં સેખ.	ઉમરેઠ.

મહીપતરામ

પ્રિન્સિપાલ, ગુજરાત ટ્રેનિંગકોલેજ,

અમદાવાદ.